

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİMDALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ BİLİM DALI

MEKÂRİMÜ'L-AHLÂK DERGİSİNDE YAYIMLANAN
TASAVVUFİ MAKALELER: METİN VE İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cihad KARAMAN

İstanbul
Ocak-2025

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİMDALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ BİLİM DALI

MEKÂRİMÜ'L-AHLÂK DERGİSİNDE YAYIMLANAN
TASAVVUFİ MAKALELER: METİN VE İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cihad KARAMAN

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZSARAY

İstanbul
Ocak-2025

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZSARAY

Üye Doç. Dr. Veysel AKKAYA

Üye Dr. Öğr. Üyesi Sabahattin GÜMÜŞ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Erhan İÇENER
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Mekârimü'l-Ahlâk Dergisinde Yayımlanan Tasavvufî Makaleler: Metin ve İnceleme**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Cihad KARAMAN

ÖN SÖZ

1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul'da yoğun şekilde görülen cemiyet kurma ve basın organları çıkarma faaliyetlerine tasavvuf erbabı da dahil olmuştur. Bu dönemde, yayın hayatına başlayan dînî, ahlâkî ve tasavvufî içerikli dergilerden biri de Mekârimü'l-Ahlâk'tır.

Fatih Dersiâmı Hâfız Mehmet Tevfik Efendi'nin sahibi ve başyazarı olduğu dergideki dînî ve ahlâkî makalelerin Birgivî'nin eserleri başta olmak üzere Gazzâlî, Hâdimî ve Ebu'l-Leys es-Semerkindî gibi alimlerin çalışmalarından yararlanılarak hazırlandığını gözlemledim. Bir başka gözlemim ise dergide daha çok dînî ve ahlâkî konulara ağırlık verilmeyle birlikte dönemin siyasi ve sosyal problemlerine de yer verilmesidir.

II. Meşrutiyet sonrasında çıkan tasavvufî dergiler içerisinde Cerîde-i Sûfiye, Tasavvuf, Muhibbân, Hikmet ve Mihrâb hem yazar kadrosunun bilinen sûfilerden olması hem de tasavvufî içerik bakımından öne çıksa da Mekârimü'l-Ahlâk dergisi de içerik açısından tasavvufî ve ahlâkî mahiyettedir. Bununla birlikte Mekârimü'l-Ahlâk dergisi tasavvuf araştırmalarında fazla dikkat çekmemiştir. Bunun sebebi yazarların Esad Erbilî hariç diğer dergilerdeki gibi meşhur şahıslar olmamasıdır. Ancak yapılmış olan ön okumalarda tasavvuf tarihi açısından derginin incelenmesinin yararlı olacağı düşüncesine vardım. Bu sebeple tez konusu olarak dergideki makalelerin tahlilini çalışmaya karar verdim. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, Mekârimü'l-Ahlâk dergisinin tasavvuf literatürü içerisinde hak ettiği yeri almasını sağlamaktır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Girişte tezde ele alınan amaç, problem ve çalışmanın önemi açıklandıktan sonra varsayımlar ve sınırlılıklar belirtilerek tanımlar üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde dergi hakkında genel bilgiler sunulmuş; derginin imtiyaz sahibi, yayın süresi, fiyatı, basıldığı matbaalar, yayınlanma amacı, kaynakları, okuyucu kitlesi, konuları ve yazarları hakkında özet bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde dergide yer alan tasavvufî makalelerin tahlili yapılmıştır. Dördüncü bölümde ise tahlili yapılan makalelere ait metinlerin transkripsiyonu yapılmıştır. Beşinci bölümde çalışmada ulaşılan sonuçlar açıklanmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkışında bana destek olan herkese en içten teşekkürlerimi sunarım. Öncelikle, tez çalışmam boyunca bilgi ve rehberliğiyle bana yol gösteren kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Özсарay'a, ders döneminde Tasavvuf Kavramları dersini veren değerli hocam Doç. Dr. Veysel Akkaya'ya, ilmî araştırmalar sürecinde katkı sağlayan arkadaşlarıma ve her konuda yanımda olan sevgili eşime minnettarım. Bu çalışmanın, tasavvuf alanındaki akademik birikime katkı sunmasını temenni ediyorum, bu sürecin her aşamasında desteğini hissettiren Cenâb-ı Hakk'a sonsuz şükranlarımı arz ediyorum.

Cihad KARAMAN
İstanbul-2024

ÖZET
MEKÂRİMÜ'L-AHLÂK DERGİSİNDE YAYIMLANAN
TASAVVUFİ MAKALELER: METİN VE İNCELEME

Cihad KARAMAN

Yüksek Lisans, Temel İslâm Bilimleri

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZSARAY

Ocak, 2025 - 255 Sayfa

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet dönemi, birçok alanda yeniliklerin ve değişimlerin yaşandığı bir zaman dilimi olarak tarihteki yerini almıştır. Bu dönem, Osmanlı'da çeşitli alanlarda birçok derginin yayımlanmaya başlamasıyla Türk basın tarihinde de bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Basın hayatının canlandığı bu dönemde, pek çok gazete ve dergi yayın hayatına giriş yapmıştır. Bu çalışmada, II. Meşrutiyet sonrası yayın hayatına başlayan Osmanlı dergilerinden “Mekârimü'l-Ahlâk” incelenmiştir. Dînî, ahlâkî ve edebî içeriklere odaklanan “Mekârimü'l-Ahlâk”, toplam 30 sayı yayımlanmıştır. Yazı dili Osmanlı Türkçesi olan dergi haftalık periyotlarla okuyucularla buluşmuştur.

Bu dergi, aynı zamanda dönemin sosyal ve kültürel yapısını da aydınlatmaktadır. Tez kapsamında, dergide yer alan “İlm-i Ahvâl-i Kalb”, “Ahlâk-i Hasene”, İktisâb-ı Mehâsin-i Ahlâka Dâir, “Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye”, “Ahlâk-ı Muhammediyye” ve “Hâdimî Merhûmun Oğluna Nasîhati” başlıklı tasavvufî içerikli makaleler incelenip tahlil edilmiştir. Makalelerin içeriği analiz edilerek, dönemin ahlâkî ve dînî değerleri hakkında bilgi sunulmuştur. Makalelerin aslı, araştırmacıların daha rahat ulaşmalarını sağlamak amacıyla transkribe edilmiştir. Ayrıca, derginin tüm sayılarında yer alan makaleler konuları ile listelenmiştir.

Bu çalışma, II. Meşrutiyet sonrasında ulema ve meşâyih riyasetinde yürütülen basın faaliyetleri, dönemin bireysel ve toplumsal problemleri ve dinamikleri ile bunlara yönelik önerilen çareleri inceleyecek araştırmacılar için bir kaynak olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Tarikat, II. Meşrutiyet, Hâfız Tevfik Efendi, Mekârimü'l-Ahlâk

ABSTRACT
**SUFI ARTICLES PUBLISHED IN THE JOURNAL MEKÂRIMU'L-
AHLÂK: TEXT AND REVIEW**

Cihad KARAMAN

Master, Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Asst. Dr. Mustafa ÖZSARAY

January, 2025 - 255 Pages

The Second Constitutional Monarchy period in the Ottoman Empire has taken its place in history as a time of significant innovations and transformations in various fields. This period is also considered a turning point in the history of the Turkish press, as numerous magazines began to be published in diverse fields during this era. With the revitalization of press activities, many newspapers and magazines entered into publication. This study examines “Mekârimü'l-Ahlâk,” one of the Ottoman magazines launched after the Second Constitutional Monarchy. Focusing on religious, moral, and literary content, “Mekârimü'l-Ahlâk” was published in a total of 30 issues. Within the scope of this thesis, Sufi-themed articles published in the journal, including İlm-i Ahvâl-i Kalb, Ahlâk-i Hasene, İktisâb-ı Mehâsin-i Ahlâka Dâir, Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye, Ahlâk-ı Muhammediyye, and Hâdimî Merhûmun Oğluna Nasîhati, have been analyzed and examined. By analyzing the content of these articles, insights into the moral and religious values of the era are provided. The original texts have been transcribed to ensure easier access for researchers. Furthermore, all articles published in the magazine have been categorized and listed by topic. This study serves as an important resource for researchers examining the press activities conducted under the leadership of scholars and Sufi figures during the Second Constitutional Monarchy, as well as the individual and societal issues of the period and the proposed solutions to these challenges.

Keywords: Sufism, Tariqa, Constitutional Monarchy II, Hâfiz Tevfik Efendi, Mekârimü'l-Ahlâq

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	İ
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	İİ
ÖN SÖZ.....	İİİ
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	Vİİ
TABLolar LİSTESİ.....	X
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	Xİ
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	Xİİ
KISALTMALAR LİSTESİ.....	Xİİİ

BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
GİRİŞ	1
1.1.Problem	1
1.2.Amaç	2
1.3.Araştırmanın Önemi.....	3
1.4.Varsayımlar	4
1.5.Sınırlılıklar	5
1.5.1. Kaynakların Toplanması ve Yeniden İnşası Süreci	5
1.6.Tanımlar	6

İKİNCİ BÖLÜM	7
MEKÂRİMÜ'L-AHLÂK DERGİSİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	7
2.1.Derginin İsmi	7
2.2.Derginin Sahibi, Yazı Heyeti ve Yazarları	8
2.3.Derginin Çıkış Amacı ve Yayın Politikası.....	10
2.4.Dergide Konu Edinilen Sosyal ve Aktüel Konular	13
2.4.1. Fevâid-i İttifâk ve Mazarrât-ı Nifâk:.....	13
2.4.2. Fitne ve İhtilal:	14
2.4.3. Silah Atmak:	14
2.4.4. Osmanlı Askerine İâne:.....	14
2.4.5. Piyangolar:	15

2.4.6.	İslâm ve Cumhuriyet:.....	15
2.4.7.	Resim:	15
2.4.8.	Hayal Karagöz:.....	15
2.4.9.	Meclis-i Meb'ûsan'a.....	16
2.4.10.	Aydın Vilâyeti Zelzelesi	17
2.4.11.	Himâye-i Hayvânât Hakkında.....	18
2.5.	Derginin Teknik Özellikleri	19
2.6.	Derginin Makaleleri	21
2.6.1.	Dergideki Tasavvufi Makaleler.....	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM52

MEKÂRİMÜ'L-AHLÂK DERGİSİNDEKİ TASAVVUFÎ MAKALELERİN TAHLİLİ.....52

3.1.	“İlm-i Ahvâl-i Kalb” Makalesinin Tahlili.....	52
3.1.1.	Kur’ân, haktan ayrılmaz, her hükmü adalet üzeredir.	54
3.1.2.	Kur’ân-ı Kerîm, o kadar esrâr ve hakîmânî, o kadar acâib ve garâibi hâvidir ki, beyân ve izâh ile bitmez tükenmez.....	55
3.1.3.	Kur’ân hak ile bâtil arasını mükemmel ayırır.	56
3.1.4.	Kur’ân’ın beyânı, ahkâmı tekâmül-i ciddîdir.	56
3.1.5.	Kur’ân’ı herhangi bir kimse bırakırsa, onunla amel etmez olursa Allah Teâlâ onu yerden yere vurur.	58
3.1.6.	Kur’ân’dan başka bir şeyde hidâyet arayanı, Allah Teâlâ şaşırır.	59
3.1.7.	Kur’ân her şeye kendisiyle vâsıl olunur metîn hablullâhtır.	60
3.1.8.	Kur’ân hâlel, zelev ve sâir nevâkıs tareyândan masûn ve mahfûz bir kitâbdır. 61	
3.1.9.	Kur’ân öyle bir fermândır ki, sapıklar, şaşkınlık onu haktan çeviremezler.....	63
3.1.10.	Kur’ân’ı ulemâ ne kadar okusa ahkâm u âsârına ve acâbine ne kadar vâkîf olsa şeb’ ve kelâl gelmez.	64
3.1.11.	Kim Kur’ân ile istidlal ve ona itimad ederse istidlal ve itimadı doğru olur. 65	
3.1.12.	Kur’ân ile kim amel ederse me’cûr olur, sayi heba olmaz.....	66
3.1.13.	Kur’ân ile kim hükmederse adalet etmiş olur.	67
3.1.14.	Kim Kur’ân’a davet ederse o kimse tarîk-i mustakîme îsâl olunur. ..	68

3.2.“Ahlâk-ı Hasene Tahsîli” Makalesinin Tahlili.....	77
3.3.“İktisâb-ı Mehâsin-i Ahlâka Dâir” Makalesinin Tahlili.....	84
3.4.“Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye” Makalesinin Tahlili.....	89
3.5.“Ahlâk-ı Muhammediyye” Makalesinin Tahlili	96
3.6.“Hâdimî Merhûmun Oğluna Nasîhati” Makalesinin Tahlili	102
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	112
MEKÂRİMÜ'L-AHLÂK DERGİSİNDEKİ TASAVVUFÎ MAKALELERİN METİNLERİ	112
4.1.İlm-i Ahvâl-i Kalb.....	112
4.2.Ahlâk-ı Hasene.....	191
4.3.İktisâb-ı Mehâsin-i Ahlâka Dâir.....	195
4.4.Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye.....	198
4.5.Ahlâk-ı Muhammediyye	209
4.6.Hâdimî Merhûmun Oğluna Nasîhati.....	230
BEŞİNCİ BÖLÜM	233
SONUÇ.....	233
KAYNAKÇA	238
EKLER.....	244
ÖZGEÇMİŞ.....	250

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1	: Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 1	21
Tablo 2.2	: Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 2	22
Tablo 2.3	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 3	23
Tablo 2.4	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 4	24
Tablo 2.5	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 5	25
Tablo 2.6	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 6	26
Tablo 2.7	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 7	27
Tablo 2.8	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 8	28
Tablo 2.9	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 9	29
Tablo 2.10	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 10.....	30
Tablo 2.11	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 11.....	31
Tablo 2.12	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 12.....	32
Tablo 2.13	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 13.....	33
Tablo 2.14	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 14.....	34
Tablo 2.15	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 15.....	35
Tablo 2.16	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 16.....	36
Tablo 2.17	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 17.....	37
Tablo 2.18	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 18.....	38
Tablo 2.19	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 19.....	39
Tablo 2.20	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 20.....	40
Tablo 2.21	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 21.....	41
Tablo 2.22	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 22.....	42
Tablo 2.23	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 23.....	43
Tablo 2.24	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 24.....	44
Tablo 2.25	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 25.....	45
Tablo 2.26	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 26.....	46
Tablo 2.27	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 27.....	47
Tablo 2.28	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 28.....	48
Tablo 2.29	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 29.....	49
Tablo 2.30	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 30.....	50
Tablo 2.31	Mekârimü'l-Ahlâk Dergisinde Belirlenen Tasavvufî Makaleler	51

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1	Makale içindeki anlatacağı başlıkların Şablonu	53
-----------	--	----

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا	: A, a, ā, E, e
ء	: ' (glottal stop)
ب	: B, b
پ	: P, p
ت	: T, t
ث	: S, s
ج	: C, c
چ	: Ç, ç
ح	: H, h
خ	: H, h
د	: D, d
ذ	: Z, z, / d
ر	: R, r
ز	: Z, z
ژ	: J, j
س	: S, s
ش	: Ş, ş
ص	: S, s
ض	: Ž, ž, d
ط	: T, t
ظ	: Z, z
ع	: ' (glottal stop)
غ	: Ğ, ğ
ف	: F, f
ق	: W, w
ك	: K, k
ك	: K, k; G, g; ŋ
ل	: L, l
م	: M, m
ن	: N, n
و	: V, v; o, ö, u, ü, ū
ی، ی، ی، ی، ی	: Y, y; i, î, ĩ, e
ه، ه، ه، ه، ه	: H, h; a, e

KISALTMALAR LİSTESİ

Akt	: Aktaran
Çev	: Çeviren
Ed	: Editör
sf	: Sayfa
vd	: Ve Diğerleri
age	: Adı geçen eser.
agm	: Adı geçen makale.
b.	: bin.
bk.	: Bakınız.
c.	: Cilt.
c.c	: Celle Celâluhû.
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
Ef.	: Efendi.
h.	: Hicrî.
Haz.	: Hazırlayan.
Hz.	: Hazreti.
Ktp.	: Kütüphanesi.
nşr.	: Neşreden.
ö.	: Ölüm.
s.	: Sayfa.
(sav)	: Sallallahu aleyhi ve selem.
ss.	: Sayfa sayıları.
tahk.	: Tahkik.
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı.
ts.	: Tarih yok.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Problem

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, II. Meşrutiyet'in ilanı ile toplumsal ve kültürel alanda önemli değişimler yaşanmıştır. Bu dönemde, tasavvuf erbabı tekkelerde görülen ataleti gidermek ve yapılan yanlışlıkları düzeltmek için yeni bir kültürel hareket de başlatmıştır. Bu hareketin bir parçası olarak kurulan tasavvufi cemiyetler ve yayımlanan dergiler sufilerin tekkelerde görülen problemleri çözme noktasındaki gayretlerini göstermektedir. Diğer taraftan yayımlanan tasavvufî dergiler Osmanlı toplumunun manevî ve ahlâkî yapısını anlamak açısından önemli veriler sunmaktadır. Aynı zamanda bu cemiyetler ve dergiler tasavvufun modernleşen Osmanlı toplumundaki rolünü ve etkisini de yansıtmaktadır.

İstanbul'daki önde gelen kalem erbabı meşayih yayımladıkları *Cerîde-i Sûfîye*, *Tasavvuf*, *Muhibbân*, *Hikmet* ve *Mihrâb* gibi dergilerdeki yazılarıyla tekke ve tarikat kurumlarını ihya etmeye ve müritleri bilgilendirmeye çalıştıkları gibi devlet ve toplumla ilgili problemlere dair görüşlerini de açıklamaya çaba sarfetmişlerdir.¹ Yine bu dergiler tasavvufun yanı sıra dönemin diğer ilmî ve edebî konularına da yer vermişlerdir. Bu bakımdan söz konusu ettiğimiz dergiler Osmanlı toplumunun modernleşme sürecinde tasavvufun yerini ve etkisini anlamak açısından önemli kaynaklardır.²

Osmanlı tasavvuf tarihi ile ilgili akademik çalışmalarda yukarıda adı geçen dergiler daha çok zikredilmiştir. Ancak bunlar dışında tasavvufi ve ahlâkî içerikli başka dergi var mı sorusuna cevap bulabilmek için yaptığım araştırma sırasında *Mekârimü'l-Ahlâk*

¹ Mustafa Özsaray, *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı'da Devlet-Tekke İlişkileri (XIX. Yüzyıl)* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 542.

² Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 280.

isimli bir dergiyi farketdim. Dergideki yazıları incelediğimde tasavvuf ile ilgili yazılar olduğunu gördüm. Bu sebeple tez konusu olarak bu dergi üzerinde çalışmak istedim. *Mekârimü'l-Ahlâk* dergisinin sadece Zülfikar Güngör tarafından yayımlanan bir inceleme makalesi³ olduğunu, herhangi bir tez çalışması yapılmadığını tespit ettikten sonra derginin 30 sayısını Hakkı Tarık Us Arşivi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'ndan temin ettim. Bu aşamadan sonra özellikle dergide çıkan makalelerden altısının son dönem Osmanlı Tasavvufî düşüncesinin anlaşılmasına katkı sağlayacağına kanaat getirdim.

Bu çerçevede tezin problemini oluşturan soruları şöyle ifade edebilirim: *Mekârimü'l-Ahlâk* dergisi, bu bağlamda, Osmanlı'nın son dönemindeki tasavvufî düşünce ve pratikleri ne derece yansıtmaktadır? Bu dergi ve içindeki makalelerin literatür içindeki yeri nedir? *Mekârimü'l-Ahlâk* dergisinde yayınlanan tasavvuf konulu makaleler, Osmanlı toplumunun dinî ve ahlâkî değerlerini nasıl şekillendirmiştir? Derginin toplum üzerindeki etkileri ve bu alandaki rolü tam olarak nedir? *Mekârimü'l-Ahlâk* dergisinin yayın politikası ve amacı nedir? Derginin yayımlandığı dönemdeki toplumsal ve siyasi olaylarla ilişkisi nasıldır?

1.2. Amaç

Bu çalışmada, *Mekârimü'l-Ahlâk* dergisinde yer alan tasavvufî makalelerin tahlili yapılacak ve bu makalelerin Osmanlı'nın son dönemindeki tasavvuf düşüncesine katkıları incelenecektir. Bu tahlil, dönemin tasavvufî hareketlerinin ve fikirlerinin anlaşılmasına katkıda bulunacak ve *Mekârimü'l-Ahlâk* dergisinin bu alandaki etkisini ortaya koyacaktır.

Söz konusu makaleler, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde tasavvufun durumunu, tasavvufî düşüncenin dönüşümü ve tasavvuf edebiyatının yansımalarını göz önüne sermektedir. Araştırma kapsamında, seçilen makalelerin içeriği, kaynakları, yazım dili ve üslubu detaylı bir şekilde tahlil edilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerine başvurulmuş, belge tahlili ve içerik tahlili teknikleri uygulanmıştır. Araştırmanın

³ Zülfikar Güngör "Ahlâkî ve Edebî Bir Osmanlı Dergisi: Mekârimü'l-Ahlâk", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* V, sy. 12 (2004): 225-238.

temel amacı, *Mekârimü'l-Ahlâk* dergisinde yer alan tasavvufî makaleleri inceleyerek, II. Meşrutiyet sonrasındaki tasavvufî düşüncenin dergi üzerindeki yansımalarını belirlemektir.

Bu tez çalışması, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yayınlanan ahlâkî bir derginin, dönemin dinamiklerini ve düşünce yapısını nasıl yansıttığını, ayrıca Ahlâk-Tasavvuf ilişkisi ile ilgili makalelerin *Mekârimü'l-Ahlâk* perspektifinden nasıl değerlendirildiğini araştırmaktadır. Çalışma sürecinde, arşiv belgeleri, kitaplar, makaleler, tebliğler ve dönemsel yayınlar gibi çeşitli kaynaklardan faydalanılmıştır. Tezin yapısı ve bölümleri, tarihsel kronolojiye uygun bir sıralama ile düzenlenmiştir. Tez metninde, dergide yer alan Tasavvuf içerikli makalelere, yorum ve görüşlere odaklanılarak, o döneme ait ahlâkî ve Tasavvufî düşüncelerin tahlili gerçekleştirilmiştir. Bu tez, *Mekârimü'l-Ahlâk* dergisinin, Osmanlı düşünce dünyasının son dönemlerine ışık tutan önemli bir kaynak olduğunu ortaya koymaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Mekârimü'l-Ahlâk dergisi II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı toplumunun sosyal, dinî ve kültürel yapısını yansıtan önemli bir yayındır. Dergi, özellikle tasavvufî konulara odaklanarak, Osmanlı toplumunun mânevî dünyasını ve ahlâkî değerlerini ele almıştır. Bu nedenle, derginin incelenmesi, Osmanlı'nın modernleşme sürecinde tasavvufun ve dinî düşüncenin rolünü anlamak açısından büyük önem taşır. Ayrıca bu dergi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde tasavvufun durumunu, tasavvufî düşüncenin gelişimi ve tasavvuf edebiyatının yansımalarını da ortaya koymaktadır. Bu yüzden, bu araştırma, ilgili makalelerin tahlili üzerinden tasavvufun bu dönemdeki etkisini belirlemesi açısından önemlidir.

Dergideki makaleler, dönemin sosyal ve kültürel dönüşümleriyle birlikte tasavvufî düşüncenin nasıl şekillendiğini ve bu düşüncenin toplumsal hayatta nasıl yer bulduğunu anlamak için kritik bir kaynaktır. Dolayısıyla bu araştırma da dönemin tarihi ve fikrî arka planının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Çalışmanın bir başka önemi, söz konusu makalelerin tahlili üzerinden Ahlâk-Tasavvuf ilişkisini inceleyecek olmasıdır. Dergideki tasavvufî makaleler, ahlâkî değerlerin tasavvufî öğretilerle nasıl

harmanlandığını ve bu öğretilerin toplumda nasıl algılandığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, çalışma ahlâk ve tasavvuf ilişkisini, *Mekârimü'l-Ahlâk* dergisi perspektifinden değerlendirerek, bu alandaki fikri birikim ve tartışmalara ayna tutacaktır. Ayrıca bu araştırma, Osmanlı tasavvuf literatürüne ve basın tarihine önemli katkılar sunacaktır. Dergideki makaleler aracılığıyla, Osmanlı'nın son döneminde tasavvufun toplumsal ve entelektüel yaşamdaki yeri ve önemi daha iyi anlaşılabilir.

Mekârimü'l-Ahlâk dergisi, Osmanlı'nın son dönemindeki fikrî dinamikleri ve bu dinamiklerin toplum üzerindeki etkilerini yansıtması bakımından da değerlidir. Dolayısıyla dergi üzerinde yaptığım bu çalışma, dergide yer alan tasavvufî içerikli makaleler aracılığıyla, dönemin entelektüel çevrelerinde tartışılan konuların ve bu tartışmaların toplumsal yansımalarının incelenmesini de mümkün kılacaktır. Öte yandan bu araştırma, *Mekârimü'l-Ahlâk* dergisinin Osmanlı düşünce dünyasına yaptığı katkıları ve bu dönemde tasavvufun toplumsal ve kültürel hayat üzerindeki etkisini ortaya koyarak, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde dînî ve ahlâkî düşüncenin geçirdiği safhaları anlamamıza da yardımcı olacaktır.

1.4. Varsayımlar

Bu çalışmada aşağıdaki varsayımlar benimsenmiştir:

1. *Mekârimü'l-Ahlâk* dergisi, Osmanlı toplumunun ahlâkî ve dînî değerlerini yansıtmakta ve bu değerlerin korunmasına yönelik bir misyon üstlenmektedir.
2. Derginin içeriği, dönemin toplumsal sorunlarına ve ahlâkî değerlere ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır.
3. Derginin yayımlandığı dönemde, Osmanlı toplumunun modernleşme süreci, derginin yayın politikası ve içeriği üzerinde etkili olmuştur.

1.5. Sınırlılıklar

Bu araştırma, *Mekârimü'l-Ahlâk* dergisinin belirli sayıları ve içerikleri ile sınırlıdır. Derginin tüm sayılarının ve içeriklerinin tez kapsamında incelenmesi mümkün olmayacağından, seçilen örneklem üzerinden tahlil yapılacaktır. Ayrıca, araştırmanın tarihsel bir çalışma olması nedeniyle, dönemin koşulları ve olayları hakkında mevcut kaynaklarla sınırlı kalınacaktır.

1.5.1. Kaynakların Toplanması ve Yeniden İnşası Süreci

Tez çalışmamın ana kaynağı *Mekârimü'l-Ahlâk* dergisinin yayımlanmış olan 30 sayılı dergi serisi idi. Ancak, derginin tüm sayılarının bir arada olduğu koleksiyona kütüphanelerde ve arşivlerde rastlanmamıştır. İlk olarak Hakkı Tarık Us Arşivi'ne başvuruldu, fakat bu arşivde derginin eksik ve mükerrer taranmış sayfaları ile karşılaşmıştır. Derginin bazı sayılarına ait kapaklar da mevcut değildi. Bunun ardından İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'ndaki taranan nüshalara erişildi. Ancak burada da eksik sayfalar bulunmaktaydı.

Derginin dikkat çekici bir özelliği, her sayısının sayfa numaralarının birbirini takip edecek şekilde tasarlanmış olmasıydı. Dergi ilk sayısının sayfası 1'den başlayarak, 30. sayı kadar sayfa numarası 240. sayfa olarak kesintisiz bir şekilde devam etmektedir. Bu özelliği dikkate alarak, iki arşivde yer alan eksik sayıları ve taranmış sayfaları titizlikle incelendi. Kapaklar ve metinlerin eksik olduğu yerlerde, sayfa numaraları ve içerikte yer alan konular üzerinden eksikleri tespit ederek tam bir dergi koleksiyonu oluşturuldu.

Bu şekilde, toplamda 240 sayfa olacak şekilde derginin tam ve eksiksiz bir kopyası elde edilmiş oldu. Bu süreç, hem tarihe dayalı kaynakların korunmasının hem de derginin dönemine dair değerli bilgilerin akademik çalışmalara kazandırılmasının önemini bir kez daha göstermektedir.

1.6. Tanımlar

- *Mekârimü'l-Ahlâk*: Fatih Dersiâmi Mehmet Tevfik Efendi riyasetinde II. Meşrutiyet sonrasında yayımlanan, tasavvufî ve ahlâkî konuları ihtiva eden haftalık dergi.
- Ahlâk: Bir toplumun veya bireyin benimsediği, doğru ve yanlış davranışları belirleyen değerler bütünü.
- Osmanlı'nın Son Dönemi: Osmanlı Devleti'nin son yılları, özellikle 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başları.
- Modernleşme: Az gelişmiş veya gelişmekte olan toplumların Batı'nın etkisiyle, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda değişim ve yenilikleri yaşaması süreci.

İKİNCİ BÖLÜM

MEKÂRİMÜ'L-AHLÂK DERGİSİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.1. Derginin İsmi

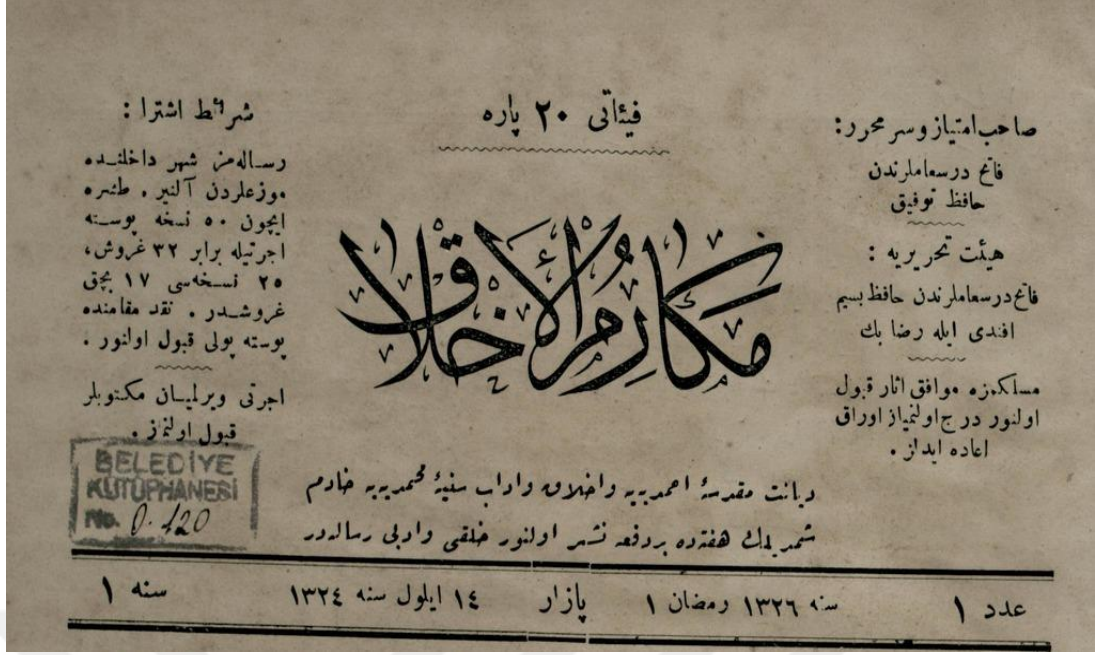
Mekârimü'l-Ahlâk, Fatih dersiâmlarından Hâfız Mehmed Tevfik Efendi'nin sahibi olduğu, İstanbul'da yayımlanan haftalık bir ahlâk ve edebiyat dergisidir. Derginin adı, (بُعْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ) “Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.”⁴ hadis-i şerifinde geçen “mekârime'l ahlâk” ibaresinden alınmıştır. Derginin ilk sayısında sahibi tarafından yazılan *İlm-i Ahvâl-i Kalb* başlıklı seri yazıda da bu belirtilmektedir.⁵ Bu yazıda, güzel ahlâkın ne olduğu, nasıl kazanılacağı, kalbin durumlarının nasıl bilineceği ve kalbin kötülüklerden nasıl temizleneceğine dair konular ele alınmıştır. Yazının amacı, okuyuculara kalp hallerini tanıtmak ve onlara güzel ahlâkın önemini vurgulamaktır.

Mekârimü'l-Ahlâk ifadesi Arapça isim tamamlaması olup mekârım; asillik, yüksek erdem anlamlarına, ahlâk ise karakter ve davranış biçimi anlamına gelir. Etimolojik olarak, mekârım kelimesi Arapçada kerem (cömertlik) kökünden türetilmiştir ve genellikle cömertlik, asalet ve yüksek ahlâkî değerlerle ilişkilendirilir. Ahlâk kelimesi ise hulk kelimesinin çoğuludur ve huy, karakter, yaratılış ve mizaç anlamına gelir. Bu kelime, mânevî yaratılışa işaret eder ve Arapça'da türetildiği fiilin kök harfleri h-l-k; yaratmak, biçimlemek, oranlamak anlamındadır.⁶

⁴ Ebû Abdullah Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta* “Hüs-nül-hulk”, 8, nşr. Muhammed Fuâd b. Abdalbâkî, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1406/1985), Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/381.

⁵ Hafız Tevfik Efendi, “İlm-i Ahval-i Kalb”, *Mekârimü'l Ahlâk*, sy.1 (1326): 1.

⁶ Muhammed b. Mükerrerem İbn Manzûr, “h-l-k”, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr, *Lisânü'l- Arab* (Kahire: Dâru'l-Maârif, t.y.), 10/15.

Resim 1.1: Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi İlk Sayısı

Kaynak: *Mekârimü'l-Ahlâk*, sy.1 (1326): 1

Derginin isminden anlaşılacağı üzere yayınlanan yazılarda daha çok ahlâkî değerlere vurgu yapılmış ve iyi bir yaşam sürdürmenin temelinde yatan erdemler öne çıkarılmıştır.

2.2. Derginin Sahibi, Yazı Heyeti ve Yazarları

1 Ramazan 1326 (27 Eylül 1908) tarihinde İstanbul'da haftalık periyotlarla yayımlanmaya başlayan *Mekârimü'l-Ahlâk*'ın ilk sayısının serlevhasında yer alan bilgiye göre derginin imtiyaz sahibi ve başyazarı Fatih dersiâmlarından Hâfız Tefkîk Efendi'dir. Yine serlevhadaki bilgiye göre derginin yazı heyeti ise Fatih dersiâmlarından Hâfız Besim Efendi ile Rıza Bey'den oluşmaktadır.⁷

Derginin önemli yazarları şunlardır:

1- Hâfız Tefkîk Efendi: Fatih dersiâmlarından olup imtiyaz sahibi ve başyazardır. Dergide ahlâk, tasavvuf ve dinî konularda yazılar yazmıştır.

⁷ *Mekârimü'l-Ahlâk*, sy.1 (1326): 1.

Hayatı hakkındaki malumat sınırlıdır. Bildiğimiz kadarıyla Sivashlı olan Hâfız Tevfik Efendi, Fatih medreselerinde ikinci ve üçüncü sınıflara usûl-i fıkıh dersleri vermiştir.⁸

2- Hâfız Besim Efendi: Fatih dersiâmlarından olup yazı heyetindedir. Dergide ahlâk, tasavvuf ve dinî konularda yazılar yazmıştır.

3- Rıza Bey: Derginin yazı heyetindedir. Dergide edebî ve kültürel konularda yazılar yazmıştır.

4. Muhammed Es'ad Erbilî (1847-1931): Meşhur Nakşibendî şeyhi olup dergide üç makalesi ve bir şiiri yayımlanmıştır.⁹

5- Seyfizâde Ali Rıza Efendi: Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne müdavimlerinden olup dergide hukuk, siyaset ve tarih konularında yazılar yazmıştır.

6- Mehmet Behçet: Kasımpaşa'da Gazi Hasan Paşa Mektebi Muallim-i Evvelidir. Dergide İmam Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) eserlerinden tercüme yapılmıştır.

7- El-Hâc Edhem Pertevî: Sinop Mekteb-i İdâdî muallimidir. Dergide eğitim, dil ve edebiyat konularında yazılar yazmıştır.

8- Mehmed Esad: Gümülcine'de Kır mahalle Müderrisidir. Dergide tasavvufî, ahlâkî ve dinî konularında yazılar yazmıştır.

Dergide yazıları yayınlanan diğer yazarlardan bazıları ise Seyfizâde Rıza, Ebu'r-Rızâzâde Rıza, Kılıçlı Hocasâde Ali Rıza, Hocasâde Mehmed Nuri, Mehmed Sâlim, Ali Tayyar ve Divrikli Hâfız Kadri'dir.

Dergide neşredilen yazılar genellikle ahlâkî, tasavvufî, dinî ve edebî muhtevaya sahiptir. Yazıların büyük bir kısmı telif olmakla birlikte, tercüme olanlar da vardır.

⁸ Abdullah AKIN, "Son Devir Osmanlı Medreselerinde Islahat Çalışmaları ve Fıkıh Eğitimi", *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* II, sy. 2 (2021): 308.

⁹ Es'ad Erbilî'ye ait "Bir Makale-i Dîniyye-i Siyâsiyye" 16. sayıda, "Kemâlât-ı Beşeriyyeyi Avrupa'da Görenlere Karşı Müdafaa" 19. sayıda ve "İktisâb-ı Mehâsin-i Ahlâka Dâir" 23. sayıda yayımlanmıştır. Yine Es'ad Erbilî'nin bir tahmisi derginin 4 ve 23. sayısında yayımlanmıştır. Bu tahmis Niyazi Mısrî'nin bir şiirine yapılmıştır ve *Dîvân-ı Es'ad*'da neşredilmiştir. "İktisâb-ı Mehâsin-i Ahlâka Dâir" isimli makale neşredilmiştir. (Bkz. Güngör, "Ahlâkî ve Edebî Bir Osmanlı Dergisi: Mekârimü'l-Ahlâk", 227-231.)

Dergide ayrıca Osmanlı padişahlarının huzurunda yapılan ders örnekleri de yer almaktadır. Bu derslerden üç tanesi Medine-i Münevvere Müderrisi Arnavut Ömer Efendi'ye aittir.

Dergide neşredilen bazı yazılar tefrika halinde birkaç sayı devam etmiştir. Ancak bunlardan dört tanesi tamamlanamamıştır. Bunlar şunlardır:

1- İlm-i Ahvâl-i Kalb: Hâfız Tevfik'in hazırladığı ve Kur'ân, Sünnet, bid'at, şeriat, ibadet gibi konuları ele alan bir eserdir. 29 sayı yayınlanmış ancak son sayı hariç tamamlanamamıştır.

2- Ahlâk-ı Muhammediyye: Kılıçlı Hocasade Ali Rıza'nın Peygamberimizin ahlâkî özelliklerini anlattığı bir eserdir. 13 sayı yayınlanmış ancak tamamlanamamıştır.

3- Muhabbet-i ila'llah: Behçet Efendi'nin İmam Gazzâlî'nin bir makalesinin tercümesi olan bir eserdir. 4 sayı yayınlanmış ancak tamamlanamamıştır.

4- Zina: Kılıçlı Hocasade Ali Rıza'nın zina konusunu işlediği bir eserdir. 4 sayı yayınlanmış ancak tamamlanamamıştır.

Dergide tamamlanmış önemli tefrikalar ise şunlardır:

1- Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye: Behçet Efendi'nin Mevlânâ'nın Mesnevi'sinden tercüme ettiği bir hikayedir. 9 sayı yayınlanmıştır.

2- Ahlâk-ı Umûmiyyenin Islâh Çarelerinden Hubb-ı fi'llah ve Buğz-ı fi'llah: İmzasız olarak yayınlanan bir makaledir. 6 sayı yayınlanmıştır.¹⁰

Mekârimü'l-Ahlâk, döneminin önemli bir ahlâk, tasavvuf ve dinî dergisi olarak değerlendirilebilir. Derginin yazarları, İslâm âlimlerinin eserlerinden yararlanarak, Osmanlı toplumunun mânevî ve ahlâkî sorunlarına çözüm aramışlardır. Dergi, aynı zamanda edebî ve kültürel konularda da zengin bir içeriğe sahiptir. Derginin eksik kalan tefrikaları ise bir kayıp olarak görülebilir.

2.3. Derginin Çıkış Amacı ve Yayın Politikası

Mekârimü'l-Ahlâk dergisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ortaya çıkan dinî ve ahlâkî değerlerin korunması ve geliştirilmesi amacıyla yayımlanmıştır. Dergi,

¹⁰ Güngör, "Ahlâkî ve Edebî Bir Osmanlı Dergisi: *Mekârimü'l-Ahlâk*", 227-228.

özellikle tasavvufî konulara odaklanarak, toplumun mânevî yapısını ve ahlâkî değerlerini güçlendirmeyi hedeflemiştir. II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı toplumu için önemli bir modernleşme süreci olarak kabul edilirken, bu süreçte tasavvufun ve dinî düşüncenin rolü de büyük bir önem kazanmıştır. Dergi, bu bağlamda, geleneksel dinî ve ahlâkî değerleri savunarak, modernleşme sürecine tasavvufî bir perspektif kazandırmayı amaçlamıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanı, Osmanlı toplumunda önemli sosyal, politik ve kültürel değişimlere yol açmıştır. Bu dönemde, birçok dînî ve tasavvufî dergi yayın hayatına başlamış, bunlar arasında *Mekârimü'l-Ahlâk* da dikkat çeken bir yayın olmuştur. Derginin amacı, dinî ve ahlâkî değerleri korumanın yanı sıra, tasavvufî düşüncenin modernleşme süreciyle uyumlu bir şekilde yeniden yorumlanmasını sağlamaktır.

Derginin yayın politikasında, İmam Birgivi'nin (ö. 981/1573) din ve tasavvuf anlayışı önemli bir rol oynamıştır. 16. yüzyılda yaşamış olan İmam Birgivi, İslâm'ın saf ve katı kurallarına bağlı kalınmasını savunmuş ve tasavvufî pratiğin bazı yönlerine eleştirel yaklaşmıştır.¹¹ Birgivi'nin bu yaklaşımı, dergide yayımlanan makalelere de yansımış, tasavvufun saf dînî değerlerle uyumlu olması gerektiği vurgulanmıştır. Dergide, tasavvufun yozlaşmasını önlemek ve ibadetlerin titizlikle yerine getirilmesini sağlamak amacıyla makaleler yayımlanmıştır.

Özellikle dergideki makalelerde, tasavvufun ana amacı olan nefis terbiyesi ve mânevî olgunlaşmanın İslâm'ın temel prensipleriyle uyumlu olması gerektiği belirtilmiştir. Bu bağlamda, derginin yazarları, İmam Birgivi'nin görüşlerini benimsemiş olduklarını göstermekte ve bu görüşleri derginin yayın politikasına yansıtmışlardır. Örneğin, tasavvufun modernleşme sürecindeki rolünü ele alan makalelerde, dinî değerlerin korunması ve yozlaşmanın önlenmesi üzerinde durulmuştur.¹²

Dergi, Osmanlı toplumunun ahlâkî ve manevî yapısını güçlendirmeyi hedeflemiş, bu amaç doğrultusunda tasavvufî konulara odaklanmıştır. Bu, derginin yayın politikasının temel taşı olmuş ve İmam Birgivi'nin saf dinî değerleri koruma anlayışı ile uyumlu bir

¹¹ Bayram Demircigil, "Birgivi'nin Tasavvuf ve Tarikatlere Bakışı", *Journal of History Culture and Art Research* 6/4, (2017), 717-734.

¹² Hâfız Tevfik, "İlm-i Ahvâl-i Kalb" *Mekârimü'l-Ahlâk*, sy. 6 (1908), 3.

şekilde yürütülmüştür. Birgivî'nin temel eserlerinden biri olan “Tarikat-ı Muhammediye” de, derginin dinî ve tasavvufî prensiplerini anlamak için önemli bir kaynak olmuştur.¹³

Mekârimü'l-Ahlâk dergisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde dinî ve ahlâkî değerlerin korunması amacıyla yayımlanmış ve İmam Birgivî ekolünün etkisi altında şekillenmiştir. Dergideki yazarlar, Birgivî'nin dinî ve tasavvufî görüşlerini benimseyerek, tasavvufun saf dinî değerlerle uyumlu olmasını ve modernleşme sürecinde bu değerlerin korunmasını savunmuşlardır. Bu bağlamda, derginin yayın politikası, Osmanlı toplumunun mânevî yapısını güçlendirmeyi ve ahlâkî değerlerini korumayı amaçlayan bir bakış açısıyla şekillenmiştir.¹⁴

Mekârimü'l-Ahlâk dergisi, ahlâkî değerlerin fert ve toplumda yerleşmesini ve erdemli davranışların yaygınlaştırılmasını hedefleyen bir yayın politikasına sahiptir. Bu dergi, yazılar, makaleler, röportajlar ve analizler yoluyla, ahlâkî bilincin artırılmasına ve iyi bir yaşam sürdürme konusunda farkındalığın yükseltilmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Ahlâkî konulara odaklanarak, doğruluk, adalet, sevgi ve hoşgörü gibi değerlerin önemini vurgulamakta ve bu değerlerin bireyler tarafından nasıl yaşanabileceğine dair yol göstermektedir.

Dergi, ahlâkî meselelere ışık tutarak toplumsal ahlâk bilincinin geliştirilmesini hedeflerken, okuyucularını insan haklarına saygı göstermeye ve temel değerleri benimsemeye teşvik etmektedir. Pozitif etkileşimler yoluyla ahlâkî değerlerin yayılmasını ve toplumda olumlu değişimlerin gerçekleşmesini amaçlayan dergi, bireylerin davranış ve tutumlarını iyileştirmeyi ve ahlâklı bir toplum yapısının oluşumuna katkı sağlamayı hedeflemektedir. Günümüzde karşılaşılan ahlâkî sorunlara ve zorluklara eğilerek, etik konular, adalet sistemi, aile değerleri, iş etiği ve insan ilişkileri gibi çeşitli alanlarda malumat sunmakta ve okuyucuların dikkatini bu önemli meselelere çekmektedir.

¹³ Yunus Emre Gördük, “Bakara Sûresi Tefsiri Perspektifinden İmam Birgivî'nin Tasavvufa ve İşarî Te'vile Yaklaşımı” *Amasya İlahiyat Dergisi*, sy.12 (2019), 39.

¹⁴ Hâfız Tevfik, *Mekârimü'l-Ahlâk*, 1.

Mekârimü'l-Ahlâk dergisinin yayın politikası, ahlâkî değerlerin desteklenmesi ve toplumsal bilincin artırılması yönündedir. İlk sayısında yer alan İlm-i Ahvâl-i Kalb yazı dizisinde, derginin isminin kökenini oluşturan ve *إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ* “Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim”¹⁵ anlamına gelen hadis-i şerife atıfta bulunur. Dergi bu amaç doğrultusunda, toplumun ahlâkî gelişimine katkıda bulunmayı ve okuyucularına değerli bakış açıları sunmuştur.

Mekârimü'l-Ahlâk dergisi, Hz. Muhammed’in (sav) dînîne, ahlâkına ve edebine hizmet etmeyi amaçlayan ahlâkî ve edebî bir dergi olarak tanımlanmıştır. Haftada bir yayımlanan bu dergi, İslâm’ın ahlâkî ve dinî değerlerini savunarak toplumun mânevî yapısını güçlendirmeyi hedeflemiştir. Derginin alt başlığı da bu hususu doğrular niteliktedir: “*Diyânet-i mukaddese-i Ahmediyye’ye ve ahlâk u âdâb-ı seniyye-i Muhammediyye’ye hâdim şimdilik haftada bir def’a neşr olunur hulkî ve edebî risâledir.*”¹⁶ Bu ifade, derginin yayın amacını ve içeriğini belirlerken, dinî ve ahlâkî değerlerin korunması ve geliştirilmesine olan katkısını vurgulamaktadır.

2.4. Dergide Konu Edinilen Sosyal ve Aktüel Konular

Mekârimü'l-Ahlâk dergisi, sadece Tasavvufî konulara yer vermekle kalmamış, aynı zamanda dönemin sosyal, kültürel ve toplumsal sorunlarına dair makalelere de yer vermiştir. Bu bölümde, dergide Tasavvufî konuların dışında kalan ve sosyal hayata dair yazılardan kısaca bahsederek derginin geniş yayın politikasını daha iyi anlamaya çalışacağız.

2.4.1. Fevâid-i İttifâk ve Mazarrât-ı Nifâk:¹⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal ve siyasi kargaşa döneminde yazılmış bu makale, birlik olmanın faydaları ve ayrılıktan doğan zararları ele almaktadır. Yazar, ayetlere referans vererek müslümanların bir arada durmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

¹⁵ Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî *el-Müsned*, 15/22557. (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983/1402),

¹⁶ Hâfız Tevfik, *Mekârimü'l-Ahlâk*, 1.

¹⁷ “Fevâid-i İttifâk ve Mazarrât-ı Nifâk” *Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi*, sy. 3 (1908): 19.

Makale, toplumsal ve siyasi birliği sağlayan dînî ve siyasi gerekçeleri detaylandırarak müslüman toplumunun bu birlikten sapmaması gerektiğini belirtir.

2.4.2. Fitne ve İhtilal¹⁸:

Bu makale, fitne ve ihtilali tanımlarken, fitneyi dînî ve siyasi anlamda haram ve tehlikeli bir hareket olarak nitelendirmektedir. Yazar, fitneyi İslâm'ın esaslarına aykırı bir şekilde değerlendirenlerin karşısında durur ve ihtilalin toplumu parçalamaya yönelik bir tehdit olduğunu savunur. Ayrıca, İslâm'ın fitneye karşı kesin bir tavır aldığı ve bu durumun dînî olarak kabul edilemez olduğu ifade eder.

2.4.3. Silah Atmak:¹⁹

İstanbul'da yaşanan sosyal bir sorun olan geceleri silah atmanın olumsuz etkileri bu makalede ele alınmıştır. Yazar, insanların ve çocukların bu durumdan korktuğunu, Osmanlı'nın gayrimüslim tebaalarının da bu durumdan rahatsız olduğunu belirtir. dinî açıdan geceleri silah atmanın insanları tedirgin ettiği için haram olduğunu savunarak, bu durumun sosyal ve dînî açıdan zararlı olduğunu dile getirir.

2.4.4. Osmanlı Askerine İâne:²⁰

Bu makalede, Osmanlı ordusuna yardım etmek amacıyla yapılan bağış ve yardımlar ele alınmaktadır. Yazar, halkın askeriye yaptığı yardımları destekler ve bu yardımların İslâm dînî açısından rıza-ı ilahiye uygun olduğunu vurgular. Ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için toplanan yardımların, Osmanlı Devleti'nin savunmasına katkıda bulunduğu ve dinî bir görev olarak görülmesi gerektiği ifade edilmektedir.

¹⁸ "Fitne ve İhtilal" *Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi*, sy. 3 (1908): 20.

¹⁹ "Silah Atmak" *Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi*, sy. 7 (1908): 54.

²⁰ "Osmanlı Askerlerine İâne" *Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi*, sy. 9 (1908) 70.

2.4.5. Piyangolar:²¹

“Piyangolar” başlıklı makale, İstanbul’da yaygınlaşmaya başlayan piyango ve kumar oyunlarına karşı dinî ve sosyal eleştiriler sunmaktadır. Yazar, piyango oyunlarının hem dinî hem de sosyal zararlar doğurduğunu belirterek, bu tür faaliyetlerin İslâm’da haram olduğunu vurgular. Makale, bu oyunların toplumu yozlaştırdığı ve sosyal hayatı olumsuz etkilediği yönünde uyarılar yapmaktadır.

2.4.6. İslâm ve Cumhuriyet:²²

1908 İran ihtilali sonrasında İranlı din adamları tarafından cumhuriyetin İslâm şeriatıyla bağdaştığına dair fetvalar verilmiştir. Ancak, bu makalede yazar, İslâm’ın yönetim sistemi olarak cumhuriyeti kabul etmediğini ve müslüman toplumlar için padişahlık sisteminin gerekli olduğunu savunmaktadır. Yazar, cumhuriyetin İslâm’ın şeriât hükümleriyle uyuşmadığını belirtir ve bu yöndeki fetvaları eleştirir.

2.4.7. Resim:²³

“Resim” başlıklı makalede, canlı varlıkların resim veya heykel şeklinde tasvir edilmesinin İslâm’daki haramlık durumu ele alınmıştır. Yazar, canlı varlıkların resmedilmesinin bazı kişiler tarafından hafife alındığını, ancak bunun büyük bir hata olduğunu belirtir. İslâm’ın bu tür tasvirlerle kesin olarak karşı çıktığı ve bunun haram olduğu vurgulanır.

2.4.8. Hayal Karagöz:²⁴

Karagöz oyununun dinî açıdan caiz olup olmadığına dair tartışmaların yer aldığı bu makalede, ünlü Osmanlı uleması Molla Fenârî (ö.834/1431) ve Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574) gibi isimlerin fetvalarına atıfta bulunmaktadır. Ancak, bu fetvaların doğruluğuna dair şüpheler dile getirilir ve yapılan araştırmalar sonucunda Karagöz oyununun haram olduğuna karar verildiği belirtilir. Yazar, bu tür oyunların dinî olarak

²¹ “Piyangolar” Mekârimü’l-Ahlâk Dergisi, sy. 11 (1908) 86.

²² “İslam ve Cumhuriyet” Mekârimü’l-Ahlâk Dergisi, sy. 12 (1908) 96.

²³ “Resim” Mekârimü’l-Ahlâk Dergisi, sy. 16 (1908) 120.

²⁴ “Hayal Karagöz” Mekârimü’l-Ahlâk Dergisi, sy. 14 (1908) 112.

kabul edilemez olduğunu ve fetva meselesinde caiz görülmelerinin mümkün olmadığını savunur.

2.4.9. Meclis-i Meb'ûsan'a²⁵

Mekârimü'l-Ahlâk dergisinde 20 Aralık 1908 tarihli 13. sayısında kapak yazısı olarak yayımlanan “Meclis-i Meb'ûsan'a” başlıklı makale, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu dönemin siyasi ve toplumsal meselelerini ele alan bir nitelik taşımaktadır. Yazı, 17 Aralık 1908 tarihinde yapılan seçimlerle iktidara gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden oluşan yeni Meclis-i Meb'ûsan'a yönelik bir çağrıdır.

Yazının temelinde, milletvekillerinin halka ve Allah'a karşı olan sorumlulukları hatırlatılmakta ve onların görevlerini dinî ve ahlâkî değerler doğrultusunda yerine getirmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Yazar, Osmanlı milletinin varlığını ve kaderini Meclis-i Meb'ûsan'a emanet ettiğini ifade ederek, vekillerin öncelikli olarak Allah'a karşı sorumlu olduğunu belirtir. Yeni kurulan kanunların ve icraatların, ancak İslâm hukukuna uygunluk gösterdiği takdirde başarılı olacağına dikkat çekilir.

Yazıda, Osmanlı milletini oluşturan Arap, Kürt, Türk, Arnavut, Rum ve Ermeni gibi farklı unsurların, İslâm'ın birleştirici gücü altında bir araya geldiği ifade edilmektedir. Bu unsurların birlik içinde yaşayabilmelerinin sırrının, Şeriât-ı Garra-i Muhammediye'ye bağlı kalmalarıyla mümkün olduğu vurgulanır. Yazar, şeriâtın adalet temelli hükümleri sayesinde bu farklı etnik grupların Osmanlı Devleti çatısı altında uyum içinde yaşamayı başardığını dile getirmektedir.

Yazı Meclis-i Meb'ûsan üyelerine sorumluluklarını hatırlatırken, onların adalet ve şeriât temelinde kanunlar yapması gerektiği yönünde güçlü bir çağrı yapmaktadır. Bu dinî ve ahlâkî vurgu, Osmanlı Devleti'nin geleceğinin ancak bu değerlerle sağlanabileceği mesajını taşımaktadır. *Mekârimü'l-Ahlâk* dergisi, bu tür yazılar aracılığıyla hem devlet adamlarına hem de halka ahlâkî rehberlik sunmayı hedeflemiştir.

²⁵ “Meclis-i Meb'ûsana”, *Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi*, sy. (1908), 97-98.

2.4.10. Aydın Vilâyeti Zelzelesi²⁶

Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan sosyal, siyasal ve dînî sorunlar, derginin yayımladığı makalelerde sıkça ele alınmaktadır. Bu bağlamda, dergide yayımlanan “Aydın Vilayeti Zelzelesi” başlıklı makale, sadece bir doğal afetin fiziksel sebeplerini tartışmakla kalmayıp, bunun dînî ve ahlâkî boyutlarına da ışık tutmaktadır. Yazar, yaşanan afetlerin sadece fiziksel sebeplerle açıklanamayacağını; halkın ahlâkî yozlaşması, dînî değerlere karşı kayıtsız kalması ve isyanlarının da bu tür afetlerin temelinde yatan gerçek sebepler olabileceğini savunmaktadır. Bu, derginin ahlâkî bir duruş sergileyerek, halkı tövbe ve istiğfar etmeye, doğru yola dönmeye davet eden temel misyonunu ortaya koyar.

Yazıda, Kur’ân-ı Kerîm ve peygamberlerin hayatından örnekler verilerek, geçmişte de halkın isyan ettiği ve Allah’ın azabına uğradığı, ancak tövbe ve ibadetle bu musibetlerden kurtuldukları anlatılmaktadır. Dergi, bu tür örnekler üzerinden halkı bilinçlendirmeyi ve dînî eğitim yoluyla toplumun mânevî kalkınmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

Aynı zamanda, dergide toplumun sosyal düzenini tehdit eden unsurlar da ele alınmaktadır. Yayın politikası gereği, ahlâksızlık, isyan, yozlaşma ve adaletsizlik gibi toplumsal sorunlar üzerine yapılan uyarılar, dînî argümanlarla desteklenir. Bununla birlikte, afetlerin ve felaketlerin dînî açıdan bir uyarı niteliğinde olabileceği anlatılırken, çözüm olarak tövbe, ibadet, fukaraya yardım ve İslâm ahlâkına uygun bir yaşam tarzı benimsenmesi önerilmektedir.

Dergi, sadece bir haber veya analiz kaynağı olmakla kalmayıp, aynı zamanda topluma ahlâkî ve dînî rehberlik etmeyi görev bilmektedir. Her bir yazı, İslâm’ın temel öğretilerine dayandırılarak, okuyuculara bu öğretileri hayatlarına nasıl uygulayabilecekleri konusunda yol gösterici tavsiyeler sunmaktadır. Bu yayın politikası doğrultusunda, dînî değerleri koruma ve bu değerlerin toplum hayatındaki önemini vurgulama sorumluluğunu taşımaktayız.

Dergimizin bu tür makaleleri, halkı dînî ve ahlâkî yönden bilinçlendirmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal düzenin devamı ve refahı için İslâm’ın sunduğu çözümleri de

²⁶ “Aydın Vilâyeti Zelzelesi”, *Mekârimü’l-Ahlâk Dergisi*, sy. 18 (1908), 142-144.

güncel meseleler ışığında okuyuculara sunar. Dergideki her yazı, bireylerin ve toplumun dînî sorumluluklarını hatırlatarak, ahlâkî ve mânevî kalkınmayı sağlamaya yönelik bir çağrıdır.

2.4.11. Himâye-i Hayvânât Hakkında²⁷

Makale Divrikli Hâfız Kadri tarafından kaleme alınmış ve dönemin ahlâkî sorunlarına dikkat çeken bir yazıdır. Yazar, insanlığın geçmişteki duyarsızlıklarından başlayarak, hayvanlara ve hatta yabancı insanlara yönelik merhamet eksikliğini eleştirmektedir. Kadim dönemlerde insanların hissiyatında büyük bir duyarsızlık olduğunu ve hayvanların yanı sıra yabancı insanlara dahi kıymet verilmediğini belirtmektedir.

Yazıda, eski toplumlarda dînî ritüeller gereği hayvanlara yapılan eziyetler örnek gösterilerek, insanlığın zamanla bu tür davranışlardan uzaklaştığı ve merhamet hislerinin geliştiği vurgulanmaktadır. Özellikle modern zamanlarda hayvan haklarının daha fazla gözetilmeye başlandığı, bu doğrultuda bazı toplumlarda hayvanları koruma cemiyetlerinin kurulduğu anlatılmaktadır. Örneğin, Amerika’da bu tür cemiyetlerin hayvanlara yönelik işkenceleri engellemeye çalıştığına dikkat çekilmektedir.

Ayrıca yazar, İslâm dîninin hayvanlara karşı merhametli olmayı teşvik ettiğini, peygamber Efendimiz in de bu konuda örnek teşkil ettiğini belirtmektedir. Bununla birlikte, bazı müslüman toplumlarında hayvanlara zulmedildiği ve bu durumun batılı toplumlarla kıyaslandığında İslâm’ın öğretileriyle çeliştiği ifade edilmektedir. Yazar, bu tür zalim davranışların İslâm ahlâkına uygun olmadığını dile getirirken, hayvanlara karşı şefkatli olmanın insanın genel ahlâkî değerlerini de yücelteceğini savunmaktadır.

Bu makale, döneminde karşılaşılan ahlâkî sorunlara dikkat çeken ve özellikle hayvanlara yönelik merhamet eksikliğine dair eleştirilerde bulunan bir metindir. Yazar, hayvanlara karşı gösterilen acımasız davranışların insanlığın ahlâkî gelişimine zarar verdiğini ve bu tür davranışların ahlâkî reformlarla düzeltilmesi gerektiğini savunmaktadır.

²⁷ “Himâye-i Hayvânât Hakkında” *Mekârimü’l-Ahlâk Dergisi*, 219-221 (1908): 28

Derginin dönemin sosyal, siyasi ve dinî meselelerine olan bakış açısını yansıtarak, halkın ahlâkî ve dinî eğilimlerini şekillendirmeyi amaçlayan bir yayın politikasına işaret eder.

2.5. Derginin Teknik Özellikleri

Osmanlı son döneminde, birçok entelektüel ve mütefekkir, fikirlerini paylaşmak ve toplumu bilgilendirmek amacıyla çeşitli yayın organları kurmuşlardır. Bu bağlamda *Mekârimü'l-Ahlâk*, bu dergisi de, 1 Ramazan 1326/14 Eylül 1324'te (M. 27 Eylül 1908) ilk kez okurlarına merhaba demiştir.

27x19 cm ebadındaki dergi, toplamda otuz sayı olarak yayınlanmıştır ve *Mekârimü'l-Ahlâk* 29 Recebü'l-hayr 1327/3 Ağustos 1325 (M. 16 Ağustos 1909) tarihinde okurlarına veda etmiştir. Derginin yayım günü genellikle pazar günleri olarak baz alınsa da bazı sayıları pazartesi, salı ve perşembe günlerinde yayımlanmıştır. Ancak dikkat çeken bir husus, derginin haftalık periyodunun bazı dönemler aksadığıdır. Özellikle son sayı ile bir önceki sayı arasındaki süre, yaklaşık dört ayı bulmuştur. Bu durum, derginin düzenli periyodunu aksattığını ve belirli bir düzenin olmadığını göstermektedir.

Derginin ilk dört sayısı *Matbaa-i Âmire*'de, 5-8. sayılar *Matbaa-i Şirket-i Sahâfiyye-i Osmâniyye*'de, 8-11. ile 14-15. sayılar *Selânik Matbaası*'nda, 12-13 ile 16-27. sayılar arası *Hilâl Matbaası*'nda ve 28-30. sayılar ise *Amed Matbaası*'nda basılmıştır. Bu çeşitlilik, derginin yayım sürecinde farklı basımevlerinin katkı sağladığını göstermektedir.²⁸

Bu derginin basım süreci, her sayının kapak dâhil sekiz sayfa olarak yayımlandığı bir sistemle gerçekleştirilmiştir. Ancak sayfa numaralandırma, her yeni sayıda sıfırdan başlamamış, önceki sayının son sayfa numarasından itibaren devam etmiştir. Örneğin, ilk sayı sekizinci sayfa ile sonlanmış, ikinci sayı dokuzuncu sayfadan başlayarak on altıncı sayfada tamamlanmıştır. Bu şekilde her yeni sayı, bir önceki sayının sayfa numaralandırmasını takip edecek biçimde ilerlemiştir. Bu yöntem, derginin farklı sayıları arasında sürekliliği sağlamıştır.

²⁸ Güngör, “Ahlâkî ve Edebî Bir Osmanlı Dergisi: *Mekârimü'l-Ahlâk*”, 225.

Derginin okuyucularına ulaşma stratejisi hem ekonomik açıdan erişilebilirliği hem de geniş bir kitleye hitap etmeyi hedeflemesi açısından dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir. Yirmi para gibi oldukça düşük bir ücretle satılan dergi, perakende satışların yanı sıra altı aylık ve yıllık abonelik seçenekleri sunarak, okurlarına sürdürülebilir bir erişim sağlamayı amaçlamıştır. Bu yöntem, derginin yalnızca ticari başarısını değil, aynı zamanda fikir ve düşüncelerinin daha geniş bir toplumsal tabana yayılmasını da hedeflediğini göstermektedir.

Derginin düşük maliyetli olması, dönemin sosyo-ekonomik şartları göz önüne alındığında, okur kitlesini artırmaya yönelik bilinçli bir çabanın ürünü olarak değerlendirilebilir. Bu strateji sayesinde, derginin içeriğinin hem entelektüel çevrelerde hem de daha geniş halk kesimlerinde yankı bulması mümkün hale gelmiştir. Böylelikle, dergi sadece sınırlı bir okuyucu kitlesine hitap etmekle kalmamış, aynı zamanda düşünsel içeriklerini topluma yaymayı hedefleyen bir araç haline gelmiştir.

Bununla birlikte, derginin yayın hayatında karşılaştığı zorluklar da göz ardı edilemez. Özellikle, yayın periyodunda meydana gelen dört aylık kesinti, derginin sürekliliği ve okuyucularla olan bağları üzerinde belirgin bir etki yaratmış olabilir. Ancak bu kesintilerin nedenleri hakkında herhangi bir resmî açıklama yapılmamış olması, derginin iç işleyişi ile ilgili bir belirsizlik yaratmaktadır. Bu durum, derginin arka planındaki ekonomik, politik veya idari zorlukların daha derinlemesine araştırılmasını gerektiren bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Yayıncılık sektöründe karşılaşılan bu tür kesintiler, o dönemin şartlarına dair daha fazla bilgi edinme ihtiyacını doğurmakta ve derginin hem içerik üretim süreci hem de dağıtım stratejileri hakkında daha kapsamlı bir incelemeye ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Derginin okuyucu kitlesine ulaşma yöntemi, düşük maliyetli erişim sağlaması ve abonelik sistemleri aracılığıyla sürdürülebilir bir okur tabanı oluşturmayı hedeflemesi açısından önemli bir stratejik hamledir.²⁹ Ancak yayının sürecinde yaşanan kesintiler ve bu kesintilerin nedenlerine dair açıklamaların eksikliği, derginin yönetim süreçleri üzerine daha fazla araştırma yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

²⁹ Hâfız Tevfik, Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi, sy. 1 (1908), 3.

Sonuç olarak dergi, Osmanlı döneminde fikirlerin paylaşıldığı bir ortam olarak önemli bir rol oynamıştır. Ancak süreli yayın sürecindeki aksamalar ve belirsizlikler, derginin yaşadığı zorlukları da yansıtmaktadır.

2.6. Derginin Makaleleri³⁰

Dergi	Sayı 1: 1 Ramazan 1326/ 14 Eylül 1324(27 Eylül 1908) Pazar
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkilerini analiz etmekte ve bu durumların yönetimine ilişkin öneriler sunmaktadır.
Sayfa	1-5
Makale	Ahkâm-ı Şehr-i Sıyâm
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Oruç kavramını, Ramazan orucuna ilişkin temel bilgileri ve oruç tutma yükümlülüğünün fikhî şartlarını incelemektedir.
Sayfa	5-7
Makale	Musâhabe-i Ramazâniyye: Şehr-i Ramazan
Yazar	Mekteb-i Hukuk-ı Sahane Müdavimlerinden Seyfi zâde Ali Rıza
Açıklama	Ramazân ayının mânevî boyutunu; oruç, Kur'ân tilaveti, ibadetlerin önemi, sosyal yardımlaşma, sabır ve irade gibi temalar üzerinden değerlendirmektedir.
Sayfa	7-8
Makale	Çelebi Ne Demek
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Besim
Açıklama	“Çelebi” kelimesinin Türkmen dilinde güzel bir isim olarak kabul edildiğini ve bu kavramın salih amel ve kâmil ilimle donanmış bireyler için bir unvan niteliği taşıdığını açıklamaktadır.
Sayfa	8

Tablo 2.1 : Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 1

³⁰ Tabloları oluştururken kullanılan bilgilerin bir kısmı Zülfikar Güngör, “Ahlâkî ve Edebî Bir Osmanlı Dergisi: Mekârimü'l-Ahlâk”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (2004) 225-238'den alınmıştır. Tablodaki açıklama kısımları ise tarafımızdan eklenmiştir.

Dergi	Sayı 2: 8 Ramazan 1326/21 Eylül 1324(3 Ekim 1908) Pazar
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının bireyin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkilerini incelemekte ve bu durumların etkili bir şekilde yönetilmesine dair öneriler sunmaktadır.
Sayfa	9-11
Makale	Adât-ı Kabîha
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	İnsanın nefsinin terbiye etmesi ve kötü alışkanlıklardan arınması gerektiğini vurgulamakta, bu süreçle birlikte insanın daha saf bir ruha ulaşma amacına odaklanmaktadır.
Sayfa	14
Makale	Ahlâk-ı Zemîmeden Tahallus Çaresi
Yazar	Mehmet Behcet
Açıklama	Kötü ahlâktan kurtulma yolları ve çareleri anlatılmaktadır.
Sayfa	14-16
Makale	Ahkâm-ı Şehr-i Sıyâm
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	İlk sayıdaki konunun devamı olarak oruçla ilgili hükümler içerir.
Sayfa	16

Tablo 2.2 : Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 2

Dergi	Sayı 3: 15 Ramazan 1326/ 28 Eylül 1324(10 Ekim 1908) Pazar
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	18-19
Makale	Fevaid-i İttifak ve Mazarrat-ı Nifak
Yazar	Belirtilmemiştir.
Açıklama	Birlik ve beraberliğin topluma sağladığı faydalar anlatılmakta ve ayrılıklar ve fitnelerin toplumu nasıl zayıflattığı ve zarar verdiği açıklanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda, özellikle sosyal ve siyasi karışıklıkların yaşandığı dönemlerde, bu tür eserler, toplumda düzenin ve birliğin korunmasına yönelik bir bilinç oluşturmak amacıyla yazılmıştır.
Sayfa	19-20
Makale	Fitne-İhtilal
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Fitne, dinî ve siyasi olarak ele alındıktan sonra İslâm esasları ile açıklanmakta ve ihtilalin toplumu parçalama girişimi olduğu belirtilmektedir.
Sayfa	20-22
Makale	Bir Mülk Nasıl Elden Çıkar? Ve Nasıl Muhafaza Edilir?
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Yazıda, mülkün elde tutulmasının adalet, sağlam yönetim ve halkın refahına odaklanmayla mümkün olduğu, aksi halde haksızlık ve kötü yönetimin mülkün kaybına yol açacağı vurgulanır.
Sayfa	22-23
Makale	Adât-ı Kabîha
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	İnsanın nefsini terbiye etmesi ve kötü alışkanlıkları bırakması gerektiği üzerinde durulup insanın daha saf bir ruha ulaşması konusunda vurgu yapılır.
Sayfa	24

Tablo 2.3 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 3

Dergi	Sayı 4: 23 Ramazan 1326/ 6 Teşrin-i Evvel 1324(18 Ekim 1908) Pazartesi
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	25-27
Makale	Emr-i bi'l-marûf Nehy-i anil-münker
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Bu ilkenin toplumsal düzenin korunmasında ve ahlâkî değerlere bağlılığın sürdürülmesinde bir sorumluluk olduğu vurgulanır.
Sayfa	27-29
Makale	Adât-ı Kabîhadan
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	İnsanın nefsinin terbiye etmesi ve kötü alışkanlıkları bırakması gerektiğini vurgular. İnsanın daha saf bir ruha ulaşması konusunu vurgular.
Sayfa	29-30
Makale	Ahlâk-ı Hasene Tahsîli
Yazar	Seyfi zade Rıza
Açıklama	Güzel ahlâkın kazanılmasının bireysel ve toplumsal refah için gerekli olduğunu ve bu ahlâkın eğitime yoluyla geliştirilebileceğini tartışır. Kişinin mânevî ve ahlâkî gelişimini sağlamak için doğru eğitim ve rehberliğin önemine vurgu yapılır.
Sayfa	30-32
Makale	Mahkeme-i Kübra Nâm Fesad-nâme
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Mahkeme-i kübra kavramı üzerinden, insanın hesap günü karşılaşacağı büyük yargılamayı ve bu mahkemede fesat işleyenlerin durumunu ele alır. Yazıda, ahiret mahkemesinde adaletin tecelli edeceği, yapılan tüm kötü fiillerin karşılığının alınacağı vurgulanır.
Sayfa	32

Tablo 2.4 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 4

Dergi	Sayı 5: 1 Şevval 1326/14 Teşrin-i Evvel 1324(27 Ekim 1908) (Salı)
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Yazıda, kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenir ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulur.
Sayfa	33-35
Makale	Medine-i Münevvere Müderrisi Arnavud Ömer Efendi Merhûmun Huzûr-ı Pâdişâhide Takrir Buyurdukları: Ders-i Akdes
Yazar	Ebu'r- Rıza zade Rıza
Açıklama	Medine'deki ünlü âlim Arnavud Ömer Efendi'nin padişah huzurunda yaptığı kutsal dersi anlatır. Yazıda, bu dersin içeriği, dinî ve ahlâkî meselelerin ele alınışı ve padişahın huzurunda yapılan bu sunumun önemi vurgulanır.
Sayfa	35-38
Makale	Harp İstemeli mi?
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Yazıda, savaşın ancak haklı sebeplerle ve zorunlu hallerde meşru görülebileceği, asıl gayenin barışı ve toplumsal düzeni korumak olduğu vurgulanır. Yazı “Harp arzu etmek nehy olunmuştur” cümlesi üzerine kurgulanmıştır.
Sayfa	38-40

Tablo 2.5 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 5

Dergi	Sayı 6: 6 Şevval 1326/ 19 Teşrin-i Evvel 1324(1 Kasım 1908) Pazar
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tefvik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	41-42
Makale	Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye
Yazar	Behcet Efendi
Açıklama	Şeytanın ve nefsin insanın doğru yoldan sapmasına sebep olabilecek çeşitli hile ve aldatmacaları konusu üzerine geniş çalışmalar yapılmıştır. Nefsin arzuları, şeytanın vesveseleri, kişinin mânevî gelişimini engelleyen en önemli unsurlar vb. konu edinmiştir.
Sayfa	42-45
Makale	Kalpıklar-Taklid
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Taklitçilik, ahlâkî bozulmanın bir nedeni olarak görülüyor ve bu yozlaşmayı engellemek için toplumun ahlâkî değerlerine sahip çıkması gerektiği vurgulanıyor. Ayrıca, hükümetlerin ve halkın, bozulmuş ahlâkî yapıyı düzeltmek için işbirliği yapmaları gerektiği ifade ediliyor.
Sayfa	45-46
Makale	Yaftalar ve Evrâk-ı Saire-i Müntesire
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Dönemin çeşitli propaganda araçları olarak kullanılan afişler, el ilanları ve benzeri dağıtılmış belgelerin toplumsal etkilerini ele almaktadır. Fasıklardan gelen haberlerin doğrulamadan kabul edilmemesi gerektiğinden bahsetmektedir.
Sayfa	46-47
Makale	Emr-i bi'l-marûf Nehy-i anil-münker
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tefvik
Açıklama	Bu ilkenin toplumsal düzenin korunmasında ve ahlâkî değerlere bağlılığın sürdürülmesinde nasıl bir sorumluluk olduğu vurgulanır.
Sayfa	47-48

Tablo 2.6 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 6

Dergi	Sayı 7: 13 Sevval 1326/ 26 Teşrin-i Evvel 1324(8 Kasım 1908) Pazar
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tefkik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	49-51
Makale	Ahlâk-ı Muhammediyye
Yazar	Kılınçlı Hoca zâde Ali Rıza
Açıklama	Hız. Muhammed'in üstün ahlâkını ve faziletlerini ele alarak, onun yaşam tarzının ve ahlâkî rehberliğinin Müslümanlar için en ideal örnek olduğunu vurgular. Ayrıca, Müslümanların bu ahlâkî prensiplere uyarak toplumsal huzuru ve bireysel mutluluğu elde edebilecekleri belirtilir.
Sayfa	51-52
Makale	Hiyel-i Seytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye
Yazar	Behcet Efendi
Açıklama	Şeytanın ve nefsin insanın doğru yoldan sapmasına sebep olabilecek çeşitli hileler ve aldatmacalar üzerine geniş çalışmalar yapılmıştır. Nefsin arzuları ve şeytanın vesveseleri, kişinin mânevî gelişimini engelleyen en önemli unsurları konu edinmiştir.
Sayfa	52-54
Makale	Emr-i bi'l-marûf Nehy-i anil-münker
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tefkik
Açıklama	Bu ilkenin toplumsal düzenin korunmasında ve ahlâkî değerlere bağlılığın sürdürülmesinde nasıl bir sorumluluk olduğu vurgulanır.
Sayfa	54
Makale	Adât-ı Kabiha'dan Mâ ba'd
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	İnsanın nefsinin terbiye etmesi ve kötü alışkanlıkları bırakması gerektiğini vurgular. İnsanın daha saf bir ruha ulaşması konusunu ele alır.
Sayfa	54-56
Makale	Silah Atmak
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	İstanbul'da o zamanlar geceleri silah atılmakta imiş, bu davranışın gereksiz olduğunu, çocukları hastaları rahatsız ettiğini ve ulamanın fetvası ile çocukları, Müslümanları ve dahi gayrimüslimleri korkuttuğundan dolayı haram olduğunu yazmaktadır.
Sayfa	56

Tablo 2.7 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 7

Dergi	Sayı 8: 20 Şevval 1326/2 Teşrin-i Sani 1324(15 Kasım 1908) Pazar
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	57-59
Makale	Medine-i Münevvere Müderrisi Arnavud Ömer Efendi Merhûmun Huzûr-ı Pâdişâhide Takrir Buyurdukları: Ders-i Akdes
Yazar	Ebu'r- Rıza zade Rıza
Açıklama	Dinî eğitimdeki temel konuları ve öğretim yöntemlerini ele alan önemli bir metindir. Ömer Efendi'nin eğitim anlayışı ve dersin kapsamı ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.
Sayfa	59-61
Makale	Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye
Yazar	Behcet Efendi
Açıklama	Şeytanın ve nefsin insanın doğru yoldan sapmasına sebep olabilecek çeşitli hileler ve aldatmacalar üzerine geniş çalışmalar yapılmıştır. Nefsin arzuları ve şeytanın vesveseleri, kişinin mânevî gelişimini engelleyen en önemli unsurları konu edinmiştir.
Sayfa	61-62
Makale	Ahlâk-i Alâ'den Muktebestir
Yazar	Sinop Mekteb-i İdâdi Muallimlerinden el Hac Edhem Pertevî
Açıklama	Ahlâkî değerlere ve erdemlere dair önemli bilgiler sunan bir yazı, bu değerlere ulaşmanın yollarını ve toplumdaki ahlâkî düzeni sağlamanın önemini vurgular.
Sayfa	62-64
Makale	Adât-ı Kabiha'dan Mâ ba'd
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	İnsanın nefsinin terbiye etmesi ve kötü alışkanlıkları bırakması gerektiğini vurgular. İnsanın daha saf bir ruha ulaşması konusunu vurgular.
Sayfa	64

Tablo 2.8 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 8

Dergi	Sayı 9: 27 Şevval 1326/ 9 Teşrin-i Sani 1324(22 Kasım 1908) Pazar
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tefvik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	65-67
Makale	Medine-i Münevvere Müderrisi Arnavud Ömer Efendi Merhûmun Huzûr-ı Pâdişâhide Takrir Buyurdukları: Ders-i Akdes
Yazar	Ebu'r- Rıza zade Rıza
Açıklama	Dinî eğitimdeki temel konuları ve öğretim yöntemlerini ele alan önemli bir metindir. Ömer Efendi'nin eğitim anlayışı ve dersin kapsamı ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.
Sayfa	67-68
Makale	Hiyel-i Şeytaniye ve Desâyis-i Nefsâniyye
Yazar	Behcet Efendi
Açıklama	Şeytanın ve nefsin insanın doğru yoldan sapmasına sebep olabilecek çeşitli hileler ve aldatmacalar üzerine geniş çalışmalar yapılmıştır. Nefsin arzuları ve şeytanın vesveseleri, kişinin mânevî gelişimini engelleyen en önemli unsurları konu edinmiştir.
Sayfa	68-69
Makale	Osmanlı Askerlerine İâne
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Osmanlı döneminde askerlerin maddî ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılan yardım ve destek faaliyetlerini ele alır. Askerlerin lojistik ve ekonomik durumlarını iyileştirmeye yönelik çeşitli önlemler ve uygulamalara odaklanır.
Sayfa	70
Makale	Suhriyyet ve İstihza
Açıklama	Alaycılık ve küçümsemenin bireysel ahlâk ve toplumsal düzen üzerindeki olumsuz etkilerine değinmektedir.
Yazar	Belirtilmemiştir
Sayfa	70-71
Makale	Hâdimî Merhûmun Oğluna Nasihatı
Yazar	Hoca Zâde Mehmet Nurî
Açıklama	Hâdimî'nin oğluna yönelik ahlâkî ve mânevî tavsiyelerini içerir. Yaşamda doğru yolu bulmak ve erdemli bir birey olmak için verilen değerli öğütler vurgulanır.
Sayfa	71-72
Makale	Adât-ı Kabiha'dan Mâ ba'd
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	İnsanın nefsinin terbiye etmesi ve kötü alışkanlıkları bırakması gerektiğini vurgular. İnsanın daha saf bir ruha ulaşması konusunu vurgular.
Sayfa	72

Tablo 2.9 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 9

Dergi	Sayı 10: 5 Zil-ka'de 1326/ 16 Teşrin-i Sani 1324(29 Kasım 1908) Pazar
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	73-74
Makale	Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye
Yazar	Behcet Efendi
Açıklama	Şeytanın ve nefsin insanın doğru yoldan sapmasına sebep olabilecek çeşitli hileler ve aldatmacalar üzerine geniş çalışmalar yapılmıştır. Nefsin arzuları ve şeytanın vesveseleri, kişinin mânevî gelişimini engelleyen en önemli unsurları konu edinmiştir.
Sayfa	74-75
Makale	Hâdimî Merhûmun Oğluna Nasihati
Yazar	Hoca Zâde Mehmet Nurî
Açıklama	Hâdimî'nin oğluna yönelik ahlâkî ve mânevî tavsiyelerini içerir. hayatta doğru yolu bulmak ve erdemli bir birey olmak için verilen değerli öğütler vurgulanır.
Sayfa	75-76
Makale	Cezâ-yı İ'dâmın Bir Tesîri Var mı?
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	İdam cezasının birey ve toplum üzerindeki etkilerini incelemektedir. İdam cezasının suç oranlarını ve toplumsal düzeni nasıl etkilediğine dair analizler ve değerlendirmeler sunulmuştur.
Sayfa	77-79
Makale	Adât-ı Kabiha'dan Mâ ba'd
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	İnsanın nefsini terbiye etmesi ve kötü alışkanlıkları bırakması gerektiğini vurgular. İnsanın daha saf bir ruha ulaşması konusunu vurgular.
Sayfa	79-80

Tablo 2.10 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 10

Dergi	Sayı 11: 12 Zi'l-ka'de 1326/ 23 Teşrin-i Sani 1324 (6 Aralık 1908) Pazar
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	81-83
Makale	Ahlâk-ı Muhammediyye
Yazar	Kılınçlı Hoca zâde Ali Rıza
Açıklama	Hz. Muhammed'in üstün ahlâkını ve faziletlerini ele alarak, onun yaşam tarzının ve ahlâkî rehberliğinin Müslümanlar için en ideal örnek olduğunu vurgular. Ayrıca, Müslümanların bu ahlâkî prensiplere uyarak toplumsal huzuru ve bireysel mutluluğu elde edebilecekleri belirtilir.
Sayfa	84-85
Makale	Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye
Yazar	Behcet Efendi
Açıklama	Şeytanın ve nefsin insanın doğru yoldan sapmasına sebep olabilecek çeşitli hileler ve aldatmacalar üzerine geniş çalışmalar yapılmıştır. Nefsin arzuları ve şeytanın vesveseleri, kişinin mânevî gelişimini engelleyen en önemli unsurları konu edinmiştir.
Sayfa	85-86
Makale	Piyangolar
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	İstanbul'da yayılan piyango ve kumar oyunlarının dinî ve sosyal zararlarını ele alır. Yazar, bu oyunların İslâm'da haram olduğunu vurgulayarak, toplumun yozlaşmasına ve sosyal hayatın olumsuz etkilenmesine karşı uyarılarda bulunur.
Sayfa	86-88
Makale	Adât-ı Kabiha'dan Mâ ba'd
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	İnsanın nefsini terbiye etmesi ve kötü alışkanlıkları bırakması gerektiğini vurgular. İnsanın daha saf bir ruha ulaşması konusunu vurgular.
Sayfa	88

Tablo 2.11 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 11

Dergi	Sayı 12: 19 Zi'l-ka'de 1326/ 30 Teşrin-i Sani 1324(13 Aralık 1908) Pazar
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tefvîk
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	89-93
Makale	Usûl-i Ahlâk
Yazar	El-Hâc Edhem Pertevî
Açıklama	Ahlâkın temel prensiplerini ve bu prensiplere uygun davranışların nasıl geliştirilmesi gerektiğini inceler. Yazıda, ahlâkî değerlere ulaşmanın yolları ve bu değerlerin birey ve toplum üzerindeki olumlu etkileri detaylandırılır.
Sayfa	93-94
Makale	Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye
Yazar	Behcet Efendi
Açıklama	Şeytanın ve nefsin insanın doğru yoldan sapmasına sebep olabilecek çeşitli hileler ve aldatmacalar üzerine geniş çalışmalar yapılmıştır. Nefsin arzuları ve şeytanın vesveseleri, kişinin mânevî gelişimini engelleyen en önemli unsurları konu edinmiştir.
Sayfa	94-95
Makale	Adât-ı Kabiha'dan Mâ ba'd
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	İnsanın nefsini terbiye etmesi ve kötü alışkanlıkları bırakması gerektiğini vurgular. İnsanın daha saf bir ruha ulaşması konusunu vurgular.
Sayfa	95-96
Makale	İslâm'da Cumhuriyet
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	1908 İran ihtilali sonrasında İranlı din adamları tarafından cumhuriyetin İslâm şeriâtıyla bağdaştığına dair fetvalar verilmiştir. Onlara cevaben yazılmıştır.
Sayfa	96

Tablo 2.12 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 12

Dergi	Sayı 13: 26 Zi'l-ka'de 1326/7 Kanun-u Evvel 1324(20 Aralık 1908) Pazar
Makale	Meclis-i Meb'ûsana
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	17 Aralık 1908 tarihinde yapılan seçimlerle iktidara gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasi başarısının ardından oluşan yeni Meclis-i Mebusan üyelerine sorumluluklarını hatırlatırken, onların adalet ve şeriat temelinde kanunlar yapması gerektiği yönünde güçlü bir çağrı yapmaktadır.
Sayfa	97-98
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	98-101
Makale	Ahlâk-ı Muhammediyye
Yazar	Kılınçlı Hoca zâde Ali Rıza
Açıklama	Hz. Muhammed'in üstün Ahlâkını ve faziletlerini ele alarak, onun yaşam tarzının ve ahlâkî rehberliğinin Müslümanlar için en ideal örnek olduğunu vurgular. Ayrıca, Müslümanların bu ahlâkî prensiplere uyarak toplumsal huzuru ve bireysel mutluluğu elde edebilecekleri belirtilir.
Sayfa	101-102
Makale	Adât-ı Kabiha'dan Mâ ba'd
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	İnsanın nefsini terbiye etmesi ve kötü alışkanlıkları bırakması gerektiğini vurgular. İnsanın daha saf bir ruha ulaşması konusunu vurgular.
Sayfa	102-104
Makale	Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye
Yazar	Behcet Efendi
Açıklama	Şeytanın ve nefsin insanın doğru yoldan sapmasına sebep olabilecek çeşitli hileler ve aldatmacalar üzerine geniş çalışmalar yapılmıştır. Nefsin arzuları ve şeytanın vesveseleri, kişinin mânevî gelişimini engelleyen en önemli unsurları konu edinmiştir.
Sayfa	104

Tablo 2.13 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 13

Dergi	Sayı 14: 3 Zi'l-Hicce 1326/ 14 Kanun-u Evvel 1324(27 Aralık 1908) Pazar
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının bireyin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkilerini incelemekte ve bu durumların yönetilmesine yönelik stratejiler sunmaktadır.
Sayfa	105-108
Makale	Açık Muhâbere
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Makale, Sırat-ı Müstakim dergisine atıfta bulunarak, gayrimüslimlere selam vermenin İslâm'daki yeri ve sünnet açısından hükmünü tartışır.
Sayfa	108
Makale	Kalpak-Şapka
Yazar	Hâfız Mehmet Tevfik
Açıklama	Önceki kalpak konusuna gelen soru üzerine şapka ve kalpağı aynı görerek sünnete muhalif olduğunu ve bu durumu açıklıyor.
Sayfa	108-109
Makale	Ahlâk-ı Muhammediyye
Yazar	Kılınçlı Hoca zâde Ali Rıza
Açıklama	Hz. Muhammed'in üstün ahlâkını ve faziletlerini ele alarak, onun yaşam tarzının ve ahlâkî rehberliğinin Müslümanlar için en ideal örnek olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, Müslümanların bu ahlâkî prensiplere uyarak toplumsal huzuru ve bireysel mutluluğu elde edebilecekleri ifade edilmektedir.
Sayfa	109
Makale	Adât-ı Kabîha'dan Mâ ba'd
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	İnsanın nefsinin terbiye etmesi ve kötü alışkanlıklardan arınması gerektiğini vurgulamakta, aynı zamanda daha saf bir ruha ulaşma amacına odaklanmaktadır.
Sayfa	109-111
Makale	Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye
Yazar	Behcet Efendi
Açıklama	Şeytanın ve nefsin insanın doğru yoldan sapmasına sebep olabilecek çeşitli hileler ve aldatmacalar üzerine geniş çalışmalar yapılmıştır. Nefsin arzuları ve şeytanın vesveseleri, kişinin mânevî gelişimini engelleyen en önemli unsurları konu edinmiştir.
Sayfa	111-112
Makale	Hayal-Karagöz
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Karagöz ve Hacivat oyununu ve bu oyunun caiz olup olmadığına dair tartışmaları ele almaktadır. Geleneksel halk eğlenceleri ve Karagöz oyununu dinî açıdan değerlendirilmekte, Molla Fenârî ve Ebussuud Efendi gibi ünlü Osmanlı âlimlerinin fetvalarına atıfta bulunmaktadır.
Sayfa	112

Tablo 2.14 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 14

Dergi	Sayı 15: 10 Zi'l-Hicce 1326/ 21 Kanun-u Evvel 1324 (3 Ocak 1909) Pazar
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	113-116
Makale	Ahlâk-ı Muhammediyye
Yazar	Kılınçlı Hoca zâde Ali Rıza
Açıklama	Hz. Muhammed'in (sav) üstün ahlâkını ve faziletlerini ele alarak, onun yaşam tarzının ve ahlâkî rehberliğinin Müslümanlar için en ideal örnek olduğunu vurgular. Ayrıca, Müslümanların bu ahlâkî prensiplere uyarak toplumsal huzuru ve bireysel mutluluğu elde edebilecekleri belirtilir.
Sayfa	116-117
Makale	İmam Gazzâlî'nin Beyanı Enne'l-Müstahikka li'l-muhabbeti Hüva'lâhu Vahdeh adlı Makalesinin Tercümesi Muhabbet-i ilâ'llâh
Yazar	Kasımpaşa'da Cezayirli Hasan Paşa Mektebi Muallim Behcet Efendi
Açıklama	Allah'a duyulan sevginin gerekliliğini, diğer tüm sevgilerin geçici ve bağlı olduğu gerçeğini ve ilahi aşkın sonsuzluğunu vurgulamaktadır. Gazzâlî, bu eserde, Allah'ın tek sevgi odağı olmasının nedenlerini ve O'na duyulan muhabbetin diğer sevgilerden nasıl ayrıldığını felsefi ve teolojik temellerle açıklamaktadır.
Sayfa	117
Makale	Kurban
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Makale, kurban ibadetinin İslâm'daki önemi ve ahkamını ele alır. Makalede, kurbanın kimlere vacip olduğu, hangi hayvanların kurban edileceği, kurban vakti ve kesim usulleri detaylı bir şekilde açıklanır.
Sayfa	118-119
Makale	Bayram Günlerini Nasıl Geçireceğiz?
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Makale, bayram günlerinin İslâm'daki manevi önemini ve bu günlerde yapılması gereken ibadet ve davranışları ele alır. Bayramlar müminler için bir ikram günü olduğu vurgulanarak, oruç tutmanın haram kılındığı günlerde paylaşım, şükür ve mutluluk içinde geçirilmesi gerektiği anlatılır.
Sayfa	119-120
Makale	Resim
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	İslâm hukukunda, özellikle tasvir, resim ve heykel gibi sanatlarda canlı varlıkların resmedilmesi konusundaki fikhî tartışmalara değinmekte ve canlıların resminin, ister iki boyutlu (musdah) ister üç boyutlu (mucessim) olsun, haram olduğunu vurgulamaktadır.
Sayfa	120

Tablo 2.15 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 15

Dergi	Sayı 16: 19 Zi'l-Hicce 1326 / 30 Kanun-u Evvel 1324 / 12 Ocak 1909 Salı
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	121-123
Makale	Bir Makale-i Diniyye-i Siyasiyye
Yazar	Erbilî Es'ad Efendi
Açıklama	II. Meşrutiyet sonrası kurulan meclislerin memleketin iyiliği için çalışması, adaleti sağlaması ve rüşvetçi memurlar yerine dürüst kişilerin atanmasını vurgulamaktadır. Ayrıca, kurtuluşun ancak dine bağlılıkla mümkün olduğu ifade edilmektedir.
Sayfa	123-125
Makale	Kerâmet-i Veliye Dâir Bostan'dan Bir Hikâye
Yazar	Mehmed Sâlim
Açıklama	Sadi Şirazi'nin Bostan adlı eserinden alınan hikâye velinin sabrı ve teslimiyeti sayesinde Allah'ın yardımıyla olağanüstü bir olay gerçekleşir. Sabır, iman, tevekkül ve Allah'a olan derin sevgi üzerine ders ve anlatı içerir.
Sayfa	125-127
Makale	Usûl-i Ahlâkîyye'den mâ ba'd
Yazar	El-Hâc Edhem Pertevî
Açıklama	Yazı, bireyin ahlâkî gelişimini ve toplumdaki ahlâkî düzenin korunmasında bu prensiplerin rolünü vurgular. El-Hac Edhem Pertevî'nin ahlâkî prensipler üzerine düşüncelerini ele alır.
Sayfa	127-128
Makale	Muktebesât
Yazar	Hâfız Mehmet Tevfik
Açıklama	Başka bir gazete ilan edilen "Osmanlı askerleri için tasarlanan bir kalpağın icadı, numunelerinin incelenmesi ve elde edilen gelirin bir kısmının bir cemiyete bağışlanacağı" konusunu ele almıştır.
Sayfa	128

Tablo 2.16 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 16

Dergi	Sayı 17: 26 Zi'l-Hicce 1326 / 6 Kanun-u Sani 1324 (19 Ocak 1909)
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	129-132
Makale	Ahlâk-ı Muhammediyye
Yazar	Kılınçlı Hoca zâde Ali Rıza
Açıklama	Hz. Muhammed'in üstün ahlâkını ve faziletlerini ele alarak, onun yaşam tarzının ve ahlâkî rehberliğinin Müslümanlar için en ideal örnek olduğunu vurgular. Ayrıca, Müslümanların bu ahlâkî prensiplere uyarak toplumsal huzuru ve bireysel mutluluğu elde edebilecekleri belirtilir.
Sayfa	132-133
Makale	Muhabbet-i ilâ'llâh
Yazar	Kasımpaşa'da Cezayirli Hasan Pasa Mektebi Muallimi Behcet Efendi
Açıklama	Yazıda, Allah'a olan aşkın insanın kalbini temizlediği, ruhunu yücelttiği ve ilahi huzura ulaşmada temel bir motivasyon kaynağı olduğu vurgulanır.
Sayfa	133-135
Makale	Kalpakkındaki Müracaât
Yazar	Hâfız Mehmet Tevfik
Açıklama	Kalpakk ve şapkanın nasıl giyilirse caiz olur. Nasıl takılırsa caiz olmaz sorusuna diğer sayılarda verilen cevapları açarak konu ele alınmış
Sayfa	135
Makale	Adât-ı Kabiha'dan mâ ba'd
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	İnsanın nefsinin terbiye etmesi ve kötü alışkanlıkları bırakması gerektiğini vurgular. İnsanın daha saf bir ruha ulaşması konusunu vurgular.
Sayfa	135
Makale	Muktebesât
Yazar	Hâfız Mehmet Tevfik
Açıklama	Sırât-ı Müstakîm Dergisi 9. Sayısında yayınlanan bir yazıya cevap kaleme alınmıştır.
Sayfa	135-136

Tablo 2.17 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 17

Dergi	Sayı 18: 4 Muharrem 1327/ 13 Kanun-u Sani 1324 (26 Ocak 1909)
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Mehmet Tevfik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	137-139
Makale	Ahlâk-ı Muhammediyye'den
Yazar	Kılınçlı Hoca zâde Ali Rıza
Açıklama	Hz. Muhammed'in üstün Ahlâkını ve faziletlerini ele alarak, onun yaşam tarzının ve ahlâkî rehberliğinin Müslümanlar için en ideal örnek olduğunu vurgular. Ayrıca, Müslümanların bu ahlâkî prensiplere uyarak toplumsal huzuru ve bireysel mutluluğu elde edebilecekleri belirtilir.
Sayfa	139-141
Makale	Muhabbet-i ilâ'llâh
Yazar	Kasimpasa'da Cezayirli Hasan Pasa Mektebi Muallimi Behcet Efendi
Açıklama	Yazıda, Allah'a olan aşkın insanın kalbini temizlediği, ruhunu yücelttiği ve ilahi huzura ulaşmada temel bir motivasyon kaynağı olduğu vurgulanır.
Sayfa	141-142
Makale	Aydın Vilâyeti Zelzelesi
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Doğal afetlerin sebepleri üzerine bir tartışma sunmakta ve özellikle dinî bir bakış açısıyla bu afetlerin ilahi bir ikaz olarak algılanabileceğini belirtmektedir. Felaketlerden kurtuluşun ancak tövbe, istiğfar, ibadet ve iyi Ahlâka dönüşle mümkün olacağı vurgulanmaktadır.
Sayfa	142-144
Makale	Kalpak
Yazar	Hâfız Mehmet Tevfik
Açıklama	Kalpak konusunda meşihata sorular geldiğini bu konuyu ele almıştır.
Sayfa	144

Tablo 2.18 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 18

Dergi	Sayı 19: 11 Muharrem 1327/ 20 Kanun-u Sani 1324 (2 Şubat 1909) Salı
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Yazıda, kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenir ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulur.
Sayfa	145-146
Makale	Kemâlât-ı Beşeriyeyi Avrupa'da Görenlere Karşı Müdafaa
Yazar	Erbilî Es'ad Efendi
Açıklama	Yazıda, İslâm medeniyetinin insanlık için yüksek erdemler ve ilerlemeler sunduğu vurgulanarak, Avrupa merkezli bakış açısına karşı eleştiriler yöneltilir.
Sayfa	147-149
Makale	Ahlâk-ı Umûmiyyenin Islâh Çarelerinden Hubb-ı fillâh ve Buğz-ı fi'llâh
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Toplumsal ahlâkın düzeltilmesi ve Allah rızası için sevgi beslemenin (hubb-ı fillâh) ve Allah rızası için kötü olandan nefret etmenin (buğz-ı fillâh) gerekliliğini ele alır. Bu iki kavramın bireysel Ahlâkı şekillendirmede ve toplumun mânevî yapısını korumada nasıl etkili olduğu anlatılır.
Sayfa	149-152
Makale	Kalpâk Meselesi
Yazar	Hâfız Mehmet Tevfik
Açıklama	Kalpâk konusunda Meşihata gelen soruları ele almıştır.
Sayfa	152

Tablo 2.19 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 19

Dergi	Sayı 20: 18 Muharrem 1327/ 27 Kanun-u Sani 1324 (9 Şubat 1909) Salı
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tefkik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	153-155
Makale	Ahlâk-ı Muhammediyye'den
Yazar	Kılınçlı Hoca zâde Ali Rıza
Açıklama	Hz. Muhammed'in üstün Ahlâkını ve faziletlerini ele alarak, onun yaşam tarzının ve ahlâkî rehberliğinin Müslümanlar için en ideal örnek olduğunu vurgular. Ayrıca, Müslümanların bu ahlâkî prensiplere uyarak toplumsal huzuru ve bireysel mutluluğu elde edebilecekleri belirtilir.
Sayfa	155-156
Makale	Ahlâk-ı Umûmiyyenin Islâh Çarelerinden Hubb-ı fillâh ve Buğz-ı fillâh
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Toplumsal Ahlâkın düzeltilmesi için Allah rızası için sevgi beslemenin (hubb-ı fillâh) ve Allah rızası için kötü olandan nefret etmenin (buğz-ı fillâh) gerekliliğini ele alır. Bu iki kavramın bireysel Ahlâkî şekillendirmede ve toplumun mânevî yapısını korumada nasıl etkili olduğu anlatılır.
Sayfa	156-159
Makale	Mason Meselesi
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Masonluğun Osmanlı toplumundaki algısını, taraftarları ve eleştirileriyle birlikte inceler.
Sayfa	159-160
Makale	Resim Hakkında Suâle Cevap
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Resimli paraların kese veya cepte bulunması, namaz ve ibadetin geçerliliğine zarar verir mi sorusu cevaplanmıştır.
Sayfa	160

Tablo 2.20 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 20

Dergi	Sayı 21: 25 Muharrem 1327/ 3 Şubat 1324(16 Şubat 1909) Salı
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Yazıda, kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenir ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulur.
Sayfa	161-162
Makale	Ahlâk-ı Muhammediyye'den
Yazar	Kılınçlı Hoca zâde Ali Rıza
Açıklama	Hz. Muhammed'in (sav) üstün ahlâkını ve faziletlerini ele alarak, onun yaşam tarzının ve ahlâkî rehberliğinin Müslümanlar için en ideal örnek olduğunu vurgular. Ayrıca, Müslümanların bu ahlâkî prensiplere uyarak toplumsal huzuru ve bireysel mutluluğu elde edebilecekleri belirtilir.
Sayfa	163-164
Makale	Ahlâk-ı Umûmiyyenin Islâh Çarelerinden Hubb-ı fillâh ve Buğz-ı fillâh
Yazar	
Açıklama	Toplumsal ahlâkın düzeltilmesi için Allah rızası için sevgi beslemenin (hubb-ı fillâh) ve Allah rızası için kötü olandan nefret etmenin (buğz-ı fillâh) gerekliliğini ele alır. Bu iki kavramın bireysel Ahlâkî şekillendirmede ve toplumun mânevî yapısını korumada nasıl etkili olduğu anlatılır.
Sayfa	164-165
Makale	Farmason Meselesi
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Masonlukla ilgili toplumsal, siyasi ve dinî tartışmaları ele alarak, mason teşkilatlarının faaliyetleri ve etkileri üzerine değerlendirmeler yapar.
Sayfa	165-167
Makale	Tatbikât-ı Ahlâkiyye
Yazar	Sinop Mekteb-i İdadi Muallimlerindenden El-Hâc Edhem Pertevî
Açıklama	Ahlâkın bireysel ve toplumsal yaşamdaki uygulanabilirliğini ele alarak, Ahlâkî ilkelerin gündelik hayatta nasıl somut davranışlara dönüştürülebileceğini tartışır.
Sayfa	167-168

Tablo 2.21 Mekkârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 21

Dergi	Sayı 22: 2 Safer 1327/ 10 Şubat 1324 (23 Şubat 1909) Salı
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tefkik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	169-171
Makale	Ahlâk-ı Muhammediyye'den
Yazar	Kılınçlı Hoca zâde Ali Rıza
Açıklama	Hz. Muhammed'in (sav) üstün ahlâkını ve faziletlerini ele alarak, onun yaşam tarzının ve ahlâkî rehberliğinin Müslümanlar için en ideal örnek olduğunu vurgular. Ayrıca, Müslümanların bu ahlâkî prensiplere uyarak toplumsal huzuru ve bireysel mutluluğu elde edebilecekleri belirtilir.
Sayfa	171-172
Makale	Ahlâk-ı Umûmiyyenin Islâh Çarelerinden Hubb-ı fillâh ve Buğz-ı fi'llâh
Yazar	
Açıklama	Toplumsal Ahlâkın düzeltilmesi için Allah rızası için sevgi beslemenin (hubb-ı fillâh) ve Allah rızası için kötü olandan nefret etmenin (buğz-ı fillâh) gerekliliğini ele alır. Bu iki kavramın bireysel Ahlâkî şekillendirmede ve toplumun mânevî yapısını korumada nasıl etkili olduğu anlatılır.
Sayfa	172-173
Makale	İttihad, Ref-i Tecessüs ve Şikâk
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Toplumsal birlikteliğin önemine vurgu yaparak, insanların birbirine şüphe ve fitneyle yaklaşmalarının zararlarını ele alır.
Sayfa	173-175
Makale	İlim mi Efdal Akıl mı?
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	İlim ve akıl arasında bir üstünlük tartışması yaparak, her ikisinin de insan hayatındaki rolüne dikkat çeker. Yazıda, ilmin bilgi sağlayarak yolu açtığı, aklın ise bu bilgiyi doğru kullanarak insanı doğruya yönlendirdiği savunulmaktadır.
Sayfa	175
Makale	Farmason Meselesi
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Yazıda, masonluğun dini, sosyal ve politik yönleri ile bu hareketin toplumlar üzerindeki potansiyel etkileri üzerine değerlendirmeler yapılır.
Sayfa	175-176

Tablo 2.22 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 22

Dergi	Sayı 23: 9 Safer 1327/ 17 Şubat 1324 (2 Mart 1909) Salı
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	177
Makale	Ahlâk-ı Muhammediyye'den
Yazar	Kılınçlı Hoca zâde Ali Rıza
Açıklama	Hz. Muhammed'in (sav) üstün ahlâkını ve faziletlerini ele alarak, onun yaşam tarzının ve ahlâkî rehberliğinin Müslümanlar için en ideal örnek olduğunu vurgular. Ayrıca, Müslümanların bu ahlâkî prensiplere uyarak toplumsal huzuru ve bireysel mutluluğu elde edebilecekleri belirtilir.
Sayfa	178-179
Makale	Ahlâk-ı Umûmiyyenin Islâh Çarelerinden Hubb-ı fillâh ve Buğz-ı fillâh
Yazar	
Açıklama	Toplumsal Ahlâkın düzeltilmesi için Allah rızası için sevgi beslemenin (hubb-ı fillâh) ve Allah rızası için kötü olandan nefret etmenin (buğz-ı fillâh) gerekliliğini ele alır. Bu iki kavramın bireysel Ahlâkî şekillendirmede ve toplumun mânevî yapısını korumada nasıl etkili olduğu anlatılır. Yazıda, ahlâkî ıslahın temelinin, sevgiyi ve nefreti dinî ilkelere göre şekillendirerek toplumsal düzeni sağlamada yattığına dikkat çekilir.
Sayfa	179-180
Makale	İktisâb-ı Mehâsin-i Ahlâka Dair
Yazar	Meşâyih-i I zamdan Reşâdetlü Es'ad Efendi
Açıklama	Yazıda, ahlâkî güzelliklerin elde edilmesi için uygulanması gereken yöntemler ve bu erdemlerin kişisel gelişim ve sosyal uyum açısından önemi üzerinde durulur.
Sayfa	180-182
Makale	Tahmîs
Yazar	Meşâyih-i Izamdan Reşâdetlü Es'ad Efendi
Açıklama	Şiir
Sayfa	182-183

Tablo 2.23 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 23

Dergi	Sayı 24: 18 Safer 1327/ 26 Şubat 1324 (11 Mart 1909) Perşembe
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	185-186
Makale	Muhabbet-i ilallâh
Yazar	Kasımpaşa'da Cezayirli Hasan Paşa Mektebi Muallimi Behcet Efendi
Açıklama	Yazıda, Allah'a olan aşkın insanın kalbini temizlediği, ruhunu yücelttiği ve ilahi huzura ulaşmada temel bir motivasyon kaynağı olduğu vurgulanır.
Sayfa	187-188
Makale	Cum'a Namazı ve Şeriât İsteriz Meselesi
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Yazıda, Cuma namazının dînî bir vecibe olarak toplumsal dayanışmayı güçlendirdiği, aynı zamanda şeriat taleplerinin ise dînî değerlerin hukuki ve toplumsal hayatta uygulanmasını savunan bir hareket olarak ele alındığı vurgulanır.
Sayfa	188-189
Makale	Ahlâk-ı Umûmiyyenin Islâh Çarelerinden Hubb-ı fi'llâh ve Buğz-ı fi'llâh
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Toplum Ahlâkının düzeltilmesi için Allah için sevgi besleme (hubb-ı fi'llâh) ve Allah için nefret etme (buğz-ı fi'llâh) kavramlarının önemini vurgular. Yazıda, ahlâkî ıslahın temelinin, sevgiyi ve nefreti dînî ilkelere göre şekillendirerek toplumsal düzeni sağlamada yattığına dikkat çekilir.
Sayfa	189-190
Makale	Iyab, Hümâz, Lumâz
Yazar	Kal'a-i Sultâniyeli Ali Tayyar
Açıklama	Kur'ân-ı Kerim'de geçen bu terimlerin anlamlarını ve ahlâkî boyutlarını açıklar. Bu kavramlarının bireyler ve toplum üzerindeki olumsuz etkileri vurgulanır.
Sayfa	191
Makale	Zinâ
Yazar	Kılınçlı Hoca zâde Ali Rıza
Açıklama	Belirtilmemiştir
Sayfa	191-192

Tablo 2.24 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 24

Dergi	Sayı 25: 25 Safer 1327/15 Mart 1325 (18 Mart 1909) Perşembe
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	193-195
Makale	Tatbikât-ı Ahlâkîyye
Yazar	Sinop Mekteb-i İdadi Muallimlerindenden El-Hâc Edhem Pertevî
Açıklama	Ahlâkî ilkelerin günlük yaşantıda nasıl hayata geçirilebileceği ve bu ilkelerin toplumsal düzen üzerindeki etkileri incelenir.
Sayfa	195-196
Makale	Cumhuriyet Meselesi
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Makale Osmanlı hükümetinin Cumhuriyet rejimine karşı duruşunu ve bu rejimin İslâm toplumunda uygulanamayacağını savunur.
Sayfa	196-197
Makale	Şeriat İsteriz Meselesi
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Makalede, bazılarınca şeriat talebinin İslâm'ın gerekliliklerinden olduğu savunulurken, diğer yandan şeriata zarar verilmişse bunun ispatı gerektiği ve geçmişte meydana gelen hatalara yapılan itirazları konu alıyor.
Sayfa	197-199
Makale	Manzûm Ehâdis-i Serife Tercümesi
Yazar	Gümülcine'de Kırmahalle Müderrisi zade Müderris Mehmed Es'ad
Açıklama	Hadislerin nazım (şiir) formunda tercüme edilerek sunulmasını ele alır. Bu çalışmada, peygamber Efendimiz'in sözlerinin edebi bir üslupla aktarılmasının amacı ve bu tercümelerin dinî ve edebi değeri üzerinde durulmuştur.
Sayfa	199
Makale	Zinâ
Yazar	Kılınçlı Hoca zâde Ali Rıza
Açıklama	Makale Zinânın yayılması, toplumu ahlâkî ilkelerinin sosyal ve ekonomik olarak da etkileyen bir sorun olarak sunulmuş.
Sayfa	199-200

Tablo 2.25 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 25

Dergi	Sayı 26: 3 Rebiü'l-Evvel 1327/12 Mart 1325 (25 Mart 1909) Perşembe
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	201-203
Makale	Şeriat isteriz Meselesi
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	“Şeriat İsteriz” talebi, dönemin sosyal, siyasi ve dînî meselelerini yansıtan önemli bir tartışma konusu. Bu tartışmada, Tanin Gazetesi'nin şeriata zarar verilmişse bu zararın ne olduğu ve nasıl ispat edileceği konusundaki yaklaşımını eleştiriyor.”
Sayfa	203-206
Makale	Şer' ve Kânûn Meselesi
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Ayandan Manastırlı İsmail Hakkı Efendi'nin Sırat-ı Müstakim dergisinin 30. sayısında yer alan Ahkâm-ı İslâmiye ve İctihad-ı Şer ve Kanun başlıklı makalelerine dair bir değerlendirmedir. Metinde, İslâm hukuku (şeriat) ile kanunların uygulanışı arasındaki farklar ele alınmış ve hükümetin şeriatla uyumlu olup olmaması gerektiği vurgulanmıştır.
Sayfa	206-207
Makale	Zinâ
Yazar	Kılınçlı Hoca zâde Ali Rıza
Açıklama	Makale, zinanın bireysel ahlâktan öte toplumsal fakirlik ve felaketlere yol açabileceğini, Peygamber Efendimiz 'in hadislerle ümmetine bildirdiğini vurguluyor.”
Sayfa	207-208

Tablo 2.26 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 26

Dergi	Sayı 27: 10 Rebiü'l-Evvel 1327/ 19 Mart 1325 (1 Nisan 1909) Perşembe
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	209-212
Makale	Ahlâk-ı Muhammediyye'den Tevâzu-ı Nebevî
Yazar	Kılınçlı Hoca zâde Ali Rıza
Açıklama	Hz. Muhammed'in (sav) mütevazı yaşamını ve alçakgönüllülüğünü ele alarak onun insanlar arasındaki farklılıkları gözetmeksizin herkese eşit davrandığını anlatır. Yazı, Peygamber'in tevazu ve hoşgörüsünün İslâm ahlâkının temel unsurlarından biri olduğunu vurgular.
Sayfa	212-213
Makale	Şer' ve Kânûn Meselesi
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Ayandan Manastırlı İsmail Hakkı Efendi'nin Sırat-ı Müstakim dergisinin 630. sayısındaki 'Ahkam-ı İslâmiye ve İctihad-ı Şer ve Kanun' Meselesi başlıklı yazısında, İslâm hukukunun temel ilkeleri ve bu ilkelerin modern hukuki sistemlerle uyumu ele alınır. İsmail Hakkı Efendi, İslâm'ın temel kurallarını ve icthad (dînî meselelerde icthad yoluyla hüküm çıkarma) kavramını tartışarak, şeriat hükümleri ile dönemin kanunları arasındaki ilişkiye dikkat çeker.
Sayfa	213-215
Makale	Müteferrika
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Makale, şehirde tehdit oluşturan düello meselesinin önlenmesi ve bu konuda İslâmiyet'e uygun bir dönüş sağlanması için Cemiyet-i İlmiyye-i İslâmiye'nin girişimlerini över.
Sayfa	215-216
Makale	Dâhiliyye Nezâreti'nin Nazar-ı Dikkatine
Yazar	
Açıklama	Makale, Harbiye Nezâreti'nin, askeri doktorların subayları ve diğer askerleri ücretsiz muayene ve tedavi etmelerine ilişkin aldığı bir kararı ele alır.
Sayfa	216

Tablo 2.27 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 27

Dergi	Sayı 28: 17 Rebiü'l-Evvel 1327/ 26 Mart 1325 (8 Nisan 1909) Perşembe
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	217-219
Makale	Himâye-i Hayvânât Hakkında
Yazar	Fethiye' de Medrese-nişîne Talebe-i Ulûm-ı Mücazinden Divrikli Hâfız Kadri
Açıklama	İnsanlık tarihindeki merhamet eksikliğini ele aldığı ve özellikle hayvanlara karşı yapılan zulümlere dikkat çekerek ahlâkî reformların gerekliliğini savunduğu bir yazıdır. Yazar, İslâm'ın hayvanlara merhameti teşvik ettiğini vurgularken, modern zamanlarda hayvan haklarına daha fazla önem verilmesi gerektiğini belirtmektedir.
Sayfa	219-221
Makale	Hikemî, Ahlâkî Emsile ve Cümel-i Farisiyye
Yazar	Manisa Mekteb-i İ'dadi Muallimlerinden Mehmed Salim
Açıklama	Hikemî düşüncenin ahlâkî örneklerle ve Farisi deyimlerle nasıl ilişkilendirildiğini inceler. Bu yazıda, hikemî öğretilerin ahlâkî derslerle nasıl iç içe geçtiği ve bu süreçte Farisi dilinin rolü ele alınır. İslâm düşüncesinde ahlâkî değerlere ve bilgelik öğretilerine vurgu yapan yazılar vardır
Sayfa	221-223
Makale	Zinâ
Yazar	Kılınçlı Hoca zâde Ali Rıza
Açıklama	Belirtilmemiştir
Sayfa	223-224
Makale	Dans-Tiyatro Dersleri
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Makale, bazı okullarda dans ve tiyatro derslerinin müfredata eklenmesiyle ilgili haberlere tepki göstererek, bu uygulamaların İslâmiyet'e aykırı olduğunu savunur. Ayrıca, bu durumun önlenmesi ve dinî esaslara uygun hareket edilmesi gerektiğine dikkat çeker.
Sayfa	224

Tablo 2.28 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 28

Dergi	Sayı 29: 20 Receb 1327/ 25 Temmuz 1325 (8 Nisan 1909) Cumartesi
Makale	Tebrik -İtizar ve Teşekkür- Abonelerimizden rica-i mahsus
Sayfa	225
Makale	İlm-i Ahvâl-i Kalb
Yazar	Fatih Dersiâmlarından Hâfız Tevfik
Açıklama	Kalbin içsel durumlarının kişinin ruhsal ve ahlâkî gelişimi üzerindeki etkileri incelenmekte ve bu durumların nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine bilgiler sunulmaktadır.
Sayfa	226-227
Makale	Ahlâk-ı Muhammediyye'den Tevâzu-ı Nebevî
Yazar	Seyfi zâde Ali Rıza
Açıklama	Hız. Muhammed'in (sav) tüm insanlara karşı gösterdiği derin alçakgönüllülüğü ve kibirden uzak tutumunu anlatmaktadır. Peygamberlik makamına rağmen O'nun sade yaşamını, toplumun her kesimine eşit yaklaşımını ve tevazu dolu davranışlarını örnek göstermektedir.
Sayfa	227-228
Makale	Yanyalı merhum Ömer Efendi nin Huzur-ı Pâdişâhî Dersi
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Makalede yazar huzur derslerinde Peygamber Efendimiz 'in (sav.) üstün makamını ve ümmetine yönelik ilahi lütufları ele alırken, Kur'an kıssalarının içerdiği hikmetli öğütleri ve prensipleri açıklamaya odaklanmaktadır. Ayrıca, Salih Peygamber'in kıssası üzerinden ahlâkî ve dinî derslere işaret etmektedir.
Sayfa	228-230
Makale	Hüsn-i Muâşeret-İttihâd-ı Anasır hakkında
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Makalede farklı etnik veya dinî grupların bir arada uyum içinde yaşamasının önemini vurgularken, toplumsal huzur ve birliğin sağlanmasında güzel ahlâk ve karşılıklı saygının gerekliliğini ele almaktadır. Makale, hoşgörü ve dayanışma prensiplerinin toplumsal hayatın temeli olması gerektiğine işaret etmektedir.
Sayfa	230-232

Tablo 2.29 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 29

Dergi	Sayı 30: 29 Receb 1327/ 3 Ağustos 1325 (16 Ağustos 1909) Pazartesi
	Tebrik
Sayfa	233
Makale	Hüsn-i Muâşeret-İttihâd-ı Anasır'dan Mâ-ba'd
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Farklı etnik gruplar arasında iyi ilişkiler ve sosyal uyumun sağlanmasının önemini vurgular.
Sayfa	233-237
Makale	Huzur-ı Pâdişâhî Dersi
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Padişah huzurunda yapılan tefsir dersinde emr-i bi'l-marûf nehy-i anil-münker'e olan ihtiyacı, faziletleri ve terki konusu ele alınmıştır.
Sayfa	237-239
Makale	Endişe-i Maişet
Yazar	Belirtilmemiştir
Açıklama	Dönemin ekonomik sıkıntısından tensikat işlemleri sırasında seçilerek dışarıda bırakılan kişilerin, geçim sıkıntısı ve işlerini kaybetme korkusuyla üzüntü ve sıkıntı duyabilecekleri üzerinde durmaktadır.
Sayfa	239-240

Tablo 2.30 Mekârimü'l-Ahlâk Dergisi Sayı 30

2.6.1. Dergideki Tasavvufi Makaleler

Dergide yer alan tasavvufi makaleler gerek ahlâkî öğretileri gerekse şahsi ve sosyal olgunlaşma süreçlerine yönelik öğütleriyle dikkate değer bir içeriğe sahiptir. Bu makaleler, tasavvufun insanın hayattaki tekamülüne etkisini vurgulamakla birlikte, ahlâkî ve manevi değerlerin birey ve toplum düzeyinde nasıl korunabileceğine ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır. İslam ahlâkının incelikleri, nefis terbiyesi, muhabbet-i ilahi ve kemal yolunda izlenecek yöntemler gibi pek çok konu bu makalelerde ele alınmıştır.

Bazı makaleler, çeşitli nedenlerle tekrar niteliği taşımaktadır. İşaretlenen (*) makaleler, tezimiz kapsamında detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ele alınan bu makalelerin bir kısmı tasavvufun ahlâk konusuna odaklanarak bireysel ve toplumsal erdemlerin geliştirilmesine yönelik önemli bilgiler sunmaktadır. Diğer makaleler ise zikir ve manevi hallerle ilgili konulara ışık tutmaktadır.

Aşağıdaki tabloda, dergide yer alan tasavvufi makalelerin başlıkları ve yazar bilgileri sunulmuştur:

Sıra	Yazar	Makale Başlığı	Makale Sayısı
1	Hafız Tevfik	İlm-i Ahvâl-i Kalb*	29
2	Seyfîzâde Rızâ	Ahlâk-ı Hasene Tahsîli*	1
3	Erbîlî Es'ad Efendi	İktisâb-ı Mehâsin-i Ahlâka Dâir*	1
4	Behçet Efendi	Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye*	9
5	Kılıçlı Hocaâde Ali Rıza	Ahlâk-ı Muhammediyye*	13
6	Hocaâde Mehmed Nûrî	Hâdimî Merhûmun Oğluna Nasihatı*	2
7	Mehmet Behçet	Ahlâk-ı Zemîmeden Tahallus Çaresi	1
8	-	Âdât-ı Kabîha	2
9	Behçet Efendi	İmam Gazâlî'nin Beyânu Enne'l-Müstahikka li'l-Muhabbeti Hüvâ'allâhu Vahdeh Adlı Makalesinin Tercümesi - Muhabbet-i ilâ'llâh	4
10	Mehmed Sâlim	Kerâmet-i Veliye Dâir Bostân'dan Bir Hikâye	1
11	-	Ahlâk-ı Umûmiyyenin Islah Çarelerinden Hubb-ı fillâh ve Buğz-ı fillâh	6
12	-	Kable'l-Ferâiz İhlâs-ı Şerîf, Cehren Tekbîr, Ba'de's-salat Zikir Meselesi	1

Tablo 2.31 Mekkârimü'l-Ahlâk Dergisinde Belirlenen Tasavvufî Makaleler

Bu tablo, tasavvufî perspektifle kaleme alınmış yazıları derli toplu bir şekilde sunarak, derginin bu alandaki katkılarını ortaya koymaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEKÂRİMÜ'L-AHLÂK DERGİSİNDEKİ TASAVVUFÎ MAKALELERİN TAHLİLİ

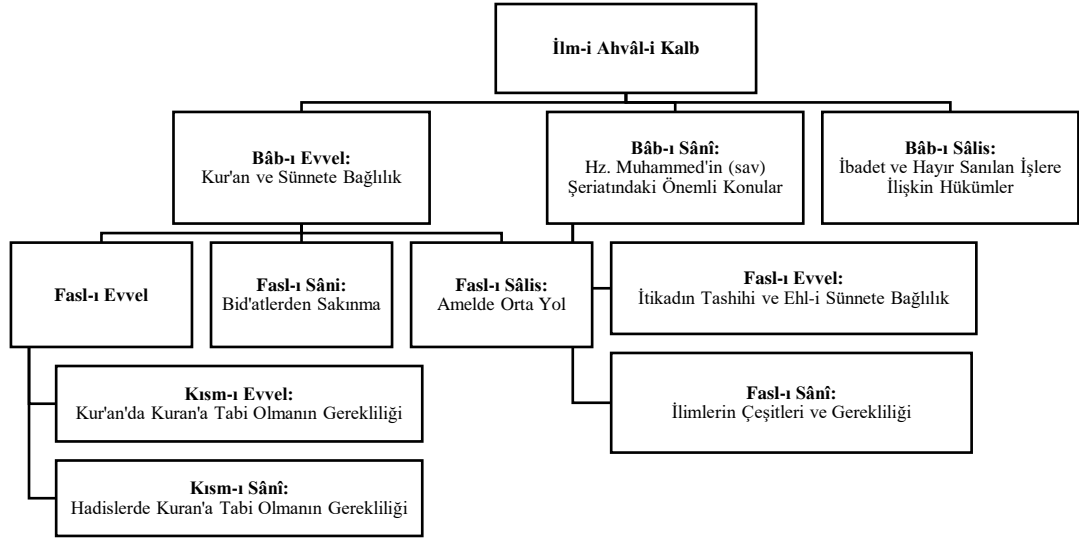
3.1. “İlm-i Ahvâl-i Kalb” Makalesinin Tahlihi³¹

“Kalbin durumlarına dair ilim” veya “kalbin halleri bilgisi” manasında başlıklandırılan *İlm-i Ahvâl-i Kalb* makalesi derginin imtiyaz sahibi olan Fatih dersiâmlarından Hâfız Tevfik Efendi tarafından yazılmıştır. Makale 1 Ramazan 1326/ 14 Eylül 1908 ile 20 Recep 1327 / 7 Ağustos 1909 tarihleri arasında 29 bölüm olarak yayımlanmıştır. *İlm-i Ahvâl-i Kalb* derginin son sayısı hariç tüm bölümlerinde yer alan en uzun yazı dizisidir. Ahlâkın ıslah ve felahını amaçlayan makalede üç ana konu üzerinde yoğunlaşacağını söyleyen yazar, birinci bölümde Kur’ân ve Sünnet’e bağlılığın önemini, bid’atlerden kaçınmanın gerekliliğini, ikinci bölümde İslâm dinindeki önemli meseleleri, üçüncü bölümde ise ibadet ve hayır adı altında yapılan faaliyetlere ilişkin hükümleri konu edinmiştir.³² Fakat tefrikanın yayımlandığı bölümlerde ancak birinci bölümün tamamlanabildiği, ikinci ve üçüncü bölümlerin derginin yayım hayatına veda etmesiyle yayımlanamadığı görülmektedir.

³¹ Bu makalenin dergideki görüntüsü için bkz. **EK-1**.

³² Hâfız Tevfik, “İlm-i Ahvâl-i Kalb”, *Mekârimü'l-Ahlâk*, sy. 2 (1908) 9.

Tablo 2.2.: Müellifin Makale içindeki Şablonu

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1.1 Makale içindeki anlatacağı başlıkların Şablonu

Yazar makalenin başında aklın idraki ve fiillerinin tecrübeleriyle somut bir kanıt olarak intizam ve saadetin ancak güzel ahlâk ile elde edildiğini şöyle dile getirmiştir: “Her işimiz, şeriatın bakış açısına göre helal, haram, vacip gibi özel bir hüküm alırsa ve işlerimizin başvuru mercii, şeriat oluyorsa, ahlâkımızın başvuru mercii de yine Şeriat-ı Muhammediyedir. Çünkü yüce şeriat, Rahman olan Allah tarafından peygamberimiz Muhammed'e (sav) gönderilmiş ve sonsuza kadar hiçbir eksik ve fazla olmaksızın korunması yine Allah tarafından taahhüt edilmiş bir güçlü kanundur. Bu kanunda, kâinatın saadeti ve selameti için zerre kadar bile eksik veya bulunmayan bir şey yoktur.”³³

Bu ifadede görüldüğü üzere ahlâk adıyla müsemma olan karakterin fayda ve zararını, güzel ve çirkin olanını tayin edecek olan merci Şeriat-ı Muhammediye'dir. Dinin emrettiği övülen ahlâkı, zemmettiği çirkin ahlâkı tanımak ancak dinî kaynaklara

³³ Hafız Tevfik, a.g.m., sy. 2, 3.

müracaatla bilinebilir. Bu minvalde İmam Bûsîrî³⁴ (ö. 695/1296), “*Kur’ân’ın dışındaki şeylerle insanlar arasında adaletin sağlanamayacağını*” dile getirmiştir.³⁵

Yazar makalede Kur’ân’a tabi olmanın gereğine dair ayetler ve hadislerden nakiller vererek tündengelimsel bir metot izlemiştir. Bu mantıki metot kaidelerinden hareket eden yazar, önce ahlâklı fert ve toplumun inşası ve dolayısıyla insanın bu dünyada ve ahirette saadeti için gerekli olan fikri prensipleri Kur’ân ayetlerinden yola çıkarak belirlemiştir. Bu prensipler hakkındaki açıklamalarından sonra Kur’ân’a tabi olmanın sağladığı fazilet ve üstünlükleri ayrıca zikretmiştir. Bu prensipleri Kur’ân-ahlâk ilişkisi bağlamında oluşturulan küllî kâideler olarak adlandırmak mümkündür. Dolayısıyla yazarın satır aralarında verdiği bu prensiplerin orijinal şekliyle alt başlıklar halinde verilmesi ve bunların tahlilinin yapılması makalenin örgüsünü daha iyi anlamamıza yarayacaktır:

3.1.1. Kur’ân, haktan ayrılmaz, her hükmü adalet üzeredir.³⁶

Tasavvufun temel prensipleri, Kur’ân’ın hak ve adalet üzerine inşa edilmiş yapısından zerre şaşmaz. Tasavvufta ahlâk, adalet ve hakkaniyet esas alınarak bir manevi yapı oluşturulmaktadır. Kur’ân hükümleri, bireylerin ve toplumların yaşamlarında adaleti ve doğruluğu koruma yönünde rehberlik etmektedir.

Bu husus, Kur’an-ı Kerim’de de açıkça vurgulanmaktadır. En’âm Suresi 115. ayetinde, *وَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ* “Rabbinin sözü hem

³⁴ İmam Bûsîrî, tam adıyla Muhammed bin Said el-Bûsîrî, 1 Şevval 608 tarihinde (7 Mart 1212) Yukarı Mısırda doğdu. Berberî asıllı olduğu bilinen Bûsîrî, İslâmî ilimlerin yanı sıra dil ve edebiyat tahsil etti. Özellikle hadis ve siyerle meşgul oldu. Bûsîrî'nin en meşhur eseri, "*Kaside-i Bürde*"dir. Bu kaside, şairin hastalığı sırasında gördüğü bir rüyada Peygamber'in (sy. a.v.) ona kendi hırkasını (bürde) vermesiyle iyileşmesi olayına dayanır. Bu olay, kasidenin adı ve içeriği için ilham kaynağı olmuştur. (İlhan Armutçuoğlu, *Kaside-i Bürde*, Erkam Yayınları, İstanbul 2016.)

³⁵ Hafız Tevfik, a.g.m., sy. 2, 5.

³⁶ Hafız Tevfik, a.g.m., sy. 3, 17.

doğruluk hem de adalet bakımından tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O her şeyi işitmekte, her şeyi bilmektedir.”³⁷ ifadesiyle, Kur'ân'ın doğruluk ve adalet açısından mükemmel bir rehber olduğu belirtilmektedir. Kur'ân, müminlerin kıyamete kadar ihtiyaç duyacakları ilmî ve amelî meseleleri açıklayan, doğruluğu ve adaleti esas alan ilahî bir kitaptır. Hükümlerinin değiştirilmesi veya yerine benzer bir söz konulması mümkün değildir. Ayrıca, Allah Teâlâ'nın her şeyi işiten ve bilen sıfatıyla, insanların sözlerini, niyetlerini ve fiillerini en iyi şekilde bildiği vurgulanmaktadır.

Bu tefsirden alınacak ahlâkî ders, Kur'an'ın insana doğru yolu gösteren ve adaleti temel alan bir rehber olduğu, ondan ayrılmanın ise sapkınlıkla sonuçlanacağıdır. İnananlar için Kur'an, ilim, irfan ve güzel ahlâkta kemale erişmenin rehberidir. Tasavvufta da aynı şekilde Kur'ân'ın rehberliğinde ahlakî kemale ulaşmak esas alınır. Sufiler, Kur'ân ahlakıyla şekillenmiş bir yaşam tarzını benimseyerek nefsin arzu ve isteklerinden arınmaya, adalet ve doğruluk üzere yaşamaya gayret ederler. Allah'ın her şeyi işiten ve bilen sıfatı, tasavvufî tefekkürde kişinin niyet ve davranışlarında samimi olmasını sağlar. Böylece, Kur'ân'ın gösterdiği doğru yolda yürüyen mutasavvıf, yalnızca bireysel kemale değil, aynı zamanda toplumsal adaletin sağlanmasına da katkıda bulunur.³⁸

3.1.2. Kur'ân-ı Kerîm, o kadar esrâr ve hakîmânî, o kadar acâib ve garâibi hâvidir ki, beyân ve izâh ile bitmez tükenmez.³⁹

Allah'ın kelamının ve ilminin sınırsız olduğunu, insanların asla onun sözlerini tam anlamıyla kavrayıp açıklayamayacağını ifade eder. İlgili cümledeki “*esrâr ve hakîmânî*” ifadeleri, Kur'ân'ın derin hikmetlerle dolu olduğunu ve sırlarının açıklanmakla bitmeyeceğini anlatır. Bu yüzden, ayet Kur'ân'ın içerdiği hikmet, derinlik ve anlam zenginliğinin sonsuzluğunu vurgulamaktadır.

³⁷ Kur'ân-ı Kerîm Meâlî, çev. Hayrettin Karaman , Mustafa Çağrırcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), el-En'âm 6/115.

³⁸ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu 'l-Beyân: Kur'an Meali ve Tefsiri*, çev. Yusuf Yurt, Abdüssamet Bakkaloğlu, Süleyman Derin, Cafer Durmuş (İstanbul: Erkam Yayınları, 2005). 5/342.

³⁹ Hafız Tevfik, a.g.m., sy. 2, 18.

“Yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem olsaydı, deniz de -ardından ona yedisi daha eklenmek üzere- mürekkep olsaydı yine de Allah’ın sözleri tükenmezdi; Allah azîzdir, hakîmdir.”⁴⁰

Lokman suresi 27. ayetinde “وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ Allah'ın ilminin ve hikmetinin sonsuzluğunu açıklar. Ayetler, Allah’ın kelamının, ilminin ve hikmetinin, yeryüzündeki tüm ağaçlar kalem, denizler ise mürekkep olsa dahi tükenmeyeceğini ifade eder. Allah’ın kelamı, ilmi ve hikmeti o kadar derin ve geniştir ki, insanlar bunu ne kadar yazmaya çalışsalar da asla tam olarak yazamazlar ve kavrayamazlar. Allah’ın ilmi, sonsuz ve tükenmezdir.”⁴¹

3.1.3. Kur’ân hak ile bâtlı arasını mükemmel ayırır. ⁴²

“Âlemlere uyarıcı olsun diye, kuluna *Furkan*’ı indiren Allah ne yücedir!”⁴³ âyetinde geçen “*Furkan*” kelimesi, “*hak ile bâtlı arasını ayıran*” anlamına gelir. Kur’ân, hak ile bâtlı arasındaki farkı gösteren bir rehber ve doğru yolu gösteren bir ölçü olarak nitelendirilmiştir.

Furkân, iki şeyin arasını ayırmak anlamına gelen bir masdardır. Kur’ân hak ve bâtlı, mü’min ve kâfiri kesin bir şekilde birbirinden ayırdığı için *Furkân* diye isimlendirilmiştir. Kur’ân’ın hak ile batıl arasındaki ayrımı, doğru ve yanlışın net bir şekilde belirlenmesi için önemlidir.⁴⁴

3.1.4. Kur’ân’ın beyânı, ahkâmı tekmîl-i ciddîdir.⁴⁵

⁴⁰ Lokmân 31/27.

⁴¹ Bursevî, *Rûhu’l-beyân*. 15/182.

⁴² Hafız Tefvîk, a.g.m., sy. 2, 18.

⁴³ el-Furkân 25/1.

⁴⁴ Bursevî, *Rûhu’l-beyân*. 13/400

⁴⁵ Hafız Tefvîk, a.g.m., sy. 2, 25.

Kur'ân'ın hükümleri ciddidir ve hayatın her alanında rehberlik eder. Bu ciddiyeti kabul edenler, Kur'ân'ın hükümlerine sıkı sıkıya bağlı kalır. Onda insan hayatını tanzim eden ahkam ve ahlâk ayetleri bulunur. Bu tür bir açıklama, Kur'ân'ın bütüncül bir rehber olduğunu ve insanlara yol gösterici hükümler getirdiğini vurgular. Bu bağlamda, Kur'ân'dan birkaç ayet ve hadis bu açıklamayla ilişkilendirilebilir: **الْيَوْمَ يَسَّرَ**

الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَحْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنَ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا

*“Bugün size dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim.”*⁴⁶ Ayette, İslâm'ın kemale erdirildiği, inanç ve ahlâk esaslarının tamamlandığı belirtilir. Hz. Ömer ve diğer sahâbilerin bu ayetin inişiyle ilgili tepkileri, İslâm'ın nihai ve mükemmel bir din olarak insanlara sunulduğunu anlatır. Aynı zamanda bu ayetin, peygamber Efendimiz 'in (s.a.v.) vefatını haber verdiği de rivayet edilmiştir. İslâm dininin kemâle ermesi, şeriatın ve ahlâkî hükümlerinin tamamlanması anlamına gelir.⁴⁷

Tasavvufun merkezinde yer alan **tevazu, sabır, şükür, adalet** gibi erdemler, bu ahlâkî tamamlanmışlıkla paraleldir. Nefsini arındıran, Allah'a tam bir teslimiyetle yönelen mü'min, hem içsel hem de dışsal bir denge kurar. Sonuç olarak, bu ayet, İslâm'ın hem bireysel hem toplumsal ahlâkî kemâle erdiren bir din olduğunu vurgular ve tasavvufta bu ahlâkî olgunluğun, nefsin terbiyesi ve Allah'a yakınlıkla elde edildiği öğretilir.

⁴⁶ el-Mâide 5/3.

⁴⁷ Bursevî, *Rûhu 'l-beyân*. 4/319

3.1.5. Kur'ân'ı herhangi bir kimse bırakırsa, onunla amel etmez olursa Allah Teâlâ onu yerden yere vurur. ⁴⁸

Yazarın vurguladığı bu ifade, genel anlamda Kur'ân'la amel etmemenin sonuçlarına dair uyarı niteliği taşır ve benzer mesajlar içeren ayet ve hadislerle ilişkilendirilebilir. Özellikle şu ayet ve hadisler, bu ifadenin anlamını destekleyici niteliktedir:

وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا *...Ve Resûl dedi ki: "Ey Rabbim! Kavmim bu Kur'ân'ı terkedilmiş (bir kitap) olarak bıraktılar."*⁴⁹ Burada Kur'ân'ı terk etmenin sonuçları vurgulanmakta ve müminlerin Kur'ân'la sıkça meşgul olması gerektiği anlatılmaktadır. Tasavvufî ahlâk açısından bu, Allah'ın kelamına derin bağlılık gerektiren bir sorumluluktur. Tasavvufun özü, kişinin Allah'a tam bir teslimiyetle bağlanması ve hayatını O'nun emirleri doğrultusunda şekillendirmesidir. Kur'ân, bu yolculukta en önemli rehberdir.⁵⁰

Kur'ân'ın terk edilmemesi gerektiği vurgusu, insanın her daim onun rehberliğinde olması gerektiğini ifade eder. Kalplerin paslanması, gaflet ve mânevî yattan uzaklaşma anlamına gelir. Tasavvufî öğretiyeye göre, kalp Allah'ın zikri ve Kur'ân'ı okumakla cilalanır, saflaşır ve mânevî bir parlaklık kazanır. Bu, kişinin iç dünyasında huzur ve dinginlik bulmasını sağlar.

Kur'ân'la amel edenlerin yüceltileceğini, Kur'ân'ı terk edenlerin ise düşkün hale geleceğini açıkça ifade eden *"Allah Teâlâ bu kitap (Kur'ân) ile bazı kavimleri yükseltir, bazılarını ise alçaltır."*⁵¹ mealindeki hadis de bunu ifade etmektedir. Kur'ân'ın hayata rehber edilmesi ya da terk edilmesi, toplumların kaderinde önemli bir rol oynar.

*"Kur'ân'ı herhangi bir kimse bırakırsa, onunla amel etmez olursa Allah Teâlâ onu yerden yere vurur."*⁵² Mealindeki ayet Kur'ân'dan ayrılmamanın önemi bildirir ve

⁴⁸ Hafız Tefkik, a.g.m., sy. 2, 18.

⁴⁹ el-Furkân 25/30.

⁵⁰ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 13/435.

⁵¹ Müslim, "Müsafirîn", 269.

⁵² Hafız Tefkik, a.g.m., sy. 2, 17.

onunla amel edilirse kurtuluşa erilir. Aksi halde toplumsal bir çöküş kaçınılmazdır. Bu gibi ilkelerin dönemin Osmanlı toplumundaki yozlaşmalara yönelik bir uyarı niteliğinde olduğunu da düşünebiliriz. Burada toplumda görülen ahlâkî bozulma ve hatta siyasi çalkantıların, ancak Kur’ân’a dönerek, İslâmî ve ahlâkî ilkelere sıkı sıkıya bağlı kalarak giderilebileceğine dair şiddetli bir uyarı dili kullanılmıştır.

3.1.6. Kur’ân’dan başka bir şeyde hidâyet arayanı, Allah Teâlâ şaşırır.⁵³

Kur’ân dışındaki kaynaklarda hidayet arayanların doğru yoldan sapacağı belirtilir. Hidayet kaynağı olarak sadece Kur’ân’a yönelmek ve onunla doğru yolu bulmak esastır. Burada yine Osmanlı toplumuna yönelik benzer bir uyarı vardır. Hem modernleşmenin bir uzantısı olarak Batılı değerlerde çözüm arayanların hem de tasavvufun yanlış uygulaması neticesinde İslâm’ın özünden saparak bid’at ve hurafelere kayanların uyarıldığı bu ilkelere, tek çözüm yolu olarak Kur’ân ve Sünnetin rehberliği gösterilmektedir.

“Kur’ân’dan başka bir şeyde hidâyet arayanı, Allah Teâlâ şaşırır” ifadesi, genel olarak Kur’ân’ın tek ve nihai hidayet kaynağı olduğunu vurgular. Bu ilke şu ayet ve hadislerde yankı bulur:

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَابًا تَفَشَّرُ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ذَٰلِكَ هُدَىٰ اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضَلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ

“Allah, sözün en güzelini; âyetleri, (güzellikte) birbirine benzeyen ve (hükümleri, öğütleri, kıssaları) tekrarlanan bir kitap olarak indirmiştir. Rablerinden korkanların derileri (vücutları) ondan dolayı gerginleşir. Sonra derileri de (vücutları da) kalpleri de Allah’ın zikrine karşı yumuşar. İşte bu Kur’ân Allah’ın hidayet rehberidir. Onunla dilediğini doğru yola iletir. Allah, kimi saptırırsa artık onun için hiçbir yol gösterici yoktur.”⁵⁴

Kur’ân’ın hem lafzının hem de manasının derinliklerine dikkat çekilerek, onun insanların ruhuna ve hayatına kattığı ahlâkî ve mânevî rehberlik vurgulanmaktadır.

⁵³ Hafız Tefvîk, a.g.m., sy. 2, 17.

⁵⁴ ez-Zümer 39/23.

Ahlâk yönüyle bakıldığında, Kur'ân, insanların mânevî olgunluğa ulaşması için tekrarlanan öğütler ve ahlâkî ilkeler sunar. Kur'ân'ın sureleri ve ayetleri, insanın hem bireysel hem de toplumsal hayatını düzenleyen ve ahlâkî kemale yönlendiren bir rehberdir. Özellikle namaz gibi ibadetlerde, kişinin fiziksel hareketlerinin ve ruhsal yönelişlerinin Allah'a olan bağlılığını sembolize etmesi, insanın ahlâkını güzelleştirerek, Allah'a yaklaşmasına yardımcı olur. Kur'ân'la sıkı bir bağ kurmak, insanın kalbini arındırarak hem içsel hem de dışsal bir ahlâkî denge sağlamasına vesile olur.⁵⁵ Bu ayet, Kur'ân'ın insanları hidayete erdiren bir rehber olduğunu ve Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerin bu rehberlikten faydalandığını ifade eder. Kur'ân'dan uzaklaşan veya başka bir yerde hidayet arayan kişilerin saptırılacağı mesajını verir.

“Ben size öyle bir şey bıraktım ki, ona sıkı sıkıya sarıldığınız müddetçe asla sapıtmazsınız: Allah'ın Kitabı ve benim sünnetim.”⁵⁶ Kur'ân'ın ve sünnetin müminler için en doğru hidayet kaynağı olduğunu vurgular. Kur'ân'dan başka bir yerde doğru yolu arayanların, sapma riskiyle karşı karşıya oldukları uyarısını içerir.

Tasavvufta Kur'ân, insanın mânevî yolculuğunda hidayetin kaynağı olarak görülür. Kişi, nefsinin arındırılması, Allah'a yaklaşmak ve ahlâkî mükemmelliğe ulaşmak için Kur'ân'ın rehberliğine muhtaçtır. Başka yerlerde hidayet aramak, Allah'tan uzaklaşma anlamına gelir ve tasavvufta bu, mânevî bir düşüş olarak yorumlanır.

3.1.7. Kur'ân her şeye kendisiyle vâsıl olunur metîn hablullâhtır.⁵⁷

Bu prensip, *وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا* “*Ve hep birlikte Allah'ın ipine (hablullah) sımsıkı sarılın, ayrılığa düşmeyin.*”⁵⁸ âyetinden mülhemdir. Bu ayette geçen “hablullah” yani “Allah'ın ipi” tabirinin maksat Kur'ân'dır. Sarılın emriyle Kur'ân'ın emir ve yasaklarına uymanın önemi ifade edilmektedir. Çünkü Kur'ân, Allah'a ulaşmanın yolunu gösteren, insanları doğru yola sevk eden bir rehberdir.

⁵⁵ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 17 /197.

⁵⁶ Tirmizî, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 14; Dârimî, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 1.

⁵⁷ Hafız Tefkik, a.g.m., sy. 2, 17.

⁵⁸ Âl-i İmrân 3/103.

Kişi, Allah'ın ipine sarılarak takva, yani Allah'tan korkma ve O'na saygı duyma hâli içinde olmalı; tevhid (birlik) bilincini korumalıdır. Bölünmeden, içsel ve dışsal anlamda birlik içinde kalmalı, mümin kardeşleriyle sevgi, kardeşlik ve merhamet duygularını pekiştirmelidir. Allah'ın ipine sarılmayanlar, nefsin arzularına kapılarak mânevî dağılmaya ve ahlâkî yozlaşmaya meyilli hale gelirler. Oysa tasavvuf, kişinin hem iç dünyasında huzur ve ahlâk olgunluğunu aradığı bir yolculuktur.⁵⁹

Hadis-i şeriflerde de Kur'ân'ın Allah ile insan arasındaki sağlam bağ olduğuna dair ifadeler bulunur. Özellikle şu hadis bu anlayışı pekiştirir:

“Size iki şey bırakıyorum. Bunlara sarıldığımız müddetçe asla sapıtmazsınız: Allah'ın Kitabı (Kur'ân) ve benim sünnetim.”⁶⁰

Kur'ân, Allah'a ulaşmanın sağlam bir yolu ve aracı olarak kabul edilir. Bu yolda ilerlemek için Kur'ân'a sarılmak ve onunla mânevî olgunluğa ulaşmak hedeflenmelidir. Nitekim müfessirler de Kur'ân'da geçen “Hep birlikte Allah'ın ipine sınımsız yapışın; bölünüp parçalanmayın.” ayetindeki hablullah'ın Kur'ân olduğunu belirtmişlerdir.⁶¹

3.1.8. Kur'ân hâlel, zelevî ve sâir nevâkis tareyândan masûn ve mahfûz bir kitâbdır.⁶²

Kur'ân'ın hata, eksiklik, bozulma ve değişikliklerden korunmuş olduğunu vurgulayan bir açıklamadır. Kur'ân'ın korunmuş olduğuna işaret eden ayetlerden biri şu şekildedir: “*Kesin olarak bilesiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz.*”⁶³ Bu ayet, Kur'ân'ın Allah tarafından korunmuş ve bozulmadan kalacağına dair açık bir teminat verir. Kur'ân, herhangi bir tahrif veya

⁵⁹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 3/172.

⁶⁰ *Muvatta*, “Kader”, 3.

⁶¹ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003), 1/643-644.

⁶² Hafız Tefvîk, a.g.m., sy. 2, 17.

⁶³ el-Hicr 15/9.

yanlışıktan uzak tutulmuştur ve kıyamete kadar da bu koruma devam edecektir. Tasavvufun ahlâk yönüyle ilişkilendirilen kısımlarını özetlemek gerekirse:

Yazarın burada vurguladığı “Kur’ân’ın ilahi koruma altında olması” ilkesi tasavvufun temelleri açısından önemli bir ilkedir. Zira tasavvufun ahlâk yönü, Allah'a olan teslimiyeti ve itimadı ön plana çıkarır. Kur’ân’ın Allah tarafından indirilmiş olması ve O’nun koruması altında olduğuna inanmak, tasavvufta mânevî bir teslimiyetin göstergesidir. Allah’ın kelamı olan Kur’ân’ın tahriften korunması, insanın da kendi ahlâkî yolculuğunda Allah’a sıkı sıkıya sarılmasının ve korunmasının bir sembolüdür. Tasavvufî ahlâkta, kişinin kendi nefsinin terbiye etmesi ve Allah’ın emirlerine sıkı sıkıya sarılması esastır.⁶⁴ Hadis-i şerif olarak Kur’ân’ın korunmuşluğunu ve kıymetini işaret eden hadisler de vardır. *“Ümmetimden bir taife (grup) hak üzerinde kalmaya devam edecektir. Onlara karşı çıkanlar veya onları terk edenler onlara zarar veremeyecektir. Bu, Allah’ın emri gelinceye kadar devam edecektir.”*⁶⁵ Bu hadis de Kur’ân’ı ve onun mesajını doğru şekilde yaşayanların kıyamete kadar bulunacağını ima eder.

“Mânevî koruma” kavramı tasavvufta önemli bir yere sahiptir. Nitekim Allah’ın Kur’ân’ı koruması gibi, tasavvufta da bir dervişin ya da salikin Allah’a olan bağlılığı sayesinde mânevî anlamda korunduğuna inanılır. Allah’a sığınıp, O’na itaat eden, doğru yolda yürüyen bir kimse, ahlâkî sapmalardan ve nefsin kötü arzularından korunur. Tasavvuf ahlâkında bu, bir anlamda Allah’ın kulu üzerindeki sürekli himayesini ve yol göstericiliğini ifade eder.

Konunun ilişkili olduğu bir başka kavram “nefisle mücadele” kavramıdır. Kur’ân’ın tahriften korunması gibi, Tasavvufî ahlâkta da insanın nefsinin tahrifattan korunması, mânevî hayatında sağlam ve sarsılmaz bir yolda ilerlemesi gerekir. Kişi, sürekli olarak nefsiyle mücadele eder ve Allah’ın emirlerine uygun bir hayat sürmeye çalışır. Tasavvuf ahlâkı, Kur’ân’ın içerdiği ilahi hakikatlere uygun bir yaşam tarzı benimsemeyi, Allah’a olan sevgi ve bağlılık ile zikir ve ibadet aracılığıyla nefsin temizlenmesini vurgular.

⁶⁴ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/116.

⁶⁵ Tirmizî, “Fiten”, 45.

3.1.9. Kur'ân öyle bir fermândır ki, sapıklar, şaşkınlara onu haktan çeviremezler.⁶⁶

“Kur'ân öyle bir fermândır ki, sapıklar, şaşkınlara onu haktan çeviremezler” ifadesi, muhtemelen Fussilet Suresi 41-42. ayetlerine işaret ediyor olabilir. Bu ayetlerde Kur'ân'ın bozulmadan korunduğu, ona karşı hiçbir sapkın ya da bâtil görüşün üstün gelemeyeceği vurgulanmaktadır: **إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ**

“Bu uyarıcı kitap kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler (cezalarını görecekler). O, gerçekten çok değerli bir kitaptır. Asılsız bir şey ona ne önünden ne arkasından yaklaşılabılır. O, hikmet sahibi, övgüye lâyık olan Allah katından indirilmiştir.”⁶⁷

Bu ayetlerde Kur'ân'ın hak olduğu, bâtil ve sapkın düşüncelerin ona asla zarar veremeyeceği ve Allah tarafından korunduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla, Kur'ân'ın herhangi bir tahrifata uğramayacağı, ona karşı hiçbir sapkın düşüncenin galip gelemeyeceği vurgusu yapılmaktadır.

Kur'ân'ın izzeti ve üstünlüğünü vurgulayan bir ayettir. Tasavvufî açıdan da derin bir ahlâkî ders içerir. Tasavvuf ilmi, kişinin içsel dünyasında nefsini terbiye ederek ve Allah'a yakınlaşarak manevî bir ahlâk geliştirmeyi hedefler. *Rûhu'l-Beyân*'dan bu ayetin tefsirini tasavvufun ahlâkî yönüyle yorumlayacak olursak:

Kur'ân'ın yüceliği, izzeti ve korunmuşluğu üzerinde duruyor ve ahlâkî dersler çıkarılabilir. Bu ayet Kur'ân'ın eşsiz bir kitap olduğu, yanlış yorumlar ve saldırılarla tahrif edilemeyeceği vurgulanıyor. Tasavvufî ahlâk açısından bu, insanın kendi iç dünyasını da Kur'ân gibi koruması gerektiği anlamına gelir. Yani, kişinin kalbi ve zihni, dış etkilerden, nefsânî isteklerden ve dünya meşgalelerinden korunmalıdır. Bu izzet, insanın Allah'a yakınlaşma ve O'nun emirlerine uygun bir yaşam sürmesi ile kazanılır. Tasavvuf, kişinin kalbini ve nefsini arındırma yoludur, bu da insanın kendi öz değerlerine ve yaratılış gayesine sadık kalmasıyla mümkündür. Kur'ân gibi izzetli

⁶⁶ Hafız Tevfik, a.g.m., sy. 2, 17.

⁶⁷ Fussilet 41/41-42.

ve yüce bir yaşam sürmek, ilahi kelama sımsıkı sarılmak, Allah'ın himayesine girip ahlâkî olgunluğu elde etmek demektir.⁶⁸

Hz. Ali (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre o: “Ben Peygamber (s.a.)'in şöyle buyurduğunu işittim’ dedi: “*Dikkat ediniz yakında birtakım fitneler olacaktır.*” Ben; “*Bu fitnelerden çıkış yolu nedir ey Allah'ın Rasûlü?*” diye sordum. Peygamberimiz (s.a.v.) Kur’ân-ı Kerim'in, geçmiş ve gelecekteki tüm olaylar hakkında bilgi veren ve aranızda hüküm veren yegâne kaynak olduğunu belirtmiştir. Kur’ân, hak ile batılı ayıran, Allah'ın gönderdiği kuvvetli bir ip olarak tanımlanır ve âhiret mutluluğuna ulaşmanın aracı olarak görülür. Kur’ân'ı terk edenlerin helâk olacağı, başka yollarla hidâyet arayanların ise sapıtılacağı vurgulanır. Kur’ân, hem mahfuz hem de mükemmel bir kitaptır; âlimler onun derin anlamlarını tamamen kavrayamazlar, her okuyuş ve düşünüşte yeni anlamlar keşfedilir. Kur’ân hiç eskimez, sürekli taze ve canlı kalır. Cinler bile onun doğruluğunu ve güzelliğini kabul eder ve Kur’ân'la amel edenlerin hidâyete ereceğini itiraf ederler.⁶⁹

Sonuç olarak, bu prensip, tasavvufî açıdan Kur’ân'ın Ahlâkî bir rehber olduğunu, nefsin terbiyesi ve mânevî izzetin ancak Kur’ân'a bağlılıkla kazanılabileceğini vurgular. Kur’ân, sadece bir bilgi kaynağı değil, aynı zamanda manevî bir yol gösterici, fitneden kurtarıcı ve nefsin arınması için ilahi bir rehberdir.

3.1.10. Kur’ân’ı ulemâ ne kadar okusa ahkâm u âsârına ve acâbine ne kadar vâkıf olsa şeb‘ ve kelâl gelmez.⁷⁰

Bu prensip Kur’ân'ın derinliğini ve sonsuzluğunu vurgulayan bir anlayışı yansıtır. Kur’ân'ın ne kadar çok okunsa ve ne kadar çok araştırılsa da tüm yönlerinin tam olarak kavranamayacağını ifade eder. Bu düşünce, Kur’ân'ın ilahi kelimeler olarak derinlikli ve kapsamlı olduğunu belirtir.

Hadis olarak doğrudan bu ifadeye uygun bir metin bulunmamakla birlikte, bu düşünceyi yansıtan Hz. Ali (r.a.)'den rivayet olunan şu söz yakın bir manadadır:

⁶⁸ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 18/94.

⁶⁹ Tirmizî, "Fedâilü'l-Kur'an", 14; Dârimî, "Fedâilü'l-Kur'an", 1.

⁷⁰ Hafız Tevfik, a.g.m., sy. 2, 25.

*“Kur’ân’ı okumak ve ona dair düşünmek, bir Müslüman için en büyük ibadetlerden biridir. Her okuyuş, yeni bir anlam ve mânevî derinlik getirir.”*⁷¹

Kur’ân okumak, tasavvufta sadece bir ibadet değil, aynı zamanda bir mânevî tecrübe olarak görülür. Bu ibadet, kişinin iç dünyasını zenginleştirir ve onun ahlâkî ve mânevî gelişimine katkıda bulunur. Tasavvufî anlayışta, ibadetlerin amacı sadece fiziksel değil, aynı zamanda ruhsal bir dönüşüm sağlamaktır. Kur’ân okumak, bu dönüşümün bir aracıdır.

Özetle Kur’ân’ı alimlerin bile ne kadar okusa da bıkmaması, onun derinliğini ve ilahiliğini gösterir. Bu derinlikte sürekli bir keşif içindedir ve ondan bıkmazlar. Kur’ân hakkında alimlerin çalışmaları ne kadar çoğalsa da onun varlığından bir şey eksilmez, o yine her zaman taptazedir.⁷²

3.1.11. Kim Kur’ân ile istidlal ve ona itimad ederse istidlal ve itimadı doğru olur.⁷³

“Kim Kur’ân ile istidlal ve ona itimad ederse, istidlal ve itimadı doğru olur” ifadesi, Kur’ân’ın rehberliği ve güvenilirliği üzerine odaklanır. Bu ifade, genellikle Kur’ân’ın akıl ve inanç açısından güvenilir bir kaynak olarak kabul edildiğini vurgulayan *أَمَّنَ*

الرَّسُولَ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا

عُفْرَانِكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ *“Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, mü’minler de iman ettiler). Her biri Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. “Allah’ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İştittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş sanadır” dediler.”*⁷⁴ ayetiyle ilişkilidir.

Kur’ân ile delil getirenlerin ve ona güvenenlerin doğru yolda olacağı belirtilir. Her konuda Kur’ân’ı rehber edinir ve onunla doğru yolda kalınır. Dolayısıyla Kur’ân İslâm

⁷¹ Müslim, “İman”, 254.

⁷² Hafız Tefkik, a.g.m., sy. 2, 19.

⁷³ Hâfız Tefkik, a.g.m., sy. 2, 20.

⁷⁴ el-Bakara 2/285.

toplumunun ortak değeri, birleştirici g¼c¼d¼r. Kur'ân'a iman etmek, onun ahkâmını ve haberlerini doğrulamak, sadece bir inanç meselesi değil, aynı zamanda ahlâkî bir y¼k¼ml¼l¼ę¼ ifade eder. M¼minler, Allah'ın birliğine, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inanarak, bu imanlarını g¼nl¼k hayatlarına yansıtırlar. Kur'ân'ın mesajı, sadece inanç değil, aynı zamanda ahlâkî ve mânevî bir yaşam biçimini benimsemeyi de içerir. Bu bağlamda, peygamberimizin ve m¼minlerin, Kur'ân'ın h¼k¼mlerini hayatlarına entegre ederek, doğru yolda kalmaları ve ahlâkî erdemlere y¼nelmeleri ¼ng¼r¼l¼r.

Peygamberimiz, Kur'ân'a ve onun ¼ęretilerine olan derin inancıyla, sadece kendisinin değil, ¼mmetinin de bu yolda y¼r¼y¼p g¼nahların affını ve Allah'ın mağfiretini talep etmelerini teşvik etmiştir. Bu, Kur'ân'ın her y¼n¼yle hayat bulmasının, bireysel ve toplumsal ahlâka katkısını vurgular. Dinleyip itaat etmenin, mağfiret talebinden ¼nce gelmesi, bu iki eylemin birbirini tamamlayan ve kişinin mânevî gelişimine katkıda bulunan unsurlar olduğunu belirtir.⁷⁵

3.1.12. Kur'ân ile kim amel ederse me'c¼r olur, sayı heba olmaz.⁷⁶

Bu prensipte Kur'ân ile amel edenlerin ¼d¼llendirileceęi belirtilir. Bu ¼d¼le ulaşmak için Kur'ân'la amel edilir ve mânevî olgunluğa erişilir. Kur'ân ile amel edenlerin amelleri hiçbir zaman zayı olmaz. Bu ifade, Kur'ân'ın ¼ęretilerine g¼re yaşayan kişilerin ¼d¼llendirileceęi ve yaptıkları amellerin boşa gitmeyeceğini anlatan bir hadisin veya ayetin ağıklaması olabilir. Hadis olarak bu anlama yakın bir rivayet Tirmizî'de geğer. “*Kim Kur'ân okur ve onunla amel ederse, kıyamet g¼n¼nde ebeveynine bir tağ giydirilir. Onun ışığı, d¼nya evlerine giren g¼neř ışığından daha g¼zeldir. O hâlde Kur'ân ile amel edenin ışığı nasıl olacak bir d¼ř¼n¼n.*”⁷⁷ إِنَّ الدِّينَ يَتْلُونَ

كِتَابِ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّنْ تَبُورَ

⁷⁵ Bursevî, *R¼hu'l-beyân*, 2/ 430.

⁷⁶ Hafız Tevfik, a.g.m., sy. 2, 17.

⁷⁷ Eb¼ Dâv¼d S¼leyman b. el-Eş'as b. İşhâk es-Sicistânî, “Vitr”, 14, nşr. şuayb el-Arna¼t - Muhammed Kâmil Karabellî (Beyrut: Dâru'r-Risâle el-'Âlemiyye, 1430/2009), Ahmed b. Hanbel, *el-M¼sned*, 3/440.

namazı dosdoğru kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık olarak infak edenler, asla zarar etmeyecek bir ticaret umarlar.”⁷⁸

Burada Kur’ân tilavetinin ve onunla amel etmenin önemi vurgulanıyor. Namazın ise vakitli ve âdâbına uygun şekilde kılınması gerekir. Allah yolunda yapılan harcamalar, kişiye zarar değil, tam tersine büyük bir kazanç sağlayacaktır. Ahlâkî mükemmellik ve Allah'a yaklaşma amacı taşır. İyi niyetle yapılan bu ameller, insanı mânevî kazanca ulaştırır ve zarar görmeden ahlâkî gelişimini sağlar. Bu ayet ve hadis, Kur’ân’la amel edenlerin mükafatlandırılacağını ve yaptıkları amellerin boşa gitmeyeceğini ifade eder.

3.1.13. Kur’ân ile kim hükmederse adalet etmiş olur.⁷⁹

Burada Kur’ân ile hüküm verenlerin adil olacağı belirtilir. Adaleti sağlamak için Kur’ân’ın hükümlerine uyulur ve bu da ahlâkî gelişimi sağlar. Bu ilke ahlâkî kalkınmanın yanı sıra, siyasi ve toplumsal kalkınmanın da yine Kur’ân’ın ahkamıyla mümkün olacağına dair bir uyarı niteliğindedir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’deki şu ayet hükmetmenin kaynağını açıkça belirtmektedir:

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ آسَلُمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُخْفِطُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوُا اللَّهَ وَلَا تَتَّبِعُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ

“Kendilerini Allah’a vermiş olan peygamberlerin ve -Allah’ın kitabını korumaları kendilerinden istendiği için- rablerine teslim olmuş zâhidlerin, bilginlerin yahudiler arasında kendisiyle hükmettikleri, içinde hidayet ve nur bulunan Tevrat’ı elbette biz indirdik. Hepsi onun (hak olduğunun) şahitleri idi. O halde insanlardan korkmayın, benden korkun da âyetlerimi az bir bedel karşılığında satmayın. Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.”⁸⁰

İnsanlar, dünyevi menfaatler veya korku gibi nedenlerle Allah’ın indirdiği hükümleri değiştirmekten veya tahrif etmekten kaçınmalıdır. Allah’ın hükümlerini küçümseyen,

⁷⁸ Fâtır 35/29.

⁷⁹ Hafız Tefkik, a.g.m., sy. 2, 18.

⁸⁰ el-Mâide, 5/44.

hor gören veya bilerek bu hükümlerle hükmetmeyen kişiler, ayetlerde belirtildiği üzere kâfir, zalim ve fasık olarak nitelendirilir. Kâfirlik, Allah'ın indirdiği vahyi inkâr etmekten; zulüm, adaletin hilafına hüküm vermekten ve fasıklık, doğru yoldan sapmaktan kaynaklanır. Bu sınıflandırma, Allah'ın hükümlerinden uzaklaşanların hem inanç (kâfirlik) hem de eylem (zalimlik ve fasıklık) açısından sorumlu olduklarını vurgular.⁸¹

Ahlâkî anlamda hem bireysel hem toplumsal düzeyde büyük bir sapmaya ve zulme işaret eder. Adaletin temeli olan ilahi hükümler göz ardı edildiğinde, insanlar zulme ve haksızlığa meylederler. Allah'ın koyduğu adalet düzenine aykırı davranışlar, bireyleri ve toplumları yozlaştırır.

3.1.14. Kim Kur'ân'a davet ederse o kimse tarîk-i mustakîme îsâl olunur.⁸²

Bu ifade, genel olarak Kur'ân'ın rehberlik ve hidayet edici özelliğini vurgulayan bir anlayışa dayanır. İfade, doğrudan bir ayet veya hadis olmasa da Kur'ân'ın ve İslâm'ın genel öğretisiyle uyumludur.

Bu anlamı yansıtan bazı ayetler ve hadisler bulunmaktadır:

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“Size Allah'ın âyetleri okunup dururken, üstelik Allah resulü de aranızda bulunurken nasıl inkâra saparsınız? Her kim Allah'a bağlanırsa kesinlikle doğru yola iletilmiştir.”⁸³

Allah'ın ayetlerine ve Peygamber'in (sav) rehberliğine sınımsız sarılmanın, insanı doğru yola ilettiği ve dünyalık çıkarlar peşinde koşan alimlerin yanlış yönlendirmelerinden sakınması gerektiği öğütlenmektedir.⁸⁴ Bu ayet, Allah'a sarılanların, yani O'nun kitabına ve emirlerine bağlı kalanların doğru yolda olacaklarını ifade eder.

⁸¹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 4/423.

⁸² Hafız Tefîk, a.g.m., sy. 2, 19.

⁸³ Âl-i İmrân, 3/101.

⁸⁴ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 3/164.

وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ “...Şüphesiz sen, doğru yola iletir, sırat-ı müstakimi gösterirsin.”⁸⁵

“Doğru yol” burada İslâm'ın ve onun dinî prensiplerinin, doğruluğunu ve bütünlüğünü ifade eder. Tasavvufî açıdan, “sırat” terimi, herhangi bir eğrilik veya sapma içermeyen, doğru ve dosdoğru olan yolu belirtir. Bu, sadece İslâm’ın değil, tüm mânevî arayışların özüdür: doğru yol hem teorik hem de pratik düzeyde doğruluğu ve adaleti yansıtır. Peygamberimiz, bu yolu göstermekle mükellef olup, bu görevi Allah’ın nuruyla gerçekleştirdiği için, onun gösterdiği yol, sadece dinî değil, aynı zamanda mânevî bir doğruluğu da içerir. Tasavvufî olarak, bu açıklama, müminlerin ve müridlerin Peygamberimizin gösterdiği bu dosdoğru yolda yürümeleri gerektiğini, onun rehberliğinin Allah’ın nuruyla desteklendiğini ifade eder.

Görüldüğü gibi yazar, makalesinde birey ve toplumun inşası bağlamında olması şart olan ahlâk kurallarının merciinin Kur’ân olması gerektiğini ortaya koymuş ve bu çerçevede belirlediği prensipleri yukarıda sıralanan maddeler halinde detaylı bir şekilde açıklamıştır. Diğer taraftan ahlâkî kuralların sünnetle ilişkisine de yer vermiştir. Ayrıca, bu iki kaynaktan hüküm çıkarma süreçlerinde karşılaşılan yaygın hatalara da dikkat çekmiştir. Makalenin bu bölümlerinde müellif, Kur’ân-ı Kerîm ve sünnetten hüküm çıkarma yöntemleri, meşhur fikhî hatalar ve fetva usulü gibi konular hakkında ayrıntılı görüşlerini sunmaktadır. Tevfik Efendi’nin ortaya koyduğu bu görüşler onun fıkıh usulünde ehil bir âlim olduğunu da göstermektedir.

Tevfik Efendi mezkûr makalede zemmedilen ahlâk ile bid’atler arasındaki ilişkiyi de açıklamıştır. Daha önceki konularda olduğu gibi bu meseleyi de doğrudan ayet ve hadislerle açıklamış ve usûl-ı fıkıh ekseninde değerlendirmiştir.

⁸⁵ eş-Şûrâ 42/52.

Geçmişte bir benzeri olmaksızın sonradan ortaya çıkan şey⁸⁶ manasındaki “Bid’at” genellikle İslâm’da Peygamber Muhammed (sav)’den sonra ortaya çıkan ve dinle ilgili olup ilave veya eksiltme özelliği taşıyan her şey olarak tanımlanır.⁸⁷

Tasavvufun ahlâk anlayışı ise, insanın Allah’ın güzel isimleriyle ahlâklanması üzerine kuruludur. Bu bağlamda, tasavvuf ehli, Kur’ân ve Sünnet’te tanımlanan ahlâk anlayışına uymayı ve böylece güzel ahlâk sahibi olmayı hedefler. Ahlâk anlayışı, insanın kalbindeki kötü vasıflardan kurtulma ve iyi vasıfları kazanma yollarını gösterir. Bu süreçte, tasavvuf ehli, nefsi temizleyerek ve mânevî mertebeleri kat ederek “*insan-ı kâmil*” (olgun insan) mertebesine ulaşmayı amaçlar. Bu yolculukta, bid’at olarak kabul edilen davranış ve inançlardan kaçınmak, tasavvufun ahlâk anlayışıyla uyumlu bir yaşam sürdürmek için önemlidir.⁸⁸

Tasavvufun ahlâk anlayışına göre bid’at, Kur’ân ve Sünnet’in öğretilerine aykırı olan ve mânevî gelişimi engelleyebilecek her türlü yenilik veya değişiklik olarak değerlendirilir. Tasavvuf ehli, bu türden yeniliklerden kaçınarak, Kur’ân ve Sünnet’in belirlediği ahlâkî ilkeler doğrultusunda bir yaşam sürmeyi hedefler. Bu sayede, tasavvufun temel amacı olan mânevî olgunluğa ve Hakk’ın rızasını kazanmaya yönelik bir hayat tarzı benimsenmiş olur.

Makalede geçen bid’atlarla ilişkilendirilen hadislerden bazıları şöyledir:

Hadîs-i şerîfin meali ber-vech-i âtîdir: “Şu mukaddes, muazzam dinimizde sonradan bir kimse neyi icat ederse o şey merdûddur; yani dinimize taalluku olmadığından icat eden kimseye redd u iade olunur.”⁸⁹

⁸⁶ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, “b-d-a”, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr, *Lisânü'l-‘Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ty.), 8/6.

⁸⁷ Rahmi Yaran, “Bid’at”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/129-131.

⁸⁸ Mehmet Aydın, “İnsân-ı Kâmil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/330-331.

⁸⁹ Hafız Tevfik, a.g.m., sy. 2, 33.

Yine diğer bir hadîs-i şerîf: “Her ümmet peygamberlerinden sonra dinlerinden neyi icat ederlerse o nisbette peygamberlerinin sünnetlerini terk u izâa ederler.”⁹⁰

Diğer bir hadîs-i şerîf dahi: “Sonradan dinden bir şeyi icat veya yapan herkesten Cenâb-ı Kâdir-i Mutlak hazretleri tövbeyi men‘ eder. O kimse o şeyden ne vakit vazgeçerse, tövbe kapısı da o vakit ona açılır”⁹¹ mealindedir.

Görüldüğü üzere müellif burada hadis-i şerifleri kendi üslubuyla Türkçeye çevirmiş ve serbest bir tercüme ile aynı zamanda bu hadisleri yorumlamıştır.

Bu hadisler, dinimizde sonradan ortaya çıkan uygulamaların sakıncalarını açıklar. İnsanlar yeni şeyler uydurduklarında, bu uygulamalar dinimizle uyumlu olmadığından reddedilir ve geri çevrilir. Her ümmet, peygamberlerinden sonra dinlerine yeni şeyler ekledikçe, peygamberlerinin sünnetlerini terk ederler. Allah, dinde yeni şeyler uyduran herkese tövbe etmeyi nasip etmez. Ancak kişi, o şeyden vazgeçtiğinde tövbe kapısı açılır. Tövbenin önemi, günahı bir daha işlememeye karar vermek ve gerçekten pişmanlık duymaktır. Ancak bazen kişi, belirli bir günahı terk etmeyi düşünmez veya pişmanlık duymaz. Örneğin, biri erkeklik ve cesaret göstergesi olarak şiddet kullanmayı, kötü sözler söylemeyi veya aldaticı davranışları zariflik olarak görür. Bu gibi durumlar, dinin öğretilerinden saparak, ahlâkî ilkelerden uzaklaşmaya ve sonsuza kadar mutsuz olmaya neden olur. Bid’atlerden korunmanın yolu, Hz. Peygamber’in (sav) sünnetlerine sıkıca tutunmaktır.⁹²

Makalede geçen diğer hadis-i şerif de bu mealde olmakla beraber hac, oruç, zekat, namaz gibi ferâiz-i a‘mâlin mesûbâtından böyle kimselerin mahrum kalacağını ve bid’atlerden vazgeçmedikleri müddetçe ferâiz ve a‘mâlin ecr u sevâbına nâil olamayacaklarını beyân buyuruyor.

⁹⁰ Hafız Tefvîk, a.g.m., sy. 2, 33.

⁹¹ Hafız Tefvîk, a.g.m., sy. 2, 34.

⁹² Mehmed Sofuoğlu, “Bid’atler ve Korunma Yolları”, *İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi* 2, (1964) 73-92.

Hatta bir hadîs-i şerîfte dahi bu gibi “Bid’atlerle me’lûf kimselerin (خَيْرِدْنَ قِيلِكَ جِكَلْمَسِي) hamîrden kıl çekilmesi hiss olunmadığı gibi– haberleri olmaksızın dinden çıkacakları” da ilaveten beyan buyrulmuştur.⁹³

Yazar bid’at kavramını her yönüyle ele almakta, onun sünnetle ve ulema ile ilişkisini beyan etmekte, ahlâkın kazanımında nerede konumlandığını da başlıklar halinde şöyle açıklamaktadır:

Bid’at ve Bid’at-ı Hasene:

“Kurân-ı mezkûreden sonra icat olunup şer’-i şerîfin müsait olduğu ibadet nevinden ne ki varsa bunlara şer’an bid’at denmez; fakat lügaten bid’at-ı hasene denir. Çünkü sonradan âdet olmaları itibariyle lügatçe bid’at, müsaade-i şeriyye mazhariyeti itibariyle güzellik ile mevsûf olduğundan bid’at-ı hasene deniyor.”⁹⁴ Şeriatın izin verdiği ve sonradan ortaya çıkan bazı ibadetler, dinen bid’at sayılmaz, ancak dil açısından “bid’at-ı hasene” (güzel bid’at) olarak adlandırılır. Çünkü bu uygulamalar sonradan âdet haline gelmiş, ancak şeriat tarafından kabul edilmişlerdir.

Bid’at İşlemenin Zararı:

“*Bid’at nazar-ı şer’de menfûr olduğundan dolayı bid’at işlemenin zararı sünneti terk zararından daha büyüktür.*”⁹⁵ Bid’atler, şeriat açısından hoş karşılanmaz ve bu nedenle bid’at işlemek, sünneti terk etmekten daha büyük bir zarar getirir. Dolayısıyla sünnetleri işlemek tek başına yeterli değildir, aynı zamanda bid’atlerden uzak kalmak da zararlardan korunmak için son derece gereklidir.

Bid’at ve Sünnet İkilemi:

“Bir iş işlenecek olursa bid’at, yapılacak ve işlenmeyecek olursa bir sünnet terkedilmiş olacak, bu hâlde ne yapmalı? O işi yapmamalıdır. Çünkü bid’at olan bir işi yapmak sünneti terkten daha zararlıdır.”⁹⁶ Eğer bir iş bid’at ise yapılmamalıdır. Çünkü bid’at

⁹³ Hâfız Tevfik, a.g.m., sy. 2, 33.

⁹⁴ Hâfız Tevfik, a.g.m., sy. 2, 40.

⁹⁵ Hâfız Tevfik, a.g.m., sy. 2, 41.

⁹⁶ Hâfız Tevfik, a.g.m., sy. 2, 41.

işlemek, sünneti terk etmekten daha zararlıdır. Hatta bazı büyük İslâm âlimleri, bid'at işlemenin vacibi (farz) terk etmekten daha zararlı olduğunu söylerler.⁹⁷ Yazar bid'atlarla sünnetler arasında yaptığı bu karşılaştırmadan sonra konuyu fıkha ve fıkıh ulemasına getirmektedir.

Ulema ve Bid'at:

“Fakat bu gibi farklar, ilm-i fıkha ait olduğundan lüzumunda ulemâ-yı kirâma müracaat ile hall-i mesele olunur.” Bid'at ve diğer dinî meselelerde kesinlikle âlimlere başvurulmalıdır. Ulemâ, şeriata uygun olup olmadığını belirleyebilir. Böylece şeriata uygun olmayan bir toplumsal dindarlık anlayışının burada yerildiğini görmekteyiz. Farz, vacip ve sünnetler ile bid'atlar arasında ortaya çıkacak çelişkilerin çözümü, ulemanın fetva ve görüşleriyle halledilmelidir.

İbadet ve İtikatta Bid'at:

“el-Hâsıl, ulemâ-i kirâm tarafından sonra çıktığı ve gayr-ı şürû bulduğu beyan buyrulan itikad ve ibadâta müteallik neler varsa, cümlesini terketmek lazımdır.” Âlimler tarafından sonradan ortaya çıktığı ve şeriata uygun olmadığı belirtilen itikat ve ibadetleri terk etmek gereklidir. Yazarın tıpkı İmam Birgivî'nin yaptığı gibi,⁹⁸ bid'at ve hurafeler konusunda bilinçlendirilmiş, dine sonradan eklenen batıl inanç ve aşırılıklardan uzak dindar bir toplumun yetişmesini hedeflediğini söyleyebiliriz.

Bid'at ve İbadet:

“Hatta bir kimse hüsn-i zann eylediği bir kimse “ibadettir yap” dediğini hemen yapıvermemeli; behemehâl ulemâ-yı dîne sormalı, şeriatın müsaadesi olup olmadığını geçen nüshamızda vassafettiğimiz ulemâ-yı kirâm tayin edebiliyor; onlardan anlamalı, ona göre hareket etmelidir.” Yazar bilinçlendirme sürecini bir ileri noktaya taşıyarak, ibadet tavsiyelerinde bile acele edilmemesini ifade etmekte ve ulemanın fikirlerine danışılmasını tavsiye etmektedir. Buna göre dindar kişiler, dinî konularda, güvenilen

⁹⁷ Saffet Sancaklı, “Hadisler Bağlamında Bid'at Olgusu ve Bid'atle Mücadelenin Gerekliği”, *İslâmî İlimler Dergisi* XI, sy. 1 (2016): 28.

⁹⁸ Bkz: Ahmet Ali Çanakçı, “Birgivî Mehmed Efendi'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eğitim Anlayışı”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 8, (2019), 99.

biri bile “ibadettir yap” dediğinde hemen uygulamaya geçmemeli, mutlaka âlimlere danışmalı ve şeriata uygun olup olmadığını öğrenmelidir.

İlham ve dinî Uygulamalar:

“İtikad ve ibadâta cümlemizin mercii şeriattir; gönülden doğma şeyler değildir. Gönülden doğmak ilham demek olacaktır. Peygamberân hazerâtına ilham olunan şeyler, hem kendileri hem ümmeti için hüccettir. Evliyâ-yı kirâmın ilhamı yalnız kendilerine delil olur; başkasına değil.” dinî yaşantının ve tasavvufun din dışı şeylerden arındırılması gerektiğini daha yüksek perdeden bir sesle dile getiren yazar, evliyanın kendi şahıslarına has uygulamalarının da hüccet olamayacağını dile getirmektedir. Nitekim inanç ve ibadetlerde şariat esas alınmalıdır; kişisel ilhamlara dayanılmamalıdır. Peygamberlere gelen ilhamlar hem kendileri hem de ümmetleri için delildir. Ancak evliyaların ilhamı sadece kendileri için geçerlidir, başkaları için değil. Böylece vahyin rehberliği ile dinî yaşantıya sonradan eklenen uygulamalar arasında, şariatın lehine olacak şekilde kesin bir çizgi çekilmiş olmaktadır.

Tasavvuf Açısından Bid’at ve Ahlâk:

Tasavvufta ahlâk, bireyin mânevî yolculuğunda temel bir unsurdur. Bid’atlerin terk edilmesi, tasavvuf ehlinin şeriata hükümlerine sıkı sıkıya bağlı kalmasını ve sünneti ihya etmesini gerektirir. Tasavvufta ahlâk, sadece dışsal davranışlarla sınırlı kalmaz; içsel niyet ve samimiyet de son derece önemlidir. Bid’atlerden kaçınmak, bu samimiyeti korumanın ve Allah’a olan bağlılığı artırmanın bir yoludur. Bid’atlerden uzaklaşıp tasavvufun hedeflediği güzel ahlâka erişmek de Hz. Peygamber’in sünnetine tabi olmakla mümkündür.⁹⁹

Bid’at işleyen bir kişi, farkında olmadan sünnetten uzaklaşarak mânevî yolculuğunda sapma yaşayabilir. Bu nedenle, tasavvuf ehli, ibadet ve itikad konularında şeriata sıkı sıkıya bağlı kalmayı ve bid’atlerden kaçınmayı öğütler. Bu durum, kişinin mânevî temizliğini ve Allah’a yakınlığını korumasına yardımcı olur.

Bid’at ve tövbe kavramları, tasavvufun ahlâk anlayışında önemli bir yer tutar. bid’atlerden kaçınmak, sünneti ihya etmek ve tövbe ederek Allah’a yönelmek, mânevî

⁹⁹ Bekir Köle, “Sûfilerin Ahlâk Anlayışında Sünnete Uymanın Önemine Dair Bir Değerlendirme”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/34 (2015), 97-112.

gelişimin temel unsurlarıdır. Bu unsurlar, kişinin ahlâkî olgunluğa ulaşmasını ve Allah'a olan yakınlığını artırmalarını sağlar. Tövbe, dînî yaşantının vazgeçilmez bir unsuru olarak, insanın işlediği günahlara nedamet göstermesi, aynı zamanda kul hakkına girmişse helallik alarak bu haklarını eda etmesi demektir.¹⁰⁰ Bu ahlâkî olgunluk hem fertlerin mânevî yaşantılarını hem de toplum düzenini tanzim etmesi açısından son derece önemlidir.

Kur'ân ve Sünnete tabi olma ve bid'atlerden sakınmanın tezahürü olan amelde orta yol konusuyla önceki konuları cemederek makalenin ilk bölümünün yazımı tamamlanmıştır. Bu başlıkta yazar Mevsîlî'nin (ö. 683/1284) *el-İhtiyâr* eserinden iktibaslarla bulunmuştur. Haddi aşan riyazet ve halveti eleştirmiştir. Sünneti terk etmek suretiyle yapılacak bir uzletin doğru olmadığını etraflıca açıklanmıştır. Bu minvalde farz, vacip ve sünnetleri terk ederek bunların gerek olmadığına kanaat getiren uzlet ehlini tekfir etmiştir. Hemen bu esnada yeni bir başlıkla itikadî tashih etmenin gerekliliğine ve Ehl-i Sünnet mezhebine tabi olmanın ehemmiyetine dair nakillerde bulunmuştur. İtikadî meselelerin etraflıca ele alınması, kelam ilminin temel konularını oluşturur ve bu, diğer sayılarda işlenen konunun genişliği, kelam risalesinin kapsamını yansıtacak niteliktedir. Daha sonra ilimlerin çeşitlerine ve gerekliliğine dair malumat veren müellif derginin yayın hayatına veda etmesiyle bu serinin devamını getirememiştir.

Makalenin dili, zengin ve ikna edici bir yapıya sahip olmasına rağmen, derginin sonlanmasıyla birlikte makalenin tamamlanamadığı görülmektedir. İlerleyen sayılarda müellifin, fikhî ve itikadî hususları etraflıca ele aldığı gibi ahlâk konusunu da tasavvuf ilmi ekseninde ele alacağı ihtimal dahilindedir. Fakat bu ihtimalin düşük ve zayıf bir ihtimal olduğunu düşünmekteyiz. Derginin sonlanmasıyla birlikte, makalenin yayımlanan bölümlerinde doğrudan tasavvufî bir muhtevanın olmayışı ilerleyen tefrikalarda konunun aynı minvalde ilerleyeceği tahminini uyandırmaktadır. Nitekim müellif yirmi dokuz sayıda ele aldığı tüm konuları tasavvuf eserleriyle ilişkilendirebilirdi. Örneğin daha mukaddimedede kalbin hallerine dair yapılan mukaddimedede Muhâsibî'nin değerlendirmelerine, bâb-1 evvel'de Kur'ân-ı Kerim ve

¹⁰⁰ İbrahim Çelik, "İmam Gazâlî'nin İhyâ-u ulûmi'd-dîn Adlı Eserinde Tövbe Kavramına Yaklaşımı", *The Journal of Academic Social Science Studies* 25/1, 2014 445-459.

Sünnete bağlılığı ilk dönem tasavvuf klasikleri üzerinden örneklendirmelere yer verilmesi daha isabetli olabilirdi. Yine Fasl-ı Sâlis'te amelde orta yol konusunda uzlet, riyazet ve halvet konuları sadece fikhî ve kelâmî bakış açısıyla ele alınmıştır. Halbuki tasavvufî bir makalede riyazet ve halvet gibi tasavvufî doktrinde gayet mühim olan bu iki konu irfanî dönem tasavvuf eserleriyle incelenebilir, kıymet ve ehemmiyetine dair hiç olmazsa birkaç kelam edilebilirdi. Yine Bâb-ı Sâni'de itikadın tashihinde sûfi itikadının Ehl-i Sünnet ile mutabık olduğu bir satırla da olsa dile getirilebilirdi. Yine aynı bâbta yer alan ilimlerin çeşitlerinde reml ilmine dahi yer verilmişken rüşünü ispat etmiş olan tasavvuf ilmine yer verilmemesi şaşırtıcıdır. Böylelikle makalenin tasavvufî yönleri satır aralarında yer almaktadır örneğin ahlâkın kalp temizliği ve nefis terbiyesiyle ilişkilendirilmesi tasavvufun temel konularındandır. Kanaatimize göre müellif yukarıda arz ettiğimiz üzere usûl-i fıkıh dersi müderrisi olmasından kaynaklanan bir çıkmaza düşmüş ve maalesef konuyu kendi alanı ile sınırlandırmıştır. Bu kendisi için tabii bir durumdur. Fakat tasavvufî muhtevaya sahip bir makale için uyuşmazlıktır. Ayrıca başlangıçta Ebü'l-Leys es-Semerkandî (ö. 373/983), Gazzâlî (ö. 505/1111), Birgivî (ö. 981/1573) ve Hâdimî (ö. 1176/1762)'den alıntılar yapacağını söylemiş ise de eserde bu alıntılar görülememiştir. Hem tasavvufî muhtevaya sahip olan ve kalb hallerini anlatan önemli bir meselenin sadece dört-beş sûfi müellifi ile ele alınışı konunun yalın ve müşkil kalmasına sebep olabileceği ihtimal dahilindedir.

3.2. “Ahlâk-ı Hasene Tahsîli” Makalesinin Tahlili

Seyfîzâde Rızâ'nın derginin yayın amacına bağlı olarak kaleme aldığı *Ahlâk-ı Hasene Tahsîli* başlıklı makale derginin dördüncü sayısında 23 Ramazan 1326/6 Teşrînievvel 1324 (19 Ekim 1908)'de yayımlanmıştır. Yazarın hayatı hakkında bir malumata ulaşamamıştır. Yazar, güzel ahlâkı tahsil etmenin ehemmiyetini ve yöntemini açıkladığı tek bölümlü makalesinde, insanın nefsinin kötülüklerden temizlemesi ve faziletlerle süslemesinin önemi üzerinde durmaktadır. Ona göre şerîât ve akıl dairesinde güzel ahlâkla muttasıf olmak beş şeyle mümkündür. Birincisi dinî hükümleri bilen ve şer'î inceliklere vakıf olan kâmil bir mürşide intisap ederek onun riyasetinde güzel ahlâkı öğrenmektir. İkincisi hata ve kusurlarını kendisine hatırlatan ve nasihatlerde bulunan bir âlim, dost veya ahlâk öğretmenine uymaktır. Üçüncüsü İslâm düşmanlarından işitilen ve görülen her türlü adet ve kötü ahlâktan uzaklaşma, kalpteki karanlığı izale ve güzel ahlâkla kalbi imar etmektir. Dördüncüsü insanlar arasında zemmedilmiş kötülüklerden nefsi tezkiye ve güzel fiillerle de tasfiye etmektir. Beşincisi ise güzel ahlâkı kazanmak için kötü ahlâk zehrine panzehir olacak olan Kur'ân ve sünnete uymaktır. Yazara göre ilk iki maddede zikrolunan şahıslar, kibrî-i ahmer misali nadir görülenlerdir. Hatta hayatta olmayabilirler ve kendileriyle görüşme mümkün olmayabilir. Dolayısı ile sorunun çözümü de müşkil bir durumdur. Üçüncü ve dördüncü maddede anlatılan yöntemler ise her şahıs için kolay ve mümkün olmayabilir. Fakat beşinci madde bir mürşit, mürebbî ve muallim rehberliğinde bahanesiz bir surette herkes için ulaşılabilir durumdadır. Kur'ân ve sünneti kendisine mürşit, mürebbî ve muallim edinin hükümleriyle amel edenler güzel ahlâka erişip kötü ahlâktan kurtulurlar. Yazar burada birkaç cümle ile Kur'ân'ın faziletini anlattıktan sonra güzel ahlâkın kıymetine ve kötü ahlâkın zemmine dair hadislere yer vermiştir. Yine yazar, güzel ahlâkla beraber güzel fiiller sahibi olmanın gerektiğini ifade etmiştir. Devamında ise güzel ahlâkın Kur'ân-ı Kerim ve sünnetin tayin ettiği ilkelerden oluştuğu bu iki kaynak olmaksızın beşerî hayallerin mahsulü olan ahlâk anlayışının ise sıhhatli olamayacağını dile getirmiştir. Son olarak yazar, *Ahlâk-ı Muhammediyye* gereği vasat olmayı nasihat etmiştir.

Makalede sorunun çözümüne dair verilen malumatın güçlü anahtar kelimeler ile aktarılması takdire şayandır. Nefis, tahliye, tehliye, tebri'e, tasfiye ve mürşid gibi öne çıkan bu kavramların tasavvufî muhtevası geniş bir anlama sahiptir. Tasavvuf

kültüründe genel olarak kötü huyların ve süflî arzuların kaynağı olan nefis insanın putudur.¹⁰¹ Bu sebeple mutasavvıflar nefsi terbiye etmenin üzerinde sıklıkla ve ısrarla durmuşlardır. Yazar makalede nefis terbiyesine dair *tahliye*, *tehliye*, *tebri'e* ve *tasfiye* kavramlarını ayrı ayrı kullanmıştır. “*Nefsini rezâilden tahliye*” ile kastedilen kalbin içini mâsivâdan boş kılmak yani fena makamına ulaşmaktır. Bu minvalde Kuşeyrî, nefisini rezil ve zemmedilmiş ahlâktan tahliye edenlerin Allah tarafından güzel ahlâkla nimetleneceğini söylemiştir.¹⁰² “*Fezâ'il-i âliyye ile tehliye*” ile kastedilen ise tahliye edilen kalpteki boşluğu yüksek erdemlerle süslemektir. Zannımızca bu ise beka makamıdır. Zira Şehrezûri(687/1288)'ye göre fenâ ve bekâya ulaşan yetkin ârif, tahliye ile Allah dışında her şeyden yüz çeviren ve *tehliye* ile ilâhî sıfatlarla kalbini süsleyen kişidir.¹⁰³ Müellif, nefisini rezâilden tahliye ve fezâ'il-i âliyye ile tehliye edenlerin kendilerini şeriat ve akıl dairesinde tuttuklarını ifade etmiştir. Bu söz Kâşânî'nin (ö. 736/1335) tasavvuf tarifini akla getirmektedir. Ona göre tasavvuf, zâhiri ve bâtînî olarak ilâhî ahlâk olan şeriatın edeplerini yerine getirmektir.¹⁰⁴ Dolayısıyla nefsi tahliye ve tehliye etmenin yollarını öğreten tasavvuf vesilesiyle nefis şeriat ve şeriatın muhatabı olan aklın idaresinde olur.

Müellif bu tahliye ve tehliyenin ise bir mürşid eliyle olması gerektiğini öncelikle dile getirmiştir. Tasavvufta *tâlim şeyhi* olarak bilinen mürşidler vaaz-û nasihatleriyle insanların nefislerini arındırıp ahlâklarını düzeltmelerine yardımcı olurlar.¹⁰⁵ Tasavvuf

¹⁰¹ Süleyman Uludağ, “Nefis”, *DİA*, 32 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 526-29.

¹⁰² Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Risale-i Kuşeyri*, çev. Ali Arslan, (İstanbul: Arslan Yayınları, 1980), 120.

¹⁰³ Fatih Aydın, “Şehrezûri'de İnsanî Nefsin Yetkinliği”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3, sy. 4 (16 Aralık 2014): 792, <https://doi.org/10.15869/itobiad.25464>.

¹⁰⁴ Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü: Letaifu'l-alam fi işarati ehli'l-ilham.*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 135.

¹⁰⁵ Reşat Öngören, “Şeyh”, *DİA* 39 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 50-52.

ehli için gerekli olan edepte, öğreneceği bir mürşide tabi olması mecburidir.¹⁰⁶ Burada yazar toplumsal nizamı sağlamak için öngördüğü ahlâklanma sürecinde, teorik ahlâk kurallarını kullanmak yerine, fiili şahsiyetler olarak mürşitlerin örnek şahsiyetlerini rol model olarak tavsiye etmekte ve tasavvufun bu değişmez metodunu makalesinin merkezi temalarından biri haline getirmektedir. Fakat kâmil bir mürşid bulunamadığı durumlarda, Müslümanlar rehbersiz kalmazlar, aksine Kur'ân ve Sünnete tabi olarak bu ahlâklanma sürecini devam ettirebilirler. Zira Allah rasulü (sav) “*Size iki şey bırakıyorum, bu ikisine sıkı bir şekilde bağlı kalırsanız, yolunuzu şaşırmasınız; o ikisi Kur'ân ve benim sünnetimdir*” buyurmuştur.¹⁰⁷

Nitekim yazar makalede kâmil bir mürşid bulmanın da zor olduğunu dile getirmiştir. Fakat bilinen bir gerçek, her arayan bulamaz ama bulanlar hep arayanlardır. Yazar daha sonra böyle bir mürşid bulamama durumunda insanların kendi cehdiyle Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şerifler ışığında güzel ahlâkı tahsil etmelerini tavsiye etmiştir. Makalenin kısa oluşu konunun bütünlüğü açısından isabetli olsa da ufak tasavvufi izahlara yer verilmeyişi konunun yalın kalmasına sebep olmuştur. Ayrıca çözüme dair verdiği maddelerden birinci ve ikinci maddelerle üçüncü ve dördüncü maddeler tek madde haline getirilebilirdi. Zira muhteva ve amaç yönünden müsavi oldukları açıkça görülmektedir.

Ahlâkî gelişim ve toplum ilişkisi açısından makaleyi ele alacak olursak metinde, güzel ahlâkın sadece bireysel değil, toplumsal bir yönü olduğu vurgulanır. Güzel ahlâk, kişinin toplum içinde daha sayılan ve sevilen biri olmasını sağlar. Tasavvuf ilminde, kişinin mânevî gelişimi ile toplumsal uyum arasında güçlü bir bağ kurulur. Bu nedenle, güzel ahlâkla donanmış bir kişi, hem Allah'ın hem de insanların sevgisini kazanır.

Bu metin, tasavvuf ilminde ahlâkın merkezi bir yer tuttuğunu ve ahlâkî gelişimin Kur'ân ve Sünnet'e dayalı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ahlâk, sadece bireysel bir erdem değil, toplumsal bir zorunluluktur ve kişinin mânevî yolculuğunun ayrılmaz

¹⁰⁶ Kuşeyrî, *Risale-i Kuşeyri*, 450.

¹⁰⁷ Muvatta', *Kader*, 3.

bir parçasıdır. Tasavvufun ahlâka verdiği önem, bu metinde derinlemesine işlenmiş ve İslâm ahlâkının temelleriyle güçlü bir şekilde ilişkilendirilmiştir.

“Biz sizi vasat ümmet kıldık”¹⁰⁸ ayeti, İslâm ümmetinin dengeli ve adil bir toplum olarak yaratıldığını ifade eder. İtidal (orta yol) İslâm ahlâkında önemli bir kavramdır ve bu ayetle desteklenir. İslâm'da ifrat (aşırılık) ve tefrit (ihmal) arasında bir denge kurulması gerektiği öğretilir. Âyette, İslâm ümmeti, “vasat” yani dengeli bir toplum olarak tanımlanır, bu da müslümanların ahlâkî değerlerde dengeyi sağladıkları ve aşırılıklardan kaçındıkları anlamına gelir. “Vasat ümmet” ifadesi, İslâm ümmetinin adalet, merhamet ve doğruluk gibi erdemleri teşvik eden ve iyilik için çaba gösteren bir toplum olduğunu belirtir. Kıyâmet günü peygamberlerin bu ümmete şahitlik yapacak olması, müslümanların yüksek ahlâkî standartlara ve sorumluluklarına dikkat etmeleri gerektiğini vurgular. Ayrıca, İslâm'ın ahlâkî öğretisi, aşırılıklardan kaçınmayı ve orta yolu benimsemeyi teşvik eder, böylece bireyler hem kişisel hem de toplumsal düzeyde dengeli ve erdemli bir yaşam sürmeye yönlendirilirler.¹⁰⁹

*“Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn beni mekârim-i ahlâkî itmâm için ba's u irsâl buyurdu.”*¹¹⁰
Bu hadis, peygamber Efendimiz'in güzel ahlâkî tamamlamak için gönderildiğini ifade eder. Tasavvuf ve İslâm ahlâkında, güzel ahlâkın İslâm'ın temel unsurlarından biri olduğu vurgulanır.

İslâm'ın temel amaçlarından birinin ahlâkî mükemmellik olduğunu gösterir. peygamber Efendimiz (s.a.v.), İslâm'ın sadece ritüel ve ibadetlerden ibaret olmadığını, aynı zamanda yüksek ahlâkî erdemleri geliştirmek ve tamamlamak için gönderildiğini ifade etmektedir.

Güzel ahlâk (mekârim-i ahlâk), adalet, merhamet, dürüstlük, sabır, tevazu, ihsan gibi insani ve İslâmi erdemlerin yaşanmasını kapsar.

İtmâm ifadesi, zaten var olan ahlâkî değerleri tamamlamak ve mükemmelleştirmek anlamını taşır. Bu da, peygamber Efendimiz'in görevinin yeni bir ahlâk sistemi

¹⁰⁸ el-Bakara 2/143.

¹⁰⁹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 2/50.

¹¹⁰ *Muvatta'*, “Hüsnu'l-Hulk”, 8.

getirmek değil, insanları var olan erdemlere yönlendirerek bunları en üstün hale getirmek olduğunu gösterir.

İslâm'ın ahlâk sistemi, bireysel ve toplumsal huzurun temeli olarak sunulur. Ahlâk, yalnızca kişinin kendi davranışlarını düzeltmesiyle sınırlı kalmaz, aynı zamanda başkalarına karşı da sorumluluk bilincini içerir. Peygamber Efendimiz 'in ahlâkı tamamlamaya yönelik çağrısı, insanlığın barış, adalet ve merhamet üzerine kurulmuş bir toplum inşa etmesi için bir davettir.

*“Siz ahlâkınızı tezyîn ediniz, mahşerde vaz‘ olunacak mîzâna konacak a‘mâlin en ağır güzel ahlâktır.”*¹¹¹ Hadis, kıyamet günü amellerin tartılacağı ve en ağır gelenin güzel ahlâk olacağına işaret eder. İslâm ahlâkında, ahlâkî güzelliklerin mânevî kazanç olarak büyük bir değere sahip olduğu anlatılır. İslâm'da ahlâkın ne denli önemli bir yere sahip olduğunu ve kişinin güzel ahlâkının, âhirette Allah katında en değerli ameller arasında yer alacağını anlatmaktadır.

Hadiste geçen “ahlâkınızı tezyîn ediniz” ifadesi, ahlâkın süslenmesi, güzelleştirilmesi ve geliştirilmesi gerektiğini vurgular. Ahlâkî davranışlar, insanın en kıymetli süsüdür ve bu süs, kişinin hem dünya hayatında hem de ahirette değer kazanmasını sağlar.

Hadiste geçen “kıyamet günündeki ağırlığı” ifadesi ile kast edilen şudur; Amellerin tartılacağı mahşer günü, kişinin salih amelleri, ibadetleri, iyilikleri ve kötülükleri tartılacak. Bu hadiste güzel ahlâkın, tartıda en ağır gelen amellerden olacağı belirtilir. Yani, kişinin iyi ahlâkı, sadece bu dünyada değil, ahirette de büyük bir mükâfatla karşılık bulacaktır.

Güzel ahlâkın Amel Değeri: İslâm'da güzel ahlâk, kişinin ibadetleri kadar değerlidir. Namaz, oruç gibi ibadetlerin yanı sıra, insanların birbirlerine karşı adil, merhametli, dürüst ve saygılı olması da büyük önem taşır. Güzel ahlâk, kişiyi sadece Allah katında değil, toplum içinde de yüceltir.

¹¹¹ Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 62.

Ahlâk ve İman İlişkisi: Güzel ahlâk, imanın bir tezahürü olarak görülür. İmanlı bir kişinin Ahlâkı da güzeldir; çünkü İslâm'ın öğretileri, kişinin ahlâkını düzeltip iyiliğe sevk eder. Ahlâk, bir insanın iç dünyasını yansıtır ve imanını kuvvetlendirir.¹¹²

Sonuç olarak, bu hadis, İslâm'ın ahlâka verdiği değeri vurgularken, kişisel gelişim, sosyal ilişkiler ve âhiretteki kurtuluş açısından güzel ahlâkın ne denli önemli olduğunu ifade eder. Ahlâk, sadece bireysel bir erdem değil, aynı zamanda toplumsal huzurun da kaynağıdır.

Makalede yazarın odaklandığı diğer bir hadis şudur:”Her kim öğrenmiş olduğu şeylerle amel edecek olursa mevlâ-yı müte‘âl hazretleri bilmediği birçok esrâr ve hikemiyâtı ta‘lîm buyurur.”¹¹³ Yazar bu hadisi iktibas ederek bilginin hayata geçirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Tasavvuf ilminde de bilgi ile amel etmek, mânevî olgunluğun ve hikmetin anahtarı olarak kabul edilir.¹¹⁴

Yazar bu hadis bağlamında bilgi ve amel ilişkisinin ehemiyeti üzerinde durmaktadır. Nitekim İslâm'da bilgi, sadece teorik olarak değil, pratikte de uygulanması gereken bir değer olarak kabul edilir. Bu bağlamda, öğrenilen bilgilerin amelle desteklenmesi, kişinin hem kendisi hem de toplumu için faydalı olmasını sağlar. Ahlâkî olarak, bilgiyi eyleme dönüştürmek, kişinin değerlerini somut hale getirir ve kişisel gelişimi destekler.¹¹⁵

Makalede bu hadis çerçevesinde değinilen bir başka husus gizli bilgi ve hikmetlerin öğrenilmesidir. Öğrenme ve uygulama yoluyla elde edilen “esrâr” ve “hikemiyât” (gizli bilgiler ve hikmetler), kişinin mânevî ve ahlâkî gelişimine katkıda bulunur. Bilgi ve amelin birleşmesi, kişinin daha derin bir anlayış ve hikmet kazanmasını sağlar. Bu da onun daha iyi bir birey ve toplum üyesi olmasına yardımcı olur.¹¹⁶

¹¹² Gazzâlî, *İhyâ*, 1/ 254.

¹¹³ Suyûtî, el Câmîu's Sağîr Tercümesi Çeviren Seyit Avcı. (Konya, Serhat Kitapevi, 2012.)
1/450

¹¹⁴ Gazzâlî, *İhyâ*, 1/295.

¹¹⁵ Seyfîzâde Rızâ, “Ahlâk-ı Hasene Tahsîli”, *Mekârimü'l-Ahlâk*, sy. 4 (1908): 30.

¹¹⁶ Seyfîzâde Rızâ, a.g.m., sy. 4/ 31.

Bilgi ve amel arasındaki bu ilişki, kişinin ahlâkî sorumluluğunu da ifade eder. Öğrenilen bilgilerin doğru bir şekilde uygulanması, toplumsal sorumlulukların yerine getirilmesi ve kişisel erdemlerin geliştirilmesi anlamına gelir. Bu da toplumsal barış ve uyum için temel bir faktördür.¹¹⁷

Amel edilen bilgi, kişisel gelişim ve terakki için bir yol açar. İslâm ahlâkı, sürekli bir öğrenme ve uygulama süreci olarak görülür. Bu süreç, kişinin ahlâkî değerlerini artırır ve onu daha mükemmel bir birey yapar.¹¹⁸

¹¹⁷ Gazzâlî, İhyâ, 1/ 297.

¹¹⁸ A.g.e., 3/ 168.

3.3. “İktisâb-ı Mehâsin-i Ahlâka Dâir” Makalesinin Tahlili

Esad Erbilî'nin “İktisâb-ı Mehâsin-i Ahlâka Dâir” adlı makalesinde, insanın kötü huylar (ahlâk-ı zemîme) ve iyi huylar (ahlâk-ı hamîde) arasında bir denge kurması gerektiği anlatılmaktadır. Müellif, insanın kötü ahlâk vasıflarından arınma ve iyi ahlâk vasıfları kazanabilmenin önemini vurgulamaktadır. İnsan ruhunun, nefsi emmarenin zem edilmiş vasıflarına karşı direnebilmesi için şariat ve tarikat prensiplerine sıkı sıkıya bağlı olması gerektiği belirtilmektedir. İnsanın hem bedensel hem de ruhsal sağlığını koruyabilmesi için ahlâkî erdemleri öğrenmesi ve bunları yaşamında uygulaması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca özgürlüğün ancak nefis terbiyesiyle mümkün olabileceği ifade edilerek, insanın iç aleminde madde ve mana arasındaki dengeyi sağlaması gerektiği anlatılmaktadır.

Metinde, cehalet, kibir, haset, cimrilik vb. kötü huyların zararlarına dikkat çekilirken; tevazu, cömertlik, doğruluk, sabır ve şükür gibi erdemlerin kazanılması gerektiği vurgulanmaktadır. Kişinin ruhsal kemâle erişmesi, dini emirleri yerine getirmesine ve nefisini terbiye etmesine bağlıdır. Ayrıca metin tasavvufî ve ahlâkî öğretiler çerçevesinde bireyin manevi gelişimini ele almakta; insanın kendini tanıma ve arındırma sürecini öne çıkarmaktadır. Müellif, tasavvufun temel ilkelerinden biri olan “nefs terbiyesi”ni merkeze alarak, insanın dünyevî ve uhrevî saadeti için ahlâkî değerlerin önemine dikkat çekmektedir.¹¹⁹

Müellif, insanın hem beden hem de ruh bütünlüğüne sahip olduğunu ve ruhun nefsin kötü yönlendirmelerine maruz kalabileceğini düşünmektedir. Kalbin, nefis üzerindeki kontrolünün sağlanmasının gerekliliği, kişinin ahlâkî olgunluğa ulaşması ve manevi huzuru elde etmesi için bir zorunluluk olarak vurgulanmaktadır.

İnsanın ahlâkî kemale ulaşabilmesi için talim ve terbiye süreci şarttır. Bu süreçte şariat prensiplerine ve Peygamber'in (s.a.v.) öğretilerine tam bir uyum gerek gerekmektedir. Müellifin *Tarikat-ı Muhammediyye* olarak isimlendirdiği bu yolun takip edilmesinin önemine binaen yaptığı vurgu, insanın hem ruhsal hem de ahlâkî arınması gerekliliğine dayanmaktadır. Ona göre, bu yol sayesinde insanın kötü huy ve nefsin zararlı etkilerinden kurtulup, güzel ahlak ile ahlaklanması hem dünya hem de ahiret saadetine

¹¹⁹ Esad Erbilî, “İktisâb-ı Mehâsin-i Ahlâka Dâir”, *Mekârimü'l-Ahlâk*, sy. 23 (1908): 180.

ulaşabileceğini belirtmiştir. bu düşüncesini temellendirmek için özellikle şu ayete atıfta bulunur: “قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا” (Kad eflaha men zekkâhâ) “Nefsini arındıran kurtuluşa ermiştir.”¹²⁰ Bu düşünceleri tasavufun manevi bir disiplin olduğunu göstermektedir.

Şems Sûresi'ndeki (قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا) ayetinin *Rûhü'l-Beyân* tefsirine göre “felâh” (kurtuluş), zafer ve amaca ulaşmayı ifade eder ve ikiye ayrılır: Dünyevî kurtuluş, sağlık, zenginlik, izzet ve uzun ömür gibi maddi mutlulukları kapsarken; uhrevî kurtuluş, sonsuz saadet, fakirlikten uzak zenginlik, zilletsiz izzet ve cehaletten arınmış ilimle ilişkilendirilir. Tezkiye (arınma) ise kişinin nefsinin kötü huylardan temizleyip hayırlarla yüceltmesi anlamına gelir ve bu süreç zekât kavramı ile ilişkilendirilir. Ayette geçen “zekkâhâ” ifadesi, kişinin takvâ ile nefsinin yücelterek her türlü mutluluğu elde edeceğine işaret eder. Sâlih kimseler, takvâlarının nuru ile yücelirken fâsıklar karanlıkta kalıp gizlenir ve Allah katında saadet nişanesi taşımazlar. Bu açıklama, nefsin arındırılmasıyla bireyin dünya ve ahirette gerçek kurtuluşa erişeceği fikrini destekler.¹²¹

Müellif ifrat ve tefrit (aşırılık ve eksiklik) dengesinin korunmasının önemi binaen İnsan nefsinin şeytanî vesveselere açık olduğunu belirterek bu vesveselere karşı dikkatli olunması gerektiği anlatılmaktadır. Zira vesvese nedeniyle kul taabbüdî ve ahlâkî hayatında dengeyi kaybedebilir. Bunun neticesinde ahlâkî yozlaşma; insan kötü huylara (kibir, hırs, riya, haset vb.) kapılır ve nefsi kötülöklere eğilim artacağını belirtir. Bununla birlikte kişinin ruhsal ve maddi çöküşü; dünyada huzur ve mutluluk kaybına uğrar; ahirette ise azaba düçar olacağını belirtir. Ayrıca adalet ve hürriyetten mahrumiyet; nefsin zulmü ve istibdadı kalbi hâkimiyet altına alır, adalet ve hürriyet yerini baskı ve yanlış davranışlara bırakacağını müellif belirtmiştir.¹²²

¹²⁰ Şems 9/19

¹²¹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 23/332.

¹²² Esad Erbilî, a.g.m., sy. 23.

Metinde Geçen Tasavvuf Kavramları:

Metinde sıkça kullanılan bazı tasavvufi kavramlar şunlardır:

Seyr-i Sülûk: Tasavvufun temel kavramlarından biri olan sülûk, kişinin Hakk'a ulaşma yolundaki manevî çabasını ifade eder. Başlangıçta ibadet ve amellerin tümünü kapsayan bu kavram, XII. yüzyıldan sonra tarikatların ortaya çıkışıyla belirli âdâb ve erkân uygulamalarına indirgenmiştir. Tövbe ile başlayan bu yolculuk, kalbin uyanışı ve nihayetinde Hakk'a vuslata ulaşmayı hedefler. Sülûk sürecinde nazârî bilgi yeterli olmayıp deneyim ve hal ile ilerlemek gerekir. Tecrübeli bir mürşidin rehberliği önem taşırken, sâlikin tarikat kurallarına uyması ve dinin emirlerine bağlı kalması doğru yolda olduğunu gösterir.¹²³ Seyr-i sülûkun en temel gayesi ise nefis-i emmârenin arındırılarak nefsanî arzuların doğurduğu bâtil ilahları terk etmek ve yalnızca Allah'a yönelmektir. Ayrıca seyr-i sülûk esnasında dünyalık veya ahiretlik hiçbir temenniye Allah'ın zatına tercih etmemek esastır.¹²⁴

Nefs-i Emmâre: Nefs-i Emmâre, tasavvufta insanı kötülüğe ve şehvete yönlendiren, bedensel arzulara ve dünyevî hazlara meylettiren nefis mertebesidir. Mutasavvıflara göre, bu nefis şehvî tutkulara ve şeytanî eğilimlere karşı direnç göstermezse en düşük mertebe olan "Nefs-i Emmâre" adını alır. Bu nefis, kişinin kalbini aşâğılık ve süflî işlere çeker ve kötü ahlakın kaynağıdır. Onu dinin ve sağduyunun emri altına sokmak için mücâhede, yani sürekli bir çaba gereklidir. Diğer nefis mertebeleri olan Levvâme, Mülhime, Mutmainne, Radiye, Mardiyeye ve Kâmile'de bile Nefs-i Emmâre'nin varlığı hissedilebilir ve bu mertebelerin başarısı, Nefs-i Emmâre'yi kontrol etme derecesine bağlıdır.¹²⁵

¹²³Süleyman Uludağ, "Sülûk", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları), 38/127.

¹²⁴ Yakup Dağeri, *Tasavvuf Kültüründe Cennet Algısı* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2024), 76.

¹²⁵ Caner Bilgin, *Tasavvufî Tarikatlarda Seyr-i sülûk Âdabı ve Tasavvufî Bir Kavram Olarak Nesf* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 40.

Tezkiye: Tezkiye, nefsi arındırma ve terbiye etme sürecidir. Kuşeyrî'nin Risale'sine göre, nefsi arzularını terk etmek ve isteklerinin tersine hareket etmek, açlık, susuzluk ve uykusuzluk gibi yöntemlerden daha etkili bir terbiyedir. Nefis, kötü huyların yerleşebileceği bir manevi varlık olarak kabul edilirken, ruh ise güzel ahlakların taşıyıcısıdır. Ruh ve nefis, tıpkı melekler ve şeytanlar gibi görünmeyen latif varlıklardır. Bedenin duyuları gibi insanın batinında da iyi huyların merkezi ruh, kötü huyların merkezi ise nefistir.¹²⁶

Zühd: Zühd, dünyaya, maddi menfaatlere ve nefsin arzularına karşı ilgisiz ve isteksiz bir tutum sergilemek, bencillikten uzak durmak anlamına gelir. Ahirete yönelmek ve Allah'ın rızasına tabi olmak için dünyaya karşı soğuk davranmayı ifade eder. Cüneyd'e göre zühd, mal sahibi olma arzusunun kalpte yer almamasıdır. Hz. Ali ise zühdü, "Dünyayı ister Müslüman ister kâfir yesin, buna aldırılmamak" şeklinde tanımlamıştır. Kelâbâzî'nin Ta'arruf eserinde bu kavram dünya ile ilişkiyi ruhsal bir özgürlük boyutuyla ele alır.¹²⁷

Fütüvvet: Cömertlik, cesaret ve diğergamlık gibi tasavvufi ahlâkî erdemleri kapsayan, tasavvufta fedakârlık, nezaket ve güzel ahlâkî temel alan önemli bir kavramdır. Yardım isteyenlere kaçmamak, insanlara eziyet etmemek ve hatta hayvanlara dahi merhamet göstermek gibi erdemleri içerir. Sehl b. Abdullah fütüvveti sünnete uygunluk olarak tanımlarken, Hâce Abdullah-ı Herevî bu kavramı başkalarının hatalarını görmezden gelmek, kötülüğe iyilikle karşılık vermek ve sadece Allah'a yönelmek şeklinde üç kısma ayırır.¹²⁸

Sülemî, fütüvveti peygamberlerin ve sahâbîlerin faziletleriyle tanımlamış, Muhyiddin İbnü'l-Arabî ise ilâhî bir vasıf olarak görmüştür. Allah'ın karşılık beklemeden her şeyi yaratması ilâhî fütüvvetin en yüksek örneğidir. Bu kavram tasavvufta ahlâkî faziletlerin merkezinde yer alarak insanın nefisine ve çevresine karşı tavrını belirler.

¹²⁶ Kuşeyrî *Kuşeyrî Risalesi* 172.

¹²⁷ Kelâbâzî *Ta'arruf* 156.

¹²⁸ Herevî, Hâce Abdullah *Menâzilü's-sâirîn* çev. Abdurrezzak Tek (Emin Yayınları, 2017) Ahlak Kısmı 39.

Hikmet: Derin kavrayış ve anlayış sahibi olmak, olayların iç yüzünü idrak edebilmek anlamına gelir. Allah Teâlâ bu konuda, “Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiş demektir” buyurmuştur. Hikmet, her şeyi yerli yerinde ve doğru şekilde yapmanın adıdır ve üç derecesi vardır: Birincisi, her şeye hakkını vermek, aşırıya kaçmamak ve işleri zamanında yapmaktır. İkincisi, Allah’ın vaatlerindeki hikmeti görmek, hükümlerindeki adaleti bilmek ve yasaklamalarındaki iyiliği düşünmektir. Üçüncüsü ise delillendirmede basiretli olmak, irşatta hakikate ulaşmak ve işaret edilen manaya varabilmektir. Hikmet, insanı hem ilahi hakikatlere hem de dengeli ve bilinçli bir yaşama yönlendirir.¹²⁹

¹²⁹ Herevî, Hâce Abdullah *Menâzilü's-sâirîn* Vâdiler K1smı 50.

3.4. “Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye” Makalesinin Tahlili

“Şeytanın hileleri ve nefsin tuzakları” manasında başlıklandırılan *Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye* makalesi Kasımpaşa’da bulunan Cezayirli Hasan Paşa Mektebi Başöğretmeni Behçet Efendi tarafından yazılmıştır. Yazarın hayatı hakkında herhangi bir malumat yoktur. Makale 19 Teşrînievvel 1324 / 6 Şevvâl 1326 ile 14 Kânûn-ı Evvel 1324 / 3 Zilhicce 1326 (1 Kasım 1908-27 Aralık 1908) tarihleri arasında 8 bölüm olarak yayımlanmıştır. Şeytanın hileleri ve nefsin tuzaklarından kurtulmayı konu olan makale okuyucunun ebedî saâdete ulaşmasını amaçlamıştır.

Yazar makalede nefsin dinî tecrübelerde riyaya düşme tehlikesini öncelikli olarak ele almıştır. Bu minvalde Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’nin (ö. 672/1273) *Mesnevi*’sinden Hz. Muâviye’nin (ö. 60/680) şeytanla olan hikayesini aktarmıştır.¹³⁰ Hikâyeye göre insanların çokça ziyaretleri nedeniyle yorgun düşen Muâviye uykuya dalmış ve göremediği biri tarafından uykusu bölünmüştür. Daha sonra uykusunu bölenin Şeytan olduğunu görmüş ve ona uykusunu neden böldüğünü sormuş. Şeytan ise namaz vaktinin yaklaştığından dolayı uyandırdığını söylediğinde Muâviye eve hırsızlık niyetiyle giren hırsızın yakalandığında “*Ben bekçilik için buradaydım*” demesi nasıl ki abesle iştigalse şeytanın bu sözünün de aynı minvalde olduğunu söylemiştir. Yazar bu hikâyeden hareketle, kişinin nefsinin ve şeytanın Haktan görünen yaldızlı yalanlarına inanmaması gerektiğini ifade etmektedir. Hatta şeytanın hile ve desisesi o kadar kuvvetlidir ki kendini Hak’tan gösterdiğinde insan ona acıyacak kadar inanır. Hikâyenin devamında Muaviye’ye cevap veren şeytan, geçmişte melek olduğunu ve canı gönülden ibadet ve itaatte bulunduğunu Allah’ın harimine mahrem olduğunu ve hala o muhabbet hasreti içinde olduğunu, o demin aşkıyla onu ibadete uyandırdığını söylemiştir. Tüm söylemlerinde geçmişten bahseden şeytan, son nefesteki iman ve söyleme itibarı olmasından dolayı hiç sonrasında bahsetmeyerek insanı kandırmaya çalışmıştır. Şeytan sözünün devamında Allah aşkının kalbine ekildiğini, ilâhî rıza ile harekette bulunduğunu, Allah’ın üstüne bir kapıyı kapatsa da bin kapısının açık olduğunu söylemiştir. Şeytana göre huzur-u ilâhîden kovulmanın hicran ve firakı

¹³⁰ Abdülbâki Gölpınarlı, “*Mesnevî Tercemesi ve Şerhi I-II. Cilt*” (İstanbul:İnkılâp,1973),

vuslatın kıymetini bilmek içindir. Ayrıca Âdem'e secdeyi Allah'a olan aşktan dolayı yapmamıştır. Yazar burada şeytanın şayet dediklerinde haklıysa neden istiğfarda bulunmadığını sormuş ve secdeyi terk etmesi meselesini bir bahaneyle geçiştirmesinin ise lakırdı olduğunu ifade etmiştir. Hikâyenin devamında Muaviye, şeytanın söylediği sözlerin içinde doğruluk olsa da şeytanın bunlardan nasibi olmadığını söylemiştir. Muaviye sözlerinin devamında şeytanın nice insanın yolunu ve kalbini bozduğunu, ibadet ve irfanları tahrip ettiği, fitne ve fesadıyla her şeyi yaktığını söylemiştir. Muaviye sözlerinden sonra şeytana kendisini uyandırmasındaki asıl gayenin ne olduğunu tekrarla sormuştur. Bu esnada *sıdk-kizb* ve *heva-hikmet* ayırımından bahsedilmiştir. Bu ayrımı yapabilenlerin şariat ve tarikatın emniyetli sahillerine erişeceği ifade edilmiştir. Muaviye'nin daha sonraki sözlerinde hayal ve vehimden geçerek kalp ve fena hallerini bilmek gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca nefsin kahr u şerre, ruhun ise lutf u hayra mazhar kılındığı dile getirilmiştir. Nefsin ve ruhun gıdaları hakkında şeytanla münakaşa eden Muaviye yine şeytana uykusunu neden böldüğünü merakla sormuştur. Bunun üzerine şeytan Muaviye'nin uykuda kalıp Hz. Peygamber'in ardında namaz kılamazsa bu dert ile yapacağı tevbe ve nedamet yüz namaz kadar kıymetli olacağı için Muaviye'yi uyandırdığını itiraf etmiştir. Tüm bu alıntılar sekiz sayıda okuyucuya aktarılmıştır.¹³¹

Makalede hikâyeden yararlanılarak, şeytanın hilelerinden ve nefsin tuzaklarından korunmak ve güzel ahlâkla kuşanmak teşvik edilmiştir. Bu esnada temsili bir hikâyeden yararlanan yazar kaynak olarak irfânî dönem eserlerinden *Mesnevi*'den alıntıda bulunmuştur. Özellikle makalenin okuyucu kitlesi ulema çevreden daha ziyade genel okuyucu kitlesi olduğu için¹³² bu tarz hikâyeler düşüncenin hedef kitleye ulaşmasında ve etkilemesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca tasavvuf

¹³¹ Behcet Efendi, "Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye", *Mekârimü'l-Ahlâk*, sy. 9 (1908): 68.

¹³² Osmanlı döneminde dergilerin kapağında genelde hedef kitlesi derginin serlevhasında tayin edilmiştir. Bu minvalde ilmî, içtimaî, siyâsî, fennî, edebî, ahlâkî vb. künyeler öne çıkmaktadır. *Mekârimü'l-ahlâk* dergimizde ise "*dinî, ahlâkî ve edebî mecmua*" olması bakımından ilmî kaydına yer verilmeyerek hedef kitlesinin genel okuyucu olduğu belirlenmiştir.

düşüncesinde tebliğ ve irşâd yöntemi olarak çokça kullanılan hikâye, okuyucu ve dinleyicinin nefsi hissiyatını kırarak verilmek istenilen mesajı rasyonel akılda zinde tutar.¹³³ Yine hikâyelerin bir aşkın algılama organıyla temas ettiği psikologlar tarafından düşünülmüştür.¹³⁴ Bu sebeple hikâyelerin kıymeti “*Allah’ın ordularından bir ordu olduğu*” sözüyle kinaye edilmiştir.¹³⁵ Bir diğer husus ise Hz. Muaviye’nin (ra) hikâyede başkahraman olarak gösterilişidir. Bu durum sûfi itikadında Hz. Muaviye (ra) hakkında diğer mezheplerin tekfire varan yaklaşımlarına rağmen salih mümin oluşuna inanılmasının tezahürüdür. Bu ise sûfi itikadının Ehl-i Sünnet ile mutabık olduğuna delalet etmektedir.¹³⁶ Hikâyede Hz. Muaviye ile şeytan arasındaki münakaşaya yer verilmiştir. Hikâyede peşinen şeytanın hile ve desisesinin – kuvvetinden dolayı kendini Hak’tan gösterdiğinde insanların ona acıyacak ve ona hak verecekleri söylenmiştir. Nitekim hikâye ilerledikçe şeytan yaldızlı sözleriyle Âdem’e secde etmemesini bile gerçek muvahhidliğin bir gereği olduğunu yorumlamıştır. Tasavvuf kültüründe bu husus hakkında pek çok yorum yapılmıştır. Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922) bir nazariyesinde gerçek muvahhidin şeytan olduğu yönünde ilginç bir yorumda bulunmuştur. Fakat bu şeytanın haklı oluşundan daha ziyade bir kuramın işârî yorumuyla ilgilidir. Nitekim Ahmed Gazzâlî’nin (ö. 520/1126) tevhidin şeytandan öğrenilmesi gerektiğine dair sözüyle kastettiği emre itaatsizlik değil gerçek bir tevhid gereği hiçbir surette Hakk’a şirk koşmamaktır.¹³⁷ Makalede yer yer tasavvufî açıklamalara verilmiştir. Bu minvalde sıdk-kizb ayrımı dair Mevlânâ’nın *kalb-i sâfi*

¹³³ Geniş bilgi için bk. Daniel Goleman, “Introduction”, *Talk on Sufism: When You Hear Hoofbeats Think of a Zebra*, kitap yazarı Shems Friedlander, (California: Mazda Publishers, 1992).

¹³⁴ Arthur J. Deikman, “Tasavvuf ve Psikiyatri”, *Sufi Psikolojisi*, ed. Kemal Sayar (İstanbul: Kapı Yayınları, 2017), 186.

¹³⁵ Kuşeyrî, *Risale-i Kuşeyri*, 252.

¹³⁶ Mücahit Akbal, Hasan Kamil Yılmaz, “Sûfilerin İtikâdî Konulara Yaklaşımı: Kelâbâzî ve Sühreverdi Örneği”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 26, sy. 51 (30 Haziran 2023): 73.

¹³⁷ Annemarie Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2018), 264-66.

(temiz kalp) ve *kalb-i kâsî* (katılaşıp kalp) yorumları okuyucuya aktarılmıştır. Yine nefs-i emmâre tanıtılmıştır. Hikâyede önemli bir husus ise Hz Muaviye'nin (ra) şeytanın hile ve desiselerine aldanmamak için Allah'a münacatına yer verilmiştir. İbnü'l-Arabî şeytanın şerrinden Allah'ın huzuruna sığınarak istiâzede bulunmanın gerektiğini söylemiştir. *İstiâze* ise tasavvufî olarak nefsin sıfatlarından sıyrılmak ve varlığından uzaklaşarak Allah'ta fena bulmaktır.¹³⁸ Tüm bu hususlar göz önüne alındığında makalenin tasavvufî muhtevası açık bir şekilde görülmektedir. Makalede geçen tasavvufî kavramların anlamsal derinliği ve genişliği ise özetle okuyucuya intikal ettirilerek amaca uygun bir surette okuyucunun istifadesine sunulmuştur.

Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye olarak adlandırılmış ve başlıca şeytanın hileleri ve nefsin tuzakları üzerine yoğunlaşmıştır. Tasavvuf literatüründe, bu kavramlar insanın mânevî yolculuğunda karşılaştığı engelleri, aldatmacaları ve içsel düşmanları ifade eder. Metnin ahlâkî yönü, bireyin nefsinde ve şeytanın vesveselerine karşı nasıl bir duruş sergilemesi gerektiği üzerine odaklanır.

Kur'ân-ı Kerim'deki İlgili Ayetler

Kur'ân-ı Kerim'de şeytanın insanı saptırma çabaları ve nefsin insan üzerindeki etkileri üzerine birçok ayet bulunmaktadır. İşte bunlardan bazıları:

Şeytanın Hileleri:

“Ey Âdemoğulları! Şeytana tapmayın. Çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır.”¹³⁹

“Şeytan size fakirliği vaad eder, size cimriliği ve kötülüğü emreder.”¹⁴⁰

Bu ayetler, şeytanın insanları aldatmak için kullandığı hilelere dikkat çeker ve onun bir düşman olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgular.

Nefsin Tuzakları:

¹³⁸ Ebû Abdullah Muhyiddin Muhammed b Ali İbnü'l-Arabî, *Tefsir-i Kebir Te'vilat*, çev. Vahdettin İnce (İstanbul: Kitsan Kitap, t.y.), 2/1098.

¹³⁹ Yâsin 36/60.

¹⁴⁰ el-Bakara 2/268.

“Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirene andolsun ki, ona hem fücürünü hem de takvasını ilham etti.”¹⁴¹

“Gerçek şu ki, nefis kötülüğü emreder.”¹⁴²

Bu ayetler, nefsin insana kötü şeyler emreden bir yönü olduğunu, ancak onun da terbiye edilmesi gerektiğini vurgular.

Peygamber Efendimiz 'in (s.a.v) Hadisleri

Peygamber Efendimiz 'in hadislerinde de nefis terbiyesi ve şeytanın hilelerinden sakınma üzerinde durulmuştur:

Nefisle Mücadele:

“Gerçek mücahit, nefisine karşı cihat eden kimsedir.”¹⁴³

“Kişi kendi nefisinden daha büyük bir düşmana sahip değildir.”¹⁴⁴

Şeytandan Korunma:

“Şeytan sizin damarlarınızda dolaşır, onun için açlıkla ona karşı gelin.”¹⁴⁵

“Şeytan insana kanın dolaştığı gibi nüfuz eder, onun için aç olduğunuzda onun tuzağından kurtulmak daha kolaydır.”¹⁴⁶

Tasavvuf Biliminde Kullanılan Kavramlar

¹⁴¹ eş-Şems 91/7-8

¹⁴² Yûsuf, 12/53.

¹⁴³ Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevra et-Tirmizî, Sünen, “Cihad”, 2. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir-Muhammed Fuâd Abdûlbâkî-İbrahîm Atve İvaz (Mısır: Matbaatü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975),

¹⁴⁴ Beyhaki, “Şuabü'l-İman”, 4/409.

¹⁴⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahih*, nşr. Muhammed Dîb el-Bugâ (Beyrut: el-Yemâme, 1407/1987),, “İ'tisam”, 10.

¹⁴⁶ Müslim, “Tevbe”, 107.

Tasavvuf bilimi, ahlâkî ve mânevî gelişim sürecinde nefisle mücadeleye ve şeytanın hilelerinden sakınmaya büyük önem verir. Bu bağlamda, bazı anahtar kavramlar şunlardır:

Mücahede: Nefisle sürekli mücadele etme anlamına gelir. Bu, insanın içsel olarak kendini arındırma ve nefsin arzularına karşı koyma çabasıdır. Ehli tasavvufa göre Allah'a kavuşmak için sâlik mücahede etmeli ve nefsiyle savaşmalıdır.¹⁴⁷

Riyazet: Nefsi terbiye etmek için yapılan mânevî ve fiziksel zorluklar. Riyazet, nefsi kontrol altına almak ve şeytanın vesveselerinden kurtulmak için uygulanır. Ehli tasavvufa göre riyazet, nefsi doğruluk ve ihlâsa alıştırmaktır.¹⁴⁸

Tezkiye: Ruhun arınması, nefisten ve kötü arzularından temizlenmesidir. Tezkiye, ahlâkî kemale ulaşmada önemli bir süreçtir. Diğer bir tarifte tezkiye, ruhun bütün faziletlerle bezenmesi ve nefsin bütün kötülüklerden arınmasıdır.¹⁴⁹

Vesvese: Şeytanın, insanın kalbine ve zihnine fısıldadığı kötü düşünceler ve vesveseler, kişinin mânevî yolculuğunda önemli bir engeldir. Vesvese şeytandan gelen kötülükleri süsleyen bir düşüncedir ki sâlik bunu dinlemezse şeytan çeker gider. Fakat onu dinlerse şeytan kuvvetlenir. Yine vesvese nefsin şeytanla fısıldaşması ve ona kulak vermesidir. Vesveseleri def edecek olan ise zikrullah'tır. Zikrullah ile şeytan ve nefis siner ve vesvese vermekten vazgeçer.¹⁵⁰

İhlâs: Tüm davranışların sadece Allah rızası için yapılması, nefsin ve şeytanın etkilerinden korunmanın en etkili yollarından biridir. Ahmed Yesevî (ö.562/1166) şöyle düşünmüştür; *Şeriat, zâhiren uzuvlarla amel (ve ibâdet) etmek; tarikat, kalp ile*

¹⁴⁷ Ebû Ya'kûb Yûsuf b Eyyûb Hemedânî Yûsuf Hemedânî, *Rütbetü'l-hayat / Hayat Nedir*, çev. Necdet Tosun (İstanbul: İnsan Yayınları, 1998), 21.

¹⁴⁸ Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn: Kur'an'ı tasavvufun esasları.*, çev. Ali Ataç vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1990), 1/370.

¹⁴⁹ Abdü'l-Bârî en-Nedvî, *Kitap ve Sünnet Işığında Tasavvuf ve Hayat*, çev. Mustafa Ateş (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1996), 13.

¹⁵⁰ Muhammed b. Ali b. Atıyye el-Harisi Ebu Talib el-Mekki, *Kutü'l-kulûb: Kalplerin Azığı*, çev. Yakup Çiçek ve Dilaver Selvi, 2. bs (İstanbul: Semerkand, 2003), 1/504.

(ihlâs ve huşû ile) amel etmek; hakikat ise sır (kalbin içindeki cevher, gönül) ile amel etmektir...¹⁵¹

Bu metin, tasavvuf bilimi içinde ahlâk kavramı çerçevesinde, insanın şeytanın ve nefsin hilelerine karşı nasıl bir duruş sergilemesi gerektiğini derinlemesine ele alır. Kur'ân-ı Kerim'de bu konulara dair birçok ayet bulunurken, peygamber Efendimiz 'in (sav) hadisleri de bu mücadeleyi teşvik eder. Tasavvufun derin kavramları ise, bu mücadelede izlenecek yolları ve mânevî araçları bizlere sunar.

¹⁵¹ Sûfi Muhammed Dânişmend, *Mir'âtü'l-kulûb*, çev. Necdet Tosun (Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2020), 24.

3.5. “Ahlâk-ı Muhammediyye” Makalesinin Tahlili

Ahlâk-ı Muhammediyye makalesi Kılıçlı Hocaâde Ali Rıza Efendi tarafından yazılmıştır. Yazarın kesin bir biyografisini bilgi eksikliği ve aynı dönem yaşayanlarla isim benzerliklerinden dolayı verememekteyiz.¹⁵² Fakat araştırmalarımızda yazarın Kayseri doğumlu olan Şıhlı Hamidiye Medresesi Müderrisi olduğunu tahmin etmekteyiz. Yazarın şöhreti Sultan II. Abdülhamid’e (1876-1909) ulaşmasıyla İstanbul’a davet edilmiş ve bir süre padişahın tensibiyle Yıldız Cami vaizliğinde bulunmuştur. Daha sonra padişahın nakdi yardımıyla doğduğu köye yaptığı medresede müderrislik yapmıştır. 1917’de vefat etmiştir.¹⁵³ Yazarın makalesi 13 Şevvâl 1326 / 26 Teşrîn-i Evvel 1324 ile 20 Receb 1327 / 25 Temmuz 1325 (8 Kasım 1908-7 Ağustos 1909) tarihleri arasında 13 bölüm olarak yayımlanmıştır. Hz. Muhammed’in üstün ahlâkını konu edinen makale okuyucunun bu üstün ahlâkla ahlâklanmasını amaçlamıştır.

Yazar makaleye Hz. Peygamber’in (sav) ahlâkına dair Hz. Âişe’nin (ranh) “*Kur’ân-ı Kerim’in ahlâkıyla mütehallik ve Furkân-ı Hakîm’in övdüğü sıfatlar mevsuftu*”¹⁵⁴ sözlerine yer vererek başlamıştır. Hz. Peygamber’in tüm âleme muallim ve mürebbi olarak gönderildiğini söyleyen yazar, Peygamber’in ahlâkının Kur’ân-ı Kerim’de övülen yüce bir ahlâk olduğunu Muhaddis Hz. Münâvî’ye (ra) (ö. 1031/1622) atıfla aktarmıştır. Bûsîrî (ö. 695/1296) ve Mollâ Câmî’nin (ö. 898/1492) beyitleriyle de görüşünü desteklemiştir. Hz. Peygamber’in her konuda ashabını ve ümmetini terbiye ettiğini, âdab-ı muaşeretini talim ettiğini Zeyd b. Sâbit’in sözleriyle, terbiye ve talimdeki

¹⁵² 1871-72 doğumlu ve Bandırma Safriyolu Cami-i Şerifi İmamı oğlu olan Hocaâde Ali Rıza Efendi ile isim-künye benzerliği ve hatta yaşadığı dönem birebir örtüşmekte ise de söz konusu şahıs din adamı olmayıp devlet adamı olması ihtimalleri Kayseri doğumlu Kılıçlı Ali Rıza Efendi’ye çevirmektedir. [bk. Şerife Açıkgöz, *Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Bandırmalı Devlet Adamları* (Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 90-91].

¹⁵³ Fatih Gökdağ vd., “Kılıçlı Ali Rıza Efendi”, ed. Fatih Gökdağ, *Kayseri Ansiklopedisi* (Kayseri: Kayseri Belediye Başkanlığı, 2009), 188-89. [Ayrıca bk. *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umûmiyye* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1318/1900)].

¹⁵⁴ Kılıçlı Hocaâde Ali Rıza, “Ahlâk-ı Muhammediyye” *Mekârimü’l-Ahlâk*, sy. 7 (1908), 51.

müsamaha ve tahammülü ise Enes b. Mâlik'in hatıralarıyla okuyucuyla buluşturmuştur. Yazara göre Hz. Peygamber'in ülfet ve ünsiyetinin derinliği cahiliye toplumunu aydınlatmış, sabrının ve tahammülünün genişliği vesilesiyle cübbesini şiddetle çekerek kendisine eziyette bulunan bedeviye ihsan ve ikramla karşılıklıta bulunması diğer insanlara büyük bir örnek teşkil etmiştir. Rıfk ve hilm sıfatları O'nun yüce ahlâkının tezahürleridir. Yazar makalenin devamında Hz. Âişe'nin sözleriyle ve Kâdî İyâz'dan (ö. 544/1149) alıntılarla Hz. Peygamber'in hoşgörü ahlâkına dair anlatılarda bulunmuştur. Hz. Peygamber'in tüm güzel ahlâkı ve faziletleri kendinde cemettiğini dile getirdikten sonra son iki makalede Hz. Peygamber'in tevazusuna yer vererek yazısını hitama erdirmiştir.

Makalede Hz. Peygamber'in ahlâkı örneklenilerek okuyucuya adab kazandırma amacıyla bulunulmuştur. Adab ise tasavvufun temelini oluşturması bakımından önemli bir husustur. Sufiler tasavvufun edepten ibaret olduğunu ve edep olmadan tasavvufun olamayacağını düşünmüşlerdir.¹⁵⁵ Sûfîler Allah'ın kullarını terbiye etmesi *İlâhî edeb*, Hz. Peygamber'in ümmetine bu edebi öğretmesi ise *Muhammedî edeb* olarak isimlendirmişlerdir.¹⁵⁶ Burada göz ardı etmememiz gereken bir husus edebî terbiye neticesinde oluşudur. Makale yazarımızda bu minvalde terbiye-mürebbi hususunu ele almıştır. Hz. Peygamber'in Allah'ın bizzat terbiyesinde edeplendirildiğini zikretmiştir. Hz. Peygamber'in ülfet, ünsiyet, sabır, tahammül, rıfk, hilm ve tevazu sıfatlarıyla müminleri terbiye ettiğini rivayetlerle desteklemiştir. Her bir kavram birçok tasavvufî incelikleri içinde barındırmaktadır. Örneğin Gazzâlî, ülfetin güzel ahlâkın ürünü olduğunu dile getirmiştir.¹⁵⁷ Serrâc (ö. 378/988), ünsiyetin kişinin kendinden, nefsinden ve tüm benliğinden uzaklaşması ve Allah ile üns kurması olarak yorumlamıştır.¹⁵⁸ Kelâbâzî'ye (ö. 380/990) göre sabır sabırda sabretmektir. En

¹⁵⁵ Kuşeyrî, *Risale-i Kuşeyri*, 455.

¹⁵⁶ Süleyman Uludağ, "Edep", *DİA*, 10 (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 414-15.

¹⁵⁷ Mustafa Çağrıncı, "Ülfet", *DİA*, 42 (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 286-87.

¹⁵⁸ Ebû Nasr Serrâc, *el-Lüma' İslam Tasavvufu*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, 1. bs (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996), 63.

faziletli hizmette sabırdır.¹⁵⁹ Tahammül ise ilâhî rıza için her cefaya sabretmektir.¹⁶⁰ Hücvîri'ye (ö. 465/1072) göre hilm, gönüldeki kinin gizli tutulmasıdır.¹⁶¹ Sühreverdî (ö. 632/1234) devamlı olarak rıfk ve yumuşaklıkla hareket etmeyi sûfilerin güzel ahlâkı olarak tanımlamıştır.¹⁶² Ebû Tâlib el-Mekkî'ye (ö. 386/996) göre tevazu, nefsin zilletini bilmektir. Allah'ın sevdiği kulları tevazuludur.¹⁶³

Özetle diyebiliriz ki makale yazarı Hz. Peygamber'in ahlâkına dair verdiği tüm anahtar kavramlar tasavvuf klasikleri müelliflerince ya müstakil bir başlıkla hususi ele alınmış yahut birçok parçada sıklıkla dile getirilerek önemine dair mülâhazalara yer verilmiştir. Ayrıca yazarın makalede Muhaddis Münâvî'nin (ö. 1031/1622) yorumlarına yer vermesi tasavvufî olarak kıymete haizdir. Zira Münâvî sûfimeşrep bir hadisçi olarak tanınmaktadır. Müellifin, Münâvî'nin yorumuna ve Abdurrahman-ı Câmî (ö. 898/1492) ve Şâzelîyye yoluna intisaplı Bûsirî'nin (ö. 695/1296) şiirlerine yer verışı sûfi literatürüne hakimiyetine delil olarak gösterilebilir.

Makalede ahlâk kavramının tasavvuf içindeki yeri detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Ahlâkın, nefsin terbiyesi ve ruhun yücelmesi için bir araç olduğu vurgulanır. Bu, tasavvufun temel ilkelerinden biri olan nefsin tezkiyesi ve kalbin tasfiyesiyle örtüşmektedir. Ayrıca, metin içerisinde kullanılan ahlâkî ilkeler, Peygamber Efendimiz 'in sünneti ve Kur'ân'daki ahlâkî direktiflerle uyum içindedir. Ahlâkın tasavvuftaki yeri, sadece bireysel bir erdem olarak değil, aynı zamanda toplumsal düzeni koruma aracı olarak da ele alınmıştır.

159 Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf / Ta'arruf*, çev. Süleyman Uludağ, 7. bs (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 157.

160 Kelâbâzî, 240-41.

161 Ali b. Osman Cüllabî Hüvcirî, *Hakikat Bilgisi - Keşfu'l-Mahcûb*, 7. bs (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020), 73.

162 Şihâbuddîn Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf: Avârifü'l-meârif*, çev. Dilâver Selvi, 7. bs (İstanbul: Semerkand, 2010), 338.

163 Ebu Talib el-Mekki, *Kutü'l-kulûb: Kalplerin Azığı*, çev. Dilâver Selvi, 3. bs (İstanbul: Semerkand, 2004), 3/308-310.

Metin ayrıca, tasavvufî ahlâkın sadece bireysel değil, aynı zamanda sosyal boyutlarını da şöyle vurgulamaktadır:

Bireysel Boyutlar:

1. Tevazu ve Kibirden Arınma

Peygamber Efendimiz (sav), kibir ve ucb gibi olumsuz sıfatlardan tamamen arınmış, hilm ve tevazu gibi güzel Ahlâk ile donatılmıştır. “Hz. Peygamber Efendimiz çok tevazu gösteren biriydi. Hiç kimseyle kibirlenmez, karşısındakini küçük görmezdi. Gittiği yerlerde eşit davranırdı.”¹⁶⁴ Bu, bireysel Ahlâkın en güzel örneğidir, çünkü kibirden uzak durmak ve tevazu göstermek kişinin iç dünyasında mânevî bir olgunluğa işaret eder.

2. Ubûdiyet (Kulluk) ve Risalet

Peygamberimiz (sav), Allah’a olan kulluğunu peygamberlikten üstün tutmuş, risaletin sağladığı dünya nimetlerini geri plana atarak yalnızca Allah’a olan bağlılığını öne çıkarmıştır. “Dünyaya olan bağlılığınızı kesin, Allah’a olan bağlılığınızı artırın.”¹⁶⁵ Bu hadis, dünya nimetlerine olan bağlılığı kesmenin ve Allah’a olan kulluğu artırmanın önemini belirtir.

3. Mütevazı Yaşam

Peygamber Efendimiz (sav), bazen iki dizi üzerine, bazen sağ ayağını nasb ederek sol ayağı üzerine oturur ve kibirli insanların adetlerine uymadan, sıradan bir insan gibi yerlerde oturup yemek yerd. Bu da bireysel tevazunun bir göstergesidir.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Buhârî, “Edeb”, 18.

¹⁶⁵ İbn Mâce Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, Sünen, "Zühhd", 1. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, Faysal Âsâ el-Bâbî el-Halebî, ts),,

¹⁶⁶ Ebû Dâvûd, "Et'ime", 14; İbn Mâce, "Et'ime", 30 .

Sosyal Boyutlar:

1. Herkese Eşit Muamele

Peygamber Efendimiz (sav), kim olursa olsun—ister köle, ister zengin— insanların davetlerine icabet eder ve onların gönüllerini hoşnut etmeye çalışırdı. Bu, sosyal hayatta herkesle eşit seviyede ilişki kurmanın önemini gösterir.¹⁶⁷

2. İnsanlarla İç İçe Olmak

Erâmil ve mesâkîn (dul kadınlar ve fakirlerle) ile birlikte olmaktan, onlarla beraber yürümekten haz duyar, ihtiyaçlarını karşılamak için son derece merhametli ve cömert davranırdı. “Fakirleri ziyaret etmeye ve onlara yardım etmeye devam edin. Zira onlar size sadece dünya nimetlerinin değil, ahiretin de kapısını açar.”¹⁶⁸ Bu, sosyal dayanışmanın ve yardımlaşmanın ahlâkî bir gereklilik olduğunu ifade eder. Peygamber Efendimiz ’in fakirlerle ve dul kadınlarla olan ilişkilerini ve onlara nasıl yardım ettiği konusunda çeşitli hadisler vardır. Özellikle Peygamber Efendimiz ’in sosyal yardımlaşma ve dayanışma konusundaki tutumu, bu hadislerde geniş bir şekilde yer alır.¹⁶⁹

3. Hasta Ziyareti ve Cenazeye Katılma

Herhangi bir kimse hasta olduğunda Peygamber Efendimiz (sav) hemen ziyaretine giderdi ve cenazelerde daima hazır bulunurdu. Bu, sosyal hayatta birbirine destek olmanın ve toplumun bir parçası olmanın önemini vurgular.¹⁷⁰

Bu örnekler, bireysel ahlâkın toplum üzerinde nasıl etkili olduğunu ve güzel ahlâkın toplumda birleştirici, destekleyici bir rol oynadığını gösterir. Aynı zamanda, kötü ahlâkın (kibir ve bencillik gibi) bireysel ve sosyal hayatta ne denli zararlı olabileceğini ima eder. Bu çerçevede, güzel ahlâkın topluma olan etkileri ve kötü ahlâkın zararları da ele alınmaktadır.

¹⁶⁷ Sahih-i Müslim: “Eşribe”, 142.

¹⁶⁸ Tirmizî, "Zekât", 28.

¹⁶⁹ Sahih-i Buhârî, "Nafakât", 1; Müslim, "Zühd", 41.

¹⁷⁰ Buhârî, "Cenâiz", 2.

Tasavvuf bilimi içinde ahlâk kavramı, bireyin mânevî yolculuğunda en önemli rehberlerden biridir. Kur'ân-ı Kerim ayetleri, peygamber Efendimiz 'in (sav) hadisleri ve tasavvufun temel kavramları, ahlâkın ne kadar derin ve geniş bir kavram olduğunu bize göstermektedir. Bu metin, ahlâkın tasavvuf içindeki yeri ve önemi hakkında derin bir anlayış sunmaktadır.

3.6. “Hâdimî Merhûmun Oğluna Nasîhati” Makalesinin Tahlili

Makale yazarı Mehmed Nuri Efendi'nin (ö.1859-1927) hakkında verilen bilgi yetersizliği kim olduğu hakkında tam bir bilgi sahibi olmamızı zorlamaktadır. Derginin yayın yıllarını göz önüne aldığımızda iki isimle karşılaşmaktayız. Birincisi son Şeyh'ül-İslam Mehmed Nuri Efendi'dir. Hocazâde lakabını babası Hacı Osman Kâmil Efendi'den dolayı almış olabilir.¹⁷¹ Bir diğer ihtimal ise Harput doğumlu Müftü ve Mebus olan Mehmed Nuri Efendi'dir (1954-1938). Hocazâde lakabını ilk hocası olan babası Müderris Hacı Ali Rıza Efendi'den almış olabilir.¹⁷² Her iki şahısın İstanbul'da olan etkileri ve ilmî mevkileri makalenin yazarını tam olarak tayin etmemizi zorlaştırmaktadır. Makalede Osmanlı âlimi, fakih ve mutasavvıf olan Ebû Saîd Hâdimî'nin (ö. 1176/1762) oğluna nasihatlerini rivayet etmektedir. Metnin tarihi ve kaynağı hakkında makalede herhangi bir bilginin verilmeyişi metnin kaynağı hakkında kesin bir yargıya varmayı zorlaştırmaktadır. Fakat metin yüksek ihtimalle Hâdimî'nin birçok nasihatlerini içeren *Nasîhatnâme*'sinden tercüme edilerek derlenmiştir. Söz konusu yazma eserde “*Ey ferzend-i müstensih*” hitabının Arapça karşılığının sıklıkla kullanılması tahminlerimizi kuvvetlendirmektedir.¹⁷³ Metin ahlâkî tavsiyeleri, dünya yaşamının geçiciliği ve insanın Allah'a yönelmesi gerektiği konularını kaleme almaktadır.

Vasiyetnameler tasavvuf ve ahlâk literatüründe önemli bir yere sahiptir. Örneğin incelediğimiz dergi yazarlarında etkisi hissedilen İmam-ı Birgivî'nin *Vasiyetnâme*'si, aynı zamanda iman, ibadet ve ahlâk konularını ihtiva etmesi yönüyle aslında bir ilmihal niteliğindedir. Bu eser Osmanlı toplumunda başlangıç seviyesi öğrencilerine

¹⁷¹ Tahsin Özcan, “Mehmed Nûri Efendi”, *DİA*, 28 (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 503-4.

¹⁷² Şahin Yedek, “Meclis-İ Mebusan'da Mamuretülaziz (Elâzığ) Mebusları ve Faaliyetleri (1877-1920)”, *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5, sy. 10 (15 Haziran 2017): 11-12.

¹⁷³ Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Hâdimî el-Konevî Ebû Sa'îd el-Hâdimî, “Vasiyetname”, t.y., 12b, Bölge Yazma Eserler, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü.

olmamak, dünya ile meşgul olmamak, Allah'a yönelmek, dinî ve ahlâkî değerlere bağlanmak, nasihatten yararlanmak ve ahirete hazırlanmak konularının üzerinde durmuştur. Özetle diyebiliriz ki bu nasihatler tasavvuf ilminin ortaya çıkış gayelerini konu edinmiştir. Dünya ve içindekilerden yüz çevirmek, tamamen Allah'a yönelmek. Onun emirleri olan dinî ve ahlâkî prensiplere uyarak ahirete hazırlanmaktır. Tüm bu nasihatleri onlarca atıf ve referansla okuyucuya vermek yerine nasihatle aktaran yazar, konunun karmaşıklığını giderip asıl nasîhati zihinde ve gönülde kalıcı yapmaya çalışmıştır.

1. Kur'ân-ı Kerim Ayetleri:

en-Nisâ 4/131: Metinde وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ “le-kad vessayne'l-lezîne ûtü'l-kitâb” ifadesiyle belirtilen bu ayet, “Kitap verilenlere ve size, Allah'a karşı takva sahibi olun, emir verdik” anlamına gelir. Bu ayette, tüm insanlara takva sahibi olma, yani Allah'tan korkma ve O'nun emirlerine titizlikle uyma emredilmektedir.

Bu ayet, Allah'ın göklerde ve yerde olan her şeyin sahibi olduğunu, tüm mahlûkatın ihtiyaçlarının ve rızıklarının yalnızca O'na ait olduğunu ifade eder. Necmeddin-i Kübrâ (k.s.) bu ayeti, göklerdeki yüksek dereceler, cennetler ve dünyadaki nimetler, ziynetler olarak yorumlar. Allah bu şeylerden müstağnîdir, yani onlara ihtiyacı yoktur; bunları sâlih kulları için yaratmıştır. Kullar da yalnızca Allah için yaratılmışlardır, bu da Tâhâ Suresi'nde geçen وَأَصْطَفَيْنَاكَ لِنَفْسِيَّ “Ben seni kendim için seçtim”¹⁷⁶ ayetiyle desteklenir.¹⁷⁷

Ayetin devamında ise Allah, daha önceki ümmetlere (Yahudilere, Hristiyanlara ve onlardan önceki din mensuplarına) olduğu gibi, Hz. Muhammed'in ümmetine de takvâ (Allah'a karşı gelmekten sakınma) emri verdiğini belirtir. Semavî kitapların hepsi, Allah'tan korkmayı ve O'na bağlılığı tavsiye etmiştir.

Allah'ın göklerde ve yerde olan her şeyin sahibi olduğu tekrar vurgulanır. İnkâr edenlerin isyanı, O'na bir zarar vermez, O mülkünün sahibidir ve kimseye muhtaç

¹⁷⁶ Tâhâ 20/41

¹⁷⁷ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 4/214.

değildir. Allah, emir ve tavsiyeleri sadece rahmeti gereği verir; kullarının ibadetlerine ihtiyaç duymaz. O, zâtında zengindir ve övgüye lâyıktır.

İmam Gazzâlî'nin Şerhu'l-esmâi'l-hüsna adlı eserindeki yorumuna göre: Allah Teâlâ ezelden beri kendisini övmekte, kulları da ebediyen O'nu övecektir. Bu övgü, Allah'ın yüceliği ve kemâl sıfatlarıyla ilgilidir. Allah, mükemmel sıfatlarıyla hamde lâyıktır. Kullardan övgüye lâyık olanlar ise ahlâkları, inançları ve fiilleri mükemmel olanlardır. Bu, en başta Hz. Muhammed (s.a.v.), diğer peygamberler, velîler ve âlimler için geçerlidir. Onların her biri, inançları ve ahlâklarıyla övgüye lâyıktır.¹⁷⁸

Tefsirde, Allah'ın mülkünde mükemmel bir zenginlik ve ihtiyaçsızlık içinde olduğunu ve insanlara verdiği emirlerin sadece rahmetinden kaynaklandığını vurgular. Ayrıca güzel ahlâkın, inanç, ahlâk ve fiillerle Allah'a yaklaşmanın ve övgüye layık olmanın yolu olduğunu hatırlatır.

et-Tevbe 9/123: *أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ* “*Enne'llâhe me'a'l-müttekîn*” (Allah, takva sahipleriyle beraberdir) ifadesi bu ayette geçer. Bu ayet, Allah'ın, emirlerine uygun yaşayan ve kötülüklerden sakınan kişilere yardım edeceğini belirtir.

Bilmiş olun ki Allah, korunanlarla beraberdir. Allah, müminleri korur, onları gözetir ve yardım eder. “*Beraberdir*” ifadesinden kasıt, onlara devamlı olarak dosttur demektir. Mü'minler, doğrudan doğruya savaşa katılmış oldukları için, sanki onlara şöyle denmiştir: “Biliniz ki Allah'ın yardımı; takvanızdan, İslâm ve imanınızdan ve de itaatinizden dolayı sizinledir.”¹⁷⁹

Âl-i İmrân 3/26: *تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ* “*Tü'tî'l-mülke men teşâ'u*”¹⁸⁰ (Mülkü dilediğine verirsin) ayeti, Allah'ın her türlü nimeti dilediğine verdiğini ifade eder. Tasavvufta bu ayet, genellikle Allah'ın ihsan ettiği mânevî makamları ve nimetleri anlatmak için kullanılır.

¹⁷⁸ Ebû Muhammed el-Gazzâlî, *el-Maksadü'l-esnâ fî şerhi (me'ânî) esmâillâhi'l-hüsna* - *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, çev. Ömer Aydın (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2022), 35.

¹⁷⁹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 7/479

¹⁸⁰ Âl-i İmrân 3/26

“*Sen mülkü dilediğine verirsin.*” Bu, mülke mâlik olmanın çağrıştırdığı tasarruflardan biridir ki bu sıfat, Cenâb-ı Hakk’a hakikat olarak; başkalarına ise mecâz yoluyla mahsûstur. Yani Allah her şeyin hakiki mâliki; kullar ise mecâzî mâlikidirler. Âyette “*vermek anlamında*” “*temlik*” kelimesinin değil de “*itâ*” kelimesinin tercîh edilişi de, bu ihtisâsa delâlet eder.¹⁸¹

“*Mülkü dilediğinden söküp alırsın.*” Âyette geçen ilk “*mülk*” hakiki ve umûmîdir; kulun memlûkiyeti de hakikidir. Diğerleri ise, mecâzî ve husûsîdir; sahiplerine nisbetleri ise mecâzîdir.

“*Dilediğinin kadrini yüceltirsın*” Dünyada veya âhirette veya her ikisinde birden yüceltmek istediğini, yardım ve tevfikle yüceltirsın. “*Dilediğini de alçaltırsın.*” Dünyada veya âhirette veya her ikisinde birden zelil kılarırsın. Kimse buna mâni olamaz, karşı koyamaz.

2. Peygamber Efendimiz in (sav) Hadisleri:

“*Şüpheli şeylere düşen, harama düşer.*” Bu hadiste, şüpheli şeylerden sakınmanın önemi vurgulanır. Çünkü şüpheli alanlarda dolaşan bir kimse, harama yaklaşmış olur ve bu durum kişinin mânevî hayatına zarar verebilir.

“*Efdalü'l-fedâ'il...*” (*en büyük fazilet*): Bu hadis, insanlara yapılan en büyük iyiliklerin affetmek, bağışlamak ve kötülüğe iyilikle karşılık vermek olduğunu belirtir. Tasavvufta bu, nefsin terbiye edilmesinde önemli bir yol olarak kabul edilir.

“*Ey dünyâ! Hizmet-i ma'bûdânemde bulunanları terakkîye, seni âğûş-ı hırsına almak isteyenleri mahrûm-ı refâh eyle!*” Bu hadiste, dünyaya bağlanmamanın önemi vurgulanır. Allah’a ibadet edenlerin dünyada da ahirette de başarılı olacakları, dünyaya aşırı bağlananların ise mahrum kalacakları anlatılır.

3. Tasavvuf Biliminde Kullanılan Kavramlar:

Nefs: Nefis, kişinin içindeki kötü arzularını ve dünya sevgisini temsil eder. Tasavvufta nefsin terbiye edilmesi ve onun isteklerine karşı direnmek, Allah’a yakınlaşmanın yollarından biri olarak görülür. Nefsin kurtuluşu ona karşı koymakta; belası ona boyun eğmektedir denilmiştir. Nefis üç çeşittir; birincisi *nefs-i mutmaine*'dir. Allah'a itaatle

¹⁸¹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 3/40.

tatmin olur ve onun emrine asla karşı gelmez. İkincisi *nefs-i levvâme*'dir; yaptığı kötülükten dolayı kendini kınar. Üçüncüsü ise *nefs-i emmâre*'dir ki nefse kötülüğü emreder ve onu helaka sürükler.¹⁸²

Takvâ: Takva, Allah'tan korkmak ve O'nun emirlerine titizlikle uymaktır. Tasavvufta takva, kulun Allah'a olan bağlılığını ve O'nun rızasını kazanma arzusunu ifade eder. Yine takva Allah dışındaki şeylerden olabildiğince uzak durup korunmak olarak tarif edilmiştir.¹⁸³ Bu kavram, metinde Allah'a yakın olmanın ve O'nun rızasını kazanmanın anahtarı olarak sunulmuştur.

Kelâbâzî'de *takvâ* anlayışı, iki ana tema etrafında şekillenmiştir: korku ve sakınma. Takvâ, Allah'tan korktuğu için bir kimsenin günah işlemekten uzak kalması durumunu ifade eder. Bu korku, sadece cehennem azabından korkmakla sınırlı olmayıp, Allah'a olan yakınlık ve O'nunla dost olma halini kaybetme korkusunu da içerir.

Takvâ, Hallerin Müşahede Edilmesi ve Allah ile Sükûn Bulmak Sehl Tüsterî'ye (ö. 283/896) göre, takvâ; kişinin Allah ile olan sükûnunu ve O'ndan aldığı zevki fark etmesi ve bu halden başka her şeyden sakınmasıdır. Yani takvâ, yalnızca Allah ile olan mânevî huzura odaklanmaktır.

Takvâ, insanın kendini Allah'a tamamen teslim etmesi, fakirliğini ve yoksulluğunu O'na arz etmesi anlamına gelir. Sehl, Tegâbün Suresi'nde geçen “Gücünüz yettiği kadar Allah'tan takvâ üzere olun” ayetini bu şekilde açıklar.

Sehl'e göre, takvânın derin anlamı; nefisten ve halktan uzaklaşmak, yani dünyaya ve insanlara bağlılıktan kopmaktır. Bu kopuş, ihlasın özüdür ve gerçek takvâ budur. Kurban ayetinde bahsedilen takvâ, kişinin sadece dışsal ibadetlerle değil, içsel olarak da kendini arındırmasıdır.

¹⁸² Ziyâuddîn-i Nahşebî, Mustafa Çiçekler ve Halil Toker, *Silku's-sulûk: Ariflerin Yolu* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1999), 224.

¹⁸³ Dâvûd el-Kayserî, *Mukaddemât*, çev. Hasan Şahin, Turan Koç ve Seyfullah Sevim (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 1997), 62.

Başka bir görüşe göre, takvâ, yasak olan şeylerden uzak durmak ve nefisle çatışmak anlamına gelir. Nefsin hazlarından uzaklaşan bir kimse, Allah'a daha yakın olur. Yani takvâ, kişinin nefsiyle mücadele edip onu dizginlemesiyle ölçülür.

Takvâ, sadece günah işlemekten korkmakla sınırlı değildir. Bir kimse, Allah'a olan sevgisi ve dostluğu sebebiyle de günah işlememeye çalışır. Bu, takvânın derin ve içsel boyutunu oluşturur. Kişi, Allah'ın dostluğunu kaybetmekten korkar ve bu korku onu günah işlememeye sevk eder.

Takvâ'nın İki Yönü:

Kelâbâzî'ye göre, takvâ iki yönlüdür: birincisi korku, ikincisi ise sakınma. Kişi Allah'tan korktuğu için günahlardan uzak durur ve nefsi hazlardan mahrum bırakır. Bu mahrumiyet, ruhun ve kalbin arınması için bir gerekliliktir.

Takvâ Kelâbâzî'de sadece dışsal bir sakınma değil, içsel bir arınma ve Allah ile olan ilişkiyi sürekli diri tutma halidir. Takvâ, insanın kalbini ve ruhunu Allah'a yönlendiren bir mânevî disiplindir.¹⁸⁴

Mâsivallâh: Allah'tan gayri her şey anlamına gelir. Tasavvufta, kalbin masivadan arındırılması, kişinin Allah'a yönelmesi ve sadece O'nunla meşgul olması demektir.

Vera' ve takvâ: Vera', kişinin şüpheli ve haram olan şeylerden kaçınmasıdır. Takva ise, Allah korkusuyla hareket etmek ve O'nun rızasını kazanma arzusuyla yaşamak demektir. Tasavvufta bu iki kavram, kişinin mânevî yükselişinde önemli bir rol oynar.¹⁸⁵ Muhâsibî'ye (ö. 243/857) göre takvadan vera doğar ve Allah'tan korunanlar vera sahibi olabilir.¹⁸⁶

el-Lüma 'da ehl-i vera üç tabaka olarak açıklar;

Birinci tabaka; genel olarak herkesin dikkat edebileceği ve dinî titizlik içinde hareket eden kimseleri kapsar.

¹⁸⁴ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, 163.

¹⁸⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle* 206

¹⁸⁶ Haris el-Muhâsibî, *er-Riâye - Nefs Muhasebesinin Temelleri*, çev. Hülya Küçük ve Şahin Filiz, 6. bs (İstanbul: İnsan Yayınları, 2020), 197.

İkinci tabaka; mânevî hassasiyeti yüksek, gönül ehli ve derin tefekkür sahibi kişiler için geçerlidir.

Üçüncü tabaka; Allah'a en yakın olan ariflerin ve vecd ehlinin ulaştığı en yüksek seviyedir; onlar için her şey Allah ile bağlantılıdır ve en ufak gaflete bile yer yoktur.¹⁸⁷

İhlâs: İhlâs, yapılan her işte Allah rızasını gözetmektir. Tasavvufta ihlas, nefsin temizlenmesi ve kişinin Allah'a tam bir teslimiyet içinde olması anlamına gelir. Ayrıca tasavvuf ehline göre Allah'a ibâdet etmek farz olduğu gibi, ibadetlerde ihlâslı olmak da farzdır.¹⁸⁸

İhlasın özü, kişinin sadece Allah rızasını gözeterek amel etmesidir. Kelâbâzî, sufilerin ihlas hakkındaki düşüncelerini şu şekilde özetler:

Cünâyd'in (ö. 297/909) Görüşü:

Cünâyd'e göre ihlas, hangi konuda olursa olsun, amelin Allah'ın rızasına uygun olmasıdır. Yani kişi ne yaparsa yapsın, asıl niyet ve hedef Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaktır. Burada ihlasın, sadece şeklen yapılan bir ibadet olmadığı, niyetin de önemli olduğu vurgulanır.

Ruveym'in (ö. 303/915-16) Görüşü:

Ruveym, ihlası, yapılan ameli görmemek olarak tanımlar. Bu, kişinin yaptığı ibadeti ya da ameli büyütmemesi, ona bir değer atfetmemesi gerektiği anlamına gelir. Çünkü ihlas, kişinin kendini beğenmekten, yaptığı işlerle övünmekten uzak durmasını gerektirir.

Ebu Bekir Kahtabî'nin Öğretisi:

Ebu Bekir Kahtabî, Horasan dervişlerinin lideri Ebu Osman'ın (ö. 373/983) öğretilerini eleştirir. Ebu Osman'ın "Çok amel edin ama kusurlarınızı da unutmayın" şeklindeki öğretilerine karşılık, Ebu Bekir Kahtabî, "Amelinizi kusurlu görmeniz bile

¹⁸⁷ Serrâc, *el-Lüma'*, 44.

¹⁸⁸ İzzeddîn Mahmûd bin Ali Kaşânî, *Tasavvufun Ana Esasları: Misbahu'l-Hidaye ve Miftahu'l-Kifaye*, çev. Hakkı Uygur (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2010), 60; Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, *Risâle-i Halidiyye Tercümesi*, çev. İsmail Fakirullah (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2016), 7.

bir gaflettir. Ameli yaratıcı olan Allah'tır, dolayısıyla amelinizde eksik ya da fazla aramayın, amelinizde Allah'ın varlığını ve etkisini görün” diyerek, amelden gaflet etmemenin önemini vurgular.

Ebu Abbas b. Atâ'nın (ö.309/922) Görüşü:

Ebu Abbas b. Atâ, ihlaslı amelin, ucub (kendini beğenme), riya (gösteriş) ve karşılık bekleme gibi afetlerden arınmış olan amel olduğunu ifade eder. İhlaslı bir amel, bu tür mânevî hastalıklardan tamamen temizlenmiş, saf bir şekilde Allah'a yöneltilmiş ameldir.

Ebu Yakub Sûsî'nin Görüşü:

Ebu Yakub Sûsî, hâlis amelin, meleğin bile bilmediği, şeytanın bozamadığı ve nefsin kendini beğenmeye vesile yapmadığı amel olduğunu belirtir. Bu derin bir ihlas tanımıdır; kişi, ameli sadece Allah için yapmalı, melekler dahi ameli fark etmemelidir ki sevap yazsın, şeytan onu bozmasın ve nefis amel üzerinden kibirlenmesin. İhlas, kulun tamamen Allah'a yönelmesi, her işini Allah'a ithaf etmesi ve yaptığı her amelde Allah'a yönelmesi anlamına gelir.

Kişinin sadece zahirî amelde değil, aynı zamanda iç dünyasında da safiyeti sağlaması olarak özetler. İhlas, kişinin ameliyle övünmemesi, amelin Allah'tan olduğunu bilmesi, ameli yalnızca Allah rızası için yapması ve bu amelin ne melekler ne de şeytan tarafından fark edilmemesi derecesinde gizli ve saf olmasıdır.¹⁸⁹

Zâhir ve Bâtın: Zahir, dış görünüşü; batın ise iç alemi temsil eder. Tasavvufta zâhirî (dış) amellerin yanında bâtınî (iç) durumun da düzeltilmesi gerektiği vurgulanır. Metinde de insanın iç alemine, yani bâtınına dikkat etmesi gerektiği anlatılmaktadır.

İbadetlerin dış şekli olan zahirî yön, şeriatın hükümlerine göre yapılır, bâtınî yön ise kalbin Hakk'a yönelmesi ve her ibadetin manevî amacını gözetmesiyle ilgilidir¹⁹⁰

¹⁸⁹ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, 164.

¹⁹⁰ Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, 3/99.

Dinin zâhiri ve bâtını olduğunu söyleyen Necmeddîn-i Dâye'ye göre dinin zâhiri ehl-i takvâ âlimler tarafından muhafaza edilir. Bâtını ise ehl-i sülûk olan mürşid şeyhler vâsıtasıyla bilinebileceğini ifade etmiştir.¹⁹¹

Bu kavramlar ve metinlerde geçen ayetler ile hadisler, tasavvufun temel öğretilerini ve ahlâkî ilkelerini ifade etmektedir. Sonuç olarak makale, bireyin mânevî yolculuğunda nefesine karşı uyanık olması, Allah'a yönelmesi ve dünyaya aşırı bağlanmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

¹⁹¹ Necmeddîn-i Dâye, *Mirsâdü'l-ibâd mine'l-mebde'ile'l-meâd: Başlangıçtan Nihayete Allah'ın Kullarının Yolu*, çev. Halil Baltacı (İstanbul: Dergah Yayınları, 2021), 129.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEKÂRİMÜ'L-AHLÂK DERGİSİNDEKİ TASAVVUFÎ MAKALELERİN METİNLERİ

4.1. İlm-i Ahvâl-i Kalb

İlm-i Ahvâl-i Kalb¹⁹²

Hâfız Tevfîk

[I]

Mekârimü'l-ahlâk 1 (1 Ramazan 1326 / 14 Eylül 1324): 1-5

[1] Hamd bî-haddin ol zât-ı ecell ü a'lâya olsun ki, bi'l-cümle maḥlûkâtı arasında nev'-i beşerî tekrîm ile mümtâz ve *teḥallaḳû bi-ahlâkı'llâh* ḥadîs-i şerîfi mücibince onları ahlâḳ-ı 'aliyye-i şamedâniyyesiyle ittişâfa şâhib-i istimdâd ve peygamber ve kitâb irsâl buyurmak şüretiyle mekârim-i ahlâḳa nâ'il ve tarîḳ-i sedâd ve şavâba vâsıl olmaya ḳullarını irşâd eylemiştir.

Şad-hezerân şalavât ve teslîmât ol imâmü'l-enbiyâ' ve'l-mürselîn ve seyyidü'l-evvelîn ve'l-âḫirîn peygamberimiz, peygamber-i âḫirü'z-zamân efendimiz ḫazretlerine olsun ki, *innemâ bu iştü li-ütemmime mekârimel-ahlâḳ* ḥadîs-i şerîfleri vechiyle ümmet-i merḫûmeleriniñ sa'âdet-i dâreyni mücib ahlâḳ-ı ḫamîdelerini teblîğ ve beyân buyurmuşlardır.

Taḫiyyât-ı nefîse âl ve aşḫâb ve ittibâ'-i kirâmina olsun ki, Cenâb-ı Peygamber '*aleyhi's-selâm*dan aḫz ü ḳabûl eyledikleri terbiye-i dîniyye ve ahlâḳ-ı seniyyeyi bilanaḳş ve ziyâde görüp işitikleri gibi efrâd-ı ümmeti terbiye ve ta'lîm eylemişlerdir.

Ba'de-zâ 'aḳlen idrâḳ ve bi'l-fi'il tecrübe eylediğimiz vech ile mâddî ve mâ'nevî her türlü intizâm ve sa'âdet ancak ḫüsn-i ahlâḳ ile ḫâsıl olduğundan ve ḫüsn-i ahlâḳa mâlik olmayan gerek bir ferd gerek efrâd-ı keşîre ḫaḳḳındaki her türlü teşebbüsât-i nâfi'a ve tedbîr-i ḫakîmâne ğayr-ı müşmir [2] ve 'aḳîm ḳalacağından iktisâb-ı meḫâsin-i ahlâḳa medâr olmak üzere şimdilik haftada bir def'a neşr olunur bir risâle-i mevḳûte-i neşrine mübaşeret ve yukarıda zikrettiğimiz ḫadîs-i şerîfden iḳtibâsen ismini "Mekârim-i Ahlâḳ" tesmiye eyledik. Hemân Cenâb-ı Rabbül-'âlemîn aḳvâl ve ef'âlimizi rızâ-yı

¹⁹² Makalenin dergide ki görüntüsü için bk. EK-1.

şamedāniyyesine muvāfık ve risālemizden müṭāla‘a edenleri müstefid müstensih buyursun. Āmin.

Ahlāk nāmıyla taķınmaķ istediğimiz aḥvāliñ nāfi‘ ve muzırrını fark ve ta‘yīn edecek ancak şerī‘at-ı Muḥammediye olup şer‘-i şerīfiñ teblīğ eylediği ahlāk-ı maḥmūd ve nehy eylediği fāsıd olduğu cihetle behemeḥāl ahlākımızıñ tehzībi için kütüb-i şer‘iyyeye mürāca‘at lāzım gelir.

Ahlāk dediğimiz bādī-i nazarda ḥuṭūr etdiği vech ile ba‘zı ḥarekāt ve mesālikimizden ‘ibāret olmayıp belki insāndan şadır olan bi‘l-‘umūm ef‘āl ve ḥatta kalben müteḥassis olduğumuz her türlü ḥālāt ahlāk āşarı bulunduğundan insān aḥvāl ve ef‘āliniñ işlāhı için evvelemerde ahlākınıñ işlāhına sa‘y etmek iktizā eyliyor. Binā‘en-‘aleyh her işimiz nazar-ı şer‘de ḥelāl, ḥarām, farz, vācib gibi naşıl ki bir ḥükm-i maḥşuş alırsa ve işlerimize merci‘-i şerī‘at-ı ğarra-yı aḥmediyye oluyorsa ahlākımıza merci‘ de yine şerī‘at-ı Muḥammediyye’dir. Çünkü şer‘-i şerīf min ḳabli‘r-raḥman peyğamberimiz *şallallāhu ‘aleyhi ve sellem* efendimize gönderilmiş ve ile‘l-ebed bi-lā-noḳşān ve lā-ziyāde muḥāfazası yine zāt-ı bārī te‘ālā ḥazretleri tarafından ta‘ahhüd olunmuş bir ḳānūn-ı ḳavīm olup bunda sa‘ādet ve selāmet-i kā’ināta ‘āi‘d zerre ḳadar ḥiçbir şey’ ḳābil değil ki, eksik ya da bulunmaz olsun. Şerī‘at-ı Muḥammediyye’den ayrılan vādi-i sefāletde zamānlarca perişān ve ḥayrān olarak dolaşır. Herhangi bir taraftan ümīd-i selāmet me‘mül etse ḥā‘ib ve ḥāsir olarak döner. Ne vaķt ki, gülşen-saray-yı şerī‘at ḳapısına gelir o zamān selāmet ve sa‘ādeti bulur.

Hep görüyoruz ki, zengin ya muḳbil ya ḳaviyyü‘l-bünye bir genç, ḳuvvet-i māddiyye veya mā‘nevīyyesine istināden sefāhet maḥallerine sülük eder; ālāmdan ālāma, belāyādan belāyāya dūçār olur. İster ki sefāhet ḥālını muḥāfaza ile beraber ‘ā‘ile sa‘ādetine, ḳalb rāḥatına da mālīk olsun. Bir türlü elde edemez. Nihāyet acı tecrübeleriniñ neticesinde bāb-ı şerī‘at ya ḥātırına gelir ya ihtār olunur. Tövbe ve istiğfār ederek diyānete sülük edince gerek kendisi gerek ‘ā‘ilesi nā‘il-i ni‘met-i sükūnet ve mazḥar-ı sa‘ādet ü selāmet ü ‘āfiyet olur. İşte şüret-i ebediyye ve ḳaṭ‘iyyede şerī‘at-ı ğarrā-yı Muḥammediyye münferiden müctemi‘an medār-ı niżām-ı kā’ināt ve sermāye-i necāt-ı maḥlūḳāt olduğu gibi “*ve in min ehli‘l-kitāb illā le-yü‘minenne bihi min ḳable mevtiḥu*” [Nisa, 3/159] āyet-i kerīmesinden de anlaşılacağı vechle herkesiñ önünde şonunda nādimen maḳām-ı ilticā ve mürāca‘atıdır.

Onu için İmām Buṣayrī “āyāt ve aḥkām-ı K̄ur’āniyye’niñ ğayrısıyla nās arasında ‘adālet k̄ā’im olamaz” demişdir. İmdi, biz de İzāḥ u beyan etmek istediğimiz mekārīm-i aḥlākı şer’-i şerīfden naklen söyleyeceğiz. Ancak *aḥlāk*, ‘ulūm-ı şer’iyye meyanında ‘ilm-i aḥvāl-i kalb nāmıyla müstaḳil bir ‘ilim olduğundan bu ‘ilme dā’ir bir çok kütüb-i nefīse te’līf edilip bunlar da her bir *ḥūyū* menşe’i, eṣeri ve taḥṣīl ve def’i mükemmelen tavzīḥ eylediğinden ve te’līfāt-ı ‘adīde meyanında İmām Birgivī ḥazretlerinin te’līf buyurdıkları *Ṭarīkat-ı Muḥammediyye* nām kitāb, nişāb-ı tefāṣīli ḥāvī olduğu nisbetde muḥtaşar ve ğāyet cāmi‘alı ve muḥākemeli bulunduğundan biz de burada onu esās-ı meslek ve me’ḥaz ittiḥāz ve İmām Ğazzālī ve Faḳīh Ebi’l-Leys Semerḳandī ve Ḥādīmī gibi fuḥūl-i ‘ulemā-i kirāmıñ [3] beyānını da ‘ilāve ederek bu ‘ilm-i celīli neşr edeceğiz. Ve her ḥuşūşda yardım ve muvaffāqiyetimizi Cenāb-ı Bārī Te‘ālā’dan bekleriz. Kendiniñ ‘avn u tevḫīkine dest ve duhān-ı tazarru’nu küşāde edenleri me’yūs-i i‘āde etmez. Me’mülünün fevḳinde luṭf-i cezīle nā’il buyurur. Ve bu vech ile luṭf, ancak zāt-ı pāk-ı şamedaniyyesine maḥşūş olup başka bir ferd de bulunmaz.

‘Aḳlen ve K̄ur’ān-ı ‘azīm ve eḥādīs-i şerīfden naklen şābitdir ki, dünyā fānidir. Sür‘atle ḥarāb ve zevāle müteveccihdir. Dünyāniñ şeref, iḳbāl ve ‘izzeti görmekte olduğumuz gibi zilletle ve ni‘meti nıḳmet ve muḥtelle netīcelenmektedir. Ya’nī iktisāb-ı şān ve ‘izzet, dünyā için bir ḥayli zillet ve meşāḳḳat iḥtiyār olduğuna gibi şān u şeref, ālet-i zulm ve i’tisāf olduğu şūretde dünyevi, uḥrevī müzillate insān giriftār olur. Kezālik şırf dünyā ni‘meti, ya’nī rızā-yı ilāhī yolunda istiḥdām olunmayan dünyā ni‘meti de dār-ı āḥiretde mūcib-i ‘azāb ve ḥesāb olacağı cihetle menfūr-‘anhā bir miḥneti dā’i olur. Hatta “Ḥesābda münāḳaşa olunan kimse helāk oldu. Menāfi‘-i dünyeviyyeden cem‘ olunan eṣyā, ğayra intikāl edeceğinden cāmi‘ olan ğayrıñ eṣir ve ḥādīmī olmuş olur. Binā’en-‘aleyh ‘āḳil kimse fāni üzerine bākīyi iḥtiyār eder” me’ālinde bir ḥādīs-i şerīfde vārid olmuşdur.

El-Ḥāşıl dünyāniñ ni‘met, sa‘ādet ve devleti şerre ālet veya medār-ı şeref ve meḫaret ittiḥāz edildikçe nıḳmet ve fużūlī mezellet ve bi’l-‘aks rızā-yı şamedaniyyeye ālet olduğuna şūretde ‘ayn-ı raḫmet olur. İşte bunun için her ferd ihlāş şāhibi olup da mālīk ve nā’il olduğu bir iḳtidārı rızā-yı Bārī yolunda şarf etmelidir. Yoksa dünyāniñ ni‘met ve devleti, serap ve seḫāb gibidir ki, kāḫ mevcūdiyyeti ḥiss olunur, az şonra ma’dūmiyeti şābit olunur; kāḫ gelir çarçabuḳ gezer gider. Ḥayātımızdan ḳıyās edelim. Yokluḳdan şonra pek maḫdūd bir varlık olup şonra yine yokluḳa, ğaybūbet-i

ebediyyeye inqılâb edecektir. Aşıl hayât, ebedi olan dâr-ı âhiret hayâtıdır ki, oradaki maḳarr-ı istirahat ve sa'âdet olan cennet, mü'minîn-i mütteḳîn için ḥalk ü icâd u şâ'ibe-i keder ve intihâdan âzâde, râhat ve zevḳ u ni'met ü devlet oraya taḥşîş ve i'dâd edilmiştir. Her türlü esbâb-ı sürûrdan başka cemâlüllâhı müşâhede ki, her nev' şeref, ni'met ve lezzetin fevkindedir. O da mü'minîn-i mütteḳîne orada müyesser olacaktır. Fakat dâr-ı âhiretin şu icmâl edilen ni'metleri, ancak ḥâtemü'l-enbiyâ ve'l-mürselîn ve seyyidü'l-evvelîn ve'l-âhirîn peygamberimiz efendimiz ḥazretlerine eḳvâl, ef'âl ve aḥlâkda –nefs-i nefîs-i muştafavîyyelerine ḥâş olanlarının mā-'adâsında– ittibâ ile elde edilebilir ki, bu da tafşîlât-ı sâbıka veçhi ile 'aḳlen ve naḳlen sâbitdir. Yine bu şüretle sâbitdir ki, şeytân insân için en zâhir, en büyük düşmandır. Çünkü cennetden tardına sebep Ḥazret-i Âdem'e secde etmemesi idi. Bundan tılayı başlıca insâna 'adâvet-i maḥşûşa peydâ eylemiş, hatta nesl-i âdemi Cenâb-ı Ḥaḳḳ'a itâ'atden ihrâc ve maḳarr-ı muḳarreri olan cehennemem sermâye ihzâr ve orada kendisine arkadaş tedârik için kıyâmete kadar hayâtının temâdîsini du'â eylemiş ve niyâzı da ḳarîn-i ḳabûl ü icâbet Ḥazret-i Ḳâdir-i zü'l-celâl olmuşdur.

Şeytân insânı Cenâb-ı Ḥaḳḳ'a itâ'at ve peygamberine mütâba'atdan men' için bütün ḳudret ve ḳuvvetiyle çalışır. Aşıl maḳşadı cehennemde kendine arkadaş ḥâzırlamak olduğundan maḳşadının en birincisi imâni selb etmek ve bu şüretle o kişiyi birlikde ebediyyen cehennemde bulundurmadır. Şâyed selb-i imâna muvaffâḳ olamazsa açıḳdan günâh işletdirmeye, bir de zulm etdirmeye çalışır. Çünkü açıḳdan günâh iki günâhdır. Biri o günâh olan şey'i yapmak; ikincisi [4] açıḳ olarak yapmadır. Bunun için “Benim efrâd-ı ümmetim 'afv olunur günâhlarını açıḳdan 'âleme ḳarşı işleyenler 'afv olunmaz” ma'nâsında bir ḥadîs-i şerîf vârid olmuşdur.

Zulüm ister 'âşînin nefsine münḥaşır olsun ister başka birine olsun. Şâyed bunlara da muvaffâḳ olamazsa a'mâl-i şâliḥayı te'ḥîr etdirmeye sa'y eder. Bunun için musallat olduğu kimsenin himmetini taḳşîr ederek merâtib-i celîle-i 'ilmiyye ve 'ameliyyenin en aşağısı ile ḳanâ'at etdirmeye ḡayret eder. Fakat şeytânın bu şoḡ tedbiri evvelkilerle iş görebilmekten ümîdini kestikten şoḡradır. Anlaşıyor ki şeytânın himmeti benîâdemi her ne şüretle olursa olsun aldatmak, me'âliyât ve kemâlâtdan maḥrûm bırakmak, fırsat buldukça imâna el uzatmadır. Bu hâlde insânın uğradığı meşâ'ib, fevtetdiği enâfis meḳâlib-i şeytânın yüzündendir. Dünyâdaki aḥlâḳ-ı fâside ve ef'âl ü eḳvâl-i müstekrehe ve mezâlim, el-ḥâsıl nazar-ı şer'de, fenâ görülen ne varsa cümlesi şeytânın semere-i mesâ'îsidir. Bunun şerrinden emîn olmak için ḳâdirü'l-ḳayyûm olan

Cenāb-ı Rabbü'l-‘ālemīne sığınmak mecbūriyeti taḥakkuk eyliyor. Bundan ṭolayıdır ki, Bārī Te‘ālā Ẹur‘ān-ı ‘azīmü’ş-şānında kullarına şerr-i şeytāndan kendine isti‘āze ile emr buyuruyor. Ẹur‘ān okumaya başlanırken edilen isti‘āze de bu emr-i şerīfden ṭolayıdır. Biz de resā’ilimizde vesā’ir umūrumuzda tesvīlāt-ı şeytāna kapılmamağlığımız için Cenāb-ı Haqq’a ihlāş-ı tām ile ilticā ederiz.

Şeytānın vesveselerini ve bu gibi ta‘arruzlarını insān anlayamıyor mu diye bir su‘āl ḥātıra gelir.¹⁹³ Evet, selb-i ĩmān ve zulūm yolundaki ihtārātını herbir mü‘min anlar; ya‘nī az çok diyānet şāhibi olan bir kimse *el-‘iyāzū billāh* dīn ve ĩmānını selb edecek bir söz yāḥūd bir iş ḥātırına geldiği vakit, derḥāl kendini toplar, ḥātirasının fenā olduğunu idrāk eder. Faqat ḥātıra gelen şey’in fenā ya iyi olduğunu anlayamamak selb-i ĩmān ile zulmün mā‘adāsı olan şeylerdedir. Bi’t-tab‘ ehl-i ĩmānın ‘ilim ve ittikā ile muttasıf bulunan zevātına bu bābda hīç tereddūd ve şübhe gelmez. Ḥātırlarına gelenlerin iyisini, kötüsünü derḥāl temyīz ederler. Amma desāyis ve ḥiyel-i şeytānī ve bunların şūret-i nüfūz ve ḥulūlünü bilemeyenler yāḥūd bilip de ‘adem-i ittikā sebebiyle gāfil bulunanlar ihtārāt-ı şeytānīyi seçemeyeceklerinden şeytāna aldanırlar. İfrāt ve tefrīt eylerler. Ya‘nī her işi lüzūm ve derecesinden fazla ve eksik yaparlar. İ‘tidālī bir türlü bulamazlar. Bunun için ‘ilm-i aḥvāl-i ḳalb farz-ı ‘ayn ve fūrūzu teblīğde farz-ı kifāye olduğu cihetle dūnyā ve āḥiret melce’ ve mūrāca‘atımız Cenāb-ı Peygamber ḥazretlerinin sīret ve ṭarīkat-ı Muḥammediyyelerini ḥāvī olmak üzere bālāda ‘arz olduğu vech ile me’ḥaz-ı mütteḥazımızdan naklen ve diğerkütüb-i mu‘tebere-i dīniyyeden ‘ilāveten ‘ilm-i aḥvāl-i ḳalbe dā’ir verilecek tafşīlāt-ı ātiye ḥayr u şerr-i ḥavātırını temyīz ve fark etdirecek kadar ve-lev icmālen olsun ma‘lūmāt verileceğinden tafşīlātımızı üç bāba taḳsīm ve mütevekkilen ‘alellāh taḥrīre mübāşeret ediyoruz. Bāb-ı evvelde Kitābu’llāh ve sūnet-i rasūlullāh ile i’tişām ve ‘ādāt-ı seyyi’e ve muḥdeşeden ihtirāz ve ef‘āl, aḥlāk ve aḳvāle ḥadd-i mütevassıtı muḥāfazadan; bāb-ı şānīde şerī‘at-ı gārri-i Aḥmediyye’deki umūr-ı mühimmeden; bāb-ı şālīste ‘ibādet ve ḥayır zannıyla yapılmakta olan işlere müte‘allik aḥkāmıdan bahş ü beyān olunacaktır.

[5] Bāb-ı Evvel

¹⁹³ Şeytānın kim olduğu, nasıl ifsād-ı ḳulūbda bulunduğu aşağıda geleceği gibi yakında ayrıca maḳale ile de beyān olunacaktır.

Kitābu'llāh ve sünnet-i rasūlullāh ile i'tişām ve 'ādāt-ı seyyi'e ve muhdeşeden ihtirāz ve ef'āl, ahlāk ve akvālide hadd-i i'tidāl ve mütevassıtı muhāfaẓa ve ifrāt ve tefrīden ihtirāza dā'ir mesā'ili hāvī olup üç faşlı müştemildir.

[II]

Mekārimü'l-ahlāk 2 (8 Ramāzan 1326 / 21 Eylöl 1324): 9-11

[9] Faşl-ı Evvel

İki kısmıdır

Kısm-ı Evvel

Qur'an-ı 'azīmü's-şān ile i'tişāmın¹⁹⁴ yine Qur'an ile şübütü hakkında. Bu bābda birçok āyāt-i kerīme vardır. Bu āyāt-ı celīlede herkesin Qur'an-ı Kerīme şarılıp işlerini Qur'an'a mutābık olarak işlemeleri emr u fermān ve Qur'an-ı 'azīmü's-şānın min 'indillāh ihsān buyrulmuş bir nūr olup ona şarılanların dünyā ve āhıret selāmetini bulacakları ve bu Furkān-ı hakīmın mü'minlerin kalbine, vücūduna şifā' verdiği¹⁹⁵ ve mü'minlerden gayrısına şaşkınlık ve perişānlık getirdiği, ya'nī Qur'an'a imān ve hakkıyla i'timād ve i'tikād edenlere her türlü sa'adet, selāmet, nuşret verileceği; tanımamak isteyenlere ise her iki cihānda hakāret, zillet ve uğursuzluk, meşakkat geleceği tafşīlan beyān buyruluyor. İşte Qur'an-ı 'azīmü's-şān öyle bir nūr, öyle bir ni'metdir ki, andan gelecek ziyā, fā'ide kendine emīn olanlara ve ahkāmını icrā edenleredir. Az çok kalbinde *-el-iyāzu billāh-* şübhe taşıyan bir kimse, şübhesi gidinceye kadar o fā'ideden mahrūm kalır. Belki türlü türlü meşā'ibe, mazarrāta giriftār olur. Meşelā bal, tatlı nefīs-i muqavvī, muğaddī bir ni'metdir. Faqat şafralı kimse yerse büsbütün mi'desi döner, sersem olur. Güneş, tekml-i ecrām-ı semāviyenin pür tuvān-dūzu; 'arz ve mevādd-ı 'arziyenin medār-ı terbiye ve

¹⁹⁴ *I'tisām*: Şakınmak, çekinmek, korunmak, yapışmak ma'nalarındadır. O hālde 'ibāremizin ma'nāsı "Qur'an-ı 'azīmü's-şān gāvā'ilden korunmak, çekinmek ve Qur'an-ı 'azīmü's-şāna yapışmak, ona i'timād ve her işi onun ahkāmına taṭbīk etmek" demek olur.

¹⁹⁵ *Āyāt-ı Qur'āniyye*'nin herbiri bir derde şifādır. Her marāz-ı cismāniyyenin mevādd-ı cismāniyyeden 'ilācı olduğu gibi āyāt-ı Qur'āniyye hem marāz-ı cismānī hem marāz-ı rūhaniyyeye mü'essir 'ilāc, şifādır. Faqat te'sīri için okuyanın ehliyet-i tāmme şāhibi olması şartdır. Niteki vukū'āt-ı tārīhiyye müşāhede şāhiddir.

tenmiyesi, şu 'le-dārı olduğu hâlde –*Allāh vermesin*– gözü ağırlıklı kimseler güneşe bakmalar hastalıklarının artmasını mücib olur, Kur'an da böyledir. İmām Buşayrî merhûm bu māddeyi beyān için

لانعجب لحسود راح ينكرها

تجاهلا وهو عين الحاذق الفهم

[10] قد تتكر العين ضوء الشمس من رمد

وينكر القم طعم الماء من سقم

diyor.

Ya 'nī āyāt-ı Kur'āniyye'yi inkār eden hasedciye, bu ādem 'akıllı, şoñ derece anlayışlı iken naşıl oluyor da, Kur'an'ı inkār ediyor diye ta'accüb etme. Çünkü gözün bir hastalık eşeri olarak şemsin ziyāsını, kezālik ağızda yine bir hastalıktan tolayı suyuñ lezzet ve hālāvetini inkār etdikleri vāki'dir.

Kur'an'dan herkesin edeceği istifāde ve zarar, qalbinin 'āfiyet ve marazı nisbetindedir. Qalb Kur'an'a karşı ne kadar sağlam ise o kadar iyilik görür. İşte aşhāb-ı kirām, hulefā-yı rāşidīn, tābī'in ve ba'zı müteşallib fi'd-dīn ümerā devri ile Oşmanlıların eski devri ve bi'l-'aks cehālet ve nifāk beliyyesi olarak emniyet ne kadar bozuk, qalb ne kadar çürük ise zarar da oña göredir. Edvār-ı sâ'ire ve bundan böyle kıyāmete kadar gelip geçecek, Kur'an'a i'timād ve emniyetleri olmayan devirler gibi. Hülāşa bir ferdiñ Kur'an ile 'āmil olması, ancak kendi salāh ve sa'ādetine yardım eder. Bir 'ā ile yāhūd bir şehir yāhūd bir devlet, bir hükümet efrādının Kur'an'a ittibā'ı, akrān ve emşāline karşı 'ālī ve gālib bulunmasını te'min eder.

Kısm-ı Şānī

Kur'an ile i'tişāmin eḥādīs-i şerīfe ile de şübūtu hakkında. Bu bābda bir çok eḥādīs-i şerīfe vardır: Bir gün aşhāb-ı güzīn efendilerimiz bir maḥālde bulunurlarken Cenāb-ı Peygamber *şallallāhu 'aleyh ve sellem* efendimiz bi't-teşrif "Allāh-ı 'azīmü'ş-şānıñ bir olup, kendisinden başka ma'būd bulunmadığına, benim de Allāh Te'ālā'nıñ rasūlu olduğuma şehādetiniz, ber-kemāldir" me'ālindeki hitāb-ı risālet-penāhīlerine cevāben aşhāb-ı kirām "Şehādet ediyoruz! Yā Rasūlullāh" deyince, Cenāb-ı Peygamber buyururlar ki "Bu Kur'an-ı 'azīm Bārī Te'ālā ve teḳaddes ḥazretleri tarafından size verilmiş bir fermāndır. Allah Te'ālā'ya karşı qullarıñ vāsıta-i ma'rifet ve 'ibādet ve 'ubūdiyetleridir ki, insānlar işlerinin şoñunda ne geleceğini bilmezler; hele ma'āliyyāti

hiç de keşf edemezler;¹⁹⁶ ‘ādetā a‘mā gibi bir hāldedirler. Allāh Te‘ālā da her işiñ hālîkî, K̄ur‘ān ise Allāh ile k̄ul arasında istifāzaya vāsıttır. Artık kulların Allāhdan görecekları mu‘āmele, K̄ur‘ān‘a karşı edecekları hizmet ve mu‘āmeleye göredir. Eğer siz, K̄ur‘ān‘ıñ ma‘nāsıyla ‘amel ve aḥkāmında şebāt, devām ve metānet etmek; ve K̄ur‘ān‘ıñ emr u icāb etdiği şeyleri elde kılamak için ihtiyār-ı külfet eylemek şüretiyle K̄ur‘ān‘a şarılırsanız, artık ebediyyen ne şaşırırsınız ne helāk olursunuz. Ya ‘nī dünyāca bir işde ašlā ḥaṭā etmez ve şaşırmasınız. Āḥiretde de bir ‘ikāba müsteḥakk̄ olmayarak her işiñizi yolunda işlersiniz. Her ārzūñuza muvaffak ve ni‘am ve meşübāta nā‘il olursunuz.” Diđer bir ḥadīş-i şerīfde de bu K̄ur‘ān-ı Kerīm, her türlü sa‘ādeti kāfī bulunmak ḥasebiyle ‘ādetā Allāh Te‘ālā’nıñ bir ziyāfetidir. Eliñizden geldiği kadar ziyāfetu’llāhı kabūl ediniz. Bu K̄ur‘ān her türlü me‘ālīb-i celīleye vuşlat için ḥabl-i metīndir. Dünyā ve āḥiret zulümlerinden kırtarıp sa‘ādetlerini gösterecek bir nūrdur. Gerek nefse ‘āi‘d marazları, gerek [11] şeyṭānıñ ḥiyel ve desā‘isini dāfi‘, ebdān ve k̄ulūba nāfi‘-i şifādır. Kendine göre taṭbīk-i ḥareket eden, oña şarılan ve ittibā‘ için maḥz-ı ‘işmet ve necātdır.

[III]

Mekārimü’l-ahlāk 3 (15 Ramāzan 1326 / 27 Eylöl 1324): 17-11

[17] K̄ur‘ān, ḥakkdan ayrılmaz, her ḥükmü ‘adldir. Bināne‘aleyh K̄ur‘ānla ‘amel eden hiçbir zamān ‘itāba düçār olmaz. K̄ur‘ān‘da tenākūz, ihtilāf yok ki taşḥīḥ ve taḥvīme muḥtāc ola. K̄ur‘ān-ı ‘āzīm, o kadar esrār ve ḥakīmānī, o kadar ‘acā‘ib ve ġarā‘ibi ḥāvīdir ki, beyān ve izāḥ ile bitmez tükenmez. Çok okumak, çok dinlemekle K̄ur‘ān eskimez. “Zāten kelām-ı ilāhī olduđunuñ bir ‘alāmeti budur ki, ne kadar okunsa bıkılmaz, uşanılmaz; belki insānıñ okuduğca okuyacağı gelir; duyduğca, kezā ma‘nāsını mülāḥaza etdikçe daha başka muḥabbeti artar.” “Ey ümmetim! K̄ur‘ān‘ı okuyunuz, her ḥarf için Allāh Te‘ālā o şevāb iḥsān buyuracaktır. Faḫaṭ ben *elif lam mim* ḥarf-i vāḥiddir demiyorum, *elif* bir ḥarf, *lam* bir ḥarf, *mim* de bir ḥarfdir ki, *elif lam mim* otuz şevāb olur.” Diđer bir ḥadīş-i şerīfde de vech-i ātī üzere vāki‘ olmuşdur: Aşḥāb-ı kirāmdan Ḥāriş b. A‘ver *raḍiyallāhu ‘anh* ḥazretleri rivāyet ediyorlar ki, bir

¹⁹⁶ Ma‘āliyātan murād, paralar, irādlar, sefāhetler deđildir. Ma‘āliyātdan murād, şerī‘at ve aḥkām u ‘ulūm-i şer‘iyyedir ki, ‘adl ü intizām-ı aḥkām-ı şer‘iyye ile ḥakkā‘ik-i nefā‘is-i mevcūdāta ittīlā‘-ı ‘ulūm-ı şer‘iyye ile ḥāşıl olur.

gün bir cāmi'e uğradığında nāsın toplanıp bātil sözlerle meşgūl ve gürültü etmekte olduklarını görünce, geldim Hāzret-i 'Ali keremallāh ve chehuya ve rađıyallāhu 'anha haber verdim. Hākiqat cāmi'de böyle şeyler yapıyorlar mı diye maḳām-ı ta'accüb ve te'essüfdeki su'āllerine karşı "evet" deyince buyurdular ki: Ben Rasūlullāh *şallallāhu 'aleyhi ve sellem* efendimiz hāzretlerinden "Nās arasında fitne, ya'nī iḥtilāf-ı ārā ve efkāra karşılık teḥayyür, rezālet zuhūr edecektir" buyurduklarını duydum. Bu fenālıktan ne ile ḥalāş olunur diye şorduğumda "Kitābu'llāh'a şarılmāḳ ile olur. Çünkü onda sizden evvel geçenlerin aḥbārı, sizden sonra geleceklerin aḥvāli, kezālik aḥvāl-i kıyāmet ḥesāb, kitāb ve arāızda zuhūra gelen gerek mu'āmelāta gerek 'aḳā'ide 'āi'd iḥtilāfātın ḥükmü tamāmiyle mevcūddur." Ḳur'an ḥaḳ ile bātil arasını mükemmel ayırır. Ḳur'an şuḳḳa ve 'abeş değıldir. Ḳur'an'ın beyānı, aḥkāmı tekmi'l-i ciddīdir.

[18] Ḳur'an'ı herhangi bir kimse bırakırsa, onuḳla 'amel etmez olursa Allah Te'ālā onu yerden yere vurur. Ḳur'an'ı bırakacak kimselere Cenāb-ı Peygamber *'aleyhi's-şalāt ve's-selām* "cebbār" t'abīr buyururlar ki, 'āsī, mufsid ve bi-ğayr-i ḥaḳ ḳan doker, insān telef eder, ḳatı yürekli demektir. Ḳur'an'dan başka bir şeyde hidāyet arayanı, ya'nī bir maḥlūba yol arayan kimseyi Allah Te'ālā şaşırtır,¹⁹⁷ ya'nī maḥlūbuna iḣāl etmez. Ḳur'an her şey'e kendisiyle vāşıl olunur metīn ḥablullāhtır. Ḳur'an ḥalel, zeel vesā'ir nevāḳış kendisine ḫareyāndan maşūn ve maḥfūz bir kitābdır. Ḳur'an doğru yoldur. Ḳur'an öyle bir fermāndır ki, şapıḳlar, şaşḳınlar onu ḥaḳdan çeviremezler. Ḳur'an kimsenin sözüne beḳzemez, kimsenin sözü de Ḳur'an'a beḳzemez. Ḳur'an'ı 'ulemā ne ḳadar oḳusa aḥkām u āşārına ve 'acāi'bine ne ḳadar vāḳıf olsa şeb' ve kelāl gelmez. Ḳur'an çok oḳunmaḳla eskimez, çürümez. Ḳur'an'ın esrār ve 'acā'ibine ḥadd u nihāyet olmaz. Ḳur'an, o Ḳur'an'dır ki, ḫā'ife-i cin onu iḣitdiğı vāḳit, bilā-tevaḳḳuf īmān eyledi. Hatta bu ḫā'ife 'avdetde "Her vech ile belāḡat ve feşāḫatine teḥayyür olunur Ḳur'an'ı duyduḳ, Ḳur'an doğru yolu gösteriyor. Bunun için biz Ḳur'an'a īmān etdik" dediler. İmdi, kim Ḳur'an ile istidlāl ve oḳa i'timād ederse istidlāli ve i'timādı doğru olur. Ḳur'an ile kim 'amel ederse me'cūr olur, sa'yi hebā olmaz. Ḳur'an ile kim ḥüküm ederse 'adālet etmiş olur. Kim Ḳur'an'a da'vet ederse o kimse ḫarīḳ-i i

¹⁹⁷ Diḳḳat lāzım! Allah Te'ālā ne ḳadar ḡayūr ki kendi kitābından başkasıyla mu'āmele olduğuna rāzī olmadıḳdan başka māni' oluyor, 'aḳīm bırakıyor, dūnyānın ḥükümeti kendisinde olan Allah Te'ālā'nın emrinde ayrılmaya gelmeyecek.

mustakîme îşâl olunur. Haccetü'l-vedâ' Hutbesi'nde Hâzret-i Peygamber *şallallâhu 'aleyhi vesellem* efendimiz hâzretleri buyurdular ki: “Şeytân ma'bûd olmakdan mahrûm ve me'yûs kaldı ki Şeytân'ı kimse ma'bûd ve ilâh ittihâz etmez. Faķat bundan başka sizin ĥakîr ve ehemmiyetsiz şaydığınız şeylerde, Şeytân kendisine itâ'at olunmasına râzî oldu. İmdi siz, Şeytân'a itâ'atden şakınıyorsunuz. Ben size bir şey bıraktım. Eğer ona şarılırsanız ebediyyen şaşırmasınız. O şey de Allah Te'âlâ'nın Kitâb'ı ve Rasûlünün kavlı ve fi'ilidir.” Nev'-i şânî ekvâl ve ef'âl-i seniye-i hâzret-i peygamberîye şarılmak ve onlarla da 'amel etmek ĥakkındadır. Bu bâbda da birçok âyât-ı kerîme şeref-vürüd olmuştur. Bir âyât-ı kerîmede Cenâb-ı Peygamber 'aleyhi's-selâma ber-vech-i âtî ümmetine ĥitâb buyurmalarıyla emr buyrulmuştur: “Ey Ümmetim! Eğer siz Allah Te'âlâ Hâzretlerine seviyorsanız, ekvâl ve ef'âlimde başa ittibâ' ediniz. Eğer ittibâ' ederseniz Allah Te'âlâ size ma'âliyât ahvâl-i celîle ihsân ve 'inâyet ve günâhlarınızı 'afv u mağfiret buyurur. Allah zü'l-celâl ve'l-cemâl hâzretleri mağfiret ve kerem ve 'inâyet sıfatlarıyla muttasıfdır.” Diğer bir âyet-i kerîmede, nebî-yi zî-şân hâzretlerine ümmetine ber-vech-i âti emr u ĥitâb buyurmaları emr buyrulmuştur: “Ey Ümmetim! Allah Te'âlâ ile Rasûlüne itâ'at ediniz!” Bundan sonraki kelâm-ı celîl-i rabbânî “Şâyed itâ'at etmezlerse, onların ve 'inâyet-i şamedâniyyeden mahrûm kalacakları; ve çünkü Allah Te'âlâ'nın 'azîmü's-şânî ĥakîrleri 'inâyât-i seniye-i sübhâniyyesine mazhar buyurmadıkları” me'âlindedir ki Allah [19] Te'âlâ ve Rasûlünün evâmir ve nevâhisini tanımamak *-el-'iyâzü billâh-* küfürdür. Diğer bir âyet-i muķaddese-i ilâhiyye daĥi mü'minler evvelce vaķt-i câhiliyyette pek büyük ĥayret ve cehâletde iken mu'ahĥaran onlara kendileri gibi nev'-i beşerden bir peygamber-i güzîn gönderip bu peygamber doğru yolu gösterir âyât-ı ilâhiyyeyi onlara kıra'at eyler ve küfr u ma'siyetden ve aĥlâķ ve tabâyi'in menfûr ve müstekreh olanlarından ve fenâ ve yanlış ve bâtıl i'tikâdlardan vesâ'ir her türlü meķarihden onları taĥhîr eder ve nazm u esrâr u me'ânî-i Ķur'an'ı onlara ta'lîm buyurur olduğundan tolayı Cenâb-ı Rabbü'l-âlemînin mü'minlere büyük ikrâm ve in'âm buyurmuş oldukları me'âlindedir. Diğer bir âyet-i celîle daĥi Allah Te'âlâ mü'minlere kendisiyle peygamberine itâ'at ve ulû'l-emre de itâ'atle emr buyuruyor. Faķat şu *ulû'l-emr* 'acabâ kimlerden 'ibâretdir. Herĥâlde murâd 'ulemâ-i feĥâm ĥazerâtının bu bâbdaki tedķikât-ı mühimmeleri bulunduğundan bunların bir nebzesi ber-vech-i âtî nakl olunur: 'ulemâ-i i'lâmî ĥakîrleri ba'zısı *ulû'l-emr* “ulemâ” ve ba'zıları da “ümerâ”dır demişler. İbn 'Abbâs *radıyallâhu 'anh* hâzretlerinden rivâyet olduğuna göre *ulû'l-emr* “fuķahâ-yı 'izâm” ve “ulemâ-i kirâm”dır. Müdeķķikîn-i 'ulemânî ekşerîsi de bunu ĥabûl ve tercîĥ

buyuruyor. Hatta Kādī Beyzāvī merhūm tefsīriniñ muhaşşisi Şeyhizāde merhūm bunu terciḥ etdikden şonra şu vech ile ta'līl-i mādde ediyor ki: Pādişāhlar üzerine 'ulemā-i şerī' ata itā'at, vācibdir. Faḳat 'ulemā üzerine pādişāhların ḫilāf-ı şer' emirlerine itā'at vācib deġildir. Bu 'ibāre-i celīleniñ 'ulemā ile ümerāya şumūlu olmaḳ i'tibārıyla birini terciḥ icāb etdikde şer'an muṭā' olmaḳ lāzım gelmeniñ ḫüceci lāzımdır. Çünkü 'ulemā enbiyā' 'aleyhi's-selām vārişidir diyor. Herhangisi olursa olsun Allah Te'ālā ve Rasūlü 'aleyhi's-selāmın emrine kīl ü kāl etmeksizin itā'at farzdır. İtā'atsizlik, ṭanınam, yapmayacağım demek küfürdür. Mülük ve vülātın emirleri Allah Te'ālā ve Rasūlü 'aleyhi's-selāmın emrine muvāfık ise itā'at farzdır; deġil ise itā'at ḫarāmdır. Çünkü Ḥālīk Te'ālā ḫazretlerine ma'şiyet olan bir işde maḫlūka itā'at cā'iz deġildir. Hatta şer'-i şerīfe muḫālif olarak bir emr-i sultānī şādır olsa onuñ ḫilāf-ı şerī'at olduğunu sultāna 'arz u iḫṭārın ḫükkām üzerine farz olduğunu 'ulemā-i kirām şarāhaten beyān buyuruyolar. Şārī' Te'ālā ḫazretleriñ ta'yīn etdiği bir ḫükm-i şerīfi taġyīr etmeğe ḫiçbir kimseniñ ḫaḳḳ u şalāḫiyeti yokdur.

Diđer āyāt-ı muḳaddise-i subḫāniyyede daḫi zuhūr edecek dīnī, dünyevī iḫtilāfāt ve müşkilātın Kitābullah ve Sünnetürasulullāh ile faşl u ḫal edilmesi ve peyġamber-i zī-şān ve şerefiñ emr u nehyeleri ve taḫlīl u taḫrīmlerini Bāri Te'ālā'nın tamı tamına irāde-i celīle-i rabbaniiyesine muvāfık olduđundan bilā-tevaḳḳuf ḳabūl olunması ve teblīġāt-i celīle-i risālet-penāhileri ṭaraf-ı eşref-i ulūhiyetiñ vaḫy-i maḫşūşlarına müstenid olup nebī-yi 'aleyhi's-selām kendiliklerinden bir ḫükm ü beyānda bulunmađdan berī ve münezzeh bulduđları bir lisān-ı tebcīl ve tekrīm emr u fermān buyrulmuş olduđundan dolayı Ḥazret-i Peyġamberiñ eḳvāl ve ef'āl-i rasūlānelerine ittibā'nın farz olduđunu 'ulemā tafşīl u izāḫ buyuruyorlar.

[IV]

Mekārimü'l-aḫlāk 4 (23 Ramāzan 1326 / 6 Teşrīn-i Evvel 1324): 25-27

[25] Peyġamberimiz 'aleyhi's-şalātü ve's-selām efendimiz ḫazretleriñ aḳvāl ve ef'āl-i risālet-penāhilerine ittibā' edilmek lüzüm ve vücbuna dā'ir birçok ehādīs-i celīle-i nebeviyye mevcüddur.

Risālet-penāh *şallallāhu 'aleyhi vesellem* efendimiz ḫazretleri birgün ba'de's-şalāt aşḫāb-ı kirāmına teveccüh ile ġāyet belīġ bir ḫuṭbe, ġāyet rikḳat-āver bir va'z ve naşīhat buyururlar. Va'z ve naşīhatleriñ kemāl-i te'şīrinden müstem'in-i kirāmın gözlerinden ḳanlı yaş denecek derece yaşlar aḳar. Cümlesini bir ḫaşyet, bir dehşet, bir ḫüzün istilā eder. Ḳalbler tir tir titrer. İçlerinden birisi “Yā Rasūlullāh! Bu nasāyiḫ-i

raķīkadan zāt-ı nübüvvet-penāhīlerinin dār-ı dünyāyı terk buyuracakları istiřmām olunur. řu hālde bize řon vařıyyetiņiz ne olacak ki, biz onunla ebediyyen selāmetde kalalım. Mehālikden mařūn ve maḥfūz bulunalım” me’ālindeki bir ḥiṭāb ve su’āl irād etmesine karşı, ‘aleyhi’ř-řalātü ve’s-selam efendimiz ḥāzretleri “Sizin nazār-ı řer’-i řerīfde mūcib-i mu’āḥaza olacak bi’l-cümle aḥvāl ve aķvālden řaķınmaņızı ve emīru’l-mū’minīn olacak kimselerin evāmīr-i meřrū’asına itā’at ve inķıyād etmenizi vaşıyyet ederim; velev ki emīriņiz bir Ḥabeř köle olsa bile yine meřrū’ olan emrine muḥālefet etmeyesiņiz. Çünkü sizden yaşayanlar nās arasında birçoķ iḥtilāfātıņ vukū’ bulunduğunu görecektir. Böyle zamānlarda benimle cihāryār-ı güzīn –ḥulefā-i kirām ki min ‘indillāḥ ṭarīķ-i ḥaķ ve řavāba nā’il ve iřāl buyrulmuşlardır– onların aķvāl ve ‘ādātımıza temessūk ediņiz. Benimle cihāryārın sözlerimizi, işlerimizi rehber-i ḥareket edinmeye olanca kuvvetiņizle çalışıņız. şonradan icād edilip muḥālīf-i řerī’at bulunan bi’l-‘umūm işlerden řaķıniņız. Zīrā bu gibi ḥilāf-ı řer’ olarak [26] icād olunan şeylere lisān-ı řer’-i řerīfde *Bid’at* denir. Her Bid’at, řařkınlıķdandır; ya’nī böyle şeyleri ṭarīķ-i ḥaķ u řavābdan şapanlar; emr-i dīnde şaşıranlar icād eder, meydāna çıkarır; her şaşkında cehennemdedir.” me’ālinde cevāb buyurmuşlardır.

Daha pek çok eḥādīř-i celīle vardır ki, cümlesi eḥādīř ve āřār-ı seniyye-i ḥāzret-i peyğamberīniņ kitābullāḥ gibi vācibü’l-ittibā’ olduğuna mebnīdir. Çünkü niżām ve intizām, kā’ināta ‘āi’d, insānların gerek dünyāca gerek āḥiretçe refāḥ ve āsāyiř ve sa’ādetine mūte’allıķ ne gibi aḥkām varsa cümlesi Qur’ān-ı ‘azīmü’ř-řānda mükemmelen, tamāmen mevcūddur. Ancak kimisi řarāḥaten, kimisi delāleten, kimisi de işāreten, kimisi de şuver-i sā’ire ile beyān buyrulmuş olduğundan, bunların yegān yegān tafřīl ve ta’līmi ise ancak Allah ile kavli arasında vāsıta-i muķaddese-i teblīğ olan, fermān-ı ilāhī kendisine tevdi’ buyrulan Cenāb-ı Peyğamber efendimiz ḥāzretlerine ‘āi’ddir. Ḥāzret-i Peyğamberiņ herbir ḥükmü, ‘aynı ‘aynına Cenāb-ı Bārī’niņ ḥükmüdür. ‘İndī bir sözden, keyfī bir işden Cenāb-ı Peyğamber, bütün ma’nāsıyla münezzeḥdir. Ve münezzeḥ olduķları da ṭaraf-ı ulūhiyyetden āyet-i celīle ile muřaddaķdır. Onuđ için peyğamberimiz efendimiz ḥāzretleriņiņ aķvāl ve ef’āline ittibā’ etmek de bize vācib ve ḥilāfında ḥarekātımız sefālet ve zillet ve helāķı cālib olur. Ama řunu da unutmayalım ki, gerek kitābullāḥdan gerek eḥādīř-i celīleden aḥkām-ı istiḥrācı bizim için mümkün değildir. Bu mes’ele müctehidīn-i ‘izām ḥāzerātına ‘āi’ddir. Bizim yapacağımız iş, müctehidīn-i ‘izāmıņ sözleriyle ‘amel etmektir. Çünkü āyāt-ı celīle ve eḥādīř-i seniyyeden aḥkām istinbātı gāyet vāsī’ ulūm

u fūnūn-ı dīniyyeyi ihāta-i tām̄m ile ihāta-ya mütevaqqıf olduđdan bařka herbirerlerinin tārīh ve sebeb-i vürūdunu ve yekdiđerleri üzerindeki te'şirātını, derece-i te'şirini ve daha sâ'ir birtakım ma'lūmāt-ı maḥşūşayı haqqıyla, kemāliyle idrāka menūtdur. Böyle ihāta-i külliyye kūrūn-ı muḥaddese ve onlara yakın olan a'şarda zuhūr ve min-'indillāh zekā-yı ḥāriku'l-'ādesiyle temeyyüz etmiş ve derece-i vera' ve ittiḳaları ḥasebiyle merātib-i velāyetin en müntehāsını iḥrāz etdiklerine bi'l-'umūm ehl-i 'ulūm ve kemālce ittifāḳ edilmiş zevāt-ı mu'azzezeye müyesser olmuş ve şoņraları zuhūr eyleyip nūr-ı 'irfānlarıyla cihānı tenvīr edegelmiş olan 'ulemā-i dīn-i mübīn ise ancak o zevāt-ı muḥaddesenin vaż' eylemiş oldukları uşul ve fūrū'a taḫbīḳ-i mu'amelāt ile zerre kadar ḥārice çıkmaya imkān bulamamışlardır.

Hulāşa: Āyāt ve ehādīşin görülen tercümeleriyle “fūlān āyet-i kerīme veya ḥadīş-i şerīfde böyle buyurulmuş olduğundan bu iş böyle olacaktır” diye diye bir cür'etde bulunmaya gelmez. Müşkilini 'ulemā-i kirāmdan su'āl etmek lāzımdır. Ātiyen *inşāa'llāhu te'ālā* geleceği vech ile 'ulemā kıyāfetinde bulunan herkes de 'ālim bi'l-mes'ele diye mūrāca'at veya ḳavliyle 'amel etmek de cā'iz değildir. Belki 'ilm-i dīnde, belki ḥuşūsuyla 'ilm-i fıḳıhda mahāreti bulunan ve 'ilmiyle 'amel edip nazar-ı şer'-i şerīfde 'ādil tanınmış olan mücerrebü'l-aḫvāl zevāt-ı kemālāt-simātın sözüyle 'amel etmek, aḫkām-ı dīniyyemizdendir. Yoksa şınıf-ı 'ulemāda bulunup da haqqıaten 'ālim olmayan yāḥūd 'ālim olup da 'ilmiyle 'āmil, mevşūḳü'l-kelim bulunmayan, daha açık t'abīrle 'ilmü 'amelde ilişkisiz bulunan kimselerin sözüyle 'amel etmek ve kezālik münderecātı yine 'ulemā-i haḳ tarafından tedḳīḳ ve taşdıḳ edilmemiş olan her kitāb ile de 'amel etmek cā'iz değildir diye kütüb-i mu'tebere-i dīniyyemiz taşrīḫ eyliyor.

Görenek olarak yapmağda olduğumuz nice şeyler vardır ki, nazar-ı şer'de memnū'dur: Kitāblarımızda mevcūd mesā'il arasında hangisini tercīh ile 'amel etmemiz lāzım gelenleri bilemediğimiz pek pek çokdur ki, bunları bize temyīz ve i'lām edecek, vaşfetdiğimiz 'ulemā-i güzīndir. Kişi müşkilātta ḳaldığı bir mes'eleyi ta'yīn için fetvāḥānemiz pek güzel bir merci'dir. Fetvāḥāneyi “fetvāḥāne” deyip geçivermemeli, fetvāḥāne-i [27] celīle ki, bir hey'et-i mükerrime-i fıḳhiyyenin maḥfaza-i muḫteremesi ıtlāḳına bi-haqqın şāyāndır. Bu hey'et, hey'et-i 'umūmiyyesi i'tibārıyla 'ādildir; bu hey'et-i celīle, müctehidīn-i 'izāmın sülāle-i 'ilmiyyesi, baḳıyye-i mā'nevīyesidir. Ḥayr u şerr-i umūr o hey'et ḥuzūrunda vezn ü tenḳīd olunur; haqq u haqqıate ancak orada işābet edilir. Müctehidīn-i 'izāmın uşul ve ḳavā'idi haqqıyla orada bilinir ve orada taḫbīḳ olunur. Öyle diyebilirim ki, dūnyāyı serāpā tenvīr etmekde bulunan envār-

1 dīniyye-i Muḥammediyyeniñ merkez-i şua'ı ancak orasıdır. Devlet-i 'aliyye-i Osmāniyye'niñ dīn ḥuṣūşundaki hidemāt ve muvākakiyyātınıñ enj birincisi, böyle bir hey'et-i fiḫhiyyeyi te'sīs etmiş olmasıdır. Dīne, ḥilāfet-i İslāmiyye'ye 'āi'd hidmeti, bununla taht-ı te'mīne alınmış, beḳası yine bununla te'mīn edilmiştir. Müte'ahḫirīn 'ulemāyı teşkīl eden zevāt-ı muḳtedire meyānında, bugün her müşkilatımıza merci' olan fetāvāyı taşnīf eden zevātın birçoğunu burası yetiştirmiştir. Onuñ için fetvāḥāneden alınacak cevāb ile bilā-tereddūd 'amel eylemelidir.

[V]

Mekārimü'l-aḫlāk 5 (1 Şevvāl 1326 / 13 Teşrīn-i Evvel 1324): 33-34

[33] Faşl-ı şānī

Bid'at ḥakkındadır

Evvelden mevcūd olmayıp da şonradan çıkma şeylere *Bid'at* denir.

Bu şonradan çıkma şeyler ya dīne, ya 'nī 'ibādāt ve i'tikādiyyāta yāḫūd 'ādāt ve eşyāya müte'allıktır. Şu ḥālde bahşimizi işbu iki tarīḳden yürütmek lāzım gelir.

İbādāt ve i'tikādiyyāta ne ki varsa, 'aşr-ı hidāyet, ḥaşr-ı ḥazret-i peygamberīde cümlesiniñ uşul ve fūrū'u emr u teblīğ ve ikmāl buyrulmuş olduğundan, 'ulemā-i dīniñ ta'dād ve beyān etdikleri aḫkām-ı dīniyye ḥāricinde şonradan çıkarılan şeyleriñ 'umūmu *Bid'at* ve binā'en-'aleyh eser-i ḍalālet ve şeḳāvet olmakla küllīsi bātıldır.

Ḥatta bir ḥadīs-i şerīfiñ me'ālī ber-vech-i ātīdir: “Şu muḳaddes, mu'azzam dīnimizde şonradan bir kimse neyi icād ederse o şey merdūddur; ya'nī dīnimize ta'alluḳu olmadığından icād eden kimseye redd u i'āde olunur.”

Diğer bir ḥadīs-i şerīf daḫi: “Her ümmet peygamberlerinden şonra dīnlerinden neyi icād ederlerse o nisbetde peygamberleriñ sünnetlerini terk u izā'a ederler.”

Diğer bir ḥadīs-i şerīf daḫi: “Şonradan [34] dīnden bir şey'i icād veya yapan herkesden Cenāb-ı Kādir-i Muḫlaḳ ḥazretleri tövbeyi men' eder. O kimse o şeyden ne vaḳit vazgeçerse, tövbe ḳapısı da o vaḳit ona açılır” me'ālindedir.

Tövbeniñ men'i şu vech ileidir ki: Yā tövbe etmek ḥātırına gelmez ya ḥātırına gelir ama tövbeniñ bir şartı vardır ki tövbe edilen günāhı bir daha işlememeye ḳalben şuret-i ḳaḫ'iyyede niyet etmek ve pişmān olmaḳdır. Bu şart ḥātırına gelmez. Meselā yetmiş biñ kere istiḡfārāt çeker de bir kere mu'ayyen bir günāhını terk etmeye niyet etmez. Pişmān olmaz yāḫūd günāhlarını iyi görür. Meselā 'işreti erliklik, bi-ḡayr-ı ḥaḳḳin ādem dövmeyi ve ḳan dökmeyi yiḡitlik, fenā söz söylemeyi serbestlik, maskaralık etmeḡi zarīflik, cāsūsluğu şādıklık, adam dolandırmayı işgüzarlık şandır. İşte *el-iyāzu*

billāh dīnden sonra *īcād* olunan ve *‘ibādāt* ve *‘itīkādiyyāta* mütē’allik bulunan işleri yapmak, *‘itīkād* etmek, tövbe gibi ahlākın şabunu demek olan bir sa‘ādetden mahrūm kalmaya ve dolayısıyla ebediyyen perīṣān olmaya sebebiyet verir.

Diğer eḥādīs-i şerīfede bu me‘ālede olmakla beraber ḥacc, zekat, oruç, namāz gibi ferā‘iz-i a‘māliḡ meṣūbātından böyle kimselerin mahrūm kalacağını ve bid‘atlerden vazgeçemedikleri müddetçe ferā‘iz ve a‘māliḡ ecr u şevābına nā‘il olamayacaklarını beyān buyuruyor. Hatta bir ḥādīs-i şerīfde daḡi bu gibi bid‘atlerle me‘lūf kimselerin – ḡamūrdan kıl çekilmesi hiss olunmadığı gibi– ḡaberleri olmaḡsızın dīnden çıkacakları da *‘ilāveten* beyān buyurulmuştur. Çünkü dīnde *ihdās* edilen mevādd-ı memnū‘a mekrūh, ḡarām olacağından ḡarām olanlar meyānında küfrü mücib olanlar da bulunduḡundan böylesini yapanlar, ḡelāl, *‘ibādēt* zannıyla yaparak ḡabersizce *el-‘iyāzu billāh* kāfir olurlar. Onuḡ için Cenāb-ı Risālet-penāh efendimiz ḡazretleri “Umūr-u dīniyyede benim ve cihāryār-ı ḡüzīnimin aḡā‘id ve ef‘ālimizden ayrılmayınız” me‘ālineki ḡādīs-i ḡümāyūnlarıyla aḡkām-ı dīniyyede ḡālen, ḡālen, bālen mazbūt bir ḡālde bulunmaḡlığımız ile emr buyurmuşlardır. ḡulāṣa: dīnde *bid‘at* bātıl bir *‘itīkādda* bulunmaḡ veya *‘ibādēt* olmayan bir şey‘i *‘ibādēt* ḡaşdıyla yapmaḡdır. Bātıl *‘itīkād*ların ba‘zısı küfürdür; ba‘zısı da küfür deḡildir, ḡarāmdır. Ama *‘ameliyāta* mütē’allik ḡarāmların cümlesinin fevḡinde büyük bir ḡarāmdır; ḡatta zinā, ḡatıl gibi ekber kebā‘irinin bile fevḡindedir ki, bunuḡ üst tarafı küfürdür. Meselā eşyānin vücūd ve neṣv ü nemāsını ḡābi‘atdan *‘itīkād* edip de Allah Te‘ālā ḡazretlerinden olduğunu inkār etmek ve –inṣāa‘llāh ātiyen tafṣīl olunacağı vech ile– muḡālif, bātıl *‘itīkād*larda bulunmaḡ gibi.

Bu maḡūle *‘itīkād*ları taṣḡih etmek, her ferd insān için farzdır. Bu bābdaki yanlışlık, ma‘zeret-i meṣrū‘adan ma‘dūd deḡildir. Bu *‘itīkād*ın zıddı Ehlü’s-sünnet ve’l-Cemā‘at *‘itīkād*ıdır ki, inṣāa‘llāh baḡṣ-i maḡṣūşunda ta‘dād ve tafṣīl olunacaktır.

‘ibādēt ḡuṣṣusundaki *bid‘atlere* gelince, gerçi *‘itīkād* Bid‘atleri ḡadar şenī‘ deḡilse de her ḡālde münker ve eṣer-i ḡalāletdir. İster böyle *bid‘at* yapılırken bir sünnet-i mü‘ekkede terk olunsun, ister olunmasın, her ḡālde meṣrū‘ olmayan bir işi *‘ibādēt* zannıyla yapmaḡ münkerdir.

Bunuḡ muḡābili *sünnet-i ḡüdād*dır ki, Cenāb-ı Peyḡamber efendimiz ḡazretlerinin [35] *‘ibādēt* nāmıyla ara sıra terk buyurmaḡla beraber ekṣeriyā işledikleri ve işlemeyen zevātı va‘īd ile mu‘āḡaza buyurduḡları işlerdir. Ramaṡan-ı şerīfin yirmisinden sonra

i'tikāfa girmek gibi. Gelelim 'ādāt ve eşyadaki *bid'at* bahşine: 'Aşr-ı celīl-i risālet-penāhīde bulunmayan bir şey şonradan ihdās olunursa, bu şey'i kullanmağda be'is yokdur; bunlar eşer-i dālālet değıldir. Her ne kadar mü'min-i kāmil-i müttekī için her şey'i Cenāb-ı Peyğamberiñ kullandığı kısm u nev'den kullanmağ evlā ise de –meselā kaşık, elek, kahve gibi şeyler ki taraf-ı hümāyūn-ı peyğamberiden isti'māl buyurdukları mervī değıldir– ma'ahāzā bunları isti'mālde be'is yokdur. Bu bid'atiñ zıddı *sünnet-i zā'idedir* ki peyğamberimiz efendimiz hażretlerinin 'ādet olarak –'ibādet olarak değıl– devām buyurdukları şeylerdir. Meselā iyi şeylere sağ a'zā ile, 'adī işlere de şol a'zā ile başlamak gibi. Bu gūnā sünen-i seniyye ile a'māl müsteħabdır. Tafşilāt-ı sābıkadan *bid'atiñ* üç kısma inhişārı anlaşıldı. A'sār ve kūrūn-ı muğaddeseden şonra beyne'l-İslām ihdās olunan eşyāniñ bid'at olup olmaması şer'-i şerīfiñ ta'yinine mütevaqqıf olduğı da gečen nüşhamızdan buraya kadar verilen İzāhāt dan zāhir oldu. Hülāşa: Kūrūn-ı muğaddeseden şonra çıkanlar nazār-ı şer'de mağbūl ise onlara “bid'at” denmez ve illā *bid'atdir*. Şu hālde medreseler kitāb te'līfi, i'tikādı bātıll kimselere karşı edille-i 'aqliyye ve nakliyye tertibi, 'ulūm-ı 'āliyye ve ilāhiyyāt ile 'ulemā-ı dīniñ iştiğālātı ki, bunlarıñ bir kısmı 'aşr-ı peyğamberide, bir kısmı da kūrūn-ı mezkūrede, ya'nī Hażret-i Peyğamber ile aşhāb-ı kirām, tābi'in 'aşırlarında mevcūd olmadığı hālde şonraları icād edilmiş iken āyāt ve eħādīs-i celīleye muvāfaqatları hasebiyle cümlesi mubāh, hatta ba'zısı mendūb ve vācibdir, ama kūrūn-ı mezkūrede bulunmayışı ihtiyaç görülmemek gibi ba'zı esbābdan nāşī idi. Yine icmāl edelim: Şonradan çıkarılan şeyleriñ iyiliğini, fenālığını kaṭ' edecek şerī'at-ı garrā-i Ahmediyye olduğı gibi onları beyān edecek de 'ulemā-i güzīn hażerātıdır.

[VI]

Mekārimü'l-aħlāk 6 (6 Şevvāl 1326 / 19 Teşrīn-i Evvel 1324): 41-2

Kūrūn-ı mezkūreden şonra icād olunup şer'-i şerīfiñ müsā'id olduğı 'ibādet nev'inden ne ki varsa bunlara şer'an *bid'at* denmez; faṭaṭ lügaten *bid'at-ı ḥasane* denir. Çünkü şonradan 'ādet olmaları i'tibārıyla lügatçe *bid'at*, müsā'ade-i şer'iyye mazhariyeti i'tibārıyla güzellik ile mevşūf olduğundan *bid'at-ı ḥasane* deniyor.

Bid'at nazār-ı şer'de menfūr olduğundan tolayı bid'at işlemenin zararını sünneti terk zararından daha büyüktür.

Bir iş işlenecek olursa *bid'at*, yapılacak ve işlenmeyecek olursa bir *sünnet* terkedilmiş olacak, bu hâlde ne yapmalı?

O işi yapmamalıdır. Çünkü *bid'at* olan bir işi yapmak sünneti terkden daha zararlıdır; hatta fuḫahā-yı 'izāmdan ba'zıları *bid'at*, vācibi terkden daha zararlıdır diyorlar.

Faḫaḫ bu gibi farklar, 'ilm-i celīl fiḫha 'āi'd olduğundan lüzūmunda 'ulemā-i kirāma mūrāca'at ile ḫall-i mes'ele olunur.

El-Hāşıl, 'ulemā-i kirām tarafından sonra çıktığını ve ḡayr-ı şūrū' bulduğu beyān buyrulan i'tiḫād ve 'ibadāta mūte'alliḫ neler varsa, cümlesini terketmek lāzımdır.

Hatta bir kimse ḫüsn-i zann eylediği bir kimse “'ibādetdir yap” dediğini hemān yapıvermemeli; behemeḫāl 'ulemā-i dīne şormalı, şerī'atıḫ müsā'adesi olup olmadığını geçen nüşāmızda vaşfetdiğimiz 'ulemā-i kirām ta'yīn edebiliyor; onlardan anlamalı, oḫa göre hareket etmelidir. Yoksa “Gönlüme böyle doğdu; böyle yap şevābdır” yollu söylenen sözleri, ne dinlemeli, ne yapmalı. Çünkü şevāb, 'ikāb-ı şer'-i şerīfde ta'yīn [42] ta'yīn edilmiş ve kimsenin gönlüne doğma sözlerine meydān ḫalmamışdır. İ'tiḫād ve 'ibadātda cümlemiziḫ merci'i şerī'atdır; göñülden doğma şeyler deḫildir. Göñülden doğmak *ilhām* demek olacaktır. Peyḫamberān ḫazerātına ilhām olunan şeyler, hem kendileri hem ümmeti için ḫüccetdir. Evliyā-yı kirāmıḫ ilhāmı yalnız kendilerine delīl olur; başkasına deḫil. Başkalarıḫ ilhāmı ile ne kendileri 'amel ederler; ne de diḫerleri. Böyle kimseler ne peyḫamberdir ne velī.

Bu *bid'at* bahşini lüzūmu derecesinde anlamaya sa'y etmeli de, şer'-i şerīfden ayrılmamalı. Her lafa, göreneḫe ḫulaḫ asmamalı.

Tafşīlāt-ı mebsūtadan anlaşılıyor ki, 'ibadāt-ı ihtirām zannıyla ney, zil, dümbelek, döşeme taḫtaları, ḫavuk, külah, hırḫa gibi şeyleri öpmek *bid'at-i ḫabīḫa* olduğundan pek büyük bir ḫaḫā, bāḫıl bir i'tiḫāddır.

Faşl-ı Sāliş

'Amelde iḫtişād ḫaḫkındadır

İḫtişādıḫ ḫulāşa, her işi orta derece yapmak; eksik veya fazla yapmamaktır. Her işde olduğu gibi a'māl, ya'nī 'ibadātda daḫi iḫtişād maḫbūl ve mu'teberdir.

Dīn-i mubīn-i Aḫmedī'niḫ esāsı a'māl ve 'ibadātda nefsi yormamak, vücūdu ezmemek, sürūr ve neş'e üzere bulunmak üzere te'sīs buyrulmuş olduğundan, bu

bābda birçok āyāt-ı celīle ve eḥādīs-i şerīfe vārid olmuş ve fuḫahā-yı ‘izām ḥazerātı da bu esāsdan ve bu āsār-ı vārideden birçok aḥkām-ı celīle istiḥrāc buyurmuşlardır.

Āyāt-ı kerīme-i mebhūşeniñ cümlesi Cenāb-ı Haḫḫ Te‘ālā ve Teḫaddes ḥazretlerinin bu dīn-i mübīnde zaḥmet ve meşakḫat taḥmīl buyurmadığını ve irāde-i ilāhiyye-i şamedāniyyesi ümmet-i Muḫammedce her işde yüsr-i suhūlet üzerine şeref-i müte‘allaḫ buyrulmuş olup usret ve meşakḫat emr-i vāride buyrulmadığı ve insānları za‘if olarak ḫalk buyurmuş; ya‘nī ekl ü şurb ve muḫārenet üzerine ğayr-ı müteḥammil bir ḥālde yaratmış olduklarından onlardan tahfīf-i aḥkām irāde buyurduğunu mübeşşirdir.

Eḥādīs-i celīleniñ ḫulāşatü’l-ḫulāşası ise bu dīniñ esāsı nev‘-i beşere yüsr-i suhūlet olup müsā‘ade-i ilāhiyyeye iḫtirān etmiş olan lezā‘iz-i dünyeviyyeden kimse men‘ buyrulmadığından ‘ibādet, riyāzet zu‘m-ı bātılıyla şavma‘alara kapanarak lezā‘iz-i meşrū‘a-i nefşāniyyeden kendilerini maḥrūm bırakan ba‘zı eşḫāşıñ yapmaḫda oldukları *ruhbāniyet* onların kendi ĩcādları olup dīn-i Aḫmedī’de böyle ‘ibādet vaz‘ edilmediği ve zāt-ı ḫudsiyyet-şimāt Cenāb-ı Risālet-penāhīleri eşref-i kā’ināt buldukları ve Allah Te‘ālā’dan eñ ziyāde ḫaşyet ve ittikā üzere bulunani oldukları ḥālde kendileri de sā’ir nās gibi oruç tutup iftār vesā’ir aḥkāmı da ĩfā buyurmaḫda olduklarından baḫş ile her kim ki kendi sünen-i seniyye-i risālet-penāhīlerinden i‘rāz ederse emr-i celīl-i ḫümāyūnlarına ittibā‘ eylememiş olduğu me‘ālinedir.

[VII]

Mekārimü’l-aḫlāk 7 (13 Şevvāl 1326 / 26 Teşrīn-i Evvel 1324): 49-51

[49] Āyāt-ı celīle ve eḥādīs-i şerīfeden aḥkām istiḥrācı nüşha-i sābıḫamızda beyān olunduğu üzere müctehidīn-i ‘izām ḥazerātına maḫşūş ve münḫaşır vesā’irlerinin vazīfeleri ise yalnız müctehidīn-i ‘izāma ittibā’dan ‘ibāret olduğundan mebhūş-ı iḫtişād bābındaki āyāt ve eḥādīs-i şerīfe me‘ānisi naḫl olunduḫdan şonra müctehidīn-i kirāmıñ ārā ve aḫvālini tefahhusa lüzüm ḫāşıl olur. Müctehidīn-i ‘izām ḥazretlerinin bu bābdaki aḥkām ve aḫvāli ğāyet çok olup bunlara ḫaḫḫıyla ittılā‘ ‘ilm-i ‘azīm fiḫnıñ uşul ve fūrū‘una ittılā‘-i tām̄m peydā ile ḫāşıl olabileceğinden ve ‘ilm-i aḫlākda bundan baḫşe lüzüm görölmesi “ibādātta şiddet-i riyāzet elzemdir” gibi bir fikr u i‘tikādiñ doğru olmadığını bildirmekden ‘ibāret bulunduğundan ber-vech-i ātī bir iki mes’eleniñ naḫli ile iktifā olundu.

Kütüb-i mu‘teber-i fıkhiyyeden *İhtiyār*’da mezkûrdur ki:

Ferâ’izi îfâdan ‘âciz kılacak kadar yemeği azaltmak ile riyâzet câ’iz değildir. Çünkü Hzret-i Peygamber efendimiz ‘ان نفسك مطينك فارفق بها’ buyurmuşlardır ki, nefsin, ya’nî vücudun senin bineğindir; onun için sen nefsin muhtâc olduğu şeyleri îfâ ve devâm-ı ‘âfiyet ve mahfûziyyeti mücib olan şeyleri muhâfaza ve edâ eyle, nefesine rıfk eyle me’âlinedir.

Hâlbuki nefsi aç bırakmak ve helâka mü’eddî olacak şürette onu eritmek, za‘if düşürmek nefis hakkında emir buyrulan hüsni mu‘âmele ve muhâfazaya muhâlifdir.

Kezâlik ‘ibâdeti terk etmek, ya’nî namâz, ‘abdest, oruç sâ’ire gibi tekellûfât-ı şer‘iyyeyi bırakmak, yapmamak câ’iz olmadığı gibi ‘ibâdetin terkini mücib olacak şeyleri yapmak da câ’iz değildir. Meselâ namâzı kılamayacak veya sâ’ir ferâ’izi îfâ edemeyecek kadar ekl u şurbu azlatmak harâmıdır.

Yine kitâb-ı nefis-i mezkûrede muharrerdir ki:

Kesb-i [50] para kazanmak, ya’nî geçinmeye müte‘allik eşyâyı taḥşîl etmek birkaç türdür. Biri farzdır; bu da kendi ve ‘iyâlinin nafaqa-i kâfiyyesini kazanmak ve borcunu ödeyecek kadarını taḥşîl etmektir.

Borcunu ödedikten, kendi ve ‘â’ilesinin nafaqasını hâzırladıktan sonra iktisabı bırakmaya müsâ‘ade vardır. Kezâlik kendi ve ‘â’ilesinin âtiyen zuhûr edecek levâzımı için iddiḥâr-ı servet edecek kadar çalışmaya da müsâ‘ade vardır. Çünkü Hzret-i Peygamber efendimiz ‘â’ile-i muṭahhara-i hümâyûnlarının bir senelik erzâkını iddiḥâr buyurdular.

Kesbin bir nev‘i de müsteḥabdır. Bu da fuḳarâya mu‘âvenet ve ihvân ve ḥayrına hediye edecek kadar fazla kazanmaya çalışmaktır. Bu türlü kesb, oturup da nâfile ‘ibâdet etmekden efdaldır. Çünkü nâfile ‘ibâdetin menfa‘ati yalnız insanın kendine ve kesbin menfa‘ati ise hem kendine hem ḡayrısınadır.

Zîrâ Seyyidü’l-enbiyâ ‘aleyhi’s-ṣalâtü ve’s-sellem efendimiz ḥazretleri “İnsânların ḥayırlısı insânlara fâ’idesi olanlardır” me’âlinde bir ḥadîs-i şerîf buyurmuşlardır.

Yine mu‘teberât-ı fıkhiyyeden *Tatarḥâniyye*’de mezkûrdur ki:

Birkaç kişinin ‘ibâdet maksadıyla bir kenâra çekilip Allah Te‘âlâ ḥazretlerinin mubâḥ kıldığı ekl, şurb, libâs, nikâḥ gibi tâbi‘atdan kendilerini men‘edip orada ezkâr, şıyâm ve kıyâm ile gece gündüz meşḡul olarak ‘ibâdetde bulunmaları mekrûhdur.

Helâl nafağa tedârikine sa'y eylemeleri ve şehirlerde bulunup cum'a namâzlarına ve cemâ'ate devâm eylemeleri güzel ve lâzımdır.

Çünkü kesbde sa'yin farz ve müsteħabb kısımları var. Onlar ifâ olunur, şehirde oturulursa cum'a ve cemâ'atde vesâ'ire farz, vâcib ve sünnet-i mü'ekkede ifâ olunmuş olur.

'İbādât ve a'mâlde iktisâd ve tevassu' ihtiyâr olunup şiddet-i riyâzet edilmemesi âyât ve eħādîs-i celîleden bi'l-istinbâṭ fuḳahâ-yı 'izâm hâzerâtı tarafından beyân buyrulmasından tolayı ba'zı zevât-ı fehâmın 'ibâdet ve mücâhede huşûsunda rivâyet edilmekte olan şiddet-i riyâzetleri ve isti'mâli; helâl ve tayyib olan eşyâdan şiddetle ihtirâz ve mücânebetleri muhâlif-i şer' olduğu, kangısına teb'iyet lâzım geleceği hâtıra gelir.

İş bu hâtıraya bervec̣h-i âtî cevâb verilir:

Şöyke ki: Evvelen, her ferd kitâbu'llâh ve sünnet-i rasûlullâh ile, ya'nî aħkâm-ı şerî'at mûcibince amel ve hareket etmek ile mükellef olduğundan artık aħkâm-ı şerî'ata karşı bu gibi aħvâl-i huşûsiyyenin tedkîki cihetine meyl etmemelidir. Çünkü mükellef olduğumuz şerî'ata tâbi' olmaqdır. Bu gibi zevât-ı muḳaddesenin aħvâl-i huşûsiyyesini tedkîk ve muhâkeme ile mükellefiyet yokdur.

Sâniyen: Bu gibi rivâyâtın şihhati hakkında elde sened-i şer'i de yokdur. Bu mişilli rivâyâtın şahih olup olmadığını 'ilm-i uşûl-i fiḳh ve 'ilm-i uşûl-i hadîs ta'yîn eder. Bu 'ilimlere tatbîkan şihhat-i rivâyet meşḳûkdur; gâyeti hikâyâtdir.

Amma fuḳahâ-yı 'izâmın aḳvâl-i şerîfesi ve bu aḳvâl-i şerîfenin müstenid olduğu Kitâbu'llâh ve eħādîs-i seniyye-i hâzret-i rasûlullâh senedât-ı kaṭ'ıyye ile nâbit ve elfâz u me'ânisi gayr-ı kâbil-i iştibâh şüretde haḳḳ u sâdıqdır.

Böyle metin olan rivâyât-ı kaṭ'ıyye her hâlde hikâyâta kat kat müreccaḥdır.

Sâlişen: Bu zevât-ı mu'azzamânın şiddet-i riyâzet ve mücânebeti şahih olduğu şüretde bu riyâzet ve mücânebetin derece-i meşrû'iyetini şer'-i şerîf ta'yîn buyurur. Şu vechle ki iş bu riyâzet ihlâk-ı nefis ve gayrın haḳḳını izâ'aya vesâ'ir [51] 'ibâdâtı terk ve te'hîre bâdi olmamak şartıyla şerî'ata iktirân edebilir. Ya'nî riyâzet edeceğim derken hastalanmamalı, çoluğunun çocuğunun nafağasından, borcunu ödememekden geri kalmamalı; oruç tutmağdan namâzı cemâ'atle kılmağdan âciz kalmayacak bir hâle gelmemeli... Bu gibi şerâ'it bulunursa şer'-i şerîf şiddet-i riyâzete müsâ'ade buyurur.

Bu zevāt-ı mu‘azzama şāyed riyāzet etmişlerse bu şartları muhāfaza ederek riyāzet etmişlerdir.

Peygamberimiz Efendimiz Hāzretlerinden ba‘zı ‘ibādetlerde bazen ihtiyār-ı ‘azīmet ve riyāzet buyurdıkları mervī ise de, bu da s̄ābit olduğu vechile şırf zāt-ı pāk-ı cenāb risālet-penāhīlerine mahşūş bir keyfiyettir. Huşūşuyla nefis-i nefīs-i hümāyūnları her vechle Allah Te‘ālā tarafından mü‘eyyed ve her cihetden kuvvetleri herkesiñ kuvvetiniñ fevkinde olduğundan iktidār ve taḥammülleri dā’iresinde riyāzet buyurmuş ve efrād-ı ümmetiñ zāt-ı hümāyūnlarına nisbetle fersaḥ fersaḥ za‘if olduğundan bu gibi riyāzeti ümmetinden men‘ buyurmuş olurlar. Amma ‘umūmi denecek derecede ef‘āl ve ‘ibādāt-ı celīle-i risālet-penāhīleri i‘tidāl ve iktisād üzere bulunduğundan ve eşref-i ‘ibādāt da iktisād ve i‘tidāl olduğundan ümmet-i mu‘azzamalarına iktisād ile emr buyurmuşlardır. Şāyed teḳarrubu ilāllāh da riyāzet daha ḥayırlı olsaydı, behemeḥāl onu beyān buyuracakları –ilm-i kelāmda s̄ābit olduğu üzere– behasezaydı.

[VIII]

Mekārimü'l-ahlāk 8 (20 Şevvāl 1326 / 2 Teşrīn-i şānī 1324): 57-59

[57] Binā'en-‘aleyh şüret-i kaṭ‘iyyede anlaşılıyor ki, peygamberimiz ‘*aleyhi’s-şalātü ve’s-selām* efendimiz ḥāzretlerinin beyān u i‘tiyād buyurdıkları *iktisād* nezd-i ulūhiyyette eñ maḳbūl; ve rızā-yı ilāhiye ve ma‘rifetullaha vāşıl olmaḳda eñ yakın ve kul ḥaḳḳında eñ faydalı ve riyāzet, şiddet üzerine ercaḥ bir tarīḳdır.

Şu hālde zevāt-ı muḳaddese-i mebhūşeniñ ‘ibādātta şiddet ve riyāzet eylemeleri – vāki‘ ve şāhiḥ olduğunda göre– ya emrāz-ı ḳalbiyyeti tedāvī, ya’nī ahlāk-ı ḡayr-ı marziyyeyi izāle ve mekārim-i ahlākı iktisāba medār olmaḳ içindir. Çünkü ‘ibādāt, ahlākī tehzīb ve ıslāḥ eder; bi-şartın onunla ihlāş ile olmaḳdır. İhlāş istihşāl için müşārun-ileyhim ḥāzerātı ‘ibādātıñ şurūt ve erkānına kemāliyle ri‘āyet ve fazla fazla ‘ibādet ve bu vechle ‘ibādātta şiddet ve riyāzet eylemiş olurlar.

Yāḥūd ‘ibādet kendilerine tābi‘at ve ‘ādet olmuş olmaḳla ziyāde ‘ibādet etmeden vücūdları, göñülleri rāḥat eylememekte olduğundan kimseniñ ḥaḳḳını izā‘a etmeksizin ve ferā’iz, vācibāt ve sünneni terk u te’ḥīre uğratmaḳsızın ve riyāzetleri peygamber efendimiz ḥāzretlerinin ḥayr olmaḳlık olarak i‘tiyād ve emr buyurdıkları meslek-i iktisāddan efdāl zan ve i‘tikādında bulunmaḳsızın şiddet ve riyāzetde bulunmuş olurlar.

Burada ḥātıra bir şey daha gelir:

Peygamberān-ı ‘izām hāzerātı ‘ālem-i melekūt ile meşgūl bulunmaları hasebiyle ‘ale’d-devām ‘ibādet üzere bulunmaları icāb eder iken, Cenāb-ı Peygamber ‘aleyhi’s-şalātü ve’s-selām efendimizin mu’tedil, muhtesid bir tarzda ‘ibādet buyurup sā’ir vakitlerini ihtiyācāt ve ahvāl-i beşeriyeye şarf ve tahşīş buyurmalarının hikmeti nedir?

Buna cevāb şöyledir ki: Evet, peygamberān-ı ‘izām hāzerātı ‘ale’d-devām ‘ibādet üzeredir; mütemādiyen ‘ālem-i [58] melekūt ile meşgūldür; ya’nī tarafullāhdan vahy teblīg buyrulur, melā’ike ile mükālemede bulunur; hāşılı her zamān evāmīr-i celīle-i şamedāniyyeyi ahz u telakkī buyurmağa ve zāt-ı bārīyi tefekkür ve tezekkür hālindedir. Mertebe-i celīle-i nübüvvet müktezāsı oldur ki, kalben zāt-ı pāk-ı ilāhiye müteveccih bulunmalarına; halk ile görüşmek, yemek, içmek, uyumak gibi ihtiyācāt ve ahvāl-i beşeriyeyi ifā eylemeleri hīçbir vechle māni’ olmaz. Vahiy almak, ‘ālem-i melekūt ile meşgūl bulunmak için bir kenāra çekilip yalnız bulunmalarına lüzüm yoktur. ‘Uzlet ile hılāt kendilerine müsāvīdir; hatta peygamberān-ı ‘izām hāzerātının uyukları, ‘abdestlerini bozmuyor. Çünkü gözleri uyukuda, vücūdları istirāhat ‘āleminde ise de kalbleri yine bārgāh-ı şamedāniyyeye müteveccih, zikr-i ilāhī ile meşgūldür. Binā’en-‘aleyh peygamberimiz ‘aleyhi’s-selām efendimiz hāzretlerinin ba’zı ‘ibādāt-ı zāhire ile iktifā buyurup şiddet ve riyāzet buyurmamaları iktisādın efdal ve ümmetleri hakkında enfa’ olduğunu ta’līm içindir. Yoksa telezzüzāt-ı ‘ubūdiyet-perverāneleri dā’imi olup ‘ibādāt-ı zāhireye mahşūş ve münhaşır değildir. Hatta evliyā-yı kirāmdan terācim-i ahvālī ve ...-i mu’tebere-i şer’iyye ile mazbūt ve mütevātir olan ba’zı zevāt-ı muhtereme bile vardır ki, merātib-i muḳaddese-i velāyetin en ‘ālī tabaḳasında buldukları hālde ‘avām-ı nās gibi meşrū’iyet dā’iresinde havāyic-i beşeriyeyi ifā ve ‘ibādātda iktisād üzere bulunurlar da, kendilerinde riyāzet ve zāhirde fazla ‘ibādet ve hīdmet görülmediğinden tolayı “Şu hālimiz görenler zindīk ve bidāyetdeki hālimizi görenler şiddīk olur” demişlerdir; ya’nī mertebe-i kemāle vāşıl oldukları şer’an muşaddak iken kendilerinden ümīd olunur derecede fazla fazla ‘ibādāt ve tā’ātda bulunmadıklarını görüp de tehzīb ve ıslāh-ı ahlāk ve nā’iliyet-i rızā-yı hāzret-i hallāk için bi’z-zarūre iktizā eden mücāhedāt ve mesā’iye lüzüm yokmuş zan ve zehābında bulunarak ıslāh-ı ahlāk ve ahvālīne çabalamayı bırakacağından ve belki fesād-ı ahlāk neticesi “Ferā’iz, vācibāt ve sünen-i peygamberīyi işlemeye hācetimiz yok biz kalben ilerledik” gibi bātıl bir i’tikādada şapacağından tābi’i zindīk olurlar ve bidāyet-i

aḥvâlde cidd ve ğayretlerini görenler “Kâmil olmak için böyle çalışmak lâzım” diye onlar gibi dīnlerine şarılacaklarından bi’ṭ-ṭab’ şadīk olurlar.

Bununun ḥāricinde nazīrī bir ḥāfız ile yeni hıfza başlayanlar çoktur: Hāfız, Kur’ān’ı ḳalbine sindirmiş, zihnine nakş eylemiş olduğundan muşḥaf-ı şerīfe hep bildiğimiz gibi lüzümü oldukça göz gezdirir. Ama yeni hıfza başlayan ise gece gündüz muşḥaf-ı şerīfi elden bırakmaz. O mükemmel ḥāfızın ḥālını görüp de ḥāfız olmak için çalışmaya ḥācet yok zanneden naşıl ahmak ise, mertebe-i kemālī iḥrāz eden zevāt-ı kirāmın zāhir ḥālīne bakıp çalışmadan adam, adam olur yāḥūd adam olurum i’ tikkādından bulunan da eblehdır, ahmaḳdır. Şonu *el-iyāzū billāh* zindīklıdır. Herkese, bāḥuşuş ‘avām-ı nāsa islāh-ı aḥlāḳa çalışmak farzdır.

Tafşīlāt-ı mebsūṭadan anlaşılacağı vechle evliyā-yı kirāmdan naklolan riyāzet, bir ḥūkm-i şer’iyi, kimsenin ḥaḳḳını terk ve te’ḥīre uğratmaḳsızın; vücūddan düşecek dereceye işi vardiırmaḳsızın ‘ibādetden, riyāzetden telezzüz eder. Zevḳ ü neş’esi, ‘āfiyeti artar şūretde taḥammül-i beden rāddesine vukū’ bulmuştur. Bunun ḥāricde nazīrī ekşerīmizin görüp bildiği vechile ba’zı kimselerin, ḥuşuşuyla mühim maḳāmlarda bulunan ba’zı me’mūrların ḥālidir. Meselā yüzlerce ḥalkın bütün gün sözünü dinlemek, [59] cevāb vermek ve yine her gün yüzlerce kağıtları gözden geçirip tedkīk eyleyip re’y vermek ve yirmi dört sâ’atde ancak üç beş sâ’atlik bir uyku ile kanā’at etmek şūretiyle mütemādiyen meşḡul olabilmeleri bu işlerin lezzet vermesinden ve ṭābi’at olmasından ve ‘āfiyet ve istirahatlerini selb edecek derecede artırılmamaḳdan ileri geldiği zāhirdir. Hatta çok görülmüştür ki, me’mūriyetlerinden ‘azl edilince işsizlikden nāşī bir eyyām rāḥatsız da olurlar. Bu derece ḥidmetlerde bir nev’ riyāzettir. O kadar var ki, bir umūr-ı dünyeviyye ile diğeri evrād ve ezḳār ile meşḡüldür. Cümlesinin maḳbūl ve müşmir olması, namāz, oruç vesā’ir aḥḳām-ı dīniyyeyi terk ve te’ḥīr etmemeye mütevaḳkıftır.

Bunları ḥaḳḳıyla inşāf ederek düşünmeli de selef-i şālihīn ḥaḳḳında eksik, fazla söylemekden ihtirāz ederek her şeyde olduğu gibi bu ḥuşuşda da *iktisād* üzere bulunmalı. Kendi ḥaḳḳında da iḳtişāddan, i’tidālden ayrılmamalı. ‘İbādet nāmıyla vücūdu taḥriḳ, ‘aḳlı zāyi’, sersemliği da’vet etmemeli. Her kemāl tederīci taḥşīl olunur. Ḥūkm-i ilāhī bu merkezdedir.

Şad hezārān ḥamd ü şenā ol zāt-ı ecel ü a’lāya olsun ki ‘ilm-i aḥvāl-i ḳalbe ‘āi’ d müteşavvirenin münḳasım olacağı va’ad olunan ebvāb-ı şelāşeden bāb-ı evvelin taḥriḳ

ve tab'ına hidāyet ve tevfiḳ ve 'ināyet buyurdu. Allah zü'l-celāl ve'l-ikrām ḥazretleri luṭfen hidāyet buyurmamış olaydı tābi'ī biz de kendiliğimizden taṣvīr ve taḥrīr-i müzmire muvaffaḳ olamazdık. Elṭāf-ı ilāhiyyesinden ümīd ve istid'āmız oldur ki bāb-1 evvelin taḥrīr ve neşrine muvaffaḳ buyrulduğumuz gibi diğerklerinin de taḥrīr ve neşrine ve nice zamāndır iktisāb ve istiḥsāline beyne'l-'avām meyl olunmayan meḥāsin-i aḥlāḳ-ı seniyye-i Muḥammediyyeniḅ bu vesile ile beyne'l-İslām maḗhar-ı iltizām ve ihtimām olmasına ġayret ve ḥidmet etmektedir.

[IX]

Mekārimü'l-aḥlāḳ 9 (27 Şevvāl 1326 / 9 Teşrīn-i sānī 1324): 65-67

[65] Bāb-1 sānī

Şerī'at-1 Muḥammediyede mühim olan şeyler ḥaḳḳındadır. Bunlar bi-tevfīḳillāḅ üç faşıl-da baḅş ü beyān olunacaḳdır. Faşl-1 evvel taṣḥīḅ-i i'tikād; faşl-1 sānī 'ilimler; faşl-1 sālis de ḥazret-i ḥaḳḳ celle ve a'lādan ittikā ḥaḳḳında olacaḳdır.

Faşl-1 evvel

İ'tikādı taṣḥīḅ, ehlü's-sünnet ve'l-cemā'at mezhebine taṭbīḳ ḥaḳḳındadır.

İ'tikādın ḥulāşası inanmaḳdan'ibāretdir.

Ehlü's-sünnet, peyğamberimiz '*aleyhi's-şalātü ve's-selām* efendimiz ḥazretlerinin i'tikādāt, 'ādāt ve 'ibadātı ḥuşuşundaki i'tiyādāt-1 seniyye-i peyğamberānelerine temessük ve tebe'iyet eden aṣḥāb-1 kirāmdır. *Cemā'at* de bu vechle ḥazret-i peyğamberiḅ meslekine ḥarfiyen tebe'iyet eden aṣḥāb-1 kirām ile tābi'īndir.

Şallallāḅu 'aleyhi ve sellem efendimiz, ümmet-i Muḥammed'iḅ i'tikād ve 'amelce bir taḳım fırḳalara ayrılıp hepsi ḍalāletde, yalnız bir fırḳası ki, zāt-1 risālet-penāḅileriyle aṣḥāb-1 kirāmlarınıḅ yollarına gidenlerdir, onların necāt ve selāmetde bulunduğḅ ḥaḳḳındaki ḥadīs-i şerīf-i meşḅurlarıyla ta'yīn buyrulan fırḳa ehlü's-sünnet ve'l-cemā'at, nelere ne vechle inanmışlar ise onları icmālen beyān ve ta'dāddan 'ibāret olacaḳdır. İşte bunlar doğru i'tikāddır. Bunlara muḅālif i'tikādların küllīsi bātıldır. Faḳaṭ icmālen [66] baḅş edeceğiz diyoruz. Çünkü her 'ilmiḅ mesā'ili ya delīlleriyle yāḅūd yalnız olarak tefḅīm olunur. Bizim beyānımız sāde mesā'il olacaḳ. Nazariyatı

‘ilm-i kelâmdadır; ‘ilm-i ahlâkda değil. Esâsen ‘ulemâ-i ahlâkın ‘ilm-i kelâm ‘âi’ d olan *i’tikâd*dan bahşetmesi ahlâksızlığıñ eñ birincisi dînsizlik, i’tikâdsızlık olduğu içindir. Bir kimsede îmân bulunmazsa, onda hüsn-i ahlâk da bulunmaz. Ba’zı ahlâkı güzel olsa da *hüsn-i ahlâk* şâhibi denilecek kadar meḥâsin-i ahlâkı cāmî’ değildir.

Bir kalbe îmân girdimi, bi’l-‘umûm meḥâsin-i ahlâkıyye kesb-i isti’dâd etmiş olur. dînsizliğiñ bulunduğu kimse ise bi’l-‘umûm ahlâksızlığa müsta’iddir.

Dinsizilik bir kavm arasında baş gösterse, her türlü fenâlık, râhatsızlık baş gösterir. Hele o kavmiñ zî-iktidâr olanları arasında tevessü’ ederse o kavmin dâhilen âsâyişi, ḥâricen ḥayşiyet, emniyet ve i’tibârı pek çabuğ ḥaleldâr olur.

Rû-yi arzda tâ bidâyetlerinden beri ‘aded ve şevketçe eḳaliyyet bulunan ehl-i İslâm, şevket ve ...i ancak hüsn-i ahlâkı sâyesinde muḥâfaza ederek aḳvâm-ı sâ’ire-i şedîdü’l-şekîmeye tevaffuğ edebilmiş ve hüsn-i ahlâkıniñ medâr ve istinâdgâhı ise *îmân*, ya’nî cenâb-ı kibriyânıñ peygamberleri vâsıtasıyla teblîğ buyurduğu aḥkâma icmâlen, tafşîlen inanmak ve inadığı gibi hîç çekinmeden söylemektir ki, i’tikâd da bundan ‘ibâret olduğundan îmânıñ maḥfûz, dînsizliğin memnû’, i’tikâd-ı ‘umûmî-i İslâm’ıñ muşahḥah olmasına himmet ve ğayret eylemiştir.

Hulâşa: Müslümân olan gerek bir ferd gerek bir ‘â’ ile gerekse bir ḳabîle, bir hükümet ehlü’s-sünnet ve’l-cemâ’at i’tikâdını muḥâfaza etdikçe sâ’ir ahlâk-ı maḥmûde-i Muḥammediyyeyi iktisâb u temellük ve ahlâk-ı Muḥammediye’yi muḥâfaza eyledikçe aḳrabâsına ve emşâline herkese karşı vaḳ’ar, ḥayşiyet ve i’tibârını muḥâfaza; a’dâsına karşı ğalebe edebilir. İ’tikâda ehemmiyet vermedikçe sū’-i ahlâk başlar. Sū’-i ahlâk başlayınca vaḳ’ar, ḥayşiyet ve i’tibâr kalmaz; bunlar kalmazsa, a’dâsına mağlûb olur. Bu ḳaziye, bu netîce müsellemdir; müberhendir, küllü ân meşḥuddur. Sū’-i ahlâka yol veren hükümât-ı İslâmiyyenin, efrâd ve ‘â’ilelerin a’dâya mağlûb ve münhezim olması, Cenâb-ı Ḥaḳḳ’ıñ dünyâca olan mücâzâtı ve ‘adâletidir. Bu da âşâr-ı seniyye ile müşbetdir. Müslümân bir ferdiñ ya da ‘â’ ile veya hükümetiñ teâlî ve devâm-ı teâlîsi ma’rifet ve şervet ile değildir; belki hüsn-i ahlâkıyye iledir. Hüsn-i ahlâk bulunmadıkça ma’rifet ve şervetiñ devâm-ı âsâyiş ve sa’âdete te’sîri kalmaz olur. Endülüsülere kadar hüner ve ma’rifetde ve şervetde müterakkî İslâm hükümeti olmasın sū’-i ahlâkları netîcesinde izmiḥlâl oldu. Maḳâlât-ı sâbıkada daḥi işaret olduğđu vechle müslümânlarıñ aḥvâli böyle, ya’nî dînsizliğe başlayınca ahlâkı bozulur ve bi’n-netîce perişân olur. Re’sen Ḥristiyan olarak te’sîs eden hükümetler

gerçi dīn-i mübīn-i Muhammediyye'ye te'addī ve ta'arruz etmedikçe muzmaḥil olmazlar. Fakat dīnden başka mu'amelātda istikāmet, 'adālet, 'ahde vefā, şıdk, tevāzu' gibi aḥlāk-ı memdūhe-i İslāmiyyeden uzaklaşdıkça devletler arasındaki nüfuz ve i'tibārları tenākuş eder. Şervetiniñ, ma'rifetiniñ çendān-ı te'şīri görülmez olur. Aḥvāl-ı ḥuşūşiyye-i devleti tedkīk olunursa bu söz de taşdıḳ olunur. Eñ müteneffiz ḥükümet aḥlākça eñ muntazam ḥükümetdir. Hani "Bir melik zulm ile devām etmez; fakat küfr ile devām eder" ma'nāsındaki çarb-ı meseñ ḥikmeti de budur. Ama müslümānlar, müslümān ḥükümetleri, başda īmān olmak şartıyla ḥüsn-i aḥlākı muḥāfaza ederlerse selāmetde kalırlar. īmānları sū'-i i'tikād hasebiyle [67] za'iflaşanlar şadmeden şadmeye; mülken siyāseten tenākuşdan tenākuşa uğraya uğraya ya dīnlerine rücu' ederek, ya'nī dīnsizlik ve i'tikādsızlık 'ādetlerini imḥā eyleyerek ḥüsn-i aḥlākı istiḥşāl ve ta'mīm ederler. Şu şüretle yār u aḡyāra karşı emniyet ve nüfuz şāḥibi olurlar yāḥūd netīce-i tenākuş olarak maḥv ü münḳariz olurlar.

İşte selāmet-i İslām ḥüsn-i aḥlāk ve īmān ile olduğundan hidemāt-ı mu'azzamalarıyla bi'l-'umūm nās ilā yevmi'l-ḳiyāme mes'ūd etmekte bulunan ve cümlesi e'āzīm-i 'ulemā-ı ḥaḳḳdan olan 'ulemā-i aḥlāk ḥāzretleri aḥlāka dā'ir mü'ellefātın ibtidālarına evvel be-evvel 'aḳā'id-i ehlü's-sünnet ve'l-cemā'ati tafşīl ve icmāl tarīḳiyle beyān buyururlar ki, ber-vech-i ātīdir:

Allah Te'ālā ḥāzretleri birdir. Allah Te'ālā'ya bir şey beñzemez. Allah Te'ālā cisim değildir (cisim eñi, boyu ve derinliḡi olan şeylerdir). 'Araḡ da değildir ('araḡ cisim ile ḳā'im olan renkler, ḳoḡular gibi şeylerdir). Cevher de değildir (cevher bir daha parçalanması ḳābil olmayan eñ küçük parçalardır ki, her cisim bu gibi küçük parçaların birleşmesinden vücūda gelir). Allah Te'ālā'yı ne zihinde ne ḥāricde taşvīr de ḳābil değildir. Ḥaḳḳ te'ālā'nın ne zātı ne şıfatı bir zamān ve mekān ile maḥdūd değildir. Ya'nī bir zamān şonra zātına veya bir şıfatına bir ḥalel, bir eksiklik gelmez. Ḥükmi-nüfuzu bir mekānda olup diḡer mekānda bulunmamaḡ da olmaz. Zamān ve mekān yok iken Allah var idi.

[X]

Mekārimü'l-aḥlāk 10 (4 Zilkaade 1326 / 16 Teşrīn-i şānī 1324): 73-74

Cenāb-ı Ḥaḳḳ yemez, içmez, doğurmadı, doğmadı. Üzerinden zamān geçmez, bir mekānda bulunmaḡdan münezzehtir. Zāt-ı ilāhīsiniñ saḡı, şolu, üstü, altı, önü, arḳası yokdur. Hiçbir şey'in bir tarafında değildir. Her şey'i yerli yerinde ḥalk eder. Her neyi ki ḥalk ve emr ederse muḡlaḳa şonunda bir ḥayr ve menfa'at vardır. (Fakat ḥayr u

menfa'ati herkes anlayamaz. Gerçi ba'zılarını nūr-ı ilāhī ile mü'eyyed olan 'ulemā-i rāsihīn anlarsa da.) Hayr u şerden hīçbiri kendine vācib değildir. İsteddiği şey'i istediği gibi yapar. Şıfatları tamāmen mertebe-i kemāldedir. Ulūhiyetine nokşān verir hīçbir şıfatı yokdur. Varlığının ibtidāsı ve nihāyeti yokdur. Ezelen, ebeden mevcūddur. İbtidāsı, intihāsı ve zāt-ı pākının 'aynı ve ğayrı olmayan sekiz şıfatı vardır:

Birincisi hayāt; ikincisi bilmek; üçüncüsü kudret, ya'nī istediğini işleyip işlememeye muktedir olmak; dördüncüsü işitmek; beşincisi görmek; altıncısı irāde, ya'nī bir şey'i işleyip işlememekten birini ihtiyār etmek; yedincisi yok olan bir şey'i vücūda, meydāna getirmek; sekizincisi söylemek, ama harf ve şavt ile değil. Harf ve şavt şıfat-ı zātıyyesi olan kelāmın eşeridir ki, lisān-ı şerī'atta *kelām-ı lafzī* ve aşıl şıfatına *kelām-ı nefsi* t'abīr olunur.

Allah Te'ālā hazretlerini dünyāda gözle görmek 'aqlen mümkündür. Gerçi peygamberimiz Muḥammed el-Muştafā *şallallāhu 'aleyhi ve sellem* efendimiz hazretlerinden başka hīçbir zāta naşīb olmadıysa da. Amma dāru'l-āhıretde –naşuş-ı kıatı'anın delāleti vechile– behemeḥāl görülecektir. Ancak nasıl görüleceğini dünyāda bilmek insān için kābil değildir.

Cenāb-ı Bārī'den başka ne varsa cümlesi şonradan yaratılmışdır. Yaradan yine Allah'dır. Hatta insānların yaptıkları şeyleri bile Allah Te'ālā yaratıyor.

İnsānların yalnız ihtiyārları, ya'nī bir işi yapmak [74] yapmamağdan birini seçmeleri, kabūl etmeleri vardır ki, şevāba, günāha ancak o ihtiyārlarıyla nā'il ve müsteḥak olurlar. O işin meydāna gelmesi, yapılması yine Allah'ın yaratmasıyla. Şu kadar fark var ki, ihtiyār etdikleri şevāb bir iş ise hoşnūd olarak yaratır; günāh ise hoşnūd olmayarak yaratır. Şevāb Ḥakk Te'ālā'nın şırf luṭf ü ihsānidir; kuluñ bir güne ḥakkı değildir. 'Azāb da Allah'ın şırf 'adāletidir; kimsenin cebriyle değildir. İnsān bir iş ile taraf-ı ḥakkdan mükellef olmak için evvelen o işin mütevaḥkık olduğu esbāba, ālāta mālīk olması şartdır. Ālāt ve esbāb ne miqdār varsa ve ne miqdārı kābil-i isti'māl ise o miqdārla mükellef olur. Fazlasıyla mükellef olmaz. Mükellef olduğdan şonra o ālāt ve esbābı isti'māl ve idāre edeceği zamān Cenāb-ı Ḥakk kula bir kudret (*istiṭā'at*) verir. O kudreti ḥayra şarf ederse şevāba nā'il ve şerre şarf ederse 'azāba müsteḥak olur. Şu hālde bu kudret ancak iş ile beraber bulunur; evvel şonra değil.

Ecel birdir. Kendiliğinden olan, öldürülen eceliyle olmuştur. Helâl de rızktır; harâm da rızktır. Kimse kimsenin rızkını yiyemez.¹⁹⁸

Qabirde kâfirler ve ba'zı mü'minler 'azâb ve ehl-i tã'at olan mü'minler ise envâ'-i ni'am ve eltâf-ı seniyye-i ilâhiyye ile i'zâz olunacaktır.

Qabirde her ferde Münker-Nekîr nâm iki melek tarafından Allah Te'âlâ ve Peygamberimiz efendimiz hazretlerine imândan su'âl olunacaktır. Kıyâmet gününde herkes kabrinden kalkıp mahşere gidecektir. Bu da bedeni 'aynıyla Cenâb-ı Hakk yeniden halk –ekser mütekellimîn 'indinde– ya da çürüyüp dağılan bedeni bir araya cem' ve eski hâline vaz' –ba'zı mütekellimîn 'indinden– etdikden ve rûhu da bedene idhâl eylediken sonra mahşere gönderecektir. Mahşerde bir mîzân kurulacak. Herkesin 'amelleri o mîzânda tartılacaktır.

Her kuluş defteri¹⁹⁹ orada kendine verilecektir. Orada ayrıca su'âl de vardır. Dünyâda her ne yapıldıysa orada birer birer sorulacaktır.

[XI]

Mekârimü'l-ahlâk 11 (12 Zilkaade 1326 / 23
Teşrin-i şânî 1324): 81-83

[81] Mahşerde 'arasât meydânında havzlar vaz' olunacaktır. Cehennem üzerine *sırât* nâm köprü vaz' edilecek. Mü'min, kâfir bütün insanlar bu köprü üzerinden geçirilecektir. Enbiyâ-yı 'izâm hazerâtı ile 'ulemâ, evliyâ, sulehâ, şühedâ şefâ'at edeceklerdir. Günâhkarlar hakkındaki şefâ'at 'afv u mağfiret için; günâhı olmayanlar hakkındaki şefâ'at terfî'-i derecât için olacaktır. Cennet ve cehennem bugün mevcûd ve bâkîdir. Bunlar ebediyyen kat'ıyyen mahv u fenâ bulmazlar. Kezâlik bunlara dâhil olanlar da bir daha mahv olmazlar.

Peygamberimiz hazretlerinin miracı hakkıdır. Şu vecihle ki, bir gece uyanık oldukları hâlde bi'z-zât Mescid-i Harâm'dan (Mekke'den) Mescid-i Aksâ'ya (Kudüs-i şerîfe) gittiler. Mescid-i Aksâ'dan gökyüzüne çıktılar. Gökyüzünün daha yukarısından

¹⁹⁸ Rızq cānlı maḥlūkâta Allah Te'âlâ'nın sevketdiği şeydir; maḥlūkât onu yerler. İnsān için ihtiyār vardır. O ihtiyār üzerine şevāb ve 'ikāb görür. Rızkıñ helâl cihetini ihtiyār ederse müsāb olur. Harām cihetini ihtiyār ederse 'ikāb görür.

¹⁹⁹ Bu defterler insānıñ a'mālını hāvīdir. Şağında şolundaki Hafaza nām melekler tarafından tanzīm olunur.

Cenāb-ı Hakk'ın emri irāde buyurduğu mahalle kadar teşrif etdiler. Bu miraç bi'z-zāt vukū' buldu diyoruz; ya'nī rüya değil. O gece rūh ve cesediyle beraber Mescid-i Harām'dan Mescid-i Akṣā'ya, oradan semaya ve daha ilerisine uyanık olarak teşrif etdiler. Beyinlerinde haftalarla, aylarla mesafe olan mahallere bir anda az bir zamānda intikāl ve teşrif buyurmaları, ve pek az bir müddet içinde bu kadar 'acā'ibi [82] müşāhede ile 'avdet buyurmaları, kudret-i ilāhiyyeye göre pek ehemmiyetsizdir. Cenāb-ı Hakk sür'at-i isrāya muktedirdir. Kürre-i 'arzın, o koca cismin, o ğayr-i kâbil-i vezn ve müvazene dünyânın cevvi havada istinat, i'timād ve kanatsız sür'at-i seyran ve devran-ı muntazamı az buçuk mülāhaza olunursa, bütün ān ḥesābını tağyīr etmeden eflākı tedvir ve idāre eden Ḥazret-i Zü'l-celāl'in kudreti ḥātıra getirilirse, bir peygamberi bir anda bir memleketten diğeri memlekete ve bir anda oradan sema ve daha ötesine isra ve i'lā edeceğinde kaç'ıyyen iştibah ve tereddüd edilmez.

Ḳıyāmet kopacaktır; ya'nī gördüğümüz şu intizām-ı 'ālem bir zamān sonra mahv olacaktır. Dünyā yüzünde insān kalmayacak, cümlesi helāk olacaktır ki, bundan sonra haşr ve neşr olacaktır. Ancak bu kıyāmet, bu helāk-ı 'umūmī ne vakit olacaktır? Bunun vakiti belli değil. Şu kadar sene sonra olacaktır gibi bir ta'yīn yok. Bunu Allah'dan başka kimse bilmez. Yalnız o vakit y'ağlaştığı sırada ba'zı 'alāmet zuhūr edecek. O 'alāmetler kıyāmetin y'ağlaştığını bildirecektir. Alāmetleri Cenāb-ı Peygamber efendimiz ḥazretleri beyān buyurmuşlardır:

Birincis Deccāl'in²⁰⁰ çıkması.

İkincisi Dābbetü'l-arz²⁰¹ nām acībü'l-şekil ve'l-hilkat ḥayvānın zuhūr etmesi.

Üçüncüsü Yecüc ve Mecüc nām kabīlenin zuhürüdür. Bu kabīle insān nev'indedir. Kemāl-i ifsādlarına mebnī Ḥazret-i Zü'l-karneyn bina eylediği bir sed ile tecavüzlerini men' eylemiştir. Bu sed ve bu kabīle aḥvāli Ḳur'ān-ı Kerīm'de beyān buyurulmuştur. Kıyāmet y'ağlaştığı sırada bunlar bu seddi yıkarak rū-yi 'arzda intisār ve nev'-i ādemi ve bilād u ümrām tārūmār edeceklerdir. Bu sed ile bunların kendileri ve memālik-i

²⁰⁰ Deccāl, davā-yı ulūhiyyette bulunur bir racūl-i şerīr-i kāfirdir. Erbāb-ı melāhī türlü çalgılarla ona iltihāk ve esāsen fesād-ı zamān ḥasebiyle birçok insānlar da ona ittibā' ve irtidād edeceklerdir.

²⁰¹ Dābbetü'l-arz da mü'min ile kāfiri tefrik eder şürette ḥalka damga vuracağı mervīdir.

meskunesi el-yevm keşf olunamamıştır. Henüz keşf edilmemesi, intisârları vaktinin henüz hülûl etmediğine delâlet eder. Bu seddin meşhûr Sedd-i Çin olmak ve kabîle-i merkûmenin de Çin ehlisinden 'ibâret bulunmak hakkında ba'zı zan vukû'a gelmiş ise de, Sedd-i Çin'in Qur'an-ı Kerim'de muharrer evsaf, levazım ve gâyatı hâvî olmaması ve ehlî-i Çin'in kabîle-i mezbûre hakkındaki havâss-ı muharrereye mâlik bulunmaması o zannı dâfîdir. Kudemâ-yı coğrafiyyundan ba'zıları seyahat çıkararak, Sedd-i Çin'i muayene etdirerek bunun Qur'an-ı Kerim'de mezkûr ve mevsuf sed olmadığını i'tirâf ve iddia eylemişlerdir.

Dördüncüsü Hâzret-i İsa hâzretlerinin gökden yere inmesidir. Hâzret-i İsa kavminin tenassur ve irtidâdından ve kendisine kaşd-ı te'addî etdiklerinden sonra Allah tarafından gökyüzüne çekildi. Vaktiyle salb ve katl olunan Hâzret-i İsa değil; o simada başka biridir. Hâzret-i İsa vefât etmedi; el-ân haydır, diridir. Yalnız rû-yi 'arzsâ şağın değil, gökde mağâm-ı celîl-i mahşûşda sakindir. Kıyâmet sıralarında Allah Te'âlâ yere indirecek. O sıra insânlar Deccâl'in de delâletiyle büsbütün dînsizleşmiş olacaklarından Hâzret-i İsa Şam-ı şerîfe inerek ıslâh-ı 'âleme, ya'nî küfrü ortadan kaldırmaya sa'y edecekdir. Deccâl'i öldürecek; du'âsıyla Yecüc ve Mecüc helâk olacak. Fakat kendisi ayrıca peygamber olarak gelmeyip belki bizim peygamberimizin şer'-i şerîfini yeniden ihya ve i'lâya geleceğinden²⁰² elindeki kitâb, kendi kitâbı olan İncil olmayıp Qur'an olacaktır. Kırk ya kırk beş sene kadar bu vechile takrir-i şerî'ata himmet ve gâyet ve bi-hakkın te'sîs ve icrâ'-yı 'adâlet buyurdukdan sonra işte o vakit vefât edecek ve peygamberimiz efendimiz hâzretlerinin ravza-i mutahharalarına defn olunacaktır.

Altıncısı güneş mağribden doğacaktır. Ya'nî intizâm-ı vaz' u seyr-i eflâk haleldâr olacak ve bi'n-netîce helâk-ı dünyâ vukû'a gelecektir.

Yedincisi istilâ-i duhân-ı kesîf.

Sekizincisi Yemen tarafından ateş zuhûrudur. Allahı a'lem orada volkan zuhûr edecekdir.

Ehâdîş-i şerîfde daha başka âsâr ve alâmât beyân buyrulmuştur. Başlıcalarından biri de Qur'an'ın büsbütün terk edilmesi, o derece ki Qur'an-ı Kerim'in okunmaz,

²⁰² Çünkü o vakitler şer'-i şerîfin [83] ahkâmı icra edilmez bir hâle gelecektir.

bilinmez, hükmüyle 'amel olunmaz bir hâle gelmesi, hatta mesâhif-i şerîfenin itikâ'idir. Ka'be'nin hedmidir. Bunların 'umûmu haktır; buyrulduğu vechile olacaktır. Bunlar büyük, mühim alametlerdir.

Küçük alametler de vardır. Başicaları 'ilm-i şerî'atda cehâletin tevessü'ü, 'ulemâ-i şerî'atın kalkması. Ya'nî ahkâm-ı şerî'at ve nasıl takrir ve ta'bîk ve idâre olunur?! Bu 'ilim kalkar, kimse bilmez olur da, sonra şerî'atın te'mîn ve tekeffül ettiği hukuğ-i 'ibâd –ilm-i dîni hakkıyla bilenler olmadığı için– başka vesâitle te'mîne gidilir. Zinâ, şurb-ı hamr tekeşşür eder. Nüfûs-i nisvân tekeşşür ve nüfûs-ı ricâl tenâkus eyler. Câmî'ler çoğalır, cemâ'at azalır. Yüksek yüksek binalar yapılır. Faiz ile mu'amelât çoğalır. Gıybet, ya'nî diğerinin arkasından sebb ü şetm ile me'âyibini ta'dâd çoğalır. Emr bi'l-ma'rûf terk olunur.

Eşrâr emir olur; erkekler erkeklerle geçinir ('amel-i kavm-i Lût); mü'minler za'if kalır. Ahkâm para ile satılır; ya'nî muhâkemede rüşvetle hüküm verilir. Kıtâl çoğalır. Akrabâ akrabâyı ziyaret etmez olur (sıla-i rahm terk olunur). Qur'ân-ı Kerîm medâr-ı kesb olur, çalgıya konur. Ve emşâli daha çok.

Büyük günâhları işlemekle bir mü'min kâfir olmaz ve bundan tolayı ebediyyen cehennemde kalmaz. Ve a'mâl-i şâlihâsı da iptal olunmaz. Meğer ki o günâhları helâl i'tikâd etsin yâhüd istihfaf (ehemmiyetsiz şey' fülân demek) ve istihza eylemiş olsun, o vakit *el-iyâzü billâh* mürted olur. A'mâl-i şâlihâsı iptal olunur. Cehennemde ebediyyen kalır. Cenâb-ı Gaffârü'z-zünüb küfürden başka istediği günâhı 'afv eder; ya'nî kâfir olan kimseleri 'afv etmez. Amma âsî mü'minlerin ba'zılarının ba'zı veya mecmû günâhlarını isterse 'afv eder; isterse 'afv etmez, 'ikâb eder. Kimin hangi günâhının 'afv olunacağı ma'lûm olmadığından emr-i ilâhîden hârice çıkmamak ve küçük büyük hiçbir günâha yanaşmamak her müslümâna vâcibdir. Olur ki büyük günâhı 'afv ve küçük günâhdan tolayı muaheze eder.

Luğf ve kerem-i ilâhî taşavvur ve tasvîrdan vâsî' olduğundan tolayı mahza keremen ve tefaddulen kullarının du'âsını kabûl ve ihtiyaçlarını kaza ve i'tâ buyurur. Kâfirin dünyâ huşûsundaki du'âsını da dilerse kabûl buyurur; şeytânın du'âsı kabûl buyrulduğu gibi. Du'â vezâif-i dîniyyeden ve esbâb-i mühimme-i mâ'nevî yiyeden olduğundan her müslümân mühim ve müşkil işleri için esbâb-ı zâhireye tevessüle birlikde du'â eyleyip müsebbebâtın huşûlünü zât-ı sübhâniyyeden istidâ eylemelidir. Du'ânın te'sîri pek büyüktür. Façat dînde şaşkın olanlar du'ânın kadrini bilmezler.

[XII]

Mekārimü'l-ahlāk 12 (19 Zilkaade 1326 / 30
Teşrîn-i şânî 1324): 89-93

[89] İmān ile İslām'ın hükümleri, mahiyetleri ehl-i hak'inde birdir. Herbir mü'min, müslümandır. Kezâlik herbir müslim de mü'mindir. Ya'nî bunlar başka başka şeyler değildir. Gerçi İslām, inkıyād-ı zāhiri ma'nāsına geldiğinen tolayı ba'zı āyāt-ı celīlede imāna muqābil zıkr olunmuş ise de, merci', hüküm ve mahiyetleri mütehhid olmağdannaşi bi'l-icmā her ikisi bir şeye şādık ve bir şeyden 'ibāretdir. Bunların mahiyeti de Peyğamberimizin Allah tarafından nakl ü teblīğ buyurduğu şüret-i ka'iyede ma'lūm olan şeylerin cümlesine inanıp ikrar etmektir.

A'māl, ya'nî namāz, oruç vesā'ire gibi 'ibādāt imān ve İslām'ın mahiyetinden, hakikatinden hāricdir. İmān ve İslām 'ibādet ile artmaz, me'āşī ile de eksilmez. Bu vecihle inanıp ikrar eden bir kimse "Ben mü'minim" diyebilir; faqat "İnşallah mü'minim" gibi imānında şübheli olduğunu gösterir bir söz söylemek cā'iz değildir. İmānında şübhesi olan kafir olur. Bir kimse bu vecihle inanıp ikrar etdikden sonra müslümān olduğundan şakin şübhe etmesin. Eğer şübhe ederse [90] derhāl kāfir olur. Müslümān olan kimseler kendilerini dānsizlikle münhemm edecek sözden, fikirden her hālde şakinmalıdır. Tarifimiz vechiyle inanmak ve ikrar etmekden 'ibāret olan imān, insānın fi'il-i ihtiyārīsidir. Faqat her insān müslümān değildir; müslümān olanların imānı Allah'ın lutf u hidāyeti olmak i'tibārıyla imān hādīs-i maḥlūk değildir; ancak müslim olan kimse müslim olmak için 'aql u fikr şarfeylemiş Allah'ın birliğini, Peyğamberimizin peyğamberliğini düşünmüş hak olduğuna kanā'at getirmiş olduğundan tolayı imān kesbī ve fi'il-i ihtiyārī olmak hasebiyle hādīstir, maḥlūkdur. İmān bu vechile düşünerek, istidlāl ederek istiḥşāl olunmak lāzımdır. İstidlāl neticesinde o derece kanā'at getirmeli, öyle sağlam müslümān olmalı ki, hiçbir kuvvet hiçbir şürette onun zihnini bozmamalı. Bu da ancak taḥarrī-i ḥakā'ik ile olur. Ma'ahaza anasından, babasından, hōcasından işitip görmekle Allah'ı, peyğamberi ve tebligatı hak tanıyanların imānı da inde'l-Hanīfe şahīhdır. Lakin istidlālī terketdiklerinden tolayı pek büyük günāhkarlardır. Bu mes'ele fi-zamāninā şāyān-ı dikkat ve şon derece muhtac-ı ehemmiyetdir. Birçok fūnun ve mearif-i dünyeviyyeyi taḥşīl eden bir kimse ne kadar zeki, ne kadar 'ākil olursa olsun imānını her kuvvete karşı müdaafa edecek kadar, daha açık t'abirle imānının hak olduğunu işbāt edecek kadar nazar ve istidlālde bulunmazsa o kimse dīninde echeldir. Öyle bir kimseye dīn

'aleyhinde 'aqla mülayim bir söz söyleyen olsa o kimse derhâl o tarafa dönebilir. Çünkü ĩmānı mülāhaza ve tefekkürle takrir ve tesbit edilmiş değildir. Meselā küçüklükden anadan, babadan, hōcadan duymakdanhāşıl olmuştur. eñ tehlikesi hatime-i hayātda insānıñ giriftat olması tābi'î olan ālām ve sekerātda kendinden geçip de karşısında şeytānıñ şiddetli tasallutu ile ĩmānıñ zevālidir. Olduğça hüner ve ma'rifet şāhibi olan eñ evvel ĩmānıñ kuvvetlendirmelidir. Şöyle ki, Allah birdir diyoruz, niçin diyoruz; peygamberimiz hak peygamberdir, ne ma'lūm?! Teblīğ buyurduğu ma'lūm olanlar, hakdır, doğrudur; neden? Bu i'tikādlara biz hātıra için mi tutunduk?! Yoksa doğru mu? Diye insān kendi kendine su'āl etdikden sonra azıcık bir tefekkür ederse kendisini öyle berāhin-i bedīhiyye-i tābi'îye karşısında bulur ki, dünyā ve mafihā mean çalışsalar o ādem müslümānlıkdandönmez. Evlad ve ahfadını da böyle eleştirmelidir. dīne, vațana hıdmet edecek, hem tab' ve vicdaniyla hıdmet edecek; ancak böyle metīnū'l-ĩmān ile müslümān olandır. Birçok şeyler bellemiş de müslümānlıkta bu vechile behresi olmayan semī ehl-i ĩslāmdan (ĩslām adlı kimselerden) bir hayır gelmez. Hayrı emr-i ĩmāndır. Şerri nāhī yine ĩmāndır. ĩmānı za'if veya mefkud olan hissi mefkud yāhūd nakıs kimseler gibidir. ĩnsānıñ mütēhassis olduğu cihete hissi nisbetinde hareketi bir emr-i tābi'îdir.

Ancak böyle kuvvetli ĩmān, Avrupa'nıñ etvar ve Ahlākī ve hissiyatı t'aqlid edilmek ile, millī ve ğayr-ı millī tiyatrolarıñ teması ile elde edilmez; belki bu yoldaki t'aqlitler, ĩmānıñ insilābına, zevāline sebebiyet verir. Tiyatro köşelerine, sefahathanelerine meyl ve inhimāk arttıkça, hūsn-i Ahlāk oralardan beklendikçe ĩmān tezelzül eder. ĩmānıñ tezelzük yada zevāli, ĩmānıñ [91] te'mīn ve bahş eylediği meziyet-i insāniyyeniñ zevālini müntiçtir.

Avrupa'dan alınmak iktizā eden şeyler, Ahlāk değildir. Bugün onlarda müterakkī olan ve bizde henüz mertebe-i vücūda ve kemāle ermeyen ve faķat lüzūmu şeran muşaddak olan şānāyi'dir. Bu vechile bize lāzım olan herbir hüner ve şān'atı ahz u iktisāb etmeli. Lakin Ahlāk ve ahkam cihetine gelince, onları dīn-i ĩslām'da aramalıdır. Bunlar başka yerde müctemi'an takarrur edemez. Müctemi'an hangi kavimde takarrur ederse o kavim müslümān olur. Ehl-i ĩslāmıñ ĩmānı ve ĩmānıñ levazımı olan bi'l-cümle mehasin-i Ahlāk kuvvet bulmak için ĩslām-ĩmān vaşfı hangi kavimde tekemmül etmiş ve cihānda ancak o vaşf sāyesinde hangi kavim harikulade intizām ve serbestiyi ihraz eylemiş ise o kavme t'aqlit ve tebe'iyet eylemelidir. Kütüb-i dīniyyeden kat-ı nazar kütüb-i tarihler bunu gösteriyor. O kavim-i mu'azzam aşhāb-ı güzindir. Ne idiler, nasıl

oldular, ne kazandılar? Pişhâh-ı Cenâb-ı risâlet-penahide birer ikişer şeref-i İmân ile müşerref olarak bir hayli miqdâra baliğ oldular. A'dâya nisbetle, nisbet kabûl etmez dereced eḳall-i ḳalîl iken yine kendi zamânlarında merkez Medine olduğu hâlde şarkdangarba kadar ğâyet vasi bir mikyasta nur-ı İslâm'ı neşretdiler. Birçok memalike mâlik oldular. Birçok aḳvam onlara tâbi' olmayı şeref bildiler ve tâbi' oldular. Bu nurdan haḳḳıyla müstenîr olanlar da badehu sûtûn-ı Kahire'ye sahip oldular. Selâhaddinler, Fâtihler, Süleymanlar, bunların ehalisi, 'askeri ki ecdadımızdır, onlar kimlerdir? Hep aşhâbı t'aḳlid edenler, Ahlâkımlı aşhâbın Ahlâkına taḳbîḳ edenlerdi. Avrupa Ahlâkıyla Ahlâḳlanmak isteyenler değıl idi. Edeb ve terbiyesi aşhâb-ı kirâmın sözlerinden, tefsîrlerinden, hadîşlerinden öğrenenler, onlarla 'amel edenlerdi. Yoksa tiyatro sahnelerinden, aktiristlerin ağızlarından, piyeslerden değıl. Müslümânlar ne zamân ki merci'-i Ahlâḳî tebdil etdiler, bi-hikmetillah har ve zelil oldular. Vakıan ayat ve ehadîş buna şehadet, delalet ediyor. Tevarih-i kainatın da ahvâl-i müslimîne dâ'ir sahaifinin galat u ihtilâf etmeksizin telkin eylediğı bir haḳiḳat varsa, o da budur.

İmân billah ve rasulullah ki zübde-i mecâmi'-i irfan ve lübü-i elbab sa'd u emandır. Bu baḫş-i ehemmi bu kadar tafşîle bâhis, ortada devran eden ve 'ale'l-ekşer sahaif-i matbuatı nakş eden iki sakim i'tiḳâddır. Birincisi tiyatroların edeb ve terbiyeye hidmet eder olmasının; ikincisi de mehasin-i Ahlâḳ iktisâbı için Avrupa'ya, baḫuşuş Fransa ehalisine t'aḳlit edilmesinin ḫalka tavsiye edilmesidir.

Bu vadide söylenen sözler haḳiḳaten parlak rengin olduğu ve 'umûm denecek derecede ekşer ehalimiz de 'ilm-i dînde cahil, baḫuşuş birçokları o iki tarafa mütemayil bulunacağı için efkar-ı enâmın temayülü ve o yolda tekarrürü ihtimaline mebnî li-vechillâh vadi-i teblîğde icale eyledik. Bu i'tiḳâdların ikisi de batıldır. Menşe'i 'ilm-i dînde cehalet-i tammdır. Çünkü Ahlâḳ, edeb emr-i dîni midir, emr-i dünyevi mi? Meaşâ müte'alliḳ emr-i dünyevi ise ḫiref ve şanâyi' gibi ahz u iḳtibâsa şer-i şerîf müsâ'iddir; hep t'aḳlid edelim. Hâlbuki Ahlâḳ, edeb emr-i dînidir; ahkam-ı mükellefindir. Bunun merci' ise kitâbullah ve sünnet-i rasulullahtır; tiyatro, Avrupa değıl. Zîrâ Ahlâḳ, edeb dediğimiz insânın Allah ve peygamberine ve kendi gibi insânlar ile sâ'ir [92] mevcûdata karşı şüret-i idrâk ve hareketidir. Ya'nî insân Allah'ını, peygamberini naşıl bilecek, bedenini istiḫdâm ve idâre edecek, insânlara ne mu'âmele eyleyecek, sâ'ir ḫayvânât ve cemadata karşı ne günâ hareketde bulunacaktır. Her mevcûduḫ bir haḳḳı, haḳiḳati var. İnsân haḳiḳati bilecek, haḳḳına göre mu'âmele edecek. İşte edeb, terbiye, Ahlâḳ dediğimiz bunları bellek ve bu

şüretle ‘amel etmektir. Bu hakikatler, bu haklar ‘umūmen ‘aqla bilinmez, ne vechile mu‘āmele olunacağına ise ‘aql kaṭ‘iyyen ermez. Nitekim vaqt-i cahiliyetde herkes hukuk māddesinde, birçok hakayikde şaşırmiş idi. Onlar da ‘akllı idiler. Nitekim Amerikalılar hāla hukuk mes‘elesinde kendiliklerinden muhikk kanun yapamıyorlar. Onlar da şānāyi‘de şoñ derece mahir adamlar. İşte bu hakayik ve hukuku ancak Allah, peygamberi vāsıtasıyla teblīg ve ta‘līm buyurur. Bu teblīg ve ta‘līm dā‘iresindeki i‘tikād ve mu‘āmele ‘adāletdir. Bu teblīg ve ta‘līmden hāric en küçük mu‘āmele bile zulümdür, ihanettir. Avrupa’da en muntazam kanun olarak tanınmış olan Kod Napolyon tedkik olursa, ‘adāt ve ṭabāyi-i mecelleye göre tağyir ve tahrif edilmiş ahkam-ı şer‘iyye olduğu çabuk anlaşılır. Demek isterim ki, hukuk muḥāfaza olunmak ve beyne’l-ehali ‘adālet olunmak maḫşadıyla ehalimizin Ahlāk, edeb ve terbiyeye mālīk olması isteniyorsa kitābullah ve sūnnet-i rasulullah yeter. Bu ḫuşūşda t‘aqlid ve imtisal olunacak aşḫāb ve ittibā‘-i rasulullah yeter.

Temhidat-ı mesrudedan anlaşılıyor ki, hukuk ve hakayik-i mezkūre tiyatro sahnelerinde, Avrupa şehirlerinde, salonlarında öğrenilmez. Oralardan iktibās edilecek Ahlāk vahimü’l-afiyeye müzmin mühlik Ahlākıdır.

Ahlāk-ı İslāmiyye ile ve o aşḫāb ve ittibā‘-i kirām-ı hidāyet-i ittisama ittibā‘ ile 600 sene yaşadık. Avrupa Ahlākını ve ‘adetini t‘aqlide başlayalı, terbiye ve edebi tiyatrolardan öğrenmek yolunu tūtalı, şu 30-40 seneden beri başımıza gelmedik kalmadı. Bu 30-40 senelik ḫayāt-ı Oşmaniyye efradımızı birbirimize düşürdü. Beş-altı yüz seneden beri Avrupalıların ṭaşdıkları emniyet ve i‘tibārı üzerimizden kaldırdı.

Bu zāyi‘at az zāyi‘at değildir. Bunların sebeb-i müstaḫili de Ahlāksızlık olduğu her ‘aklı başında, ‘ale’l-ḫuşūş ‘ilm-i tedbīr ve tecrūbede bulunanlarca taḫakkuk etdi. Artık Ahlāk dersini başka mektepten, başka ḫavimden aramak icab ediyor. Biz de onun için kitābullah, sūnnet ve aşḫāb ve ittibā‘-i rasulullahı irae ediyoruz.

Eltāf-ı celīle-i ilāhiyyeden ṭolayı Oşmanlılar ilā yevmi’l-ḫiyāme ref-i livā-yı Muḫammed’e ve şükran eylemelidir ki, böyle baḫr-i buhrān içindeyken bizi kemāl-i selāmetle sahil-i imāna īsal eyledi. Şimdi de Mebhusānımız ḫükümeti te’sīs eyliyor. Allah’ın rāzī olacağı bir ṭarzda te’sīs eylemeli ki, bu mülk her ān mazḫar-ı eltāf-ı ilāhiyyesi olabilsin de şems-i ‘adālet her zamān āfāk-ı Oşmaniyye’de tir-endaz olsun. Bu da ehaliyi Ahlāk-ı meşrū‘a şāḫibi olmak için, dediğimiz ṭarīḫe ircā‘ ve müsāvī ahlākı kal‘ edecek uşūl ve vesail vaż‘ u ihtira ile olur. Hilafı ḫālinde sū-i Ahlāk maraḫı

cism-i devletiñ her uzvunu istilâ ederse, tarihlerde misli nâ-meşhûd böyle eltâf-ı harikanıñ şeref-zuhûruna esâsen bizde istidad kalmayacağından, istikbâlde böyle şeylere mahal bırakmamak üzere sebab-i mesudiyet-i dâreyn olan hüsn-i ahlâkıñ takrir [93] ve ta'mîmi huşûşunda hey'et-i mebusânımız mazhar-ı 'avn-i ilâhî olurlar.

[XIII]

Mekârimü'l-ahlâk 13 (26 Zilkaade 1326 / 7 Kânûn-ı Evvel 1324): 98-101

[98] Kitâblar ve mucizlerle peygamberân-ı 'izâm hazerâtınıñ taraf-ı ilâhîden gönderilmesinde insânlara pek büyük menfa'at ve maslahat vardır.

Kitâb dediğimiz Kur'an, İncil, Tevrat, Zebur ve sâ'ir suhf-ı muğaddesedir.

Mu'cize dediğimiz, peygamberliğini iddia eden zâtıñ harkulade olarak gösterdiği şeydir. Meselâ peygamberimizin ağaçlara emir buyurmasıyla ağaçların yeri yararak, dallarıyla secde ederek huzûr-ı risâlet-penâhîlerine gelmesi, birtakım hayvânların emri [99] hümayunlarıyla huzûr-ı hümayunlarında insân gibi söz söylemesi, emr u işaret-i celîleriyle kürr-e-i kameriñ ikiye yarıp beher parçası birer cihete gittikten sonra yine işaretleriyle tekrâr bitişmesi ve sâ'ir lâ-yuadd garip garip şeyler ki, cümlesi peygamberliğini inkar edenleri 'âciz ve hayretde bırakır. Ve maḥza bir peygamberiñ istediği gibi zuhûr ederek peygamberliği bunlarla şâbit olur. Hepsî 'âdet hâricinde şeylerdir. Herbir peygamberiñ behemehal mu'cizesi vardır. Hazret-i İsa'nıñ bi-iznillah ölüyü diriltmesi; Hazret-i Musa'nıñ Firavun nâm şahş-ı ma'hüdeniñ büyücülerine (sâhirlerine) karşı attığı asasının cānlı cisim bir yılan hâline gelerek onların büyülerini maḥv u ihlâk etmesi; Hazret-i Süleyman'ıñ kürr-e-i 'arzda sakin bi'l-'umûm maḥlûkâta, insânlara, cinlere, kuşlara vesâ'irlerine hüküm ve icrâ'-yı saltanat etmesi ve her maḥlûkuñ lisanını anlaması gibi.

Peygamber dediğimiz aḥkâm-ı ilâhiyyesini teblîge (bildirmeye) Cenâb-ı Haḥk'ıñ me'mûr kıldığı insânlardır. 'Aded-i haḥkikisini ancak Allah bilir. Kur'an'da esmâ-i şerîfesi zikr buyrulan 28 peygamber-i 'azîmin peygamberlikleri mütefekkin-'aleyhtir.

Peygamberân-ı zî-şân hazerâtı küfüt, yalan ve sâ'ir menhiyyat ve fahşiyatdan münezzeḥ ve muḥahhardır. Böyle fenâlıklar hiçbir vecihle, hiçbir şüretle peygamberlerden suduru kabil değildir. Peygamberler kendilerinden nefreti mücib eñ küçük şeylerden, küçük günâhlardan bile münezzeḥdir. Meselâ bir lokma ekmek yâḥûd yemek çalmak; birşey'i eksik tartmak gibi denâet-i aḥvâliñ peygamberlerden

suduru muhaldır. Peyğamberlik ba'zılarına küçüklüklerinden ve ba'zılarına da yaşları kemāle erdikde tevcīh buyrulmuştur. Peyğamberlik tevcīh buyruldukdanşonra bilerek kaşden küçük bir günāh işlemekten de o zevāt münezzehdir.

Peyğamberlerin 'ağlları kāmīl, re'ytleri kuvvetli olur. Tab'-ı selīmin teneffür edeceği āfāt ve emrāz ve Ahlākdansālim; mürüvete muhālif olan şeylerden münezzehdirler. Peyğamber olarak gönderilmelerinden muntazır fevā'ide muhālif tamāmen masūn ve masumdurlar.

Binā'en-'aleyh birtakım cühelanın peyğamberlere nisbet etdikleri kusurlar bātıl ve yalandır.

Ba'zı peyğamberlerin, bā-ħuşūş Cenāb-ı Eyyüb efendimizin hastalıklarını teneffür-i tab' derecesinde mübālağalı şüretde vuķū' bulan hikāyeler de tamāmen yalandır. El-Hasıl peyğamberler insānların en güzīdesidir; vücūdca, Ahlāqça dostlarının düşmenlarının kabūl, taşdıķ ve i'tirāfında olacak şüretde nefīs ve nezih olarak en şerefli kabīlenin, en şerefli hanedan ve sülalesinden yaratılmışdır. Kendilerinden nefret olunur ve tōhmeti mūcib bir hāl sudur etmemiştir. Peyğamberlik gelmezden evvel ve geldikten şonra gerek kaşden gerek sehven hıķbir günāh işlememiştir.

Peyğamberlik geldikten şonra ba'zı peyğamberlerden [100] rivāyet olunan ufak ufak şeyler hasbe'l-beşeriyye nisyān eşeri olarak, ekşerīsi kable'l-bi'set vaki olmuştur. Mūcib-i mu'āħaza değildir. Müddet-i hayātları pak olmak şartıyla mezāyā-yı nefīse ve kemālāt-ı muħaddese ile mālāmāl olduğundan tolayı en adi, en ehemmiyetsiz bir iki eşer-i nisyānın muktezā-yı beşeriyet zuhūru tābi'idir. Böyle şeyler zikre şāyān değildir. Bu maķūle ehemmiyetsiz şeylerden şarf-ı nazar, nisyāndan mütevellid pek büyük cerāim her ferdden 'afv buyuruluyor. Bir peyğamber 'aşrına göre birçok seneler yaşıyor cünha, cinayet, kabahat nev'inden ve maħall-i hikmet ve mürüvete muhālif en 'adī bir hāl ve hareket kendilerinden zuhūr etmiyor. Ĥüs-n-i enzār-ı enāmı selb edecek en 'adī bir kusur görülmüyor. Ubudiyyet ve inķıyādları bu derece 'ālī olan peyğamberāndan ba'zısı müddet-i 'ömrü içerisinde 'adī birşey'i unutacak olursa 'ulviyyet ve kudisyyetine hıķbir zarar gelmeyeceği emr-i celī olmakla peyğamberān-ı 'izām hażerātını emr-i ilāhī vechiyle kemāl-i tazim ve teslīm ve ihtiram ile yad ederek şerefleriyle mütenasib olmayan sū-i zannı müfit en küçük t'abīrden şon derece şakınmalı.

Peygamberler aşla ‘azl olunmazlar; peygamberliklerine fāsıla gelmez. Ve vefātlarından sonra bile peygamberlikleri yine uhdelerinde baķıdır. Binā’ en-‘aleyh Hāzret-i Süleyman efendimiz hāzretlerinin mührünü bir cinni sirķat ve 40 gün kadar serīr-i hümāyūn-ı risālet-penāhīlerinde mücāleset ile icrā’-yı hükümet ettiđiņe ve hatta “Mühür kimde ise Süleyman odur” meşel-i meşhūrunuñ menşe’i bu olacağına dā’ir devran eden rivāyet şırf yalan ve bir peygambere ve peygamberliğe ve Cenāb-ı Hāķķ’ıñ bi’s-i enbiyā huşūşundaki hikmet ve ‘ādet-i ilāhīsine iftiradır.

Peygamberleriñ evveli Ādem ve āhır ve eşrefi peygamberimiz Muħammed el-Muşţafā hāzretleridir. Nev’-i beşerden gelen peygamberān-ı ‘izām hāzerātı melek nev’inden olan peygamberlerden ‘indillāh efdaldır. Melekleriñ peygamberleri: Cebrail, Mikail, İsrail ve Azrail’dir. Bu dört peygamber, nev’-i beşeriñ sā’ir efradından efdaldır. Müslümān insānlar da sā’ir meleklerden efdaldır. Melā’ike-i kirām Allah Te‘ālā hāzretlerinin mükerrem kullarıdır. Emr-i ilāhīden hārice çıkmazlar; günāh işlemezler, yemezler içmezler. Sā’ir hācāt-ı beşeriyye onlar da yokdur. Erkek dişi değillerdir. İşleri güçleri Allah Te‘ālā hāzretlerinin emir buyurduğu işleri yapmak ve bu şüretle bila-faşıla ‘ibādet ve tāt etmekdir.

Evliyā-yı kirāmıñ kerameti hāķdır. Evliya velīler demektir. velī, Allah Te‘ālā hāzretlerini ve şıfāt-ı ilāhiyyesini beşer için mümkün olduğu kadar bile bilen, ‘ibādāt ve tātāte devām ve günāhlardan ihtirāz eden ve nefis ü hevāniñ sevdiği istediği şeylere dalmaķdanşakınan müslümāndır.

Keramet, mu‘cize gibi ‘ādetiñ hilafında olan şeylerdir. ‘ādet dediğimiz şu kainatda gördüğümüz, bildiğimiz eşyānıñ, gördüğümüz, bildiğimiz hāl ve tātbi‘atda bulunmasıdır. Bunları bu tarzda yaratmayı, bulundurmayı Allah Te‘ālā ‘ādet eylemişdir.

Allah Te‘ālā ba‘zı işi, bu tarzın dışında çıkarır. Meselā ağaç, taş, insān havada uçar. Böyle işler peygamberde vaki olursa *mu‘cize*, velīde olursa *keramet* denir. Farkı şöyledir ki, [101] peygamber peygamberliğini iddia eder, işbāt için “Ben şu işi şöyle yapıyorum, böyle yapıyorum; siz yapamazsınız” der ve fevķa’l-‘āde bir şey’ gösterir. Bizzarure karşıındakiler onu yapamazlar. İşte ona *mu‘cize* denir. velī ise böyle bir iddiada bulunmaz. Bir de velīde zāhir olan keramet, peygamberinki gibi muttarit değildir. Ba‘zı kere istediği gibi bilā-ihtiyat zuhūr eder; ba‘zı kerede hāberi olmaķsızın sudur eder. Evliyanıñ ba‘zısı velī olduğunu bilir; ba‘zısının hāberi bile olmaz.

Peygamberlerin mu‘cizesi ba‘i olduğu gibi evliyanın kerametleri de vefatlarından sonra bakıdır. Binā‘en-‘aleyh peygamberle ve evliya vāsıtasıyla Cenāb-ı Hakk’danistidā ve istimdad cā‘izdir.

Evliya-i kirāmın kerametine dā‘ir bir iki misal getirdikten sonra keramet zan olunabilecek ba‘zı umūr-ı ğarībeye dā‘ir ĩzāhat verelim. Keramet hāqdır; ya‘nī evliyadan sudur eder. Çünkü Kitābu‘llāh ve eħādīs-i rasūlullāh ve icmā-i ümmet ile şābitdir ki rütbe-i refī‘a-i velāyet kendilerine min-‘indillāh tevciij buyrulan sulehā-i mü‘minīnden harikulade işler vaki olur. Şurasını da bellemeli ki, bir velīnin kerameti mensub olduğu peygamberinin mu‘cizesidir. Meselā ümmet-i Muħammed’in evliyasındaki keramet, peygamberimiz efendimiz hāzretlerinin mu‘cizesidir. Çünkü o velī ancak peygamberinin sünnetine hākkıyla ittibā‘ ederek rütbe-i velayete nā‘il olabilir. Peygamberinin hāq peygamber olduğuna alamet olarak ümmetinden evliya bir şālih kimsede harikulade bir şey’ zuhūr eder. Bunun için hıçbir velī peygamber mertebesine çıkamaz. Deđil peygamber mertebesine çıkmağ, hatta aşıhāb-ı kirām mertebesine bile çıkamaz. Bir velīyi bir peygamberden daha şerefli i‘tikād eden kafir olur diye ‘ulemā-i kirām taşrih ediyorlar. Benaberin ba‘zı cahil dervişlerin şeyhlerini peygamberden, aşıhābından daha şerefli bilmeleri mazallah pek fāhiş i‘tikāddır.

[XIV]

Mekārimü’l-ahlāk 14 (3 Zilhicce 1326 / 14
Kānūn-ı Evvel 1324): 105-108

[105] Hasılı keramet, evliya-yı kirāmın havada uğması, řu üzerinde yürümesi, ağaç, taş gibi cemādātın ve sā‘ir hayvānātın onlarla konuşması, onlara insān gibi söz söylemesi, azıcık bir müddet zarfında mesafe-i baideyi kat etmesi, ihtiyaç vağtinde yiyecek, ićecek, giyecek gibi şeylerin zuhūr eylemesi gibi ‘ādet hilafında vaki olan hālātdır. İşte bu nev‘ garip garip hāllerin evliya-i kirāmında zuhūr eylemesi maħza evliyanın, peygamberine tamāmiyle ittibā‘ı sāyesindedir. Meselā Hāzret-i ‘Ömer el-Fāruđ efendimiz hāzretleri Medine-i Münevverede minbderde hutbe okurlarken diyar-ı Fāris’te kāin-i Nihavend’deki asākir-i İslāmiyye’nin dūçār-ı hezimet olacağ bir maħalle teveccüh etdiklerini görerek “Yā Sāriye! el-Cebel el-Cebel” hutbe ortasında nida eylemesi ve bundan vāşil olarak oña tevfiķ-i hareket ile ‘askerin hezimetden masūn kalması. Burada Hāzret-i ‘Ömer’in birkaç kerameti bir aradadır ki, aralarında bir aylık mesafe bulunan Medine’den Nihavend’deki ‘askeriyle dūşmenin hālini görmesi ve nidasını, sesini bir aylık yerden Hāzret-i Sāriye’ye duyurmasıdır.

Yine H azret-i ‘ mer’iņ Mısır’daki Nil’e hit aben yazdığı mekt b-i h m y nları Nil’e bırakıldıkd  Nil’iņ irtifa ve isk ya başladığı gibi hep mevsiminde y kselerek il -yevmin  haz  eşrafını sulaması.

H azret-i ‘Ali efendimiz h azretlerinin eli kesilen biriniņ elini bittiştirdiğinde eli kesilmemiş esine iyileşmesi. H alid b. Velid efendimiziņ herkese zarar verecek mişd ardaki zehri i tiği h alde kendisine bir zarar gelmemesi.

Aşh b-ı kir mandan S leyman ve Ebi’d-Derd  h azretlerinin  nlerindeki bir yemek  anađıniņ tesbih etmesi ve bu tesbihin de m ş run-ileyhim  tarafından duyulması.

H azret-i S leyman ‘al  *nebiyyin  ve ‘aleyhi’s-sel min* [106] veziri Asaf, g z a ıp kapanıncaya kadar bir m ddet i inde pek uzak bir ma alde k in-i ‘arş Belkis’i neb  m ş run ileyin yanına getirmesi.

H azret-i Meryem ‘indinde yiyecek i ecek şeylerin zuh r etmesi, hatta H azret-i Zekeriyya, her zam n Cen b-ı Meryem yanına vardıkda bir hayli erz k g rerek ‘‘Bunları nereden bulursun?’’ diye su’ llerine karşı Allah tarafından irs l buyrulduğunu bey n buyurmakda olduğu nass-ı Kur’ n ile ş bitdir. Kez lik H azret-i İsa’yı d ny ya getirecekleri şırada dayanmış oldukları kuru bir hurma ağacını emr-i il hi ile sallamaları  zerine kuru ağa dannefis yaş hurma d k lmesi. Aşh b-ı Kehf’e bir k peğin s z s ylemesi. H bib-i Acemi’niņ teraviye g n , arefedenden bir g n evvel Basra’da ve arefe g n  ise h cc c ile birlikte Arafat’ta bulunması.

Ves ’ire, ves ’ire, ves ’ire... Daha nice garip garip a v l vardır ki, hi birisi ‘alel de zuh r etmek k bil değil iken evliyaullahdanzuh r eyler. Bunlarıņ c mlesi nefs ’l-emirde m mk nd r. H ş şiyle kudret-i il hiye nisbetle ‘ad  ve ehemmiyetsiz m mk nlerdendir. Bunlara evliyaya Allah tarafından ikr m olarak mens b oldukları peyg mberleriņ şerefine verilir. Onuņ i in bir keramet veliye nisbetle *keramet*, peyg mberine nisbetle *mu’cizedir* denilir.

Peyg mberle evliyanıņ farkı, bu um r-ı h ri ada iddi -yı n b vvetdir diye ge en n şamızda s yledik. Keramet ile s ’ir garip a v lin farkını da va’ad etdiydik. Bu farka gelince: Evvel emirde bu mişilli um r-ı h ri anıņ env ’ını bilmek l zımdır. Bunlar altı nev’dir:

Birincisi *mu’cizedir* ki, peyg mber peyg mber olduğunu iddia ederek ‘adet  muğayir bir şey’i g sterir.

İkincisi *kerāmetdir*. Mü'min, mütedeyyin Allah Te'ālā'yı, şifāt-ı ilāhiyyesini layıkıyla bilir. Peygamberiniñ sünnetinden inhiraf etmez bir zāt-ı kāmilde zühür eden mugayir-i 'ādet şeydir.

Üçüncüsü *irhāstır*. Enbiyāya peygamberlik geleceğine yakın alamet olarak zühür eden şeydir.

Dördüncüsü *maūnet, iānetdir*. velī olmayan ba'zı müslümānlarda bazen zühür eden şeydir. Meselā minareden taş üstüne düşen bir adamın hiçbir tarafı incinmemesi gibi ki Cenāb-ı Hākk tarafından huşūsi yardım olur.

Beşincisi *istidrācdır*. 'āşilerde ve ba'zı kafirlerde ārzūlarına muvāfık zühür eden şeylerdir. Meselā Firavun uluhiyet iddiasına bulunan bir kafir olduğu hālde nakl u rivāyet olunan birçok garabetin kendinden sudur etmesi ve ba'zı fasıkların ve zalimlerin ārzū etdikleri mefāsīd ve mezālimi bilā-hāil ve lā-māni' icrada devām ve ısrār etmeleri ki, muktezā-yı hikmet, bu mefāsīdi bunlar idame edememek iken mazhar-ı imhāl ve müsā'ade olarak zirve-i helākdaninzāl ve iskāt olunmak üzere münthā-yı mefāsīd ve mezālime kadar kesiren ma-isād olunur.

Ba'zı vūzerā-yı sābıkanın mezālimi ile nüfūz-ı vāki' lerinin devāmı *istidrāc* idi. Levāzım-ı isridrācın bir kısmını müşāhede eylediler.

Altıncısı *ihanetdir* ki, bu maqūle eşrār ārzūlarının hilafında olarak aḥvāl-i fevka'l-'ādeye mazhar olarak –meselā– Müseylimetü'l-kezzāb nām şākī peygamberlik iddiasında bulunduğu sırada bir kuyunun acı olan suyunun tatlı olması için himmeti taleb ve teklif olunduğta kuyuya nefes eylemesi üzerine suyun tuzlu ve acı olması.

Kezālik gözü ağrıyan bir adamın gözünü iyi [107] etmek için okuduğu sırada adamın gözünün kör olması gibi ki istediğinin hilafına zühür ediyor.

Ba'zı 'ulemā-i fiḥām, yedinci olarak *ibtılā*, sekizinci *işābet-i 'aynī* 'ilāve buyuruyorlar. İbtılā ki, hudangerde bir afete giriftār olup esbāb-ı ḥalāşa tevessül olursa da, te'sīri görülmektedir. Esbābın müsebbebātından harikulāde 'addedyorlar demek olacaktır. İsbābet-i 'ayn ki inşaallah bahsi gelecektir. Sebeb olan 'aynın (gözün) şūret-i te'sīri garip olmasından tevellüd etmiş olsa gerektir ve illā sebeb-i 'ayndır her ne ise umūr-ı harikulade şu altı nev'e münkasımdır.

Bu umūr-ı harikulade esbāb ve vesaitden mücerret bulunan aḥvāldir. Ya'nī sebeb-i zāhiresi olmaksızın eşer ve müsebbeb mevcūd olursa, o eşer ve müsebbeb hilāf-ı 'ādet

olur. Mu‘cize, keramet ilā-āhiriha aḳsāma ayrılır. Sebeb mevcūd olduḡdanşonra müsebbebin zuhūru –adetullah iḳtizāsı– tābi‘idir.

Cenāb-ı ‘Ömer efendimiz Medine’den Nihavend’i gördü, emire seslendi; o da duydu. Görmek, duymak birer eşerdir; sebebsiz zuhūr eylemiştir. Orada telgraf, telefon hat ve cihazı yok, elde dürbün vesā’ire yok olsa da, görülmek ḳābil deḡil. Bu eşerleri Allah, ḫāzret-i ‘Ömer efendimize keremen ve peygamberi peygamberimiz efendimiz ḫürmetine ve müşārun-ileyhin sünen-i seniyye-i peygamberīye kemāl-i temessükü üzerine iḫsān ve ‘ināyet buyurmuşlardır. Diḡer kerametler de böyle. Bi’l-‘aks Müseylime’niḡ oḡumasıyla gözün kör ve oḡuması ya tükürmesi ile suyuḡ tuzlu olması, birer eşerdir. Ancak meydānda münāsib bir sebep yok. İyi olmak niyetiyle oḡumasıyla ‘ādeten körlük gelmez. Tükürmek ya oḡumak ile ‘ādeten bir kuyunun suyu tuzlu olmaz. ‘ādetiḡ hilafında olarak bu ḫāller zuhūr eder ki, bu da maḫza o şerīri beyne’n-nās rüsva etmek ve yalancı ve münafık olduḡunu ḫalka ḳabül ve taşdıḡ etdirmek içindir. Diḡerlerinin tafşīli de izāḫ ve tefsīrlerinden anlaşılır.

Şu muḳaddemāt anlaşıldıktanşonra ma‘lümātımızı meşhudātımıza taḫbīḡ etmeliyiz ki ḫaḡ ile bāḫıl, sakīm ile müstakīm beynini tefrik edelim. Ehlü’s-sünnet i’tikādı üzere bulunalım.

Keramet müslümānda görölür; amma her müslümānda deḡil. Tarifinden de bilindiḡi üzere müslümānların ḫaḡḳıyla müslümān olanlarında, fişḳ ve fücuruḡ eḡ küçüḡünden bile şaḳınmaya muvaffaḡ olanlarında görölür. İşte kerametiḡ mikiyası budur. Bir kimse eḡ küçük sünnete bile temessük ediyor. eḡ küçük kerāhet-i tenzihiyyeden bile şaḳınmış bulunur mu? O adamdan zuhūr edecek aḫvāl-i fevḳa’l-‘ādeye *keramet* denilebilir. Faḳat böyle bir adamın bu derece salabet-i dīniyye şāḫibi olduḡunu herkes anlayamaz. Belki ‘ulemā-i şerī‘at anlar. Çünkü şerī‘atı bilen onlardır, şerī‘ata şarılanları bi’t-ḫab onlar bilebilir. Binaen ‘aleyh aḫvāli muḫālif-i şerī‘at olan bir adam için “felan efendi velīdir; filan kerameti gösterdi” demek cā’iz deḡildir. Kütüb-i dīniyyemizde baḡş olunan birtaḡım evliyaullah ‘ulemā-i dīn tarafından muşaddaḡ olanlardır.

Allah Te‘ālā, Peyḡamber efendimiz ḫāzretlerinin bildirdikleri evliyayı evliya tanımaḡ farzdır. Onlardan başḡa evliya ‘ulemā-i dīn tarafından taşdıḡ buyurulanlardır. Onlara da inanılır. ‘ulemā’dan başḡasının naḡl ü rivāyet eyledikleri evliyayı ve kerametlerini ‘ulemā-i dīne havale etmeli hemān taşdıḡ veya red etmemelidir. Şonradan ‘ulemā’niḡ dediḡi gibi [108] demelidir. Ba’zı ḫüsn-i zann olunur zevāt ve meşāyih vardır ki

‘ulemā’ tarafından da h̄usn-i zann olunmağa iken ba‘zı avam, bu meşāyihe muḥabbet izhārı sevdasıyla keramet diye öyle uygunsuz ḥāller isnad ederler ki o zevāt ve meşāyihin ḳadrini b̄t̄ün b̄t̄ün tenk̄is ve maḥv ederler. H̄iç şübhe yok ki, isnād-ı vākī‘ cehele-i avamdan an-cehāletin ve ḳalāletin iftiradır. Ve ba‘zı fıskı zāhir kimselere öyle kerametler nisbet ederler ki, kerametin değil böyle fāsıḳdan, ufak bir kerāheti işleyen, ufak bir s̄nneti terk edenden bile z̄uh̄uru imkānsızdır. Min-‘indillah iḥsān buyrulan bir mertebe ve meziyeti ancak Allah Te‘ālā’nın aḥkāmını bilen ‘ulemā-i şerī‘at bilebileceğinden ‘ulemā’nın tedḳīḳ ve taşḳīḳ etmediği kimseye ne velī demeli ne de ḥāline keramet diye ḥüküm etmeli.

[XV]

Mekārimü’l-ahlāk 15 (11 Zilhicce 1326 / 21 Ḳānūn-ı Evvel 1324): 113-116

[113] Ba‘zı kimselerin cam, ateş yedikleri; hatta yanar fırına girdikleri ḥālide azıcık bile yanmadıkları ve vücūdlarına şiş, bıçak soktukları ḥālide yara bile ḳalmadığı, yılanla oynadıkları ve s̄‘ir acīb acīb şeyleri görülmektedir. Bunlar keramet değildir. Keramet olsa bile, bu yapanların kerameti değildir. Binā‘en-‘aleyh böyle kimseler bu işlerden ḫolayı bir şeref-i maḥşūş şāhibi ‘addolunamazlar. Bunlar keramet değil diyoruz; Z̄irā kerametın şartını belledik: Ḥaḳḳıyla müteşerri olmaḳdır. Bunlar müteşerri olmadıḳdanbaşḳa kerametın bi’l-iḫtiyār ehl-i kerametın ḡayrısına izhārı şer‘an cā‘iz olmadığından ve ḥilāf-ı meşrū‘ bir ḥālide bulunanlar velī olmayacağından bi’z-zarure yaptıkları keramet değildir.

Keramet kendilerinin değildir diyoruz.

Kendilerinin olmayınca başkasının olur. Başkasının olunca bunlara niseb veya intisābla irsen gelmiş olacak. Bu ise şāhiḥ değildir. İrsen keramet ḳalmaz. Çünkü velayet, şıfāt-ı m̄uktesebedendir; ba‘zılarında vehbī de olur; hasebī, neşebī değil. Keramet ise lāzım-ı manşīb-ı velāyetdir. Velayet haseben ve neşeben mevrūs olmayınca lāzımı olan keramet de, bi’z-zarūre mevrūs olmaz. Yalnız kerametın irsiyeti, farz-ı muhal [114] olarak teslīm olursa İmāmü’l-mürselīn *sallallāhi ‘aleyhi ve sellem* efendimiz ḫazretlerine bi’l-‘umūm mü‘minīn īmān ve icabet etmiş olmaḳ ḫasebiyle mevcūd olan şiddet-i intisāba bināne efrād-ı mü‘minīnin her birinde peyḡamberimizin azıcık umūr-ı ḫāriḳası mevrūs ve zāhir olmaḳ lāzım gelir. Mü‘min de mütesāviyen ḫārikāt-ı peyḡamberī z̄uh̄ur etmezse kerametın hasebe’l-intisāb z̄uh̄ur etmeyeceği evla bi’t-ḫarīḳ olur. Öyle olunca bu ḥāllerin başḳa bir sebep-i ḫāḳikisi

olmak behemehal lâzımdır. Sebeb-i haķikisi ya mādđi olacak ya ma'nevī. Mādđi değildir; ğünkü mādđi olsa řabāyi-i maşşuşanın zavali lâzımdır; ya 'nī ateş ateşlikden, demir kesmekden çıkmalı. Hālbuki ateşin ateşliği mevcūd herşey'i yakıyor; demir herşey'i kesiyor, bāhuşuş yapanıń vücūduna giriyor, ama o adam te'şiri olmuyor. řu hālide sebeb-i haķikiniń mā'nevī olması lâzım gelir. İşte sebeb-i ma'nevī de havāstır; ya bir āyet-i kerīme ya bir vird-i maşşuş ve 'azīmet ile meşęül olan bir adam bu gibi mevāddın te'şir ve eleminden masūn kalır. Faķať 'aynı āyet-i kerīme ve 'aynı virdi izinsiz okuyan herkes bunları yapamaz. Meşelā Aħmed er-Rıfāī hāzretleri ve sā'ire gibi mażanne-i kirāmdan olan zevāt o āyet-i kerime ya da virdi okumakla kerameten min 'indillāh bir haşşa-i hāriķaya mazhar olur. O āyet-i kerime veya virde andan ya da izinlisinden izinli olmak şartıyla her kim devām ederse o aħvāl-i hāriķayı gösterebilir. Onuń için keramet olsa da esāsen başka bir zātın olur. Gördüklerimiz ise yapanlarıń kerameti değil, havās te'şiridir. Ma'ahaza zevāt-ı müşārun-ileyhimin āşār-ı hayriyye ve hidemāt bir güzīde-i dīniyyesini sū' -i isti'mālden 'ibāret olan bu gibi şeyler beyne'l-İslām bādī-i đalālı, aħvāl-i esefi iştīmāldir. Vaktiyle memālik-i Oşmaniyye'de bu maķūle aħvāl sok'aqlarda hüner yollu teşhir edilirmiş; āħiran ba'zı veķāyi' üzerine men' olunmuş. Mısır'da daha acīb bir hālide yapılmış; beş altı kısım halk toplanır, bir kısmı ateş yer, bir kısmı şiş şaplar, bir kısmı yılan sallar, bir kısmı çıplak omuzlarına koyduķları keskin kılığlar üzerine basa basa birisi dolaşır, bir kısmı da sırtaları çıplak olarak yere yatar üzerlerinden atla birisi ğiğner geğer. Naşıl ki işgal-i 'askerī altına alınır, andan şonra komiserle bi'l-ittifāķ men' olunur. Bunlara keramet demek kerametiń baħşāyiş-i ilāhīsine pek büyük ihanetdir.

Havāss mes' elesine gelince, gerek āyāt-ı kerīmeniń gerek āşār u evrād-ı huşuşiyyenin te'şirāt-ı maşşuşası inkār olunmaz derecede 'ādetā bedīhiyyat şirasındadır.

Okumak ile bir te'şir-i mādđi ve zāhirī görölmek garip denilecek kadar mestūru's-sır ve'l-ħikmedir.

Āyāt-ı celīle ve ezkār-ı sā'ire-i huşuşiyye ile te'şirāt-ı maşşuşa huşuşu şer'an daħi şābitdir ki, lisān-ı aķdes-i şerī'atda rukye t'abīriyle mustalahdır. Kütüb-i tefāsir ve eħādīs-i şerīfede şirası geldikçe ba'zı āyāt-ı muķaddese ve eħādīs-i şerīfenin hasiyet-i maşşuşası beyān olunduğu gib İmām-ı Ğazzālī ve sā'ir e'azim-ı 'ulemā hāzerātının mustakil risāleleri daħi vardır. Hattā Aħmed el-Bünī merħūmunuń te'lif buyurduğu şemsü'l-maariş'in Suęra'sı bütün bu gibi havassla mālī olduğu gibi ağrabü'l-ęarā'ib denecek kadar havass-ı acībeyi mücib āşārı hāvīdir.

Eṭibbā, havassın te'sīrine *i'tikādiḡ te'sīri* diyor. Mecmu-ı ma'lūmāt ve mütāla'at-ı māddiyata münḡaşır olmasından ṡolayı sırrına muṡṡalı' olamadıklarından bu keyfiyatı böyle tevcih ile mütesellī olmak isterlerse de bu ṡaḡih değildir. Çünkü [115] *i'tikād*, bir ḡükm-i taṡdīkīyi taṡdīk ve izandan 'ibāretidir. Ya'nī bir şey' bir şey' ile muttaṡıfdir demek ve öyle olduğuna inanıp kabül etmektedir.

Meselā šu gördüğümüz dünyāniḡ šonrada yaratıldıđına inanmak ve dünyāyı böyle tanımak i'tikāddir. šu ḡâlde i'tikād 'ilm-i cāzimden 'ibāretidir. 'İlim ise ma'lūma tābi'dir. Bu kıyās netīcesinde i'tikād ma'lūma tābi' olup, Yoksa ma'lūm 'ilme tābi' olmayacağından āṡār-ı meṡḡūde-i acībe, 'ilim ve i'tikādiḡ netīcesi olmayıp belki i'tikād, havassın ve bunların te'sīr-i acīb ihdāṡ etmekte olduđunu tedkīk ve işbāt bābındaki berāḡiniḡ netīcesi bulunmak lāzım gelir. Hasılı i'tikād mü'eṡṡir deđil, belki mütessir-i tābi'īdir. šırası geldikçe *rukye*, *ṡann* ve *tevekkül* bahislerinde inṡāa'llāḡ biraz daha ma'lūmāt verilir.

Avrupalıların *manyatizma* dedikleri bir hokkabazlıkları vardır. šüret-i icrası hemān herkesçe ma'lūm gibidir. Meselā bu šıfat ṡāḡibi karşındakine elleriyle ve yumruklarıyla işaret etmesi veya gözlerini dikerek sıkı sıkı bakması üzerine karşındaki derḡāl düşer, bayılır. Daha tuhafı bu ki: Bu bayılana her ne šorarlarsa verir. Pek eski ve bir iki biḡ senelik veḡāyi'-i tarihiyyeden bile ḡaber verdiđi olur. Ma'amafih ayıldıđı vaḡit cevāb verdiđi šeyler tekrār šorulsa cevāb veremez. Çokları, ḡuṡūṡiyle aḡvāl-i bedeniyye ve ruhiyye ile mütevaḡgil eṡibba bunuḡ sırrını bilemedikleri için sır u ḡaḡiḡati henüz mütekeṡṡif olmayan ve faḡaṡ icabında beṡ altı kiṡiniḡ zātlarına maḡṡūṡ olan ma'rifet telaḡḡī ederler. ḡālbuki erbabı 'indinde eḡ'adī ve ḡayr-ı mu'teber bir melekedir. Erbabı bunu *sara'u's-ṡaḡiḡ* ile yad ederleri ki, ḡaḡiḡati bir cinnīyi teshīrden 'ibāretidir. Gerek İslām gerekse İslām'ıḡ ḡayrı bir ādem *riyāzet* vāṡıtasıyla kendine müseḡhir kıldıđı bir cinni karşındakiniḡ vücūduna işaretle ve sā'ir da'vet ile idḡāl eder, o da bayılır; o ādem'in hemān bi'l-'umūm ḡissiyātı cinnin taḡt-ı tasarrufunda ḡalır. Onuḡ lisaniyla o šöz šöyler. Cinnler ḡayāt-ı medīd ṡāḡibi olduđlarından šorulan veḡāyi'-i ḡadīme-i tarihiyyeyi o cin ya bi'z-zāt veya refīḡası mevcūdesinde serian bi'l-istihbar ihbār eder. İhbārātıḡ šıdḡ ve kizbine gelince: Cinn-i musahhirin mezheb ve meṡrebine tābi'dir. İzhār-ı ṡan'at sevdasında bulunanlara, müseḡhir olanlarıḡ ihbārātına ḡaṡ'ıyyen emniyet edilmez. Emniyet edilecek gibileri esāsen böylelerine müseḡhir ve ḡādım olmaz. Hele bir ḡaḡiḡatin ta'yīni ḡuṡūṡunda, meselā bir mücrimin ta'yīn-i mahiyet-i cirimi ḡuṡūṡundaki šözlerine aṡla inanılmaz ve

‘amel olunmaz. Çünkü şerī‘at-ı muṭahhara, veḳāyi‘de ‘ilm-i yakīnī vermek için şehadetve nişāb-ı şehādet ve tezkiye-i şühūd vaz‘ buyurmuşdur. Sara‘u’s-şahīhte bunların hīçbiris mevcūd değildir. Binā‘en-‘aleyh bununla hīçbir mücrim tecrim edilmez.

Bu bahşis ortaya atmağdanmağşadım, iki şeydir: Biri manyatizmanın ne olduğı çok kişilerce meçhul olduğundan faillerine meziyet-i maḥşūşa ve bizde bulunmadığından tolayı bu cihetden noḳşān isnat ediliyor.

Esāsen pek tehlikeli olan bu şan‘at, bir şeref değildir. Esāsı da yine Müslümānlardan çıkmadır. Saralı kimselerin ḫalāşı çāresinde bulunmak üzere bu gibi maarif Fas diyarında ve Şam-ı şerīfde tedris olunmaktadır. Bu bābda kamil olan zevāt, hūnerlerini benī-nev‘inin ‘āfiyetinde [116] istiḥdām ederler. Faḳaṭ ĩkā-yı şan‘at riyāzet-i şedīdeye muḥtāc olduğundan ve esāsen tehlikeli bulunduğundan ma‘lūmātını mektūm tutarlar. Hele ḫalka izḫār-ı şan‘at ve siḫriyyet etmeye tenezzül etmezler.

İkincisi ise manyatizmanın izḫār-ı ḫaḳḳa, ta‘yīn-i ḫaḳḳate medar olacak bir kuvve-i hamiiyeti ḫāvī olmadığını beyāndı. Bu da tafşīlāt-ı vakıamızdan anlaşılmiştir.

[XVI]

Mekārimü’l-ahlāk 16 (19 Zilhicce 1326 / 30 Ḳānūn-ı Evvel 1324): 121-123

[121] Hasılı mu‘cize ve keramet, lisān-ı ḫaḳḳat-i beyān-ı şerī‘atda öyle bir harikulade şeylere ıtlāk olunur ki, o şeylerin meydāna gelmesinde fen ve sā‘ir esbāb ḫulūl etmeye. Fen vāsıtasıyla zuhūra gelen şeylere harikulade denmez. Hatta harikulade terkiibinin ma‘nāsı mülāḫaza eyledikte anlaşılacağı üzere mu‘cize ve keramet emşālī şeyler, ‘ādet hark eden şeyler olup, ‘ādet ise geçenki nüşamızda beyān eylediğimiz veçhile müsebbebātın esbab vāsıtasıyla zuhūrunda mustalah olduğundan ve bi-t‘abīr-i evzah herhangi bir şey’in vücūd bulmasında min ‘indillah mu‘ayyen olan esbāb tehyie ve tekemmül etdiği mevālī de ğayr-ı mevcūd olduğu şüretde o şey’in vücūda gelmesi ‘ādet-i ilāhiyye muktezası emr-i zaruri olmağla, bu yolda esbāb tavassutuyla eşyānın vücūd bulmasına ‘ādet ıtlāk olunmaktadır. Maḥşūş ve ğayr-ı maḥşūş mücerred olarak vücūda gelmeye *fevḳa’l-‘āde*, *ḫāriku’l-‘āde* denilmekde olduğundan ba‘zı kimselerce esbābı meçhul olmağdan tolayı şāyān-ı isti‘cāb ve istiğrāb bulunan şeylere, meselā, fotoğraf, sinematograf, elektirik gibi keşfiyāt-ı cedīdeye *ḫāriku’l-‘āde* ıtlāḳı şahih

olmaz. Çünkü *ṣānī* te'ālā ve teḳaddes ḫāzretleri bu maḳūle eşyānıñ terekküb etdiği eczāyı ḫalk buyurduğu vaḳit, onların yekdiğerine te'şirini vey aşey-i āḫirden teessür-i tābi'ini de ḫalk buyurmuş ve ancak keşfi vey taṭbīki bu zamāna ḳadar teahhur eylemişdir. Binā'en- 'aleyh bunlar ḫāriḳu'l- 'āde değil, belki muvāfiḳ-ı 'ādetdir.

Yuḳarıda da söylediiğimiz vechile ḫiçbir velī, peygamber derecesine ḳıḳamaz ve manşib-ı 'ālī-i velāyetde ne ḳadar teraḳḳī ederse etsin ḫiçbir velī de teklīfāt-ı ilāhiyye sākıt olmaz. Herşey'i kendilerine mübah zan ve i'tikād eden ba'zı kimseler vardır ki "Bir insān Cenāb-ı Perverdīgār'a şonj derece muḫabbet edebilirse emr u nehy-i ilāhī andan sākıt olur" diye vehm ederler. Ve onlardan ba'zısı da, [122] "ibādet, Cenābullāh'ı tefekkürden 'ibāret olup 'ibādāt-ı zāhira ile mükellef olmadıḳlarını" tahayyül ederler. Şu her iki i'tikād, küfürdür. Bu i'tikād şāhibi de kāfirdir. ḫiçbir ferd yokdur ki, teklīfāt-ı şamedāniyye kendisinden sākıt olsun, peygamberler bile mükellef idi.

Yine nüşha-i sābıḳada zikretdik ki, nāssın efdali peygamberāndır. Şimdi sā'ir nās arasındaki efdalleri ta'dād edeceğiz. İnsānların birbirleri üzerine inde'l-hay'da şerefli olması māl ve neşeb cihetiyle değil, belki ittikā cihetiyledir. Bi't-ṭab' evliyā-i 'izām ḫāzerāti mütakki olduḳlarından āḫād-ı nāsdanḫayırlıdırlar. Evliya içersinde eñ ḫayırlı ve eñ şerefli ve itikā ve şevābı eñ ziyāde olan Şadīḳ-i A'zam Cenāb-ı Ebū Bekir *radıyallāhu 'anh* efendimiz ḫāzretleridir. İkinci derecede 'Ömer el-Fāruḳ *radıyallāhu 'anh* efendimiz ḫāzretleridir. Üçüncü derecede Oşman Zu'n-nüreyn *radıyallāhu 'anh* efendimiz ḫāzretlerdir. Dördüncü derecede 'Ali el-Mürtezā *kerramallāhu vechehu ve radıyallāhu 'anh* efendimiz ḫāzretlerdir.

Çeharyār-ı müşārun-ileyhim ḫāzerātının ḫilafetleri de bu tertib üzere vuḳū' bulmuşdur.

Müşārun-ileyhim ḫāzerātından şonra eşref ve efdal nās, sā'ir aşḫāb-ı kirām *rıdvānullah 'aleyhim ecmain* ḫāzerātıdır. Ama aşḫāb-ı kirām arasındaki efdaliyyete gelince: Çeheryār-ı güzīnden şonra *aşere-i mübeşşere*, onlardan şonra *ehl-i Bedir*, şonra *ehl-i Uḫud*, şonra *ehl-i biatü'l-Rıdvān*, şonra *ehl-i aḳabeteynt*dir.

'umüm aşḫāb-ı kirāmı ancak ḫayr ile yād etmek ve ḫaḳlarında muḫālif-i ihtiram ve tazim bir sözü söylememek ve ḫātırta getirmemek ehl-i İslām'a vācibdir.

Aşḫāb-ı kirāmdan ba'zı zevāt ḫaḳḳında ba'zı kimselerin muḫālif-i ādāb-ı İslāmiyet söz söylemeleri dīn-i mübīn-i Muḫammedī'ye cehaletlerinden ve aşḫāb-ı kirāmın inde'l-ḫüdāda ve nezd-i Cenāb-ı peygamberīdeki şereflerini bilememekden ve daha açık

t'abirle ehlü's-sünnet ahlâkıyla ahlâklaşmadıklarından, bir de hamâkatlerinden ileri gelmektedir. Ve illâ biraz 'aklı başında, biraz da munsif olan ve azıcık 'ilm-i dînden behremend bulunan bir müslümân taşavvur olunmaz ki, Allah ve Rasûlullâh 'inde bi-lâ-tefrik gâyet maqbûl ve kıymetli oldukları ehadîs-i celîle-i cenâb-ı peygamberî ile şâbit olan aşhâb-ı kirâma karşı hiss-i tazimden başka bir hisse ve lisân-ı tevkîrden başka bir lisaña mâlik olsun.

Aşhâb-ı kirâmdan ba'zı zevâtı Hâzret-i Peygamber 'aleyhi's-şalât ve's-selâm efendimiz cennet ile tebşîr buyurmuşlardır. Onlar da aşere-i mübeşerre ile Hâzret-i Fâtıma ve Hâsâneyn-i ahşeneyn ve esmâ-i mübarekesi kütüb-i mutavvelâtta muharrer aşhâb-ı kirâmdır.

Aşere-i mübeşşere, hulefâ-i erbaa, Talha, Zübeyr, Sa'd, Saîd, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, 'abdurrahman b. Avf *radıyallahu 'anhümdür*.

Tebşîr-i Hâzret-i beşîr 'aleyhi's-selâma mazhar olan zevât-ı muqaddesenin isimlerini taşrih ederek cennetlik olduklarına şehadet ederiz. Mâ'adâ hiçbir müslümânın ismini ta'yîn ve taşrih ederek cennetlik olduğuna şehadet edemeyiz. Nitekim Kitâbullah'ta ve ehadîs-i Rasûlullah'ta cehennemlik olduğu musarrah olan eşhâşdanbaşka bir kâfirin ismini [123] ta'yîn ve taşrih ederek cehennemlik olduğuna hüküm ü şehadet edemeyiz.

Aşhâb-ı kirâmdan sonra en şerefli ve efdal tâbi'în ve sonra tebüttâbi'indir.

[XVII]

Mekârimü'l-ahlâk 17 (26 Zilhicce 1326 / 6
Kânûn-ı şânî 1324): 129-132

[129] Müslümânlara behemahal bir imâm lâzımdır. *İmâm* kâffe-i ümmetin umûr-ı dîniyye ve dünyevisinde re'is olan zâtdır. Millet-i islâmiyye İmâmsız olamaz. Ahkâm-ı muṭahhara-i İslâmiyye'den ekşerîsiniñ sıhhati ancak İmâmın vücûd ve iznine mütevaḳḳıfdır. Binâ'en-'aleyh Cenâb-ı Risâlet-me'âb efendimiz hâzretleri terk-i 'âlem-i fânî buyurdukları zamân aşhâb-ı kirâm evvelemerde imâm ta'yînine mubaderet ve o vazîfeyi îfâ ve ikmâlden sonra cesed-i pâk-ı hümâyûn-ı cenâb-ı risâlet-penâhîniñ defni huşûşâtına mübaşeret buyurdular.

İmâm, 'ilim ve şevketiyle ahkâm-ı muqaddese-i şer'iyyenin tenfizine ve icrasına qadir ve müslümân olacaktır; çünkü kâfirin İslâm üzerine velayeti yoktur. Ve hür olacaktır; çünkü kölenin hürler üzerine velayeti yoktur. Mükellef, ya'nî 'âkil ve bâliğ olacaktır. İnde'l-hâce çocuğun İmâmeti de câ'izdir. Fakat çocuk tasarrufât-ı şer'iyyeye ehil

olmadığından emr-i imāmetine bir vezir vekalet eder. Çocuk hadd-i būluğa vardıkda hūkūk-ı imāmeti asaleten idāre eyler. Zāhir ve Kureyşi olacaqdır. Çünkü imām gizli olursa, imāmetden maqsut olan fevā'id hāşıl olmaz; zāhir olmalı ki, münazaātın kaṭ'ī, hukukun ihkakı, mütegalibenin qahrı, dāru'l-islām hudut ve kalelerinin sedd ü muhāfazası, cüyüş-i müslimīnin techizi ve mazlumlara yardım gibi mühimmāt-ı umūr-ı 'ibādetde lede'l-hāce kendine mürāca'at edilsin. Şiilerden İmāmiyye tā'ifesinin "Ortalık fişk u fesat içerisinden olduğundan imām korkusundan gizli duruyor. Ne zamān ki mevādd-ı şer u fesat ortadan kalkar, zulüm ve inat sahiplerinin arkası kesilir, o vakit, İmām Mehdī kendini meydāna çıkararak yeryüzünü 'adālet ve şalāh ile imar ve tezyin eyleyecektir. Mehdī, Hāzret-i İsa ve Hızır gibi el-ān hayātdadır" demeleri i'tikād-ı bātıldır. Çünkü İmāmdan muntazır fevā'id hāşıl olmadıktan sonra onun yokluğuyla gizliği müsāvīdir. Şu hālde onların [130] i'tikādınca İmām hiç yok demektir. Dünyā İmāmsız olduğu gibi bütün ehl-i İslām'ın bi'l-vücūh 'aşırılca Allah'a 'āşī ve meyyitelerinin meyyite-i cahiliyye olması gelir ki, bu bātıldır. Çünkü İmām naşb etmek, 'umūm müslümānlara farzdır. Onun için bu i'tikād da bātıldır. İmāmetden maqsut, fevadi hā'iz olan mülūk ve selāṭīnin saltanatı cā'izdir. onların emri nüfūzuyla edā olunan cem' ve a'yād ve sā'ir aḥkām-ı dīniyye şahihdir. İmāmet, Benī-Hāşim'e ve 'Ali el-Murteza efendimiz evlādına maḥşūş ve meşrūt değildir. İmāmın masum, ya'nī hiç günāh işlemez olması, kezālik 'ilim ve ittikā huşūşundan zamānının efđali olması şart değildir. Çünkü vazīfesi yed-i emānetinde bulunan 'ibād ve bilādullahı zulme ve a'dāya çignetmemek ve aḥkām-ı şer'iyyeyi icra için muktezi tedābiri ifā eylemek, şahib-i hüsn-i siyāset olmaqdır. Bu vazīfe-i 'uzmāyı idrāk ve ihata ile beraber kemāl-i fazl u vera' her zamān bir imāmda ictimā' edemez. Huşūşıyla 'işmet ki "zenbe kādır ve muhtar bir insānda Hāzret-i Mevlā-yı Mütē'āl'in zenb halk buyurmaması"dır kaziyyesi, hıfzullah ile kişinin hiçbir günāh işlememesidir. Bu ise enbiyādan başka kimsede olmaz. Şer'-i şerīfde de böyle bir şıfat, şart buyrulmamıştır. Bunun için 'işmet ve efđaliyet imāmetde şart değildir. İmām, pādīşāh günāh işlemekle, halka zulm etmekle münāzil olmaz; ya'nī manşib-i imāmet nazār-ı şer'de üzerinden kalkmaz. Binā'en- 'aleyh muvāfik-ı şer'-i şerīf olarak verdiği kabūl veya icra etmemek cā'iz olmaz. Ama hilāf-ı şer'iat verilen emre itā'at cā'iz değil ise de, selāṭin ve me'mūrīn gibi qahr u galebe kādır kimselerin hilāf-ı şer'-i şerīf emirleri *ikrāh* nev'inden olup *ikrāh* ile olan emirlerden hangisine itā'at olunacağı ve hangisine itā'at olunmayacağı, fiḫh ve uşūl-ı fiḫh mesā'ilinden olduğundan ve mebahis-i kelāmiyyeden hāric bulunduğundan bu bābda fazla izāhāt vermiyoruz. Şu kadar ki

gerek zalim olan emir gibi gerek dilediğini yapan sâ'ir zalim kimse, bir adama yugayyir-i haḳ bir kimseyi ḳatl et dese ve ḳatl etmediği şüretde onu ḳatl yada cerḫ edeceğini de ihtâr eylese, o emre itâ'at câ'iz olmadığı, kütüb-i şerî'atda musarrah olduğunu ihtâr ile iktifâ ederiz.

Zalim bir emîrin 'azl ü ḥâl' i câ'iz değildir. Çünkü beyne'n-nas fitne u fesâd-ı kebîri; ve kıtal u cidâl ve sefk-i dimâyı; ve intizâm u ıstırâḫat-ı enâmı selbini mücibdir. Nitekim pek çok kereler müşâhede ve tecrübe edilmiştir. Bunun için selef-i şâlihîn, zalim olan emirlerine inḳıyâd ve izinleriyle cum'a ve bayram namâzlarını edâ eylerlerdi de, 'azl u ḥâl' cihetine sıyâneten li-selâmeti'n-nâs meyl eylemezlerdi. Hatta 'unvân-ı zulmü ḫasebiyle ḳıyâmete ḳadar yad olunan Ḥaccâc-ı zâlim zamânında bir ḫayli aşḫâb-ı güzîn mevcûd ve tâbi'în-i kirâm arasında nice kavâfil-i müctehidîn-i mücâhidîn ve 'ulemâ-i dîn na-ma'dûd iken oña isyan eylemeyip enîn iştikâlarını ancak Cenâb-ı Ḥakîm ve Ḳâdir-i Mutlak'a 'arz ile biat ve inkiyaddan nükûl eylemediler de, eḫâdiş-i peygamberî [131] ile müteâmil oldular. Bir ḫadîş-i şerîf me'âli şu vecihledir: "İmâmlara (pâdişâhlara) seb etmeyiniz. Belki onlara şalâḫ-ı ḥâl ile iyi olmalarıyla du'â ediniz. Çünkü onların iyiliği sizin için de iyiliktir."

Şurrâḫ-ı ḫadîş-i şerîf diyorlar ki: Çünkü dîn-i mübîn-i Aḫmedî'niñ muḫâfazası, umûr ve mu'âmelât-ı dîniyyeniñ intizâmı, reyanıñ selâmet ve sa'âdeti, müslümânların vezâif-i dîniyyeyi îfâya muvaffak olabilmeleri İmâmıñ şalâḫıyla olur. Demek ki İmâm sū-i aḫvâl şâhibi olursa reyanıñ dînî dünyevî umûru behemehal muḫtel olacaktır. Bunun için ba'zı 'ulemâ' ve suhela-i kirâm demişlerdir ki: Eğer bir du'âmızın ḳabûl olunacağını bilsek, o du'âyı pâdişâhın selâmetine şarf eyleriz. Çünkü onu nefsimize etsek fâ'idesi yalnız bize ḳalır, ama pâdişâha edersek, tekmil-i ibad ve bilad müstefit olur.

Ḥikmet ve 'âdet-i ilâhiyye iḳtizâsındandır ki, bir ḳavim bā-ḫuşûş İslâm bir ḳavim 'âsî olurlarsa ve vezâif-i dîniyyesini îfâ eylememeye başlarsa, ekseriyâ onları zalimlere muti ve musahhar ḳırlarlar. O zalimler bunların mâllarını da alır, hepsini ḫavf u endişeye düşürür. Bu zalimler kah emîr ve a'vânı olur kah aralarında türeyecek eşkiya yada mütegalibe olur. Bunlar o ḳavmin evladı iken onları envâ' i çeşit ḫaḳarete dūçâr eder. Murâd-ı ilâhi o ḳavmi terbiyedir. Eğer o ḳavim şerî'ata dönerlerse o belalardan

kurtulur ve illā o bela değişir, başka bela gelir, o gider başka gelir. Yā Allah'ı hātıralarına getirirlerde řerī'ata şarılırlar veyāhūd maḥv u perīřān olurlar.

Nusūs-ı katia böyle söylüyor; hatta “mukteza-yı ‘amelleri olarak ba‘zı zalimleri ba‘zısına musallaḥ eyleriz” ma‘nāsında bir āyet-i kerīme de vardır. Kütüb-i semaviyye-i sābıkanıñ birisinde de Cenāb-ı Haḫ “Münafıklardan münafıklarla intiķām alırım řoņrada hepsinden intiķām alırım” buyurmuşdur.

Hālā: Haccāc-ı Zālim'e, bu kadar nüfūza mālİKsek de, Hāzret-i ‘Ömer gibi için ‘adālet eylemezsin demiřler de, “Siz Ebū Zerr gibi mütteķī, řālİh kimseler olunuz da, ben size ‘Ömer gibi ‘adālet etmeye çalıřayım” demiř.

Mes'ele-i meřhūrdur “Dinsizin haḫķından ĩmānsız gelir” derler, pek büyük, pek doğru bir sözdür. Allah'a ‘āsī olan müslümānsiniñ ḫükümeti –ādetullah İktizāsı– zalim oluyor, bu ḫikmeti idrāk etmezler de, kendimiz vezāif-i dīniyyemizi ĩfāya başlamalıyız. Evlad ve aķrabāmızı da, bilebildiğimiz kadar elimizden geldiği derece müslümānlık yoluna çevirmeliyiz. Erbāb-ı kalem de menāhī, münkerāt yolunu göstermeyip, ya'nī “Tiyatrolar mekteb-i edebdir” filan demeyip, bi'l-‘aks “Tiyatrolar musahharlıktır. Müslümānlara yaķıřır şeyler değildir. Bir müslümāniñ başka bir kıyāfete bürünüp kendini bir fi‘il-i ğayr-ı meřrū‘nuñ faili göstermek ĩslāmiyet şıfat-ı celīlesiyle ğayr-ı mütenasibdir. Ḥuřuřıyla ‘irfān-ı ĩmāna eñ ziyāde muḫtāc olan evlad-ı vaḫan, münkeratın muķaddime-i tesdrisāt demek olan tiyatro ve emşalinden ānāt-ı şebabını maḥv u israf etmemelidir” denmelidir.

[132] Kezālik, vūkelā-yı millet olan hey'et-i mebūsān da aḫķām-ı muķaddise-i dīnimiziñ menāfi‘-i dūnyevimizi de ve ba-ḫuřuř matmah-ı nazarları, maķřad-ı ekberleri olan selāmet ve sa‘ādet-i millet ve vaḫanı da nařıl te'mīn ve tekeffül etdiđiñi teemül ve lede'l-ḫāce bi't-taḫķīķ teyaķķun etmelidirler de ba‘zıları orada burada konfor insānlar da dīn ‘aleyhinde idāre-i lisan inřāfsızlıđında bulunmamalıdır. Ma'lūmdur ki, bunlatı tevkīl ve ba's eden millet, dīnleri ‘aleyhinde idāre-i kelāma vekil etmediler. ‘ulemā'-i kirām da hasbe'l-vazīfe ḫalka nařīḫat ile mükellefdir. Ve me'mūrīn ve zabitān ma'ıyyetindeki me'mūrlar da bu güne nařīḫatlerde tenbihlerde bulunmalıdır. Aḫlāķ-ı ‘āmmeniñ iřlāḫı böyle böyle olur. Cenāb-ı Haḫķın isāle buyurduđu meřā'ib de böylelikle kaķar, bařka türlü kābil deđildir.

[XVIII]

Mekārimü'l-ahlāk 18 (4 Muḥarrem 1327 /
13 Kānūn-ı şānī 1324): 137-139

[137] Gerek ābid ve şālih ve gerek fasık ve fācirin arkasında namāz kılmak cā'izdir. namāzda İmām olmakda şalāh-ı hāl şart değildir. Kezālik ābid ve fasık kimselerin cenaze namāzı da kılinır. Gerek seferde gerek hizada ayağa giyilen mesh üzerine mesh cā'izdir.

Bir kap içersinde bir miqdār şu ile kuru üzüm yāhūd kuru hurma kondukda üzüm yāhūd hurmanın lezzeti suya çıkısa, o şu sekr (sarhoşluk) verecek bir hāle olmadığı müddetçe içmek cā'izdir. Ama sekr verecek bir hāle gelirse içmek ḥarām olur.

Vākıan bu mesā'il, 'ilm-i celīl-i fıkhā 'āi'd ise de rāfizīlerle sā'ireniñ bu mes'elelerde ehlü's-sünnete muḥālif i'tikādda bulunmaları ḥasebiyle 'akā'id-i seniyyeye dā'ir mebahis ve mesā'il-i kelāmiyye sırasında zıkr u taşriḥ edilmek eslāf-ı kirāmın sünnet-i şābitesi olmuştur.

Ḥayātda bulunan insānların emvāt-ı müslimīn için du'ā ve şadaka etmelerinde emvāt-ı müslimīne fā'ide vardır. Meselā bir insān bir fātiha-i şerīfe veya bir şalāt ü selām okuyup da şevābını bir veya müte'addid ve bütün ehl-i imān ervāhına hediye etse, o şevāb onlara min-'indillah verilir. Kezālik namāz kılsa, oruç tıtsa, ḥac ve umre [138] ve tavaf eylese, şadaka verse de bunların şevāblarını ervāh-ı mü'minīnden istediği kimselere veyāhūd 'umūmuna hediye etse, vāşıl ve ervāh-ı mü'minīnde o şevāba ve andan mütevellid menāfi'e nā'il olur. Bu mes'elede de firak-ı dālleden Mu'tezile'niñ yañlış zehab ve i'tikādları vardır. Onlar "İnsān sa'y ve iktisāb eylediği menafiden başka bir şeye nā'il olamaz" me'ālindeki āyet-i celīleye istināden ahyāniñ 'ibādātından emvāt müstefid olmaz diyorlar. Ḥālbuki āyet-i kerimeyi yañlış tefsir ediyorlar. onların tefsirine göre insān akrabāsına vāriş olmamalıdır; hediye almamalıdır. Çünkü vārişe mevḥubun-leh gelen māl, kendi kesbi değildir. āyet-i celīledeki sa'y müfessirīn-i 'izāmın taşriḥ ve beyānlarına göre asaleten, niyabeten sa'ydan eammdır. Mevrus ve vāhib ve nef'an li'l-emvāt 'āmil bi'l-niyābet vāriş, mevḥub ve meyyit için sa'y eylemiş oluyorlar.

Ḥatta cenaze namāzının meşrū'iyeti de bu ḥükmü mü'eyyedir. Cenāb-ı Ḥaḳḳ şerī'at-ı muḥahharasıyla 'ālem-i mevcūdiyyetin bi-esrihā menāfi'ni te'mīn buyurmuştur. Ya'nī şerī'at öyle bir nizām, öyle bir ḳanundur ki, ins ü cin ve sā'ir mevcūdātın gerek ḥayātlarına gerek mematlarına ve ba'de'l-memat merci'lerine 'āi'd ne ḳadar hukuk

varsa, onları tekeffül buyurmuş ve kendine şarılını hıçbir hâlde, hıçbir sebeble muhâfazadan ve selâmet ve sa'âdetden hâric bırakmamıştır. Dirilerin menâfi'ni gösteren şerî'at, emvâtıñ da ile'l-ebed menafini, hukukunu muhâfaza ediyor; insânları benî-nev'ine mu'în ve zahîr kılan ve tarîk-i mu'âveneti irae eyleyen şerî'at, o mu'âveneti, benî nev'iniñ yalnız hayâtda bulunanlarına kasr u tahdid etmiyor. Bidâyet-i hilkatden yevm-i kıyâmete kadar gelecek insânlara mu'âvenet ve hizmeti ta'yîn ediyor. Bu şüretle ebna-i beşeriñ himmetini 'âlî ve vâsî kılıyor. Şâhib-i vicdan bir insân, azıcık bir mülâhaza ile anlayabiliyor ki, beni-nev'ine îfâ etmek himmetinde buluncağı bir hizmet ve mu'âveneti, evdâ ve ehibbâya yâhüd hayâtda bulunanlara eylememeli; belki el-ân sâkin olduğı vatanımı kim feth eylemiş, kendiniñ tâ bidâyetden bugününe dek sebab-i vücudu ve hayâtı kimler olmuş, vatanına kimler hizmet eylemiş, bu dîn kendine naşıl intikâl etmişdir? Muhît-i başîret ve fikretinde şöylece her nev'î müteselsil hey'et-i mu'âvenet ve hizmeti mülâhaza edecek olursa bugünkü sa'âdetiñ eski müslümânlar sâyesinde olduğunu ve Binâ'en-aleyh hâl-i hâzırdan fazla eski müslümânlarıñ tab'an minnetdârı bulunduğunu vicdânen ve yakînen idrâk eder. Her şâhib-i vicdan minnetdar kaldığı kimselere karşı 'arz-ı şükran hissiyle fıtraten mütehassis olduğından bugünkü mevcüdiyet ve sa'âdetini vañtiyle ihzâr ve te'mîn etmiş olanlara bir hizmet bulunmak ister. İşte o hizmet onların ervâhını şâd edecek vücuha tevessüldür. Hâzret-i Mevlâ-yı Müt'e'âl'iñ tab'-ı selîm-i beşere tevdî' ve ihsân buyurduğı şu hiss-i şükranıñ şüret-i ta'tbîk ve icrasını kanun-ı şamedânîsi olan şerî'at-ı mu'tahharada beyân buyurmuş olduğından tâbi'at-ı selime sū-i muaşeret sebebiyle ne kadar bozulmuş olsa, elde şerî'at buldukça, ya'nî onunun müteâmil ve onun aḥkâmına şâdık ve mu'tekid oldukça her ḥaḳ icra olunur. Gerek ahyânıñ gerek emvâtıñ hukukuna ka'tan hâlel gelmez. İşte kanun-ı tâbi'i dedikleri kanun, şerî'atdır. Başka hıçbir kanun, kanun-ı tâbi'i olamaz. Onun için meḥâkim-i hukukiyye ve cezaiyye ve umûr-ı idariyye ve icraiyye ve inzibatiyyesinde aḥkâm-ı şerî'at ta'tbîk olunan memalikde [139] ḥalk, her türlü endişelerden azade ve yekdiğerleriyle uhuvvetde olur. Hukuk-ı mütenevviaya dâ'ir vereceğimiz ma'lûmât-ı şer'iyyeden de anlaşılacağı üzere bir müslümân bir kabirden geçerken o kabirde metfun olan müslümâna selâm verecekdir. Bu selâmıñ envâ'ı vardır. eñ muhtasarınıñ me'âlî şu şekildedir: "Meşakḳat ve ızdırabdan sâlim olasınız. Allah'dankendimiz ve sizin için elem verir meşkaleden emîn olmak isteriz." Kabrisdanduhûlünde emvâta selâm sünnet-i seniyyedir. Şüret-i selâm yine Hâzret-i Peygamber efendimiziñ ta'lîmidir. Hatta Bedir'de ecsâd-ı maḳtûle-i müşrikini bir kuyuya doldurdukları vañit, Cenâb-ı Peygamber kuyunun

ağzında “nuşret-i ilâhiyye ile mü’minlerin galebe eyledikleri, ve küffârın, zât-ı risâlet-penâhîlerini münkir müşriklerin mağhûr ve münhezim oldukları” hakkında ecsâd-ı maqtûleye hitâben vaki olan beyânât-ı peygamberî aşhâb-ı kirâmdan bir zâtın (Allahu a’lem Hazret-i ‘Ömer’in) bâis-i istiğrab ve istifsarı olması üzerine emvât, ahyâdan daha hassas olup ancak cevâblarını işitdirmeye muhtedir olamadıklarını ta’lîm ve Binâ’en-‘aleyh emvât-ı müslimîne selâm i’tasını ve uşûl-i selâmı tefhîm buyurmuşlardır. Kabirlerin ziyareti ve âdâb-ı ziyaret hakkında âşâr daği mevcûddur.

Ba’zı mekanların kendilerine mahşûş şerefi vardır. Bu da âşâr-ı şahîha ile şâbitdir. Meselâ Mekke-i Mükerrreme, Medine-i Münevvere, Beyt-i Muqaddes gibi. Hazret-i ‘Ömer bir gün, Peygamberimiz Efendimiz Hazretlerinden hangi mahalleri hayırlı, hangisinin şerli olduğunu sorar. Cenâb-ı Peygamber ise bu bâbda henüz tebligat-ı ilâhiyyeye şeref vârid olmadığından “Bilmiyorum” cevâbını i’tâ buyururlar. Mu’ahharan Hazret-i Cibrîl’den Cenâb-ı Peygamber istifsâr buyurur. Hazret-i Cibril de, buna dâ’ir emr-i ilâhî şeref-telaqqî eylemediğinden “Bilmiyorum” cevâbında bulunur. Bunun üzerine Cenâb-ı Bârî’den istidâ buyrulmasını Cibril’e emr buyururlar. Cenâb-ı Cibril, zât-ı Vâcibü’l-vücûddan lede’s-su’âl “mekanların hayırlısı câmi’ler ve şerrlisi isi sok’aqlar” olduğu i’lâm buyrulmakla keyfiyeti peygambere ‘arz ve teblîğ buyrulduğundan bu babdaki hadîs-i kudsiyi Hazret-i ‘Ömer ta’lîm buyurur. Bunun için insânın bilmediği şeye “Bilmiyorum” demesi sünnet-i seniyyedir. Şâhib-i kemâl ve irfan olduğuna emaredir. Mekanların şerefleri sükkânı i’tibârıyla değil, belki Cenâb-ı Hakk’ın oraya tahşîş ettiği şeref hasebiyledir.

[XIX]

Mekârimü’l-ahlâk 19 (11 Muharrem 1327 / 20 Kânûn-ı şânî 1324): 145-146

İlim, ‘akldan efâldir. ‘İlim inde’l-muḥakkikîn öyle bir şıfatdır ki, kimde bulunursa söylenen ve söylenmesi mümkün olan şey’ ona münkeşif ve zâhir olur.

Akil min-‘indillah nefse verilmiş olan öyle bir kuvvetir ki, onuyla ‘ilim ve idrâka vuşlat ḥâşıl olur. Bu tariflerden müsteban olacağı vechile maqsud bi’z-zât olan ‘ilim, vesile olan ‘akldan efâd olur.

Çocuk iken mevt olan müşrik çocukları cennetlik veya cehennemlik oldukları ma’lûm değildir. Fıtrat-ı asliyyeleri i’tibârıyla cennete dağil olmaları ve anne ve baba i’tibârıyla cehennemlik olmaları lâzım gelir ise de, ancak hangisinin muvâfık-ı âşâr olduğu veya şüret-i âharla ḥaqlarında mu’âmele olunacağı hakkında ihtilâf-ı ‘ulemâ

vaki olmuş ve hatta İmām-ı Azam *rahmetullah 'aleyh* hazretleri bu bâbdaki su'âle karşı "Bilmiyorum" cevâbında bulunmuşdur.

Müslümânların olduğu gibi keferenin de melâ'ike-i hafâzası vardır. Hafâzanın vazîfesi, insânların işlediği hasenât ve seyyiâtını yazmağdan ibâretidir. İstilah-ı mütেকelliminde vücûdu olmayana şey' t'abîr olunmaz.

Sihir vakidir. Sihrin Türkçesi *büyü, bügü*dür. aķā'id-i ehlü's-sünnetdendir ki, sihir ile ba'zı garip hâller vaki olur. Sehere-i Firavun kışşası Qur'an'da ma'lûmdur. Sihir bir kimsenin marâz ve helâkı ve mazârr ve hasârı ve ihâdfe ve idbâr ve iķbâli ve zevceyn(?) ve sâ'ire meyânında i'tilâf ve ifitrâkı zuhûra gelir. Sihir, havâss ve azâimle ve sâ'ir şüretle de hâşıl olur. 'umûmi sihr olmaķla beraber şüret-i iķâ' ve keyfiyet-i huşûli i'tibârıyla bazen inkisam eder. Sihr-i mükemmel semavi bir 'ilimdir. Ta'lîm ve taalümü kime vâcib kime câ'iz kime olduğu âtiyen *inşâa'llâh 'ilim* bahşinde gelecektir. Hele sihir yapmaķ harâmıdır; sihir [146] esbâb-ı zâhir kabilindedir. Asl-ı te'sîri Hakk *celle ve 'alâ* hazretlerindedir. Te'sîri sihirden bilen el-'iyâzü billah kâfir olur.

İsâbet-i 'ayn hâķdır. Ba'zı gözde bir haşşa vardır ki, bir şeye diķkat ile bakınca o şey' kırılır, helâk olur. Bunda te'sîr yine Allah'tandır. 'âdet-i ilâhiyye o yolda yarattığı bu maķûle gözün baķtığı şeyde eşer halk buyurur. "Göz deveyi tencereye, insânın kabre koyar" ma'nâsında bir hadîs-i şerîf şeref-vârid olmuşdur ki, nazara gelen deve hastalanır, şâhibi keser. İnsân nazara gelirse, hastalanır *mazallah* helâkda vukû'a gelir. Onun için bir insân diķkatle bir şeye baķtığı vaķit, *maşallah illa kuvvete billah* derse, bi-iznillah gözünden, nazarından zarar hâşıl olmaz. Esâsen nazarın zararı, diķkatle, ehemmiyetle bakmaķ ve gördüğü şey'i iyi, çok görmek neticesinde ve ilk baķışta huşûle gelir. Bunun için nazara ve tahyîre şâyân, ya'nî görüldüğü vaķit iyiliğinden, çoķluğundan, güzelliğinden tolayı ta'accüb ve hayret verecek, göz kalacaķ gibi şeylere kafa kemiği filân asmaķ câ'izdir. *Fetâvâ-yı Tâtârhâniyye*'de ekin ve bağlara kafa kemiği asmanın cevazı hakkında bahş vardır. Gözü nazarlı kimseler ilk evvel kafa gibi şeyleri görerek hads-i nazarları münkesir olur, o şeyler de nazardan emîn kalır. Hatta *Reddü'l-muhtâr* ve *İbn Âbidîn*'de de bu yolda cevâz ve bahş mevcüddür. Hazret-i Oşman b. Affân *radıyallah 'anh* efendimiz küçük güzel bir çocuğun çenesinde olan çukuruñ mürekkep filân ile siyahlaştırılmasını emir buyurmuşdur. Çocuklar fitraten güzelce olur. Bir de üstü başı tezyin edilirse herkesin gözüne herkesin gözüne güzel gözükür. "Ne güzel çocuķ!" gibi diķkatle baķılan da olur. Bunlar içerisinde gözü

zararlı kimselerin hepsi hakkıyla mütedeyyin-i İslâm terbiyesi ile terbiye edilmiş, kendinden kimseye zarar gelmesi ister olmaz ki, *maşallah* desin. O çocukcağız, birinin nazarına uğrar, hastalanır. Bundan tolayı çocukları süslememek evlâ ve eslem ve çocukların hıfz u selâmet ve ‘âfiyeti huşuşunda ehemm ve etemm olur. Ba‘zı çocuklara eski müslümânların boncuk falan takmaları, damlara kaplumbağa kabukları asmaları *allahu a‘lem* bu müsâ‘ade-i şer‘iyyeden mehuz olsa gerekdir. Bu gibi şeyler her hâlde güzelliğe nokşân vereceğinden gözü zararlı kimselerin nazar-ı hayret ile bakmasına mâni‘ olur.

Maşallah illa kuvvete billah demek bağan kimsenin zararını men‘ eder. Kafa kemiği takmak, çocuğun yüzüne siyah bir şey sürmek, güzel bir şeye zarar gelmesini men‘ eyler. Ama hafazan-allah bir şeye nazar işâbet ederse kurtarmanın çâresi nedir? Şer‘-i şerîf buna ne tedbîr beyân buyurmuşdur? Denirse hadîs-i şerîf-i âtiyi mülâhaza eylemelidir. Hadîs-i şerîfin me‘âli şöyledir: ‘ayn hakdır. Bir şey’in vaqt-i mukadderinden evvel mahv olması mümkün olsa nazar sebebiyle olabilirdi. Ey gözü zararlı kimseler! Sizden zarar görenler, eğer iğtisâliniz talep ederse, iğtisâl ediniz.

Bir kimse hastalanır, fülân kimsenin nazarı işâbet eylediğine dâ‘ir şübhe olunur, bu kimseye uşul-i meşrû‘asına tevfiқан yıkanıp suyunu vermesi teklif olunursa o kimse yıkanmalı, suyunu vermelidir. O teklife muvafakt edip yıkanmak ba‘zı ‘ulemâ‘ ‘inde vâcibdir. Şüret-i iğtisâl ber-vech-i âtidir:

[XX]

Mekârimü’l-ahlâk 20 (18 Muharrem 1327 / 27 Kânûn-ı şânî 1324): 153-155

[153] Nazarı ve gözü zarar verdiği şübhe olunan kişiye bir çanak şu götürülür. Çanak yere bırakılmaz, elde tutulur. Gözü zarar veren kimse bundan bir avuç şu alır, ağzını çalkalar, azğındaki suyu o çanak içine döker. Tekrâr kaseden bir miqdâr şu alır, yüzünü yıkar, şol eliyle bir miqdâr şu alıp sağ elini, şol eliyle bir avuç şu alıp sağ elini yıkar. Şonra şol eliyle bir miqdâr şu alıp sağ dirseğini ve sağ eliyle bir miqdâr alıp şol dirseğini yıkar (ama bilek falan yıkanmaz). Badehu yine bu tertîb üzere sağ eliyle alacağı şu ile şol ayağını ve şol eliyle alacağı şu ile sağ ayağını yıkar. Şonra sağ böğründen aşağı kaba etini yıkar. Bu vecihle iğtisâlden şonra bu su, nazardan zarar görmüş olanın arқа tarafından başı üzerine dökülür. *Hadîka-i Nablûsiyye*’de ‘ulemâ‘ dan böyle nakl olunur.

Gözün bu yoldaki zararının şüret-i huşülü hakkında hükemâ da epeyce kı̄l ü kı̄l etmişler ve gözü zararlı olan kimsenin gözünde kuvve-i semmiye olup (elektirik te'şiri gibi olacak) bağıttığı kimsenin nefsinı yâhüd [154] mālını tesmīm ve ihlāk eyler demişlerdir. Her ne olursa olsun naklen ve 'aqlen zarar-ı 'ayn haq ve müttefakdir. Bu gibi kimselerin 'ale'l-ekser, sū-i ahlāk şāhibi olduklarına 'ulemā'-i kirāmdan kail olanlar var. Hüsn-i ahlāka ve nüfus-i latife sahiplerinin gözünden hıçbir zarar olmaz diyorlar. Ba'zı 'ulemā' da nüfus-ı nefise sahiplerinden olabilir demişlerdir. Böyle kimselerin ihtilâtdan meni ile nafaqasın beytülmal-i müslimīnden i'tāsı hakkında ba'zı 'ulemā'-i kirām cevaz-ı şer'ī vermişdir. Nazara uğrayarak hasar-dīde olan kimselerin zarar ve ziyanlarının, kimin gözünden huşüle geldiye andan tazmini huşüşunda fuḫahā-yı Şāfiīye vüçüb göstermişlerdir. El-Hasıl gözü zararlı olan kimse bir şeye kendinden zarar geleceğini hissettiği vakitte *maşallah illa kuvvete billah* demeli ve kendi veyâhüd mālına nazar doḫunan kimse de, Cenāb-ı Haqq'daned'ıye-i me'süre ile ḫalāş istemelidir. Fazla İzāhāt-ı mutavvelāt kütüb-i dīniyyede mevcūd olmaqla lede'l-mürāca'at anlaşılabilir.

Her müctehid, delīle nazaran ibtidā-yı emirde musībdir. Faḫaḫ hükmüne nazaran ba'zı kere ḫaḫā edebilir.

Müctehidin-i 'izām ḫazerātı arasında vaki olan ihtilāfāt, hep bu yolda vāki' olmuşdur. Bir hükmün istiḫrācı için edille-i şer'ıyyeye mürāca'at ederler. Bu mürāca'atlar, 'ayn-ı işābetdir. Faḫaḫ istiḫrāc-ı hükmünde ḫaḫā vukū'u muhtemel olduğundan ḫolayı bir mes'elede iki ya da daha ziyāde muḫte'lif hükümler, müte'addid zevāt-ı kirāmdan şudūr eder. Bunların içerisinde bir hüküm haḫdır, diğervaleri değıldir.

Müctehidin vazīfesi, bir hādise ve bir mes'elenin hükmünü edille-i celīle-i şer'ıyyeden kemāl-i ihtimām ile teharri etmekden, aramaḫdanve bu babda bütün iḫtidārını şarf eylemekden 'ibāret olmaqla böyle ceḫd ü mesā'īsinden ḫolayı müctehidīn-i 'izām bir derece mazḫar-ı meşübāt-ı subhaniyye olurlar. Eğıer re'y ü ictheadları haḫqa işābet etmiş ise o vakit meşübāt on derece fazla olur.

Aşḫāb-ı kirām aralarında 'umüm vākııalar icthead üzerine mübtteni olduğundan hıçbir ḫaraf 'aleyhinde söz söylemek cā'iz değıldir.

Faḫaḫ müctehidin de kim olduğunu, ne gibi şerā'ıte mukayyid olduğunu bilmek lāzımdır. Müctehid aḫkām-ı şer'ıyye-i ferıyyeyi çıkarmak maḫşadıyla edille-i şer'ıyyeyi tedkīḫ ve tefekkūr eden zātıdır. Şarḫı ise ḫur'ān'da mevcūd cevāhir ve

ferāid-i kelimāt ve āyāt-ı muḳaddesenin müfredat ve terkindeki meani-i lugaviyye ve şer'ıyyesine ve nasih ve mensuha, sebeb-i vürüdlarına, huşuş-ı 'umūmlarına hasılı şihhat-i işābete te'mīne müte'allik aḥkāma ḥaḳkıyla, tamāmiyle vāḳıf olmaḳ ve sünen-i seniyye-i nebeviyyeye uşul-i mezkūre ile mutṭali' bulunmaḳ ve mevārid-i icmāyı bilmekdir. Bu gibi ma'lūmāt-ı vāsıa ve mufassılayı kema-hiye ḥaḳḳuha ihata ve isti'āb etmek için iḳtizā eden hads ve zekā-yı ḥāriḳu'l-'āde ancaḳ Peyḡamberimiz ḥāzretlerine ḡarīb 'aşırlarda zevāt-ı ma'lūme-i mahdüdeye müyesset olmuşdur.

Onlardan sonra gelen 'ulemā'-i kirāmın vazīfesi ise müctehidīn-i 'izāmın istinbat buyurdukları uşul ve fūrū'a taṭbīḳ-i mu'amelāt etmekden başka bir şey' olmadığından [155] Ehlü's-sünnet'den olan eslāf-ı müctehidīn ictheadātından ḥāric aḥkām çıkarmaḳ zaḡmetinde bulunan kimselere müctehid ıtlāḳı şāhiḡ olmadığı gibi aḥkāmı da şāhiḡ değildir.

[XXI]

Mekārimü'l-ahlāk 21 (26 Muḡarrem 1327 / 3 Şubat 1324): 162-163

Müctehidin uşul-i mezkūre dā'iresinde edille-i şer'ıyyeyi tedḳīḳ ve tefekkür huşuşundaki sa'yinin işābet 'addıyla mücib-i ecr ve mesūbat olması ve faḳaṭ uşul dā'iresindeki fikr ve müṭāla'a ve tedḳīḳi netīcesinde ḥaḳ olan ḥükmü iḡrāc edememek ihtimaliyle ḥaṭā edilmesi, ve bundan ṭolayı muahaza olunması, fūrū'-ı a'māle müte'allik mesā'ildendir. Ama i'tiḳāda 'āi'd mesā'ilde bi't-tefekkür işābet şartdır; ḥatta ḥaḳḳa işābet edemeyecek olursa her ḥālide tehlike vardır. İ'tiḳādda ḥaṭā, mes'elenin ehemmiyetine göre *el-iyazü billah* ya tefkīr ya tādilī mücib olur. Bunun için biz ehl-i sünnete i'tiḳāda müte'allik bir mes'ele şorulduḡu vaḳit, i'tiḳādımız naşılsa onu ḥaḳdır ve o mes'eleye dā'ir ehlü's-sünnet hilafındaki firḳalar ne i'tiḳādda iseler onlar ve o i'tiḳādlar bāṭıldır demek bize vācibdir. Ama 'ameliyyāta müte'allik bir mes'ele şorulursa ve o mes'eledede beyne ehlü's-sünnet bir ihtilāf da varsa o mes'eledede ḥaḳ olan bizim bildiḡimiz, yaptıḡımız gibidir. ḥaṭā olmaḳ ihtimali de vardır; ya'nī her müslümān 'amelen hangi mezhepte ise mezhebini şavāb bilecektir. Bu mezhebler de ma'lūmdur ki, Hanefī, Şāfiī, [163] Mālikī ve Hanbelī'dir. İş bu dört mezheb 'umūmen ehlü's-sünnetdir. Bunların ḥāricindeki mezhebler sālīk olanlar, ṭarīḳ-i ḥaḳdan meyl ü inhiraf etmişlerdir. İtikat huşuşunda ba'zı mesā'il-i madūde-i maḡşuşa ḥasebiyle iki mezheb-i müstaḳil huşüle gelmişdir. Birinci mezhebin imāmu Ebü'l-Mansūr el-Mātūrīdī; ikinci mezhebin İmāmu Ebü'l-Ḥasān el-Eş'arī'dir.

Müşârun-ileyhümânîñ mezhepleri hağdır ve mezheblerine sâlik olanlar ehlü's-sünnet ve'l-cemâ'atdır. Mezheblerine muğâlîf i'tikâdda bulunlar mezheb-i dâlledir. Ebü'l-Mansür el-Mâtürîdî 'amelen mezheb-i Hanefî'ye, Ebü'l-Hasân el-Eş'arî 'amelen mezheb-i Şâfîi'ye tâbi'dir. Fağat aşıl müessis-i 'ilm-i kelâm İmâm-ı Azam *radıyallahu 'anh* hazretleri olmağla müşârun-ileyh hazretleri 'amelen ve i'tikâden İmâmdır.

Âyât-ı kerîme ve eğâdîs-i şerîfe zâhirlerine haml olunur. Ya'nî âyât ve eğâdîs-i celîledeki kelime ve kelâmlardan mağsut olan, ya'nî onlardan lugaten ve ıstılâhen me'ânî-i hağikiyye ve mecâziyyesidir. Meğer ki o me'ânî-i zâhireye delîl-i kağ'î mâni' ola. Ol vağit zâhiri ma'nâsı verilemez. Mümkün olduğça bu gibi me'ânî-i zâhireden ayrılmâğ câ'iz değıldir. Kır'ân ve hadîsi ma'nâ-yı zâhirîsine mümkün iken ve hiç delîl-i kağ'î mâni' değıl iken bâtinîyye ve melâhidenîñ yaptıkları gibi ma'nâ-yı zâhirîden çıkarıp da bâtinî *ma'nây*a haml eylemek *el-'iyâzü billah* küfürdür. Çünkü netîcesi Hağret-i Peyğamber efendimiz hazretlerini tekzîbdir. Bu ise küfürdür. Lakin t'abîre diğğat lâzımdır. bâtinîyyeler, Mülhidler, Zindîğlar, mümkün olan ma'nâ-yı zâhirîyi tanımayıp büsbütün bâtinî ma'nâyı vermeleri ve bu ma'nâ da tekzîb-i nebîyi mücib olması hasebiyle onların küfrüyle hükm olunur. Ama me'ânî-yi zâhiriyyeye tebe'iyet ile beraber ağkâm-ı şer'îyyeye muvâfiğ olmağ şartıyla Kır'ân ve eğâdîsde meknûz rümûzât ve dekâika muğtâlî' olarak me'ânî-i nefîse ihğrâc etmek 'ayn-ı kemâldir. Bu me'ânî-i hafîyye, me'ânî-i zâhireye mutabîk olur. Me'ânî-i hafîye mebhusun-'anha 'ulemâ'-i dîne ve erbâb-ı fağl ve mücahideye münkeşif olur. Burada da ihğâr ederiz ki, Kır'ân ve eğâdîse ma'nâ veren herkesiñ sözüne meyl olunmamalıdır. Bu gibi me'ânî evvelden beri vaşında bulunduğumuz 'ulemâ-i dîn tarafından beyân ve teblîğ olunursa kağbül ve i'timâd olunur. Müslümâna lâzım olan dînde ve a'mâl ü aqvâlde laübali kimselerin sözlerini 'ulemâ-i müttekine şormağdır ve muvâfiğ-ı şerî'at derlerse kağbül eylemeğdir. Âyât ve eğâdîsden türlü ma'nâlar istiğhrâcına cesaret edenler, çoğça olduğundan her söze aldanmamağ ve işitilen sözleri 'ulemâ-i dînden şorulmağ ihğârıyla bağşi tevsî' eyledik.

[XXII]

Mekârimü'l-ağlâğ 22 (2 Safer 1327 / 10 Şubat 1324): 169-171

[169] Günâh ve harâm olduğ müttefekun-'aleyh günâhların gerek sağıresini gerek kebîresini helâl 'add u i'tikâd eden ve şer'-i şerîf ile isitihza ve şerî'atı hafif, ehemmiyetsiz 'addeden ve tahkir eyleyen *el-'iyâzü billah* kafir olur. Cenâb-ı Hağğ'ın

rahmetinden ümîdi kesmek ve Cenâb-ı Hakk'ın gâzab ve 'azâbından emîn olmak da *'iyâzen billah* küfürdür. Rahmet-i ilâhiyyeden ümîd kesmek, meselâ, fasık bir insân Allah'danartık kendisine hayr u menfa'at ve merhamet gelmeyecektir i'tikâdında bulunmaqdır yâhûd sâ'ir güne işlerde Hakk *celle ve 'alâ* hazretlerinden hiçbir nev' merhamet görülmeyeceğine kanâ'at-i tâtme ve i'tikâd peydâ etmektir. Gâzab ve 'azâb-ı ilâhiyyeden emîn olmak dahi, her türlü me'âşî ve menâhiyi irtikâb edip de ve evâmîr-i ilâhiyyeden a'râz ve nevâhiye inhimâk eyleyip de, Allah Te'âlâ'nın kendisine bir şey yapmayacağını veya yaptıklarına g'azâb etmeyeceğini i'tikâd ederek müsterihu'l-kalb bulunmaqdır. Âyet-i kerîmede, rahmet-i ilâhiyyeden ancak kafirlerin kat'-ı ümîd edecekleri ve 'azâb u gâzab-ı ilâhiyyeden kezâlik ancak kafirlerin emîn i'tikâdında olacakları beyân buyrulmuştur.

Müslümânlar *beyne'l-hayfu'r-recâ* bir hâlde bulunacaklardır. Ya'nî Allah Te'âlâ'dan hem korkacak hem ümîd edeceklerdir.

Cenâb-ı Zü'l-celâl ve'l-ikrâm hazretlerinin merhameti galip ve 'azâb u 'ikâbı şiddetlidir. kul kusursuz olmaz, yaptıklarından tolayı korkmalı, fakat merhamet-i rahmaniyyesine de çâr çeşm ile muntazır olmalıdır. Kur'an-ı 'azîmü's-şân'da zât-ı şamedâniyyesinin gayûr u rahîm olduğu beyân ve der-akab 'azâb-ı ilâhiyyesinin şiddetli olduğu irâe buyruluyor. Ne rahmet-i ilâhiyyeden ümîd kesip de unutmalı ne de 'azâb u 'ikâbdan emîn i'tikâdında olup da korkuyu kaldırmalı. Ahkâm-ı ilâhiyyeyi bir tarafa bırakıp da, âlâ bildiğine, münâhiye dalmak, 'azâbullahdanemin olmayı gösterir bir hâldir.

Müslümânlar 'azâbullahı düşünmez olurlar [170] emâre-i emni irâeye başlarsa dünyâca bir râddeye kadar kendilerine imhâl buyrulur, fakat çok sürmez birden bire 'azâb-ı şedide griftar olurlar. Allah Te'âlâ müslümânlardan onu ister ki, ahkâm-ı şerî'atla 'amel etsinler de rahmetinden ümîdvar, gâzabından mütehaşi olsunlar; illâ fisk u fücûra dalarlarsa, kânûn-ilâhiyyeyi bırakıp da ecnebîlerin 'ağllarına 'âdetlerine yaptıkları kanunlarla beyinlerinde mu'âmele etmeye kalkarlarsa 'azâb-ı sür'at ve şiddet gösterir. Kânûn-ı ilâhîniñ muHâfızı yine Allah Te'âlâ'dır. Müslümân olmak Kitâbu'llâh ile 'amel edeceğini Cenâb-ı Hakk'a karşı ta'ahhüd etmektir. Sonra Kitâbu'llâhı tanınamaya kalkarlarsa 'ahdi nakz etmiş olacaklarından *el-'iyâzü billâh* 'ikâb-ı şedîd-i ilâhîye dūçâr olurlar. Hülâşa müslümânlar şerî'ata şarılmalı.

Kāhinlerin gāibden haber verdikleri sözlerini taşdıķ dağı küfürdür. Kāhin gāibden haber veren kimselerdir. Fī-zamāmina reml dōkenler; iskambile, avuca, kürek kemiğine baķıcılar; manyatizma edilen kimseler; içime doğdu falan diyenler; aşhāb-ı zarāfet ve ırāfet, müneccimler, mendele²⁰³ nāzil olanlar gibi. Gāib, gelecek zamānlarda olacak şeylerdir. Bu maķūle kimseler gāibi bildiklerini iddia ederek ileride felan iş filan olacaktır der. Diđeri de pek doğru söyledi diyerek filan diyerek onu ķalben ve lisanen taşdıķ ederse *el- 'iyāzū billāh* kafir olur. İleride olacağı Allah Te'ālā'dan başķa bir ferd bilemez. Peygamberler, melekler dağı bilmez. Peygamberān-ı 'izām hażerātının gāibden haber vermeleri mu'cizedir. Allah Te'ālā onlara bildirir, onlar da bilir, söyler; bildirmediğini bilmezler. 'alāmete izafet etmeksizin gāibi bildiğini iddia etmek dağı küfürdür. Ama alamete nazaran şöyle olacak gibi anlaşıyor demek küfür değildir. Faķaķ 'alemet her hālide 'ilm-i yaķinī ifāde etmez. Meselā kameriņ eķrāfındaki hāleyi "kamer eķrāfındalar hırmen gibi dā'ire" görüp de yağmur yağacağına istidlāl eylemek küfür olmaz. Küfür olan alamāt, esbāb ve vesāitsiz gāibi bildiğini iddia etmektedir.

Alāmāt ve esbāb ğāyet vāsi'dir. Bunların hiķbiri bir işiņ şūret-i ķaķ'iyede şu vecihle olacağını ta'yīn etmez.

Faraza reml bir 'ilimdir ki, sevķ-i 'aķl ile vaż' olunan nikātdanaħkām istiħrācını bildirir. Noktalar gerek vaż'ında gerek đarb ve istintākında birtaķım kuyūd ve şerā'it de mevcūddur. Her ne olursa olsun, netīce mevħūmdur. Bir işiņ naşıl olacađını kestiremez. Avuķ içinde, kürek kemiđinde ve sā'ir ba'zı a'zā-yı hayvāniyyede mevcūd damarlardan, huķūt ve nukūşdanaħkām istiħrācı da böyledir. Bunlardan çıkarılan ma'nā da mevħūmdur. İskambile baķanlar, manyetizma edilenler, mendele yapanların haber verdikleri şeyler cin aħbārından olmaķla nüşha-i sābıķamızda da beyān etdiđimiz üzere tekmiļ yalandır.

Aşhāb-ı ırāfet ki, *Mevzū 'ātū'l- 'ulūm*'uņ da [171] beyānına göre vukū'a gelen işlerden ba'zı aħkām idrāk eyleyenlerle söyledikleri sözlerinde işābet eden kimselerdir. Bugüm bir hādise zuhūr eder, o hādise ne vaķit vaki olursa netīcesinde başķa bir hādise zuhūr

²⁰³ Mendel –mīmin ve dāliĳ fethi ve nūnun sūkūnuyladır– bir 'azīmet ve da'vetiye oķur cinni da'vet eder, diđeri tabađa, āyīneya, suya, tırnađa baķar. Cinni orada görür. Bazen oķuyan da görür. Bu mu'amelāta *mendel* denir.

edermiş, böyle pek çok def'a tecrübe olunmuş olsa, tecrübe edenler bu hâdiseden tolayı falan iş vaki olacak demeleri, 'ilm-i yakīnī īfāde etmez. Tecrübe edenlere aşhāb-ı irāfet denir. Bunların ellerindeki alet, vukū'āt-ı dünyeviyyenin esbābına vukūf-ı ma'rifetdir. Vukū'qf sebebiyle işin akıbetini keşf ederler. Onun için *mir'ātü'l-avākib fī yedi şāhibi'l-tecārib* denilmiştir. İşlerin şonu nasıl olacağını gösteren āyīne, aşhāb-ı tecrübe elindedir demektir. Lakin her ne şüretde olursa olsun, hadişāt u vakīāt-ı gāibe tecrübe ile ve sā'ir şey' ile yakīnen ma'lūm olmaz. 'ale'l-ekşer vukū'āt arasında bir irtibat bulunmak, bir emr-i zarurīdir. Ya'nī pek çok def'alar bir hâdise diğer bir hâdisenin zuhūruna sebep olur. Ancak yekdiğerinin 'illet-i mü'eşşiresi olmadığı için biri diğerini mutlakān ihdas ve tevīd edemez de, çok def'alar tehlūf eder. Onun için pek çok kere korkunç ve vahīmü'l-akibet bir iş zuhūr eder; neticesi şu yolda fenā olacağı hasebü't-tecrübe tahmin olunur; derken tahmin olunduğu gibi çıkmaz; belki iyilik zuhūr eder. Meselā tārīh-i kā'inātda ve 'ale'l-huşūş tārīh-i Oşmaniyye'de çok kereler görülmüştür ki, bir devletin başına bir gāile gelir; aynı o gāile ile pek çok devletler munkarız olduğundan, o devletten de ümīd kesilir. Bu hâldeyken başka bir sebebin zuhūruyla o gāile ber-ṭaraf olur; devlet de kurtulur. Şon inqilābımız büyük bir misal olur ki, böyle inqilāblar hangi devletde zuhūr etmiş ise, bir hayli sūriş zuhūr etmiştir. Hamden sümme hamden lillāh, biz emīn kaldık. İşte bu vak'ada, hâdiselerin yelkdiğeri için sebep-i müstakīl olmadığına güzel bir delīldir. Ama bir hâdisenin diğerini da'vet edeceği nusūs-ı katia ile şābit olsa, onda hīçbir tereddüd olunmaz. Nas mūcibince her ne vakit o hâdise zuhūr ederse, ötekini de zuhūr edeceği kaṭ'iyen ma'lūm olur. Bu 'ilim, tecrübe ve irāfet ile değil, belki i'lām-ı ilāhī ile. Meselā bir kavmin erkān, eşrāf ve aşhāb-ı şervet ve ni'meti çoğalır; bunlar isyan ve fisk u fücūra dalarlar; oyunlar, çalgılar, zinā gibi fuşiyāta inhimāk ederler; Allah'ın emrini tanımaz, kendi 'akllarına, keyiflerine geldiği gib yapar bir hāle gelirlerse, o kavmin helāk olacağı şüret-i kaṭ'iyede ma'lūm olur. Faṭaṭ bu tecrübe ile değil, Qur'an'da Cenāb-ı Hakk'ın beyān buyurmasıyla. Ve bi'l-akıs bir kavim me'āşiyi terk edip tövbe ve istiğfāra ve ahvālini şer'-i şerīfe taṭbīkan ıslāha başlarsa o kavmin helāk olmayacağına; kendi şevketlerinin payidar olup terakķī edeceklerine şübhe kalmaz. Bu da tecrübe ile, irāfet ile değil; Qur'an'da Allah Te'ālā'nın buyurmasıyla.

[XXIII]

Mekārimü'l-ahlāk 23 (9 Safer 1327 / 17 Şubat 1324): 177-178

[177] 'İlm-i kelāma 'āi'd mesā'ilin ehemm ve mühim olan bir dereceye kadar bahş u beyān olundu. Bu gibi i'tikād mes'elelerini layıkıyla, hākkıyla her müslümān bellemeli. Faķat öyle bellemeli ki, biri çıkıp da başka türlü söylediği zamān kanmamalı, aldanmamalı; işte bu vecihle *Ehlü's-Sünnet ve'l-Cemā'at* i'tikādını kaķ'ī olarak bellemeli. Bu gūne bellemek, i'tikād mes'elelerini delīlleriyle beraber tedķik ve tefekkür neticesinde hāşıl olabilir. Bu yolda bellenmez ise şaşkın ve şaşırtıcı kimselerin vehle-i ūlāda 'aķla mŭlāyim görünen sözleriyle *el-'iyāzŭ billāh* derhāl insān şaşırır. Kendileri zāten tarīķ-i hāķdan şaşmış ve hāķı da şaşırtmak hevesine düşmüş kimseler, mine'l-kadīm mevcūd olduğu gibi zamānımızda dađi mevcūddur. Huşūşiyle 'ālem-i matbuātda ādāb ve 'aķā'id-i Ehlü's-Sünnet'e muhālif sözler eksik değildir. Bātıl i'tikādlar mine'l-kadīm naşıl ki kitāblara yazılmış ve o yolda muhālif i'tikādlar, devām ede gelmiş ise hālihāzırdaki yanlış i'tikādlar da, yanlış sözler de, matbuātda, gazetelerde, mevkūt veya ğayr-i mevkūt risālelerde arasına yazılmaķda bulunmuş olduğundan her gördüğu mes'ele-i dīniyyeyi tedķik etmeden ve 'ulemā-i dīnden şormadan hemān kabŭl edivermemeli. Bir de çok şükür 'aşırımızı, huşūşiyle şehrimiz, fŭnŭn-ı mŭtenevviyanı tekeşşür ve teammŭm etdiği 'aşır ve şehirdir. Ekşer efrād, fŭnŭn-ı cedīden az çok behredārdır. Ancak müslümānlar 'aķlen ve naķlen eņ evvel vācib olan 'aķā'id-i dīniyyeyi taşhīh etmektir. Fŭnŭn-ı sā'ire ikinci, üçüncü derecelerde kalır. 'aķā'id-i dīniyyenin ehemmiyeti ve fevā'id ve muhassenātının keşret ve cesameti vāreste-i tafşīldir. āhiretçe olan fevā'idi belli: Cennāt-ı 'āliyāta duđŭl ve rızā-yı ilāhiye vuşŭldür. Dŭnyāca olacaķ fevā'idi ise, rŭ-yı 'arzda müslümānların nā'il oldukları fŭtŭhāt-ı cismiyye ve taţbīķ etdikleri 'adālet-i kavīmedir ki, tevārih bunlara hayret ve şehādet, [178] etmektedir. Fŭtŭhāt ve 'adālet ve vŭsat-ı satvet ve şevket müslümānların ancak diyānet-i kāmile şāhibi olmalarıyla olabilmışdir. Ve yine ancak onuŭla olabilecekdir.

Gariptir ki: Bir Hristiyān ba'zı Aĥlāķını ıslāh ederse emīn bir adam olur; menāfi'-i dŭnyeviyece de teraķķī eder. Faķat bir müslümān aķā'id-i dīniyyesini taşhīh etmez, belki dīnsizliğe heves ediyorsa, o kadar adileşir ki, menāfi'-i dŭnyeviyece teraķķiyatdanmaĥrŭm kalır. Müslümānların her türlü sa'ādeti, i'tikādını ıslāh ederek tam bir müslümān olmaķ iledir. Biz bu hāķiķati kemāl-i ihtlām ile taţbīķ edecek

olursak, dünyāda hangi saāddetden, hangi terakķīden mahrūm kalırız!? Kim dünyāda bizden Őikayetçi olur? Her hūkūmetiņ mutemed ve mū'temeni oluruz.

Mūslūmānlara bunca menafi-i cismiyye-i 'ācile ve 'ācileyi te'mīn eyleyen aķā'id-i Ehlū's-Sūnnet ve'l-Cemā'at'e nā'il olabilmek iēin insān mesāi ve tedķikātda bulunacaķ. Mesāi-i beŐer ise mahdūd ve takāt-ı beŐeriyye esāsen umūr-ı cismiyyeniņ istihŐāline ğayr-ı mūteħammil bulunduęundan ve 'ale'l-ħuŐuŐ insān Őeytān ve nefsi emmāre ile mūsāvī-i aħlāķ ve sū-i i'tikād Őāħibi insānlarla muħāt olduęundan bu emri azam ve aķdese vuŐlat maķŐadıyla i'tikādını o emri Őamedaniyyeye ve irŐadāt-ı celīle-i cenāb-ı risālet-penāhiye muvāfiķ Őūretde iŐlāh ve taŐhīh iēin Cenāb-ı Rabbū'l-'ālemīn'den yardım ve hidāyet istemeli. Ve tariķ-i ħaķda Őābit olup hiēbir zamānda hiēbir vesile ile ŐaŐırmamayı evķāt-ı hamsede du'ā etmeli. Yoksa insān kendi ħāline kalırsa –Allah s'aķlasın– ŐaŐırır yāħūd ŐaŐırtılır. İŐte bundan Őolayı āyāt-ı kerīme ve eħādīŐ-i Őerīfede ğuzel ğuzel du'ālar ta'līm buyrulmuŐdur.

[XXIV]

Mekārimü'l-aħlāķ 24 (18 Safer 1327 / 26 Şubat 1324): 185-187

[185] *Faşl-ı Őānī*

Bi'z-zāt bilinmesi maķsud olmayıp belki diğer Şeylerden Őolayı bilinmesi maķsud olan 'ilimler ħaķķındadır

FaŐl-ı evvelde baħŐ olunan 'ilim, mesā'il-i i'tikādiyyeden 'ibāret idi ki, onları esāsen öylece bilip inanmaķla mūkellef idik. Onuņ iēin o 'ilimden maķsud olan kendisidir.

Bu faŐıldaki 'ilimden kendisi deęil, belki dięer Őey' maṭlūbdur.

İmdi 'ilim üç kısımdır: Birinci kısım bilinmesi ile dünyā mamur olduğumuz 'ilimlerdir. İkincisi, bilinmesi cā'iz olmayan 'ilimlerdir. Üçüncüsü ise bilinmesi mendub olan 'ilimlerdir.

Birinci kısım iki nev'dir: Nev'-i evvel, farz-ı 'ayn olan 'ilimlerdir. Nev'-i Őānīde farz-ı kifāye olan 'ilimlerdir.

Bunlarıņ tafŐīlātına mūbaŐeretden evvel aħķāmınıņ ma'nāsını bilelim:

Farz iŐlemesi lāzım ve terki memnū' olan ve terkindeki memnū'iyeti delīl-i kaṭ'ī ile Őābit olana denir.

Vācib yine bu vechile, faķaṭ terkindeki memnū'iyet delīl-i zannī ile Őābit olur.

Farz-ı 'ayn öyle bir iŐtir ki, mūkellef onu yapmadıķça sākıt olmaz.

Farz-ı kifāye insānlardan bir kısmının yapmasıyla diğerlerinden sākıt olan şeylerdir.

Sünnet işlemedi evlā olan, faķaķ terki memnū‘ olmayan şeylerdir. Bunların sünnet olabilmesi, Cenāb-ı Peyğamber efendimiz Hāzretlerinin fāsıla ile devām buyurmaları ile veyāhūd Hūlefā-i Rāşidīn, ya‘nī Ebū Bekir, ‘Ömer, Oşman ve ‘Ali hāzerātının devāmlarıyla olur. Sünnet ikidir, biri sünnet-i hūdā, biri sünnet-i zā’idedir.

Mendub – nāfile, sünnet gibidir, lakin [186] Cenāb-ı Risālet-me’āb efendimiz tarafından gerek hūlefā-i rāşidīn cenābları tarafından devām buyurulmuş olmaya.

Harām kaķ‘iyen terki lāzım ve fi‘ili memnū‘ olan.

Mekrūh terki fi‘ilinden evlā olan ve faķaķ fi‘ilindeki memnū‘iyet mertebe-i kaķ‘iyetde olmayan. Mekrūh, kerahet iki kısımdır: Biri kerahet-ı tahrīmiyyedir ki, harāma yakın bir kerahettir. Bu kerahere İmām Muḥammed, harām buyuruyorlar. İkincisi kerahet-i tenzihiyyedir ki helāle yakındır.

Mubāh yapılmasıyla yapmaması müsāvī olan.

Farz olanı hem işlemek hem de farz olduğunu i‘tikād eylemek lāzımdır; hatta cāhidi, ya‘nī farz olduğunu inkar eden *mazallah* kafir olur. Kezālik istihfaf eden de kafir olur. Vācib olanı işlemek lāzımdır. Faķaķ bir kimse onu vācib olduğunu inkar ederse oña kafir denmez, lakin fasık denir. Farz ile vācibi işlemeyen kimse itaba müsteḥaķ olur; işleyenler de şevāba nā’il olur.

*Sünnet-i hūdāy*ı terk eden günāhkardır; lev m ü müāhazaya müsteḥaķ olur. Sünnet-i hūdā, bayram namāzı, ezan, ikāmet, namāzları cemā‘atle kılmak ve sā’ir sünnet-i mü’ekkede gibi ki bunlardan birini bir memleket ḥalkı terketseler evvelen muātebe ve mu’āhaza olunur, tekdīr olunur. İşrār ederlerse muķātele olunur, üzerlerine silāh isti‘māl olunur. Bu vechile sünen-i seniyye-i peyğamberī belde ahali olan müslümānlara cebren ḳahran icra etdirilir.

Bu aḥkām icmālen beyān olunduğandan sonra maķşada geçelim: Farz-ı ‘ayn olan ‘ilim, ‘ilm-i ḥāldir. ‘İlm-i ḥāl insān hangi ḥālde, hangi işte bulunursa, o ḥālde, o işte şer‘an mükellef olduğu neler olduğuna ve onların şıḥḥat ve fesadına ve sā’ir aḥkāmına dā’ir olan ‘ilimdir.

Bu da İzāh edeceğimiz vechile zamānına ve işine göre ‘ilim-i fıḳıhdan lüzüm miķdārı, ‘ilm-i aḥvāl-i ḳalbden icab eden miķdārdır.

Burada misal olarak bir me'mūr farz edelim. 'acabā bu me'mūruḡ 'ilm-i ḥāli nedir? Şer'an hangi 'ilimler oḡa farzdır? Bi't-ṭab' ekalli on beş, on altı yaşlarında bulunacak olan iş bu me'mūra, evvel be-evvel akā'id-i dīniyyesini, ḡāniyen gusūl, 'abdest, namāz mes'elelerini bilmek; namāz cā'iz olacak kadar Ḳur'ān okumak, ezberlemek; ḡāliḡen azıcık bey' ü şirā mes'elesini bilmek. Çünkü bu adam hiç olmazsa ekmek, peynir alsa falan alacak, hangi bey' cā'iz, hangis bāṭıl, fāsīd oluyor, hangisine faiz karışıyor bu gibi bütün gün lāzım olan aḡkāmı bilmek. Rābian 'ilm-i aḡlākı bilmek; kibir, 'ucb, kīn, haset, adavet, kork'aḡlık, müdāhene ve sā'ir fenālıklardan şaḡınmak farz olmakla bunları ve tevāzu', ḡilm, şecaat ve sā'ir iktisābı farz olan meḡāsin-i aḡlākı bilmek. Ḥāmīsen m'ademki bu me'mūr, me'mūrdur; beytü'l-mālden maaş alıyor, meşāliḡ-i 'ibādīḡ tesviye ve temşiyeti işlerinde bulunuyor, beytü'l-mālden ne miḡdār maaş alırsa ḡelāl olur, bunu bilmeli. Çünkü fazla alırsa ḡarām olur. Mā-dūnuna ve mā-fevḡine ne mu'āmelede bulunacak, aşḡāb-ı meşāliḡ ḡarşı ne ḡūnā ḡareket edecek, vezāifini nasıl ifā ederse aldığı [187] ḡelāl olur, ne vaḡit ḡarām olur. Rüşvet nedir? Aşḡāb-ı meşāliḡden birisi ufak bir şey' verse ḡarām olur. Bunları bilmeli. İbādullaha bugün git, yarın gel demek ne vaḡit cā'iz ne vaḡit ḡarām olur. Hasılı me'mūruḡ vazīfe-i me'mūriyetine 'āi'd 'ilm-i ḡāli ḡāyet vāsi' ve hemān 'umūmu farzdır. Eğer bu me'mūr, evlibarklı ise nikāḡın şīḡḡat ve fesadına ve hayz u nifāsa müte'alliḡ aḡkām-ı dīniyyeyi de bilmek farzdır. Eğer fazlaca parası varsa zekat, ḡac mesā'ilini bilmek farz olur. Çünkü 'ilim ma'lūma tābi'dir. Bir işiḡ yapılması farz olursa oḡa 'āi'd mesā'ili bilmek farz olur. Vācib ise vācib, sūnnet ise sūnnet olur.

Herkesiḡ 'ilm-i ḡāli i'tikādiyātda ve ba'zı aḡkām-ı dīniyyede ittihad eder ve ba'zı aḡkāmda iḡtilāf eder. Faḡīre zekat mesā'ilini bilmek farz deḡildir.

Me'mūruḡ 'ilm-i ḡāli de derecesine ḡöre tefavūt eder. Misalimiz eḡ küçük bir me'mūruḡ 'ilm-i ḡālini taşvīr ediyordu. Me'mūr-ı mümeyyiz, muhasebevi, nāzır, vali, şadr-ı a'zam, pādişāḡ ise farz olan 'ilimler çoḡalır. Ḥalkı nasıl idāre edecek? Çünkü idāre-i mülk ve ḡalk aḡkām-ı dīniyyededir. Ne şūretle idāre olunursa 'adāletdir, ne şūretle idāre zūlūmdür, bunları bilecek. Bilmek farzdır. Vekil olan kimse vekalet mesā'ilini ihata edecek. Ne yoldaki idāre-i kelām ve ḡareket müvekkil ḡaḡḡında şer'an nāfi' ve hangis şer'an muzırrdır bilecek.

Hasılı 'ilm-i ḡālin tafşīlimiz dā'iresindeki aḡsāmı farzdır.

[XXV]

Mekārimü'l-ahlāk 25 (25 Safer 1327 / 5 Mart 1325): 193-195

[193] Herhangi bir iş ki vācibdir, oña 'āi'd 'ilim de vācib olur. Ve herhangi bir iş de sünnetdir, oña müte'allik 'ilim de sünnetdir. Mendub olan işlerin nasıl ifā olunacağını bilmek de mendub olur. Kezālik bir iş ki hāramdır; andan şaşınmak için onu bilmek farzdır. Mekrūh olan bir işten korunmak için onu bilmek de vācibdir. "İlim ma'lūma tābi'dir" kā'ide-i şer'iyyesinin hūlāşa-i ma'nāsı 'ibāretidir.

Nev'-i evvel iş bu farz-ı 'ayn olan 'ilm-i hāldir. Nev'-i şānī farz-ı kifaye hakkında.

Farz-ı kifaye olan 'ilimler diğer kimsenin hālince 'āi'd olanları bildiren 'ilimlerdir. Daha vasi t'abīrle kendine 'āi'd 'ilm-i hāl olan 'ilimden fazla olan 'ilimleri bilmektir ki, bu 'ilimlerle başkalarının menāfi'i te'mīn olunur. Meselā 'ilm-i fikhın 'umūm mesā'ili, tefsīr, hādīs, uşūl-i vucūh-ı kırā'at 'ilimlerini bilmek gibi.

Faḫat fikhın lüzümü miqdārını, kezālik namāz şāhih olacak kadar Ḳur'ān oḡumayı bilmenin farz-ı 'ayn olduğunu 'ilm-i hālde belledik.

Ez-cümle 'ilm-i hesabın farz-ı kifaye olması, müstebad değildir. Zīrā eimme-i dīn-i Aḫmedī tarafından sarīh ve mensūs bir rivāyet vaki olmamıştır. 'adem-i istibādına gelince, çünkü mesā'ili-i şer'iyyenin çoḡunun taṭbīkinde 'ilm-i hisaba ihtiyaç vardır. Bahusu farz-ı kifaye olan 'ilm-i ferāzin icrā'-yı aḫkām ve taṭbīkinde hesab mevkūfun- 'aleyh gibidir. Bunun için 'ilm-i hisāba rub'u'l-'ilmedenmiştir. Zīrā ferā'iz nısf-ı 'ilim, hesab da nısb-ı ferā'iz olunca hesabın rub'-ı 'ilmolacağı anlaşılır. Hatta İmām Ġazzālī, *İhyā-ı 'ulūm*'unda hesabın farz-ı kifaye olmasını şarāḫaten beyān eylemiştir.

'ulūm-ı 'Arabiyye ki esāsları şarf, nahiv, meani, lugat, iştikak, aruz, kāfiye; ve fūrū'u da hat, şī'ir, inşā, tarihtir. Bunları öğrenmek ve diğerine öğretmek ile insān me'cūr olur. Hatta *Fetāvā-yı Tātārḫāniyye*'de bu 'ulūm-i 'Arabiyye'niñ farz-ı kifāye olduğu beyān olunmuştur. Çünkü Ḳur'ān Arapça olduğundan ma'nā-yı zāhirisini anlamak bu 'ulūm ile kābil olabilir. Diğer ma'nalarını anlamak ise fūnūn-ı sā'ireye mütevaḫḫıftır. Bu ma'nalar mücmel, müşkil, hafī gibilerdir. Bunların hāllice sāde 'ulūm-ı 'Arabiyye ile kābil olmayıp belki 'ilm-i uşūle tevaḫḫuf etmektedir. Binā'enl'aleyh Ḳur'ān-ı Kerīm'den istiḫrāc-ı aḫkām 'aşr-ı sa'ādet-i peygamberīye ḡarīb 'aşırlarda yetişmiş olan müctehidīn-i izama muhtass olmuştur. Ḳavā'id-i 'Arabiyye ve şer'iyye ḫāricinde Ḳur'ān'dan, hādīsden ma'nā-yı bāṭinī nāmıyla ba'zı firak-ı dāllicini çıkardıkları

ma'nalar batıl olduğuna dâ'ir çend nüsha evvel beyânâtı bu münasebetle tekrâr ihtâr ederiz.

Kezâlik eḥādîş-i celîle-i cenâb-ı peygamberî de Arapça olmakla onların da istihrâc-ı me'ânî-i zâhiriyyesi 'ulûm-ı 'Arabiyye'ye mütevaḥḥıfıdır. Huşûşiyile Qur'an-ı Kerim'in Allah Te'âlâ hazretlerinin kelâmı ve peygamberimiz efendimiz hazretlerinin mu'cizesi olduğunu lede'l-lüzûm münkirîn ve muânidîne işbât için 'ulûm-ı 'Arabiyye'ye ihtiyâc-ı kaṭ'î vardır. Bundan tolayı "'ulûm-ı 'Arabiyye farz-ı kifayedir"' diye hüküm olunmuştur.

İlm-i kelâmın lüzûmu kadarını bilmek farz-ı 'ayn idi. Bundan fazlası farz-ı kifayedir. Çünkü dîn, şerî'at 'aleyhinde bulunan bir dînsiz, ya bir zindîk, ya bir kâfir zuhûr eder, birtakım edille-i 'akliyye serdiyle hilaf-ı ḥaḳḳ u ḥaḳîkat müddeiyâtına bulunur, onu ilzam edebilmek, ya'nî ḥaḳîkat-i dîn ve şerî'atı işbât edebilmek için muhtâc olduğumuz 'ilm, 'ilm-i kelâmdır.

Böylelerinin ıdlâlâtıyla veyâḥûd kendi tefekkürüyle teşevvüş fikriyle hilaf-ı ḥaḳîkat bir fikir hasıl eden, tarîk-i ḥaḳḳ u ḥaḳîkatden şaşırان bir kimsenin şübhesini izâle için muhtâc olduğumu 'ilim, yine 'ilm-i kelâmdır. Faḳaṭ 'ilm-i kelâmı okuyacak yâḥûd okutacak kimseler zeki, fatin, 'âkil ve mümeyyez, ya'nî ḥaḳ ile bâtılı temyîz edebilecek muhtedir, inşâflı, mütedeyyin ve çalışkan kimseler olmalıdır. Ğayrı olursa yâḥûd iyiyi kötüyü ayıracak iḳtidârı bulunmazsa ekşeriyâ şaşırır. İnşâfsız olursa, ya'nî menfa'atine mütemayil, korktuğundan ḥaksız yere şaşırır, ḥaklı ḥaksız iddiasına ısrâr eder muânid olursa kendi de şaşırır, diğeri de şaşırır. Mütedeyyin olmaz da ilişkisiz olursa, ḥaḳîkati teharri edemez, bulduğunu duyduğunu şahih olsun, bâtıl olsun kabûl eder. Çalışkan olmaz da tenbelce olursa ḥaḳîkati aramaz; mütedeyyin olmayan gibi bâtıl olsa da kabûl eder. Gerek a'sâr-ı muḳaddimedede gerek zamânımızda tarîk-i ḥaḳdan, Ehlü's-Sünnet ve'l-Cemâ'at i'tikâdından ayrılanların bir kısmı cehalet ve t'aḳlit ve tebe'iyetden tolayı ayrılmıştır. Diğeri kısmı da ma'lûmât şâhibidir; faḳaṭ şu şerâ'iti ḥâ'iz olmadıklarından şaşırılmışlar ve şaşirtmaya devâm edegelmişledir. Meselâ zekâ, fetanet, 'aḳl ve dirayeti olur temyîze muhtedir değildir. Çünkü taleb ve taḥarrî-i ḥaḳâ'ike meyyal değildir. Taḥarrî-i ḥaḳaika mâ'il olmak için her hâlde diyânet-i kâmile şâhibi [195] olmalı. dîndar olmazsa 'ale'l-ekşer bildiğiyle 'amel ve i'tikâd etmeyeceğinden inşâf da olmaz. Böyle adamlar çalışsa da mümkün değil ḥaḳḳı elde edemezler. Çünkü ḥaḳḳı kabûl edebilmek için ḥaḳḳın neden tolayı ḥaḳ olduğunu bilmek ister, ḥaḳḳın ḥaḳ olması Cenâb-ı Bârî Te'âlâ ile peygamberinin emr u

tebliğlerinden 'ibâret bulunması hasebiyledir. Diyanet olmayınca bunların hiçbirisi elegendir. O hâlde münakaşât ve mübahasât-ı i'tikâdiyyeyi hâvî ve bir çokları teabbüdî ve bir kısmı 'aqlî olan ve 'umümî tebligât-ı ilâhiyyeye istinâd eden 'ilm-i kelâmla meşgûl olacak olan nâkisu'd-dîn ve'l-ahlâk kimseler, şaşkın, zindîk, dînsiz kimselerin aqvâli ile mezâhib-i bâtılasına meyl ederek dînsiz, şaşkın, zindîk olurlar.

[XXVI]

Mekârimü'l-ahlâk 26 (3 Rebülevvel 1327 / 12 Mart 1325): 201-203

[201] 'İlm-i kelâmın lüzümünden, ya'nî 'ilm-i hâl miqdârından fazlasını ta'lîm ve taallüm ve mebahise bu gibi kuyûd ve şerâ'it-i ihtiyâtiyyeye tâbi' olduğu içim İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe hazretleri, mahdümü Hammâd hazretlerinin 'ilm-i kelâma 'âi'd mübahasâtda bulunduğunu görünce nehy buyurmuşdur. Bunun üzerine "Sizi dahi mübahasât-ı kelâmiyyede gördüğüm oluyor. Beni nehy buyurmanızın hikmeti nedir?" yollu vuķu' bulan istifsarlarına karşı Cenâb-ı İmâm buyururlar ki "Vâkıan biz ba'zı 'ulemâ ve a'lâm ile mübahasât-ı kelâmiyyede bulunuruz. Ancak eşnâ-i mebâhiste herbirerlerimiz başında kuş dururcasına ihtiyat ve ihtirâz üzerine bulunarak hem kendimiz tehlikeli bir söz şarfından hem de karşımızdaki mübâhisimizi tehlikeli bir söz söylemeye muztarr bırakacak bir hâlden kemâl derece şaşırırız. Hâlbuki siz, eşnâ-yı mübâhasede birbirinizi zabt ve ilzam kasr ve irâdesinde bulunursunuz. Bir kimse mesâ'il-i i'tikâdiyyede diğeri için şaşırıp bir haţâ-i azimeye griftar olmasını ve o yolda mübâhasede bulunursa onun küfrünü istemiş olacağından derhâl kendi kafir olur. Çünkü 'küfre rıza küfürdür; ma'siyete rıza ma'siyetdir."

İmâm'ın bu sözü şâyân-ı diğkattir. Birincisi iki kimse mübâhasede bulunacak olursa maħza haķikatin tezahürü için mübahasede bulunarak mükâlemeyi müdekkikâne icra etmek lâzımdır. Maķşad teharrî ve inkişaf-ı haķikat olduğundan biri diğeri için mağlûb olduğunu isteyip de onu sū-i i'tikâda meyl edecek bir dereke-i müşkileye sevk yâhūd sū-i kelâm şarfıyla tehlikeye düşerecek bir hâle meydân vermemekdir. Hilafi hâlinde, ya'nî hasmının bu yolla tehlikesini isteyen *el-'iyâzû billâh* kendi kafir olur. Bir de var ki hasmı esâsen dînsiz olur da mübahase etdiğini ilzam ve zabt etmek, dînsizliğı tekrâr ettirmemek isterse o vakit vazîfe-i münâzara mecrasını [202] değıştirmiş olacağından onun dînsizliğini, küfrünü işbât etmek için onu ilzama çalışmak a'lâ-i dîn olmakla vâcib olur. Nitekim eslâf-ı 'izâm bu mişilli dînsizlerin küfrünü isbar ve halkı bunlara meyilden muħâfaza için serd-i berâhîn ve hücec ile onları ilzam eylemişlerdir. Bundan tolayı İmâm-ı Azam hazretlerine göre kendi veya diğeri için bir şübhe-i

dīniyye zuhūr etmedikçe ‘ilm-i kelām mübahasâtına dalmak mekrūhdur. Şübhe vukū‘unda izālesi vācib olur (ki bu da ancak kavā’id-i kelāmiyyede rusuh ve mūmarese ile olur). Nitekim deniz kenārında duran bir kimse ‘aqlen, şeran kendini denize atmamakla mükellefdir.

Şāyed düşecek olursa onu çıkarmak üzerimize farz olur buyurmuşlardır. Benaberiñ ‘ilm-i kelāmıñ ‘ilm-i hāl miqdārıñın fazlasıyla iştikal, zekā, inşāf, diyanet gibi şerait-i mezkūreyi ihtiva edebilenler için cā’iz olabilir. Ve illa evkaf-ı mezkūresi noqşān ba’zı kimseler için mezahib-i bātılaya meyl etmek *el-‘iyāzū billāh* pek kolaydır.

Lāhika

Mes’ele-i mebhūşeyi zamānımıza taṭbīk etmek lāzımdır. Şunlarda şerī‘at-ı Muḥammediyyeniñ ihtiyācāt-ı haZīrā ile ğayr-ı mütenasib ve fī zamānına ğayr-ı kabil-i taṭbīk bir qanun olduđu mes’elesine-i nāsta devran etmekde ve matbuatda da revnūma olmaqdadır. İşte bu mes’ele, bir şübhe-i mes’ele-i dīniyyedir. Şerī‘atıñ ān-ı nūzulünden i‘tibāren mā-dāmetü’d-dünyā zuhūr ve vukū‘a gelecek bi’l-‘umūm asar ve aḥvāl ile kabil-i taṭbīk ahkamı ḥāvī bir qanun-ı ekmel ve kafi olduđunu işbāt ve muarızını ilzam şūretiyle şübheyi izāle edecek berahini serd ü ityan ‘ulemā’-i dīniñ ehemmi ferā’izindendir.

Nev‘-i sālīs menhiyyun-anh olan ‘ilimler ḥaqqındadır. Bunlardan birincisi ‘ilm-i nūcūmdur. Bu ‘ilim iki kısımdır. Bir kısmı ‘ilm-i hey’et dediğimiz ‘ilimdir ki, nūcum-ı semaviyyeniñ seyr u hareket ve evzayıyla evkat ve tūruk ta’yīn olunur. namāza vakitleriniñ, kible cihetiniñ ta’yīni, gemillerle çöllerdeki kafileriniñ tahdid-i hatt-ı hareketleri bu ‘ilim ile kabil olabilir. Ahkam-ı dīniyyeniñ bir çođunuñ mevkufun-‘aleyhi gibi olan ‘ilm-i hey’etiñ lüzūm miqdārıñın teallūm ve ta’līmi şeran cā’izdir; ama vācib deđildir. Çünkü cevazı esbab-ı teharriden ma’dūd olmasına mebnīdir. Teharri dediğimiz, namāz, oruç, bayram vakitleriyle kible cihetini ehl-i İslām’ıñ araştırmasıdır.

Esbab-ı teharri müte‘addīd olup bir māddeye münḥaşır olmadığından ḥuşūşiyale mükellifiyet-i şer‘iyye usretten selāmet şartıyla meşrū‘t ve ‘ilm-i zannī kafi olduğundan, herkes için suūbet-i idrāk ve taṭbīkından şübhe olmayan ‘ilm-i hey’et, vücūb şırasına geçmemiştir. ‘İlm-i hey’etiñ ta’līmi zekā, sür‘at-i intikāl, kuvvet-i ḥayāl, cidd-i kesir gibi kuvāt-ı kāfiyyeniñ vücūduna mevkuf olup lüzūmu miqdārına

mālik olmayan herkesin ‘ilm-i hey’et ile mükellefiyeti, teklif ma-la-yutak olacağından ve hālbuki Cenāb-ı Bari herkesi iktidārı nisbetinde mükellef buyurduğundan bu ‘ilim vācib olmuyor. Bir de bununla, meselā, kible ta’yini edebilmek için –rubu‘ tahtasıyla bilencek olsa– beldenin tūl ve ‘arzını, şemsin meylini, asl-ı muṭlaḳ, bu‘d-ı [203] katr miḳdārlarını bilmek lāzım gelir ki, bunlarda şıḥḥat-i işābet meşḳūk olduğu gibi esāsını vaz‘ edenlerin ‘adāleti meşḳūk olmakla teharrinin buna inḥişārı şābit olmaz. Binā’ en-‘aleyh ‘ilm-i hey’et de vācib olmaz.

Amma diğ̄er kısım ki, oña ‘ilm-i aḥkām da derler. Onunla mugayyebāt keşf olunmak istenir. İstikbālde vuḳū‘a gelecek ḥadişlerden, emval-i mesrūkadan, taḥte’l-arz menkuz hazine ve definelerden, eşhasın müddet-i ḥayātlarından, kaht ü galādan, selāmet ü emniyetden, fitne ve müsibetden bu ‘ilim ḥaber verir ki, bu ḥaberlerin küllīsini şerī‘at-ı Muḥammediyye tekzib buyurmuşdur. İşte bu ‘ilim ḥarāmdır. Hatta bu ‘ilim maraḓ nev‘indendir demişlerdir. Bu gibi aşḥāb-ı kehānet, havadis-i müstaḳbeleyi araştırarak ‘ilmin göstereceği bir vaḳ‘adan müte’essir bir ḥālde bulunurlar. Baḥuşuş bu ‘ilmin keşf olunabilecek bir ḥadişeden tevakkı de imkansızdır. Kaza ve kader-i ilāhīden kaçıp kurtulmak mümkün değildir. Bir müneccim bir ḥadişe-i ātiye keşfeder, andan şaḳınamayacağını da bilir. Müte’essiren ya tecennün ya intihār eder. Bu gibi istiḥrāc-ı aḥkam ile hemān ‘umūmiyetle dalgın olması, kezālik ba‘zısının intihār etmesi, bu ‘ilimlerinin eşer ve netice-i elemiyyesidir. Bunların aḳval ve aḥkamına meyl ü rağbet edenler de böyle olur.

[XXVII]

Mekārimü’l-aḥlāḳ 27 (10 Rebbülevvel
1327 / 19 Mart 1325): 209-212

[209] Ma‘ahaza bu gibi adamların ḥaḳıḳaten keşfiyatda bulunamayacaklarını da unutmamalıdır.

Sā’ir ulum-ı felsefiyyeye gelince:

Bunlardan ‘ilm-i mantıḳ, ‘ilm-i kelāmda dahildir. ‘İlm-i kelāmdan matlub olan fevā’id ‘ilm-i mantıḳ ile istiḥşāl olunabileceğine ve ‘ilm-i kelāmın ma-fevḳa’l-lüzümü farz-ı kifaye olduğuna binaen *mantıḳın* da farz-ı kifaye olduğunu pek çok ‘ulemā’ beyān ve mantıḳa dā’ir fuḥūl-i ‘ulemā’-i İslāmiyyeden pek çokları büyük büyük kitāblar tedvin eylemişlerdir. Āyāt-ı beyyināt-ı Ḳur’āniyyenin ve eḥadiş-i celīle-i cenāb-ı peygamberinin birçokları ḳavā’id ve aḥkam-ı mantıḳiyyeyi ḥāvīdir. Şu kadar var ki, aşḥāb ve müctehidin-i gūzin devirlerinde ‘ilm-i mantıḳ şayi‘ değildi. Bu sebeble

mantık hakkında iştibah hâşıl olabilir. Buna cevâb bu vecihledir ki, mantık ‘ilmi insānda bir meleke peyda eder ki, o meleke sāyesinde insān bir kelāmın –edille ile taṭbīkünde– şahihini sakiminden temyīz eder. Aşhāb-ı kirām ve müctehidin-i izam ve sā’ir ‘ulemā’ ḥāzerātının yaratılışları ḥasebiyle esāsen bu melekeye mail olmalarından naşi kelāmın şahih u fasidini derhāl derk etmişlerdir. Müşārun-ileyhim ḥāzerātının bu iktidār-ı harikaları, kimisinin Ḥāzret-i peygamberine muşāhabet-i şeref-i celīline mazhariyetinden, kimisinin aşhāb-ı güzine ve ‘aşr-ı aşhāba mutāabat ve mücaveret-i şeref-i ‘ālem-bahāsına nā’iliyetle beraber kemāl-i veraya mukarin cehd-i tammdan tenevvür ve teālī etmiş idi. Nitekim müctehidin-i izam ḥāzerātı esās-ı fıkh olan ‘ilm-i uşūl ile de meşgūl değiller iken istihrāc-ı ahkama iktidār-ı –asırlarının ‘aşr-ı peygamberiye kurbundan ṭolayı edille-i şer’iyyenin herbir levazımıyla ma’lūm olduğu bir zamānda zuhūr etmiş olmalarıyla beraber– fıtraten kuvve-i icithada mālīk bulunmalarından idi. Daha açık ibare ile: Allah Te‘ālā bu zevāt-ı kirāmı uşūl-i [210] dīn teessūs edebilecek bir ṭābi‘at-ı salime ve metinde ḥalk ve icād buyurmuşdur. Ellerinde vaḳtiyle müdevven ‘ilm-i uşūl yok iken Kitāb ve sünnetden ‘ibāret olan delīlleri tedkīk etmişler ve aşhāb-ı kirāmın uygulamalarını tedkīk ve me’ḥazını tefekkür eyleyerek ve lede’l-icab delīllerdeki ahkam-ı maḥşūşanın ille ü esbabını bi’l-muḥākeme taayyün ederek ba’zı ahkamı ba’zısına kıyās eylemişlerdir. Bu vecihle edille-i şer’iyye kitāb, sünnet, icma ve kıyāsdan ‘ibāret olarak dört kısma munhasır olmuşdur. kıllı kırk değil, belki biñ yararcasına bunca tetebbuat bu zevātın ‘ahd-i peygamberiye yakın ve nur-ı nebevī ile müzeyyen asar-ı mebrurede harikulade bir dirayet, cehd, metanet ve diyanet üzerine yaradılmış olmalarından ṭolayı bāb-ı icthad –fī nefsi’l-emr imkanıyla beraber– bu zevāt ile beraber münsed olmuş ve edille-i erbaa-i mezkūreden istihrāc uşūl ve fūrū‘ için bunlardan sonra gelenlere imkan kalmadığına dā’ir bi’l-‘umūm Ehlü’s-Sünnet tarafından icma ve ittifāk vaki olmuşdur. Hatta eimme-i dīnden sonra gelip de ‘ilm-i dīnde bunca tedkīkāt-ı amika icra eyleyen ve yekūnu belki milyarları geçen ehlü’s-sünnet ‘ulemā’sı fukaha-i izam ḥāzerātını yedi ṭabaḳaya taḳsīm ederek *müctehidun fi’ş-şeri‘at* nāmıyla birinci ṭabaḳa i’tibār eyledikleri zevātı ki, İmām-ı Azam, İmām Şafii, İmām mālīki, İmām Hanbelī’den ‘ibāretdir, uşūl-i dīnī edille-i şer’iyyeden istinbat eyledi diye temeyyüz ve ikinci ṭabaḳayı da *müctehidun fi’l-mezheb* diye yad ve bunların da vazīfesi eimme-i erbaadan mensub oldukları zātın vaz’ etdiği uşūl ve ahkama tevfiḳ etmek şartıyla mesā’il-i feriiye istihrāc eylediklerini, ve üçüncü ṭabaḳanın da edilleden kat-ı nazar sādece mesā’il-i müctehid fihā’da tedkīk ve dördüncü ṭabaḳada bu mesā’ilin uşūl-i

müstenidun-ileyhāsını tahriç ile ictihād u teharri ile meşğül olarak bu şabakanın ‘ilm-i uşulü te’sis etmiştir. Esāsen müctehidlerin ‘ilm-i uşul ile tevağğul etmemelerine karşı cihānlar dolusu müdekkikīn ve belki muarizīn, mütearrizīn geldiği hālde eimme-i dīnin ufak bir kusur-i ‘ilmīlerini –pek çok mütearrizler ararlarken– böyle İmāmları fıtraten ictihada muhtedir yaratılmalarından ‘aşırklarının, da her istedikleri ma‘lūmāta muṭṭalī‘ olacakları ‘aşırklar olmasından ileri gelmiş idi. Şoṅraları böyle rical yetişmemesi bir kere ‘aşırklarının nūr-ı nübüvvetden tebāüd etmesi; şoṅra da āyāt ile āyāt ve ehādīs ile ehādīs aralarında, kezālik ḥadislerle āyetler arasında zamān-ı nüzül ve vürudu ta‘yīn edebilecek esbābın külliye inkırazı sebep olmuştur. Bir de o fıtrat-ı ḥāriḳaya mālīk zevātın hasebū’l-ādet-i ilāhiyye yaratılmaması inkitā‘ ve insidād-ı ictihāda –nefsinde imkān ile beraber– sebep-i müstakīl teşkīl etmiştir. Çünkü *el-yevmü ekmeltü le-kūm dīnekūm* āyet-i celīlesi muktezasınca ‘aşr-ı hidāyet ḥaşr-ı ḥazret-i Faḥru’l-kā’ināt, kürre-i diyānetin noḳta-i kutb-i a‘lāsı idi. *E ve lem yerev enna ne’til arda nenkusuha min etrāfiha* tefsīrinde İbn ‘Abbās ḥazretlerinin beyān-ı ‘ālīleri ve sā’ir ehādīs-i seniyye-i cenāb-ı peygamberīnin şarāḥat ve delaleti vechiyle ānen fe-ānen tenākusu, bir ‘ālimin yerine ‘ayn-ı kemāle [211] bir ‘ālimin yetişmemesi ve bu dīn-i mübinin nas arasındaki hāmīlerinin inkırazı şüretiyle bir şüret-i ḡarībden ‘avdet ve rücū‘u ve bi’n-nihāye kıyāmetin ḳopması, nizām-ı kā’inatın bozularak yevmü’l-hisāb olan ḥaşr u neşrin küşādı nezd-i ḥikmet vefd-i Cenāb-ı Ḳādir-i zū’l-celālde matlub olmasından naşı devr-i aşḫābı takiben tābi‘īn ve tebe-i tābi‘īnden fevḳa’l-‘āde hilkatde eimme-i mahdūde ve müctehidīn-i ma‘dūde yaratılmış ve şoṅraları da ancak ḥaḳā’ik-i mevcūde ve mevzūayı tedkīḳ ve taṭbīḳ ile muḥāfaẓa-i şerī‘ata muhtedir olabilecek iḳtidārda erbāb-ı zūhd ü fazilet yaratılagelmiştir. Şu ḥikmet-i mesrūdeye mebnī öyle kemāle zevātın yetişmesine imkān görülmemekde bulunmuştur. Artık Şiīlerden, Rāfizīlerden kendilerine *müctehid* nāmı vererek edille-i şer‘iyyeden istinbat-ı aḥkām etmek isteyen ne ḳadar kimseler varsa, cümlesinin aḳvāl ve ef‘ālī Ehlü’s-sünnet mezhebine muḥālif ve bāṭıldır. Eimme-i dīnin aḥkāmına muḥālif sözleri, islām arasında teferruka düşürmekden başka bir maḳşada müstenid değildir. Hatta Sünnīlerden bile dava-yı ictihadda bulunup da eimme-i dīnin aḳvak ve aḥkāmı hilafında vaẓ‘-ı aḥkām ārzū edenler dīn-i İslām ‘aleyhinde ḥareket ārzūsunda bulunuyorlar demektir.

Şunu da bilmek vecibdendir ki, ‘aşr-ı peygamberīde aḥkām-ı muḳaddese-i İslāmiyye aslen bi’t-tamām min kabli’l-ḥaḳ teblīḡ buyrulmuştur. Müctehidīn-i ‘izāmda aḥkām-ı şerī‘atı tafşīl, tefsīr ve beyān eylemişlerdir. Şer-i şerīfin o ‘aşırlardaki ḳuvveti ilā

yevmi'l-kıyāmet 'ilmen baķi alacaķdır. Őerī'atıñ hībir cüzü tenāķuŝ etmeyeceğine *innā nahnu nezzelnā'z-zikra ve innā lehu lehāfizūn* āyet-i kerimesi ile eħadiŝ-i ŝerīfe ŝahitdir. Őerī'atıñ hībir ĥükmü meŝtūr ve mehul değildir. Bu kuvvet dā'im baķidir. Tenāķuŝ dediğimiz, 'ulemāya, erbāb-ı diyanet ve ittikāya nisbetledir. 'ulemā'nıñ tenāķuŝu da tafŝilimiz vechile itihat derecelerinde fazl ü kemāl, ĥüsn ü ihtimām da tenāķuŝ ilemdir. Mütehit yetiŝmemek bu ŝüretledir. Aĥkām-ı ŝer'ıyyeyi müctehidīniñ tarifatu dā'iresinde fehm u zat ve naql edecek 'ulemā' ilā yevmi'l-kıyāmet tevarüd eder. Çünkü bir mukteza-yı āyet-i celīle maĥfūziyeti teahhüd-i ilāhī te'mīn buyrulan ŝer-i ŝerīf, 'ulemā'-i ĥaqqın lisanıyla muĥāfaza olunur. Her 'aŝırda 'ilm-i dīnde mahir, diyanet ve ittikā ile mütemeyyiz 'ulemā'-i ehl-i ĥa yetiŝecektir. El-hasıl baĥŝetmekde olduğumuz mes'ele, eimme-i dīniñ hılkaten kavā'id-i mantıķıyyeden muntazır fevā'id ve gayāta vāķıf bir meleke-i sālimeye mālİK oldukları mes'elesini işbāt ŝadedinde 'ilm-i uŝülü nazīr getirmek idi.

Kezālık aruz, kāfiye, belagat fenleri de ŝoñradan müessestir. Hālbuki able'-te'sīs bunca ŝuara, udeba gelmiŝ gemiŝdir ki, bu fenleri bilmedikleri ĥāldde hasebü'l-hılkat öyle muntazam ŝi'irler, nesirler söylemiŝlerdir ki, bu ulum o sözler sāyesinde te'sīs ve tesbit edilebilmiŝdir. Nitekim el-ān anadan dođma ŝairler, kātibler ara ŝıra zuĥūr etmektedir.

Bunlarıñ şi'ir ve nesir söyleyebilmeleri, taraf-ı ilāhīden ŝā'ir ve kātib olarak yaratılmasıyladır. Kesb ile değildir. Eimme-i dīniñ mantıķa muvāfi ĥāl u ālleri de öyledir.

[212] Felsefeden 'ilm-i hendese mübahdır. İlahiyyāt ulum ve mesā'ilinden muĥālif-i ŝerī'at olanlar cehl-i mürekkebdir. Taĥŝil ve teallüm ve ta'līmi ve müāla'ası cā'iz değildir. Međer ki red etmek maŝadıyla ola. O vaķit müāla'a ve Taĥŝili cā'iz olur. O ĥāldde bu da 'ilm-i kelāmıñ farz-ı kifaye kısmında bellenmek lāzım gelir. Ulum-ı tābi'ıyyeden ŝer-i ŝerīfe muĥālif olanlarıñ teallüm, ta'līm ve müāla'ası cā'iz değildir. Őer'e muĥālif olmayanları geri memnū' değilse de, fevā'id-i dīniyyeye bais olmadıça tevađđul, tazıi-i 'ömr kabilindendir.

[XXVIII]

Mekārimü'l-ahlāk 28 (17 Rebiülevvel
1327 / 26 Mart 1325): 217-219

[217] 'İlm-i sihr ve 'ilm-i nirencat ile emşali 'ilimler –ihtirāz maqşadıyla– teallümü cā'izdir. 'İlm-i sihr evvelce beyān olunduğu vechile esbāb-ı hafıyye ile ervāh u ecsād üzerine te'sīrāt-ı ġarībe ihdas uşūlünü bildirir 'ilimdir. Sihirbaz olan kimse ervah-ı habīse olan şeyatīn ile şürur ve kabayihde iştirak ederek onların yardımıyla rūh ve ceset üzerine ba'zı asar ika eder. Sihir şeyatīnīn yardımıyla huşūle gelen keyfiyet olduğundan ve sihirbazda habis tab' ve şerr u vekāhatda şeyatin ile hemhal olmadıkça onların bu yolda mu'āveneti meşhut olamayacağından sihirbaz, velī ve peygamberden ayrılmış; kezālik sihir de mu'cize ve keramete muğayir olmuştur. Sihir şeyatīnīn (kefere-i cinnin) celb u tarīk-i ma'şiyetde istiḥdāmından 'ibāret olmakla onların celb u ika-i mefsedete da'veti için tūruk-ı müte'addīde vardır ki, her birerleri cinliniñ şūret-i icabet ve mu'āvenetini ta'yīn ve ihzar içindir. Sihir yapıldıkda 'ādetullah iktizāsı şeyatīn-i maḥşūşa icabet ederek ef'āl-i faside esbābına teşebbüs ve mübaderet ederler. İnsanlarda olduğu vechile esbaba tevessül ile müsebbibat ḥalk olunmak 'ādetullah muktezası olmakla şeyatīnīn teşebbüsüyle o fi'il meydān gelir. Şu ḥalde sihirbaz (büyücü, bügücü) meselā efsun ederek sihr etdiği kimse ḥastalanır. Bu sihir ile ḥastalık arasında şūret-i zāhirede ḥiçbir münasebet yokdur. Ancak arada tevessül eden ervah-ı habise ki esbab-ı hafıyedir, onların bi'l-icābe teşebbüsatıyla o ḥastalık vukū'a gelir. Şeyatīnīn şūret-i teşebbüsü de ayrıca hafıdır. Hasılı naklen sihrin āsarı vakidir. Fakat sihir ile āsarı arasındaki vesait 'aklen, naklen hafıdır. 'ādetullah o yolda ki, sihir yapıldıkda Allah Te'ālā eserini ḥalk buyurur. İmdi, 'ilm-i sihrin teallümü, sihirden şakınmak, ya'nī sihri bozmak maqşadıyla olursa cā'izdir. Sihir yapmak maqşadıyla olursa ḥarāmdır. Hatta sihirba'zın sāi bi'l-fesad olduğundan şeran katli lāzım olduğunu fukaha-i izam beyān buyuruyorlar.

'ulemā'-i kirāmdan ba'zısı 'ilm-i sihrin teallümü farz-ı kifaye demişlerdir. Çünkü biri çıkırsa da sihir kuvvetiyle, meselā, birisinin kafasını keserek tekrār yapırdırma [218], kezālik yumurtayı kırıp altın düşürmek gibi umūr-ı harika göstererek peygamberlik davasında bulunsa onuñ davasını iptal için icab eden müdāfa'a, sihrini bozmak şūretiyle olabileceğinden, işte öyle ḥidmet-i muhimme-i dīniyyeyi ifā için aqvam ve bilad-ı İslāmiyyede eḳalli bir zātın olsun, 'ilm-i sihri bellemesi farz olduğuna fetva verilmiştir.

İlm-i nirencat ise iki veya daha ziyāde kişiler arasında muḥabbet, buğz ve adavet ikainiḡ keyfiyetini bildiren ‘ilimdir. Bu da siḡir envā‘ından olabilir. Sā‘ir ‘ilimler dediğimizde esbab-ı hafıye ile havas ve āṡār-ı ġarībe izḡarını bildiren ‘ilimlerdir. Bunların da ‘umūmu siḡir gibi tevakki ve iḡtirāz için olursa cā‘izdir. İnsān ve ba-ḡuṡuṡ taleb-i irfan, bir fenālıḡ naṡıl yapılır bilmelidir. Bilmezse o fenālıḡa giriftār olur, šonra kendini kurtaramaz. ḡiyel ve ḡud‘a-i ḡarbiyye bu kabildendir. Düşmena nereden, ne šüretle ta‘arruż olunacaḡına ...dır. Ta‘arruza giriftār olduḡu gibi kendini istihlaz edemez de maḡlūb ve münhezim olur.

KezālİK eṡnā-i mübahese ve münazarada hasma karşı ḡile daḡı tafṡīl-i vaki üzerinedir ki, eḡer hasm öḡrenmek maḡsadıyla veyāḡḡūd ḡaḡ ve šavābın zuḡūru maḡsadıyla muanide ve mukaribesiz olarak mübaheseye giriṡmiṡ ise böyle bir hasma karşı isti‘māl-i ḡile mekrūhdur. Lakin bir hasım ki, kendi fażl ü kemālını izḡar ve mübahesede bi-ḡayr-ı ḡaḡḡ tefevvuḡ maḡsadıyla mübaheseye giriṡerek karşıındakini ilzam etmek istiyorsa, öyle hasm-ı muanidi ilzam için isti‘māl-i ḡile cā‘izdir. Faḡat böyle olan hasm, dīn-i İslām’a ta‘arruż ve ilhad maḡsadıyla muanide bulunuyorsa oḡa karşı ḡile vācib olur. dīne ta‘arruż ve ilhad maḡsadıyla olmayıp da šırf dava-yı tefevvuḡa müsteniden mukabere ediyorsa ḡile cā‘iz olmakla beraber evla olan ḡile etmeyip, ḡatta münazarayı bile bırakmaḡdır. Mukteza-yı ḡüsn-i Aḡlāḡ budur. Çünkü izḡar-ı ḡaḡ u šavāb niyetine müstenid olmayan bir münazarainiḡ netīcesi, ya yorgunluḡ ya da gururdan ‘ibāretdir. ḡüsn-i netīcesi olmayan münazara ise ‘ilm-i ādābda maḡbūl deḡildir. Münazarada inad mebhusun-‘anha i‘tibāriyla muḡte‘līf ḡükümler alır; ḡatta hasmını ilzam ve mahcup etmek isteyen kimsenin mübahese etdiḡi mes‘ele, zaruriyyat-ı i‘tikādiyyeden ise maḡza bu inat ve hasmını ilzam ‘arzsunda bulunmasından naṡı o kimsenin küfründen korkulur. dīnde mübahesenin –gerek ḡarafeynce gerek ḡaraf-ı vahitḡe ḡaraż fāsıd olduḡu šürette– netīce-i vahimeyi tevlid edeceḡine mebnī İmām Birgivī, “Asrımızda evla olan, kimse ile mübaheseye giriṡmemekdir. Çünkü izḡar-ı ḡaḡ u šavāb ārzsuyla mübahese edenler ender bulunur” buyurmuṡlardır. ḡarafeynin ārzsusu tegallūb, tefevvuḡ, kesb-i šöhret, celb-i menfa‘at gibi āmāl-i hasise ve deniyyeden hāli olup da yalnız bir ḡaḡıḡatin zuḡūru ve inkiṡafı maḡsadına münatıf olduḡu šürette mübahese cā‘iz olur. Onuḡ için Devlet-i ‘aliyye-i Oṡmaniyye’de mebhus olan kimselerin ‘ilm-i münazara erkan ve ādabını bi-ḡaḡḡın bilmeleri ve bi-ḡaḡḡ o erkan ve ādāb ile ‘āmil olmaları lāzımdır. Çünkü bütin ḡarekātı münazaradan ‘ibāretdir. šerait ve ādāb-ı münazaraya riayet olunmazsa Aḡlāḡ nokḡa-i

nazarından büyük büyük hatâlarda bulduklarından millet mutazarrır olur. Sâ'ir mecalis azası da böyledir. Uşûl-i idâre-i devlet uhdelere millet cānibinden tevdi' olunduğundan naşi, mebhushları taḥṣīṣ bi'z-zikr eyledik.

Reml ve sâ'ir mugayyibât-danbahis 'ilimler vardır ki [219] onlar da ḥarāmdır. Bunlardan, meselâ, reml, herkesiñ bildiği gibi kağıt yāḥūd kum üzerine birtakım nikat vaz', sonra istintakıyla olur. Bu 'ilim, Ḥazret-i İdris 'aleyhi's-selāma nāzil bir 'ilim olup Qur'ān'ıñ nuzulüyle mensuh olduğundan 'ilm-i remlin de gerek ta'līm ve teallümü gerek remlin icrası ḥarām olmuştur. Sâ'ir mugayyebat-ı umūrdan bahis kehanetler de 'umūmen ḥarāmdır.

Nev'-i şāliṣ mendub olan 'ilimler ḥaḳḳındadır. Mendub dediğimiz sünnet ve müsteḥaba şamil bir t'abīrdir. Ef'āl-i mükellefīnden hangisi sünnet, hangisi müsteḥab ve nāfile, hangis mekrūh olduklarını ve fezā'iliñi bilmek mendubdur. Kezālik farz-ı kifaye olan ulumu bilen mevcūd iken diğeri birisiniñ bellemesi de mendubdur. şaydığımız ef'ālīn tafşīlātını, edillesini bilmek ve onlarla tevaḡḡul ve teammuk etmek de mendubdur.

Mendub olan 'ilimden biri de 'ilm-i tıbdır. Hangi māddeleler nefis ve beden-i inşāniye zarar veriyorsa onlardan şaḳınabilecek kadar mesā'il-i 'ilm-i tıbbı bellemek, müsteḥabdır, faḳat vācib değıldir. Çünkü şeran tedāvī vācib değıldir; ḥatta *Hulāşa*'da mezḳūrdur ki, bir insān şiddetli ishale yada müzmin göz ağrısına griftar olup da, tedāvīye muḳtedir iken, mualece etmeyip de za'if düşerek nihāyet bu yüzeden vefāt etse günāḥkar olmaz. Ama aç ḳalan bir kimse, ekmek vesā'ire bir şey' mevcūd ve ekli mümkün iken yemeyip de açlıḳdan telef olsa günāḥkar olur. Çünkü kendini aç bırakmaḳla itlaf etmiş olur.

[XXIX]

Mekārimü'l-aḥlāḳ 29 (20 Receb 1327 / 25 Temmuz 1325): 226-227

[226] Zīrā ölmeyecek kadar ekl u şurb, farz-ı 'ayndır. Ekl u şurb ile açlıḳ ve şusuzluḳ-dantahlis-i nefis ederek helākden ḳurtulmaḳ katidir. Ama ilaḳ ile helākden ḥalāş, ḳat'ī değıldir. Faḳat ilacın nef u fā'idesi ḥaḳḳında birçok eḥādīs-i şerīfe vardır. İlaḳ tesadüf ederse ḥastalığın gideceği anlaşıyor. Şu ḥâlde ilaḳ sebebiyle helākden istihlasın ḳat'ī olması lāzım gelir gibi bir su'āl ḥātıra gelir. Buna cevāb olarak 'ulemā'-i kirām beyān buyuruyorlar ki: İlacın ḥastalığı ref etmesi eḥādīs-i şerīfe mücibince

katidir. Ancak işâbet-i kaç'î olmadığından ve bu da tabib-i müdaviniñ re'yinde 'adem-i işâbetinden mütevellid bulunduğundan ilacın te'sîri kaç'î olamıyor. Çünkü emr-i kaç'îye isâl eden esbab ve vesaitin zanni olması, bizzarure 'ilm-i kaç'îye olan 'ilmin kaç'îyyetine ma'nîdir. Daha açık t'abîrle söyleyelim: Bir ilaç hastalığa nafidir. O ilaç kullanıldığı vakit, hastalık da gidecektir. Burası katidir. Çünkü Allah o ilacı o hastalığa çâre olmak üzere yaratmıştır. Lakin hangi ilacın hangi hastalığa fâ'idesi olduğu şüret-i 'umümiyyede kaç'îyen ma'lûm değildir. Ma'lûm olanlar varsa da, bünye, mevsim, miqdâr i'tibârıyla te'sîri, mütefavit olduğundan ve meselâ bir adama hiç zarar vermeyen afyon, diğerini tesmim ve ihlak etmekde olup, kezâlik bir zamânda bir kişiye fâ'idesi olan ilacın, diğer zamânda, yine o kişiye mazarratı olduğundan, ve eksik miqdârda ilaç fâ'idesiz, fazlası muzırr olup haddini ta'yîn için 'ilm-i kaç'î bulunmadığından ve bunların 'umûmu da, hekimin noķşân-ı 'ilmine ve re'yiniñ 'adem-i işâbetine raci olduğundan ilacın 'umümiyet i'tibârıyla nef u te'sîri kaç'î değildir. Nitekim peygamber efendimizden şâdir olan ehadîs-i şerîfe, hiç şübhe yok ki, peygamberimiziñ sözüdür. Lakin rivâyet ve senedde zuhûra gelen zan, o hadîs-i şerîfeniñ şerefe-sudurunda huşûl-i 'ilm-i kaç'îye ma'nî olmuşdur. Hülâşa-i kelâm: İlacın te'sîri kaç'î değildir. Ekmek ve suyuñ te'sîri katidir. Mes'eleyi daha ziyâde îzâh için Birgivî merhûmuñ ber-vech-i ati tahkîkatını nakl ediyoruz:

Fuşûl-i İmâdî'de mezkûrdur ki, zararı gideren esbab üçtür: Biri katidir, diğeri zanni; üçüncüsü de vehmidir. Kaç'î olan ekmek, ş u ve bunların vezaifini gören şeylerdir ki, açlığı ve şusuzluğu kaç'îyen izâle ederler. Maznun olanlar da, edviye ve mualecâtdır ki, ekşerîyetle te'sîr eder, bazen te'sîr etmez. Vehmi olanlar da, dağlamak, efsun etmek gibi şeylerdir ki bazen te'sîr eder, ekşerîyâ te'sîr etmez. Faķaķ evvelden beri söyleriz ki, nefis etmek, okumakla hasta iyileşir, buna dâ'ir ehadîs- i şerîfe daħi vardır. Dağlamak daħi şeran sâbit olmuşdur.

Bunların –şerî'atda sâbit olmasına göre– mevhum olmaması lâzım gelir gibi bir hâtıra vârid olabilir. Buna cevâb, okumanıñ ba'zısı, ya'nî âyât ve ehadîs-i şerîfeye müstenid olmayanı vehmidir, diğerkleri değıl. Huşûsuyla o âyât ve ehadîs du'âdır. Du'ânıñ te'sîri şeran sâbitdir. Bu du'âlar şurut-ı lâzimesine tevafuk etdiğı şüretde, icabet olunmasının da, kaç'î olması lâzım gelir. İmdi bunların hükmi şer'isini bilmek lâzımdır. Birincisi, ya'nî maķtu olan kısmınıñ icrası câ'izdir. Tevekküle münafi değildir. Mevt ü helâk korkusu olmadığı vakit terki harâmdir.

Ama mevhum olanın terki lâzımdır. Çünkü Cenâb-ı Peygamber bir hadîs-i şerîf-i hümayunlarında, mütevekkileri bu kabil esbabı terk ettiklerinden tolayı vaşf buyurmuşlardır.

4.2. Ahlāk-ı Hasene

Ahlāk-ı Hasene Tahsîli²⁰⁴

Seyfîzâde Rîzâ

Mekârimü'l-ahlāk 4 (23 Ramazan 1326 / 6
Teşrinievvel 1324): 30-32

Mekârimü'l-ahlāk – İnsanın nefsini rezâilden tahliye ve fezâ'il-i 'âliyye ile tahliye ederek şer' ve 'aql dâ'iresinde zabt u rabt eder.

Bununla muttasıf olmanın ve redâ'et-i ahlâktan tehalluşun çâresi beşdir:

- (1) Ahkâm-ı celîle-i dîniyyeyi 'ârif ve dekhâ'ik-i 'aliyye-i şer'iyyeye vâkıf mürşid-i kâmile intisâb ile hüsn-i ahlāk telakkî ve istifâza olunmaktadır.
- (2) Her muttali' olduğu me'âyib ve mekârihi berâ-yı inzicâr-ı nuş u pend ve ihtâr eden 'âlim, mütebaşşır, mütedeyyin-i mütedebbir, refîk-i şefîk, mu'allim-i ahlāk ittihâz edilmekdir.
- (3) Elsine-i a'dâdan işidilen me'âyib-i ef'âl ve reâ'il-i ahlâkıñmahv u izâle, kalbdeki kasvetin imâte, mekârim-i ahlāk ile nefsin inâresine cehd olunmaktadır.
- (4) Nâs ile ihtilâf olunup mezmûm ve müstekreh görülen zemâ'im-i ahlâktan nefis tebri'e ve mehâsin-i ef'âl ile taşfiye edilmekdir.

Birinci ve ikincide zıkr olunan zevât reşâdet-simât²⁰⁵, kibrît-i ahmer²⁰⁶ gibi nâdiru'l-vücûd, belki müşâhededen mefkûd olduklarından intisâb ile ahlāk-ı mezmûmeden tehallüş müşkil; ve üçüncü ve dördüncü tarîkler ile mehâsin-i ef'âli iktisâb²⁰⁷ ve sū'-i

²⁰⁴ Bu makalenin dergideki görüntüsü için bkz. **EK-2**.

²⁰⁵ Zevât reşâdet-simât: Bu ifâde "doğru yolu gösteren, erdemli ve yol gösterici kimseler" anlamına gelir. "Zevât" kişiler, zâtlar anlamındadır ve "reşâdet-simât" doğru yolu gösteren, erdemli, olgun ve hikmet şâhibi anlamına gelir.

²⁰⁶ Kibrît-i ahmer: "Kırmızı kükürt" anlamına gelir. Osmanlıca'da ve İslamî literatürde "kibrît-i ahmer", şoñ derece nadir ve değerli olan şeyler için kullanılan bir mecazdır. Bu ifâde, çok nadir bulunan ve kıymetli bir şey'i betimlemek için kullanılır.

²⁰⁷ Mehâsin-i ef'âli iktisâb: "Güzel davranışları kazanmak" anlamına gelir. "Mehâsin" güzellikler veya güzel şeyler, "ef'âl" ise davranışlar, fi'iller demektir. "İktisâb" ise kazanmak, elde etmek anlamındadır.

ahlākdan ictināb²⁰⁸ her ferd için müte‘assir değil, dā‘ire-i imkândan hâriç ve müte‘azzirdir.

(5) Beşinci tarîk, taḥṣîl-i mekârim-i ahlāk için bi-hakkın iksîr u ahlāk-i mezmûmeye karşı bādzehr olan kitâb-ı kerîme iktidâ ve eḥādîs-i risâlet-penâhiye iktifâ olunmağladır. Çünkü Cenâbu Münzili‘l-Ḳur‘ân Hazretlerinin “Ben ‘azîmü‘ş-şân, dîn-i celîlimi ihyâ husûsunda sa‘y u gayret ve ikdâm u mücâhede edenleri, muḥakkak şüretde tarîk-i rüşd ü hidâyete işâl ederim” me‘âlindeki nazm-ı celîl-i şamedânesiyle Rehber-i kâffe-i enâm ‘aleyh efđal şalâvati meliki‘l-‘allâm efendimiz hazretlerinin “Her kim öğrenmiş olduğu şeyler ile ‘amel edecek olur ise mevlâ-yı müte‘âl hazretleri bilmediği birçok esrâr ve hikemiyâtı ta‘lîm buyurur” müfâdındaki ḥadîs-i şerîf-i nebevîsi müdde‘âmızı te‘yîd ve taḳviyeye kâfidir. Binâ‘en-‘aleyh Kitâb ve sünen-i nebeviyyeyi mürşid ittiḥâz ve mukteziyât-ı münîfeleriyle ‘amel eden ahlāk-ı ḥasane ile teḥallî ve zemâ‘im-i ahlākdan teberri eder. Rehber-i sa‘âdet ve delîl-i rüşd-i hidâyet Ḳur‘ân‘dır. Râh-ı felâḥ, sebîl-i necâḥ yine Kitâbu‘llâh‘dır. Emûr-ı siyâseti, tedbîr-i mülk u ra‘iyyeti tebyîn ve muḥâfaza-i vatan u memleketi te‘mîn eden o Ḳur‘ân, bedî‘u‘l-beyândır. Her türlü hidâyet, nuşret-i şamedâniyyeye mazhariyet a‘dâ-i zâhire ve bâḥiniyyeye ğalebe ve muzafferiyet, mekârim-i ahlāk ve meḥâsin-i ef‘âlî cem‘ u ittişâf, ve münkerât u fevâḥişden maḥfûziyet ancak kânûn-ı ilâhî ve fermân-ı sübhânî ile elde edilir. Mâddeten ve ma‘nen terakki ve te‘âlîye, şerî‘at-ı ğarrâ ile vâsıl olunur. Şer‘i güzîn-i Aḥmediyye‘den ‘udûl ve inḥirâf eden giriftâr-ı habş ü ḥüsrân, ve dünyâ ve âḥirette işi berbâd ve perişân olur.

İmdi, muḥaddîsîn-i fiḥâm hazretlerinin, Ḥâtemü‘l-enbiyâ efendimiz hazretlerinden şeref-şudûr edip ‘an‘anesiyle ahlāk-ı ḥasaneye terğîb ve sū‘i ahlākdan terḥîb husûsunda taḥrîc ve rivâyet buyurdıkları eḥādîs-i nebeviyyeden ba‘zısı ber-vech-i âtî terceme olunuyor:

Faḥrikâ‘inât ‘aleyhi ekmelü‘t-taḥiyyât efendimiz hazretleri ahlāk-ı seniyyenin ehemmiyeti ve kıymeti bâbında buyurmuşlardır ki:

“Cenâb-ı Rabbü‘l-‘âlemîn beni mekârim-i ahlâkı itmâm için ba‘ş u irsâl buyurdu.”

“Siz ahlâkıınızı tezyîn ediniz, maḥşerde vaz‘ olunacak mîzâna konacak a‘mâliñ eñ ağırı güzel ahlâktır. Haḳ celle ve ‘alâ hazretleri dîn-i mübîn-i İslâm‘ı size ikrâm ve iḥsân buyurdu mu, siz o dîn-i celîle ahlāk-ı ḥasane ve sehâvet ile ikrâm ederseniz, mü‘mîn-i kâmil zümresine iltihâḳ ederseniz. Çünkü kemâl-i dîn bu iki ḥaşletle ḥâsıl olur.”

“Nezdimde eñ sevgili olanlar, güzel ḥüy ile muttaşîf olanlardır.”

“Güzel ḥüy ile güzel komşu, mülkü ‘umrân, ‘ömrü firāvân etmeye bādî olur.”

²⁰⁸ Sū‘i ahlākdan ictināb: "Kötü ahlakdan kaçınmak" anlamına gelir. "Sū" kötü demektir, "ahlāk" ahlak anlamına gelir ve "ictināb" kaçınmak, uzak durmak demektir.

Ahlāk-ı zemīmeden tenfir ve ter'ib huşuşunda buyurdular ki:

“Kötü ahlāk şe'āmetdir, uğursuzluğdur. Şāhibine zararlı olur.”

“Şerār-ı nās sū'-i ahlāk ile muttaşif olanlardır.”

“Sū'-i ahlāk –sirkeniñ balı ifsād etdiği gibi– a 'māl-i şālihayı ifsād eder.”

“Cömerd bir genç eğer ahlākı güzel olur ise kötü ahlāklı olup da 'ibādet eden hasīs bir ihtiyārdan nezd-i pāk-ı şemādaniyyede maḥbūbdur.”

İnsān güzel ahlāklı olmakla berāber iş huşuşunda da güzel olmak lāzımdır. Me'āyib ve kabāyiḥden şakınan kimseniñ ehibbāsı tekeşşür eder, düşmenleri az olur; düşvār olan işleri teyessür eder. Ġazab-nāk düşmenleri mu'āmelāt-ı lütf-kārānesine meftūn olur. Düşmenleriniñ hışm-nāk olan ıalbleri, kesb-i līnet eder. Ba'zı ḥükemāniñ “Vüs'at-i erzāk güzel ahlāk iledir; ahlāk-ı seyyi'e aşḥābınıñ rızıkları da tār olur” me'ālindeki *في سعة الأخلاق كنوز الأرزاق من ساء خلقه ضاق رزقه* kelām-ı ḥikmet-i ittisāmı bu nükteye mebnīdir.

Görülüyor ki, güzel ṭabī'atlı kişi –keşret-i aşfiyā ve kılet-i a'dāsı ḥasebiyle– meşālīḥ ve mühimmātını suhūletle elde ediyor; Allah ve peygamberiñ sevgilisi oluyor; ihvānınıñ mādī ve ma'nevī teveccühlerini ve 'umūmuñ meyl u muḥabbetlerini kazanıyor.

Eğer bir tācir, bir şan'atkār, ḥulq-ı ḥasane mālīk olur ise alışverişinde rağbet-i 'umūmiyyeye mazhar oluyor; mu'āmelātında revāç görülüyor; ribḥ ve ticāretinde bereket buluyor; ḥatta vefāt ediyor da kendisini bilenler ḥayr ile yād ve dā'imā rūḥunu şād ediyorlar. Sū'-i ḥulq aşḥābınıñ aḥvālī ise büsbütün 'aksinedir.

Yine tekrār izāḥ edelim: Ḥüsn-i ḥulq dediğimiz şeyler, Allāḥ 'azīmü's-şān ve Peygamberimiz efendimiz ḥazretleriniñ emr u teblīğ buyurdıkları āyāt ve eḥādīs-i celīlede beyān buyurulan ahlākıdır. Yoksa herkesiñ 'aklından geçen ḥayālātı ahlāk nāmıyla ne kabūl etmeli ne de diñlemeli. Zāten me'āliyyāt nāmına āyāt ve eḥādīsden başka şeylerde ne var ki; ne buluruz, bulsaḥ da ne ḥayır görürüz.

Şurasını da 'ilāve edelim ki “كذلك جعلناكم امة وسطا” [Bakara, 2/143] nazm-ı celīl-i ilāḥisiyle ve “خير الأمور اوسطها” mantūq-ı cemīl-i nebevīsiniñ delālet ve irşād buyurdıkları vechile her işde i'tidāl maḥbūl olduđu gibi ahlākıñ maḥbūlü de ifrāt ile tefrīt arasında bir ḥāl-i tevassuṭta bulunanıdır.

Ḳāle el-Ḥarīri: “حب التاهي غلط خير الأمور الوسط” ve kezā: “خير الأمور عندنا الأوساط” وبيكره التفريط والإفراط

Meḥāsin-i ahlākda ihtiyār olunacak ḥāl-i vasat, insāniñ ḥübunda mülāyenet ve mülāyemet; vechinde āşār-ı beşāset; kelimāt-ı ṭayyibe ile mükāleme ve muḥāvere;

h̄usn-i muḳābele; m̄ucib-i nefret olan aḥvālden iḥtirāz –tafşīlātı ātīde zikrolunacak “Aḥlāk-ı Muḥammediyye”den anlaşılacağı vechile– ve dahā sā’iredir. Hudūd-ı ma’rūzayı tecāvüz, temelluḳ ve nifāk ve sū’-i aḥlākdan olacağı cihetle mezmūm ve maḳdūḥdur.

نسئلك من فضلك يا خلاق

4.3. İktisâb-ı Mehâsin-i Ahlâka Dâir

İktisâb-ı Mehâsin-i Ahlâka Dâir²⁰⁹

Esad Erbilli

Mekârimü'l-ahlâk 23 / (9 Safer 1327/ 17 Şubat 1324 / 2 Mart 1909)
180-182

Devr-i istibdâdiñ keşâfet-i mezâliminden hilâl-i 'îd gibi henüz 'arz-ı cemâle muvâfiğ olan ziyâ-yi hürriyeti tebcil eden erbâb-i kemâlden ricâ ederim ki nefsin çuvve-i kâhire-i müstebidânesine mağlûb olan 'aql u 'irfânın istiğşâl-i hürriyetine müsâ'ade ve bir de bâdi-yi şadâ' olmamak üzere cihet-i ihtisâr iltizâm edilen ma'rûzât-ı fağîrânemi kemâl-i i'tidâl ile mü'tâle'a ve muhâkeme buyursunlar. Ma'lûm olduğu gibi beni beşerin ecsâdi üzerinde hükümrân olan bir hayli emrâziñ icrâ'-yi nüfûzu gayr-i münker olduğu mişillü nüfûs üzerinde de birçok eşkâm-i ma'neviyyeniñ sũ-i te'sîri cây-i iştibâh değildir. Emrâz-ı mâddiyeniñ ta'dâd ve emr-i tedâvîsi fenn-i tabâbete â'id bir vazîfe olduğu ve eşkâm-ma'neviyyeniñ ise izâh ve islâhı 'ilm-i ahlâka muhtâc bir keyfiyyet bulunduğu dağı bedîhîdir.

Muhâfaza-i şihhat kâ'ideleriniñ cismânî ve nefsanî kısımları arasındaki müşâbehet-i tammeyi nazar-i i'tibâra almayanlar ve yalnız emrâz-i cismâniyyeniñ tedâvîsine şarf-ı mesâ'î edip eşkâm-i nefsanîyyeniñ çâresini düşünmeyenler diyebilirim ki zarar ve ziyânını bilemeyen bir çocuk gibi kendini aldatmış olur. Hele bir insân vazîfe-i hayâtiyyesini îfâ ve semere-i 'âfiyetini iktitâf etmek için vücûduna târî olacak 'ilel ve emrâziñ izâlesi lâzım ve binâ'en'aleyh tıbbiyyeye bi-hakkın ri'âyet eylemesi mütehattim olduğunu bilemeyen pek azdır. Bu hakîkâta vâkıf olmayanlar ve yâhûd emr-i tedâvîde ihtiyâr-ı tekâsül edenler tehâcüm-i emrâza ve belki de ifnâ-yı vücûda ma'rûz oldukları ne derece kesb-i şübût etmiş ise nüfûs-ı beşer üzerinde terâküm eden bir takım 'akâ'id-i sahîfe ve evşâf-ı zemimeniñ dağı izâlesine müsâra'at etmeyenler selâmet-i cismâniyye ve sa'âdet-i rûhâniyye gibi iki me'tâlib-i mu'azzama-i insâniyyeden mahrûm olacakları 'aql-ı selîm ile şâbit ve müberhendir.

Zirâ bir vücûd ki rûh ile cismin hey'et-i ictimâ'iyyesinden tekvîn ve tevhid edilmişdir. Telvîş-i ervâh eden bir takım evşâf-i zemîme ve nefsanîyyeniñ sũ-i te'sîrine cismâniyyetiñ 'adem-i iştirâki imkân hâricindedir. Ma'rûzât-ı mütekkaddimeyi serd ü

²⁰⁹ Bu makalenin dergideki görüntüsü için bkz. EK-3.

taşvirden sonra ifade olunur ki bir insanın sinn-i şabâvetinde ser-â-pâ cehl ile mevşûf bulunduğunu Cenâb-ı Hâk bize 'ıyânen bildirmiş olduğu mişillü enbiyâ-yı 'izâm 'aleyhimi's-şalâti ve's-selâm efendilerimiz müsteşnâ olduğu hâlde bil-cümle nüfusun mütehallık oldukları ahlâk-i rezileye teb'an emmâre-i bi's-sü' olduklarını dahi âyet-i celîlesiyle beyânen i'lân buyurmuştur. Binâ'en 'aleyh bir insân açlık, şusuzluk gibi dâ'i-i helâkiñ esbâb-ı dâfi 'asına ne kadar muhtâc ise nüfusun dahi sa'âdet-i dâ'imesine hâdim olacak vesâ'ite o nisbetde muhtâcdır. Mefâsid-i nefsanîyye ve meşâlih-i rûhânîyyeyi bir nazar-i başîrâne ile müvâzene bir kıstâs-ı hâkîmâne ile muhâkeme eyleyen şerî'at-i Ahmediyye ve tarîkat-i Muhammediyyeye hezerân teşekkür olsun ki efrâd-i ümmeti kemâlât-i insânîyye dâ'iresinden ihrâc eyleyecek sū-i ahlâkı birer birer ta'dâd ve ma'âmât-i 'âliyye-i islâmîyyeye iş'ad için vesile olacak mehâsin-i evşâfi yekân yekân 'idâd buyurmuştur.

Evşâf-i mezmūmenin tafşîlâtına kesb-i vukūfu ârzü edenlere 'arz olunur ki bunların en kabîhi kibir, cehl, buhl, buğz, hırş, tama', hased, riyâ olduğu gibi bir çok teferru'atı da vardır. Onlar hubb-i câh, hubb-i mâl, tül-ı emel, 'adem-i tevekkül, ağniyâya tezellül, havf-ı sukût, kasvet, gılzat, gaflet, 'atâlet, gıybet, nemîmet, hiddet, 'adâvet, terk-i kanâ'at, kılllet-i rahm, kılllet-i hayâ, istihfâf-ı fuqarâ, ezâ, cefâ, dîk-ı şadr, isti'câl, mâlâyâ'ani ile iştiğâl ve daha başkalarından 'ibâretdir. Bu gibi evşâf-ı zemîmenin birine yâhūd birinden ziyâdesine mübtelâ olanlar iki cihânda mu'azzeb olacaklarından Hâk Celle ve 'alâ Hazretleri kelâm-ı kadîminde "Kad iflaħa men zekkîhâ" âyet-i celîlesini fermân buyurmuş ma'nâ-yı münîfi, nefsinin tezkiye eden 'azâb-i elîmden necât buldu demektir. Şeytân-i la'îniñ boynuna geçmiş olan tavk-ı 'azâbın maħza kibrinden tolayı olduğunu taşdîk etmeyen bir ehl-i kitâb yokdur. Binâ'en 'aleyh her bir bâliğ ve 'âkil emrâz-i sâbıkadan birisine ibtilâsını ihtisâs edince tecvîz-i terâhî etmeyüp 'ilâc-i 'âcilini tedârik huşuşunda gayret ve gencine-i islâmîyyet'e mevdū' olan cevâhir-i fezâ'ilden vücūdını behremend-i sa'âdet eylemelidir. Fezâ'il-i islâmîyyenin ta'dâdına gelince bunların ber-güzîdesi tevâzu', te'allüm-i şehâvet, şadâkat, şecâ'at, kanâ'at, emânet, istikâmet, nezâhet, nezâket, beşâset olduğu mişillü bir takım levâzımı da vardır. Onlar ise rikât, 'iffet, ülfet, muhabbet, merhamet, hürmet, ri'âyet, hürriyet, sekînet, haşyet, hikmet, naşîhat, 'ibâdet, şefkat, 'adâlet, şabır, şükür, zekâ, şafâ, vefâ, hayâ ve bunlara mümâsil bir hayli mezâyâsı vardır.

Hâlık-ı 'azîm Celle şânuhu kendi kullarını evşâf-ı müteķâbile-i ma'rûzanın kabûlüne müste'id bir hâlde halk ve icâd buyurmuş olduğundan mâddî olsun ma'nevî olsun her

ferdiñ terakkī ve tenezzülleri şüret-i hareketine tâbi' tutulmuşdur. Hakkıyla terbiye-i nefse hâ'iz-i te'sîr olan ferâ'iz-i dîniyye ve vâcibât-ı insâniyyeyi îfâ hüşüşunda ihtiyâr-ı kuşûr etmeyenler hazîz-i sefâlete dūçâr olmayarak medâric-i i'tilânîñ mer-tebe-i kuşvânesine vâsıl olacağları şübhesizdir.

Nev'-i insânîñ ıslâh-ı ahvâline te'sîr-i 'azîmi inkâr olunmayan 'ulûm u 'irfân mevcûd ve terbiye sâyesinde fışk u fücûrdan envâ'-ı sefâhetden tecrîd ve tehzîb-i nüfûs edenlerin bir haylisi meşhûd bulunduğundan hazine-i islâmiyyet'e tevdî' ve her biri bir küher-i girân-bahâya tafdîl olunan mehâsin-i ahlâkı tahşîl bâbında şarf-ı naqdine-i himmeti sermâye-i hayâta mâlik olan ihvân-ı dînimden ârzü ediyorum.

Ma'rûzât-i fakîrânemiñ istimâ'ı beşeriyyet nokta-i nazarından efrâd-ı ümmetin 'umûmu için her zamân ve mekânda ehem ve elzem ise de hüşüşüyle bugün şahid-i nâzenin-i hürriyet bütün beni beşerin cânından 'azîz bir ma'sûka-i rûh-nüvâzi bulunmağla o maqşad-ı muqaddesin bir şüret-i mükemmelde pezirâ-yı hüşülü diyebilirim ki efrâdın evvel be-evvel herkes kendi eczâ-yı vücûdunda hürriyet, 'adâlet, istikâmet gibi fezâ'ili ta'tbîk ve te'mîne mütevaqqıfıdır.

Ma'lûmdur ki nüshâ-i kübrâ olan herkesin mülk-i vücûdu bir takım kuvvâ-yı ma'neviyye ve tevâbi'-i mâddiyyeden müteşekkil olup kalb gibi bir hâkim-i 'âdil ile uşûl-i meşveret ve meşrûtiyyete tevfiқан te'sîs-i 'adâlet vecibeden iken emmâre-i bi's-sû' olan nefis desâyis-i gün-â-gün ile kuvvâ-yı mu'tedile-i ma'neviyyeyi tadrîcen taht-ı tahakküme alarak mu'âmele-i müstebidânesini icrâ'ya muvaffakiyyetle tevâbi'-i mâddiyye-i cismâniyyeyi de irâde-i keyfiyyesine hâdim etmiş ve 'âdetâ bir esîr gibi kendine tâbi' eylemişdir. Aşıl hâkim-i 'âdil olan kalbi maḥkûm derecesine getirmiştir. Binâ'en'aleyh herkes kendi kalbini nefsin zulum ve istibdâdından kırtararak istiḥşâl-i hürriyetle dâ'ire-i 'adl ü inşâfa ircâ' için bir kuvve-i icrâ'iyeye mürâca'at farîzadandır ki o da ancak aḥkâm-ı celîle-i ilâhiyyeden 'ibâret olmasına nazaran onu ehil ve erbâbından almak iktizâ eder. Ve mina'l-lâhi't-tevfîk."

4.4. Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye

Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye²¹⁰

Behcet Efendi

Kasımpaşa'da Cezayirli Hâsân Paşa Mektebi mu'allim-i evveli

[I]

Mekârimü'l-ahlâk 6 (6 Şevvâl 1326 / 19
Teşrînievvel 1324): 42-45

Eğer insânın denî nefsi, umûr-i dîniyye ve uhreviyyeden edâ arzû eyleser ona bir hîle ve mekri irdâf eylemesi muqarrerdur. “*Nefsim i 'mâl-i şerîfe kesbine meyl u rağbet kıldı ve şâlih oldu*” diye mağrûr olmayasın! Belki onun murâdını kemâl-i diğkâtle bilip ol vechile hareket kılasın! Ve onun mekr ve hîlesi dâmından necât bulasın! Eğer buraları nazâr-ı diğkâte alınmazsa agrâz-ı nefsâniyye ve riyâ ile olan a'mâl-i şerîfenin fâ'idesi yokdur. İşte nefis ve şeytân evvelen insânı 'amel-i şâlih icrâ'sından mâni' olur. Bunu yapmazsa efdâl ve evlâ olan 'amelden alıkoymak tarîkine sülûk eder. Şu noktanın beyânı için Mu'âviye –*radıyallahu 'anh*– hazretlerinin şeytânla olan hikâyesini Hâzret-i Mevlânâ –*kuddise sirruhu 'l-a'lâ*– *Meşnevî-i Şerîf*'de irâd buyururlar:

Haberde vârid oldu ki, mü'minlerin dayısı(?) meşâbesinde olan Hâzret-i Mu'âviye kâsrında döseğinde yatmıştı.

Kâsrın içeriden kapısı kapanmış idi. Zîrâ Hâzret-i Mu'âviye –*radıyullahu 'anh*– kesret-i ziyâret-i nâsdan vücûdlarına za'f ve fütûr gelmiş idi.

Nâgehân bir kimse, onu hâbdan bîdâr eyledi. Hâzret-i Mu'âviye gözünü açdı; uyandıran kimse pinhân oldu, göze görünmedi.

Hâzret-i Mu'âviye kendi kendine tefekkür edip dedi ki “Benim kâsrıma girmeye imkân yokdur. Bu küstâhlığı, cür'et ve ikdâmı eden kimdir?!”

Gözden nihân olan ve kendisini bîdâr eyleyen şahşı bulmak için kâsrın etrâfını dolaştı.

Hâzret-i Mu'âviye kapı ardında bir müdebbirî uğursuzu gördü ki perde arkasında kendisini gizlemiş idi.

Hâzret-i Mu'âviye o şahş-ı bednihâda “Hey, sen kimsin? Senin nâmın nedir?” deyince, o şahş-ı bedlikâ “Benim nâmım apâşikâre İblis-i şakîdir” dedi.

²¹⁰ Bu makalenin dergideki görüntüsü için bkz. EK-3.

Hazret-i Mu'aviye "Ey İblis-i pür-telbīs, beni cidd ile niçin bīdār eylediñ, baña doğrusunu söyle; 'aks ve zıdd üzerine söyleme!" dedi.

"Evet, doğrusunu söyleyim. Şöyle ki namāza vakti nihāyete erişdi. Mescide çabuk yetişmeñiz için uyandırdım." Dedi.

"Hazret-i Muştafā 'aleyhi'ş-şalātü ve's-selām efendimiz 'kable'l-fevt tã'ate 'acele eyleyiñ' buyurdu. Ma'lūmuñuzdur ya! İşte şu sebebden ben de sizi ta'cilen tã'ate sevketdim. Fenā mı eyledim?"

Çünkü İblis, bu sözü söyledi Mu'aviye Hazretleri oña dedi ki "Yok yok, bu ğaraż-ı şahīh senden umulmaz. Baña hayrāt-ı hasenāta delīl ve rehnümā olmak Şeytān'dan zuhūra gelmez!"

"Ey Şeytān-ı la'īn! Seniñ şu kavlı ve fi'liñ oña beñzer ki, meşelā, benim hāneme bir hırsız girer. Ben onu yakalayıp 'Ne eylersiñ? Niçin herkesiñ hānesine girsersiñ' diye tevbiħ ve 'itāb etdiğimde, 'Efendim iyiliğe, bekçilik etmeye geldim' der."

"Ben o sārikin böyle şeytānī sözlerine nasıl i'timād ederim? Hırsız, hayr u şevābı ve insāniñ hānesini görüp gözetmeyi ne bilir!? Nasıl yapar, hiç buna inanılır mı!? Sen de benim hāne-i kalbime girip metā'-ı 'ibādımı sirkat edeceksiñ, sonra da böyle söyleyeceksiñ, Ey Dessās ve hilekār!"

İşte şu ebyāt-ı şerīfede şevkan işāret ve tenbiħ vardır ki, insān, şeytān-şifat, bed-ṭabi'at olan birtakım fesedeniñ şüret-i Haqq'dan görünüp aqvāl-i muzaħrafesine inanmamalı ve aldanmamalıdır.

*Def'a-i şāniyede İblis'in Hazret-i
Mu'aviye rağıyallahu 'anha muķābele
eylemesidir.*

Ey sāmi'! Bu beyānda Şeytān-ı la'īn şüret-i Haqq'dan görünüp ızlāl ve ağvā için kemāl-i harāretle öyle bir haķāyık ve deķāyık-i 'aşıķāne, şādiķāne sözler söyleyecek ki, insān hayretde kalır da "Ādem, şu bī-çāre Şeytān'a yazık! Devlet ve sa'adet düşkünü şu herife şāyān-ı merħametdir" diyeceği gelir, ne'uzü billāh min şerri.

Hazret-i Mu'aviye'ye İblis cevāb verip dedi ki "Yā Mu'aviye –rağıyallahu 'anh– biz evvelā melek olup ṭarīķ-i 'ibādete ez-cān ü dil sālīk olmuşuz."

"Āh, şad-hezār ve āh biz muķaddemā sālīķān-ı rāh-ı Haqq'a muħarrem olduķ, sākīnān-ı 'arş-ı 'azīme muşāhib ve hem-dem idik."

“Evvelki şan‘at ve ‘âdet, ilk meveddet ve muhabbet gönülden nasıl gider!?”

“Ey insân! Sen eşnâ-yı sefer ve seyâhatinde memâlik ve büldânı dolaşırsın. Rumî, Hutânî ve sâ‘ir diğer memleketli; hâşılı birçok kimseleri görür ve konuşursun. Lakin senin kalbinden vatanın muhabbeti nasıl zâ‘il olur!? Olmaz!”

İblîs-i hasîs, şûret-i salâhdan görünüp akâvîl-i müzevvere ile ıdlâle sa‘y edip dedi ki “Yâ Mu‘âviye Hâzretleri, sizi namâza îkâz ettiğim için neden te‘accüb ve baña sū‘-i zann eylersiniz!? Biz de ol şarâb-ı vahdetin mestlerindeniz ve ol Hâzret-i Hüdâ’nın dergâhının ‘âşıklarındanız.”

Şeytân hep eski hâllerini söylüyor; i‘tibâr hâtimeye olduğu için bu lakırtıların cümlesinin netîcesi, âdem aldatmağdan başka hiçbir şey değildir. Diğkat buyuruluyor yâ! İnsânı bir vartaya düşürmek için müfsidler ne kadar caka patlatıyor.

[II]

Mekârimü’l-ahlâk 7 (13 Şevvâl 1326 / 26 Teşrinievvel 1324): 42-45

Şeytân yine bu gûnâ tesvîl ve tezvîre şürû‘ edip dedi ki “Bizim göbeğimizi Hâzret-i Hüdâ’nın muhabbeti üzere kesmişlerdir (Şu kelâm bir şey’in aşlı ve cibili olmasından kinâyedir). Ve ‘aşk-ı mevlâ-yı müte‘âlî bizim cânımıza ekmişlerdir (ya‘nî zâtî olan şifatin bir şeyden infikâkı nasıl kâbil olur, demek ister)”

“Âh, ne söylüyorsun! Bir vakitler biz de iyi gün görmüşüz (ya‘nî kurb-ı ilâhîde fâ‘ide-mend ve mütemenni‘ olmuşuz). Baharda zahmet içmişiz (ya‘nî Cenâb-ı Hâkk’ın tecelli-i luğfiyye ve cemâliyyesinden âb-ı rahmeti nûş etmişiz).

“Ol Hüdâ-yı müte‘âlî hâzretlerinin yed-i fazl ve kudreti bizim vücudumuzu halk edip bu ‘âlem-i hestîye getirmemiş midir? Bize ni‘met-i vücudî ‘atâ eylemiştir.”

“Ey zât, Cenâb-ı Rabbü’l-‘âlemîn’den çok nevâziş ve ihsân görmüşüz. Gülistân-ı rızâda seyr u hareketle hîrâmân olmuşuz.”

“Deryâ-yı kerem-i ilâhî eğer baña bir ‘inâb eylediyse ebvâb-ı kerem-i nâ-mütenâhî hiç kapanır mı!?” (“Bir kapıyı bend ederse, bin kapı eyler küşâd” denmiştir)

“Hâk Te‘âlâ Hâzretleri ‘âlemi lutf ü ihsân etmek için yarattı. Vücüd zerrelerini, ya‘nî benî âdemi, onun âfitâb-ı rahmet-i vâsi‘ası terbiye eyledi.”

“Fırāk ve hicrān her ne kadar maḥbūb-ı ḥaḳīḳīniḡ ḳahr u ḡaḡabını ḥāwī ise de vuşlatıḡ ḳadrini bilmek için vukū‘a gelmişdir.” (İşte bu da bir desīse-i şeyṡāniyyedir ki, fırḳat, ḳadr-i vuşlatı bilmektir; ama ebedī olmayan fırḳat ḥaḳḳındadır. Kendisinde ḥāşıl olan bu‘d ve mufāraḳat, ṡard-ı ebedī ve redd-i sermedī içindir. Muḳayyed olarak söylenen bir ḥükme kendisini de idḡāl tevehhümünü ikā‘ için irād ediyor. Muṡlaḳ, muḳayyed; bu ikisine diḳḳat lāzımdır; biri diğeri maḳāmında isti‘māl olunursa insānı şaşırır.)

“Raḡmet-i ilāhīden iftirāk, cāna küşmāl te‘dīb versin ki, cān eyyām-ı vişāliḡ ḳadrini bilmiş olsun.”

Peyğamber-i zī-şān ‘aleyhi’s-selām buyurmuşdur ki “Ḥaḳḳ Te‘ālā Ḥazretleri ‘Maḡlūḳatı ḡalk etmekden ḳaşd u ḡikmetim, onlara iḡsān ve in‘ām etmektedir’ buyurmuşdur.”

“Maḡlūḳatı yaratdım, tā ki ‘azīmü’l-iḡsāndan fā‘ide-mend olsunlar. Benim şehd ü ‘asel in‘āmımdan dest-i iḡtiyāçlarını ālūde edip ḳabā‘iḡ ve cerā‘im-i müznibīn ‘afv olunup nice iḡsān ve keremleri bulsunlar.”

“Ḥalkdan fā‘ide-mend olmak için onları yaratdım. Çıplakıḡ libāsını nez‘ edip şoyar mıyım. Ḥalk ‘uryāndır, her şey’e muḡtācdır; şāyān-ı merḡametdir. Onlardan müntefi‘ olmak faḳīr bī-çāreniḡ libāsını şoyup almak gibidir. Bu ise mümkün değildir.”

(Ḥaḳ Te‘ālā ḡalkdan müntefi‘ olmaz; ḡaniyyun ‘ani’l-‘ālemīndir; belki ḡalk kerem-i bī-nihāyeden mütemetdi‘ olur. Yaşasın Ḥazret-i Mevlānā ‘ālemlerden ḡanīdir ma‘nā-yı rehnümāsını ne vāzıḡ söylüyor.)

“Birḳaç ḡün ki, beni ḡuzūrundan sürmüşdür. Benim çeşmim ol ḡudā-yi pākiḡ cemāl-i bā-kemālinde ḳalmıştır.” (İşte bu da bir şeyṡānet; çünkü öyledir. Niçin tā‘ib ve müsteḡfir olmadın, ey şeyṡān-ı fettān!)

“Secde[yi] terk eylediğimi farz edelim ki, ḡasedden oldu; o ḡased ‘aşḳdan şādır olur. Hemān inkārdan olmaz ya bu?”

Laḳırdıda bir mel‘anet. Terk-i secdeye ḡüyā feylesofāne ‘illet beyān edecek.

[III]

Mekārimü'l-ahlāk 8 (20 Şevvāl 1326 / 2
Teşrînişānî 1324): 61-62.

“Sevdiğim dost ve cānan ile ğayrısı hemnişīn ve muşāhib olur. Havfinden nāşī ‘aşıkda zāhir olan ḥased, ‘aşk ve muḥabbetden ḥāşıl olur. İmdi, bir şey’iñ sebebi maḳbūl olursa müsebbibi daḥı maḳbūl olur. Mādemki bende olan ḥased, muḥabbet-i ilāhīden ḥuşūl-pezīr olmuştur. O ḥased şāyān-ı ḳadh u zemm olmamalıdır; ma‘zūr görülmelidir. Hālbuki benīādem şu māddeyi bi-lā-taḥḳīḳ dermeyān ederler, her yerde beni te‘ayyüb eylerler.”

Bu da yanlış: Şeytānıñ şu sözü, muḥabbet-i nefsanīyye ve ‘aşk-ı mecāzī ḥaḳḳındadır. ‘aşk-ı ḥaḳīḳī ve muḥabbet-i mevlā ḥaḳḳında deĝildir. O bābda ḥased, ḳışḳanmaḳ vesā’ir aĝrāz-ı nefsanīyye olmaz. ‘İnāk-ı Cenāb-ı Mevlā ve muḥibbān-ı Hāzret-i Hūdā. Derler ve ḥalk-ı ‘ālemi ‘aşk u muḥabbet-i Hūdā’ya da‘vet ederler.

*Yine Hāzret-i Mu‘āviye radıyullahu ‘anhıñ İblīs-i la‘īne
taḳrīri beyānındadır:*

Emīr-i müşārun-ileyh Şeytān’a dedi ki: “Evet, seniñ yuḳarıdan beri söylediĝin sözlerin doğrusu, maḳbūl ve müsellemi vardır. Lakin bunlardan seniñ naşībiñ yokdur.”

Müşārun-ileyh ḥāzretleri onuñ bu günā me‘ārif ve eḳvāli[ni] istimā’ ile ḥüsn-i zann ve i‘timād vartasına düşmeyip onuñ mekr u ???sine nazar ḳılıp dedi ki:

“Benim gibi nice yüzbiñ kimseniñ yolunu [kestin]. Hāzīne-i ḳalb-i benīādeme laĝım vurup, delik delip andan bulunan cevāhir-i t̄ā‘āt ve īmānı sirḳat eylediñ.”

“Āteş ve nefit gibisiñ. Yaḳmamaḳ elinden gelmez. Seniñ dest-i iĝvā-yı taḥrībīñden cāmme-i ‘ibādāt ve ‘irfānı yaralanmayan kimdir?”

“Ey āteş-āsā olan şeytān, seniñ tabī‘atıñ yaḳmaḳdır. Sen bir şey’i, ki yaḳmayasıñ, bu olmaz. Behemeḥāl āteş-i fitne ve fesād ile her şey’i yaḳarsıñ, fesāda verirsıñ.”

“Saña la‘net budur ki, Hāḳ Te‘ālā Hāzretleri seni yaḳıcı eylemişdir. Cümle kuṫṫā‘-ı ṫarīḳ-i dīn-i mübīne, seni üstād-ı bed-nihād ḳılmıştır.”

“Hāzret-i Hūdā ile söz söylediñ ve andan söz işitdiñ! Ey ‘adüv! Ben seniñ mekr u ḥileñ yanında ne olurum.”

“Ey Şeytān! Seniñ me‘ārif-i sübhāniyyeye dā’ir söylediĝin sözler, ḳuşbāzlarıñ ḳuşları şayd etmek için ḳuş gibi ötmelerine beñzer. ḳuş sesidir, ama ḳuşları tuzaĝa düşürüp

tutmak içindir. Sen de murğân-ı ilâhî olan enbiyâ-yı ‘aleyhimü’s-selâm ve evliyâ-yı ‘izâmîni kelimât-ı hikmet-simâtını merdümân-ı sâde-i dil-âne söyleyip onların tıyûr-ı ‘ukûlünü dâm-ı dâlâlete giriftâr eylesin.”

[IV]

Mekârimü’l-ahlâk 9 (27 Şevvâl 1326 / 9
Teşrînişânî 1324): 61-62.

*Hzret-i Mu‘âviye’niñ İblîs’e yine ilhâh eylemesi
beyânındadır*

Hzret-i Mu‘âviye İblîs’e dedi ki: “Seni benden doğruluğdan ğayrı hiçbir şey kurtaramaz. Hağ ve ‘adâlet seni doğruluğ cânibine dâ‘î olur. Doğru söyle elimden kurtul!”

Müşârun-ileyh hâzretlerine İblîs dedi ki: “Ey hayâl-endîş olan zât! Sen yalan ile doğru beynini nasıl bilirsin, ne sebebden temyîz kılarısin!”

Müşârun-ileyh hâzretleri dedi ki: “Hzret-i Peyğamber ‘aleyhi’s-şalâtü ve’s-selâm, bir nişân vaz‘ buyurmuş, iyi ve fenâyâ bir mihenk ve mîzân kurmuşlardır.” Şöyle ki:

“Lisân-ı faşîhu’l-beyân ve bi’l-‘izzi ve’s-şerf buyurmuşlar ki ‘Kulüb-ı mü’minîninde kizb ve durûğ, şek ve ıztıraptır. Şıdğ ve şadâkat bâ‘is-i sükûn-ı deründür ve kemâl-i tarabla kalbi âsûde kılıcıdır.”

Yalan sözden gönül muğma’in olmaz. Âb ile mağlûğ olan revgandan şu‘le hâşıl olmadığı gibi, kizb ile mağlûğ olan şıdğdan dağı nûr ve ziyâ zâhir olmayıp zulümât-ı şükûku def kılmaz.

Mürğân ve tıyûr dâneğe şayd olduğu gibi gönül dağı şıdğa mâ‘il olup şayd olur.

Şıdğ ve kizb arasını fâriğ ve mümeyyiz olmak huşuşunda yukarıdan beri beyân olunan kelimât-ı hikmet-simât kalb-i şâfî hağğındadır. Şimdi ise Hzret-i Mevlânâ, kalb-i kâsî beyânına şürü‘ edip buyurlar ki:

Bir marîziñ kuvve-i zâ’ikağı muğtel olup hiçbir şey’iñ lezzetini hissedemediği gibi, bir kalb ki esîr-i hevâ ve şehvet olmakla giriftâr-ı marâz-ı ma‘nevî olur. Ve kuvve-i zâ’ikağı i ‘akliyyesi fâsid bulunur. O bî-çâre câhil ve ğâfil, habîşi pâkdan, iyiyi kötüden, şıdğı kizbden fâriğ ve mümeyyiz olamaz.

Bu gönül, renc-i marâz-ı ma‘nevî olan ittibâ‘-ı hevâ ve hevesden selâmet bulursa, kizb u şıdğıñ tama‘ını bilir; ya‘nî fark ve temyîz kılar.

Hazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selāmın çünkü buğday cānibine li-ecli’l-hikme ārzusu ziyāde oldu kalb-i şerīflerinden selāmet bertaraf oldu.

Halk-ı ‘ālem şarab-ı hevā ve hevesle mest [olursa] lā-yu‘aqqıldır. Ol sebebdan Ey Şeytān! bī-iz‘ān [olanlar] seniñ hīle ve mekrini kabūl edicilerdir.

Her kimse ki kendisini hevā ve hevase ittibā‘ hūyūndan men‘ ederse, çeşm-i başiretini āşinā-yı esrār-ı rūhāniyye eyledi.

Ya‘nī bir merd-i āşinā tārik-i dūnyā ve sālīk-rāh-ı ‘uqbā olup müstağrık-ı deryā-yı hırş ve hevā olmadan taḥlīş-i gīrībān ile vāşıl-ı sāhil-i selāmet-i şerī‘at ve tarīkat olursa vākıf-ı ḥaḳīkat-ḥāl olur. Şıdḳ ve kızbi fāriḳ ve mümeyyiz olup selāmet bulur.

[V]

Mekārimü’l-ahlāk 10 (4 Zilka‘de 1326 / 16 Teşrīnişānī 1324): 74-75.

Ol bābiñ sağır nice yüz biñ kuşuñ yolunu urmuşdur. Āh, o bī-çāre kuşçağızlar ol şayyād-ı bī-rahmīñ eşvāt-ı mürğāna müşābih ıslık çalmasını duyunca kendim gibi bir āşinā gelmişdir deyip aldanarak:

Havadan aşığaya iner. Dām-ı murğ-gīre esīr olur. Müfsidāniñ sözleriniñ doğruluğuna bakıp da tahtında müstetir olan şūrūr ve āfātın gāfil olan da bunun gibidir.

Ey İblīs-i pūr-telbīs, kavm-i Nūḥ ‘aleyhi’s-selām, seniñ hīle ve mekrinden nevhā u fiğāndadır. Dilleri kebāb, sīneleri pāre pāredir. Hikāyesi cümleñ ma‘lūmudur.

‘Ād kavmi, seniñ iğvā ve ıdlāline aldanarak ve nefsi emmārelerine uyarak rīḥ-i şarşarla helāk oldu. ‘Azāb ve gamlar içinde kaldı. Hāşılı ümem-i sālīfe hep seniñ yüzünden ber-bād ve perīşān oldu gitti, A Şeytān-ı la‘īn.

Hazret-i Mu‘āviye radıyallahu ‘anh İblīsini yine takrīri beyānındadır

Hazret-i Mu‘āviye’ye İblīs dedi ki “Bu ‘aḳdi ve bendi çöz; ve ḥayāl ve vehim mertebesinden geç! Zīra ben kalb ve fenā ve naḳd ve iyi şeylere miḥenk taş gibi olmuşum. Nīk ü bedē mīzānım, ezelde şaḳī ve fāsīḳ taḳdīr olanları ıdlāl eyler; rüz-ı ezelde sa‘īd olanlara bir şey yapamam.”

“Ḥaḳ Te‘ālā Hazretleri, beni, arslan ile kelbiñ, naḳd ile kalbiñ imtiḥāncısı eyledi. Ya‘nī arslan gibi olan mü‘min-i kāmīl ile kelb gibi münāfiḳları fark u temyīze sebep olurum.”

“İyilere delâlet rahnumâlık eylerim. Kuru bud’aqları, dalları koparırım. Ya’nî ezelde iyi olanları ıdlâle kâdir değilim. Onlara mu’în ve zâhîr olurum. Ammâ bed-baht ve şakî olanları ıdlâl ile helâk eylerim.”

“Bu otları komaçlığım ne içindir? Mağza hayvân kimin cinsindedir, izhâr etmek içindir. Ya’nî benîâdeme izhâr etmekde olduğum tezvîrât-ı nefsâniyye ve huṭûât-ı dünyeviyye ve me’kûlât u meşrûbât-ı cismâniyye, hep bunlardan maḳşad, onların rahmânî mi yâhûd şeyṭânî mi, hangi nev’den âdem olduğu zuhûra gelmek içindir.”

“Meşelâ, kurt âhûdan bir yavru doğurupda, onun kurt ve âhû olmasında iştibâh olunursa:”

“Onun öñüne ot ve kemik koyup nazar oluna ki, hangi tarafa meyl ve ârzüsü oluyor.”

“Eğer yavru kemik tarafına giderse kelbdir. Ve eğer ot tarafına meyl eylerse âhûdur.”

“Kahr-ı ilâhî ile luṭf-ı rabbânî biri biriyle çift ve cem’ oldu. Hayr u şer, bu iki şıfatın eşeri olarak zuhûra geldi. Vâcibü’l-vücûd, şâhibü’l-kerem ve’l-cûd hazretleri, nefsi kahr u şerre, rûhu luṭf u hayra maḳzar kıldı.”

[VI]

Mekârimü’l-aḫlâḳ 11 (12 Zilka’de 1326 / 23 Teşrînişânî 1324): 85-86.

“Nefsin kuvvet ve ğidâsı olan kemiği; ve cânın kuvvet ve ğidâsı bulunan otu kendilerine ‘arz ile, kiyâhdan murâd ğidâ-yı rûhânî ustuşhândan murâd ğidâ-yı nefsâniyyedir. Ya’nî ğidâ-yı rûhânî olan me’ârif-i dîniyye ve ‘ibâdât-ı şer’iyyeyi rûh ve cânâ gösterir; rûh bunları istiyor mu, istemiyor mu mülâhaza ile. Ve Ğidâ-yı nefsâniyye bulunan müştehiyyât-ı dünyeviyyeyi dahı nefs-i emmâreye gösterir, ya’nî nefsin bunları nasıl, ne derece istiyor. Düşün!”

“Eğer nefs, şerîrin ğidâsını isteyipte lezâ’iz-i dünyeviyyeye dalıp gider ve dîn ve âhireti terk ederse, ebter ve bed-terdir. O hâlde vay seniñ başıña! Ve eğer rûh nefsin ğidâsını taleb edipte, mâsivâyı terk ile tã’ât-ı Hüdâ ve muḫabbet-i mevlâ ile seyr u hareket eylerse sürûr ve mihterdir. Bu hâlde ne muṭlu saña!”

“Eğer ol kimse ten hidmetini ifâ ederse eşekdir. Eğer cân deryâsına giderse cevher bulur. Ya’nî bir kimse şer’-i şerîfin ta’yîn buyurduğu hudûduñ hâricinde olarak alabildiğine müştehiyyât-ı nefsâniyyesine hidmet ederse yer içer yatar, uyur oturur. Kalkar, ‘ibâdât ve tã’âtin semtine yanaşmaz. Bu mişilli kimse hayvân mişâlidir. Ve

eğer baħr-ı bī-pāyān me‘ārif-i subhāniyyeye müstağrak olursa le‘ālī-i esrār-ı lāhūtiyye ve cevahir-i girān-bahā-yı ħakā’ik-i rābbaniyye bulmuş olur.”

“Gerek ehl-i ħayr ve gerekse ehl-i ŧer, cümlesi Ĥak Te‘ālā ħazretlerinin irāde-i seniyyesinin mazħarları ve onun ħükm ü fermānının esīrlidir. Ve her birisi birer iŧtedir.”

“Enbiyā-yı ‘izām ‘aleyhi’s-selām ve evliyā ve suleħā-yı kirām, ħuzūr-ı me‘ālī-neŧūr-ı ŧamedāniyyeye tā‘atleri ‘arz ederler. Düşmenān, ya‘nī kefer ve fecere ise ŧehvāt-ı nefsāniyyenin netīcesi olan ħabāyih ve me‘āŧilerini ‘arz eyerler. Bu ma‘rūzātın beynindeki fark düşünölsün!” *Ne ‘ūzu billāh min ŧürūr-ı enfüsünā.*

“Yā Mu‘āviye Ĥazretleri! İyiyi nasıl fenā eyleyebilirim. Ben onları ŧerr u fesād da‘vet ediciyim, dālāletin ħālīķı değilim.”

“Güzel ŧey’i çirkīn eylemeye ķadir değilim. Belki güzel ve çirkīne āyīne gibiyim. Ya‘nī benim elimde dālālet ve ğavāyetden bir ŧey yokdur; belki onların ħālīķı Ĥak Te‘ālā ħazretleridir.”

“Meŧelā Hindlinin biri, insānı siyah yüzlü gösteriyor diyerekden āyīneyi yaktı.”

“Āyīne lisān-ı ħalle oņa dedi ki ‘Ĥabāħat bende değildir; cürmü oņa isnād et ki, yüzümü ŧāf ve mücellā eyledi. Her ŧey’ ne ŧekil ve hey’etde ise ben daħı ol vechle gösteririm.”

“Ol Ĥüdā-yı müte‘āl ħazretleri beni ğammāz ve doğru söyleyici eyledi. Güzel hangisi, çirkīn hangisi söyleyemem. Ya‘nī āyīne miŧālī herkesin ŧüret-i ħālını gösteririm. Ve benim vāsıtaıla bunlar zuhūra gele!”

Emīr-i müŧarun-ileyh buyurdu ki “Ey rehzen-i ŧarīķ-i ħüdā olan ŧeytān-ı bī-‘irfān! Ĥüccet-āmiz söz söyleme. Beni ıdlāl ve ğvā etmeye saņa yol yokdur.”

“Meŧelā sen kātı‘-ı ŧarīķ-i āħiret ve sārīķ-i metā‘-ı ehl-i tā‘atsin; ben ise rāh-ı ‘uķbāda ğarīb bir tācirim. Getirmiş olduğun elbise-i kizb u durūęu nasıl ŧatın alırım!?”

“Kāfirlięinden nāŧı raħt u metā‘-ı dīn īmānının etrāfında dolaŧma. Sen bir kimsenin eŧyā-yı nefise-i uħreviyyesine müŧerī değilsin; belki sirķat için dönüp dolaşsın.”

“Ĥarāmī ve sārīķ, kimseye müŧerī olmaz. Eğer kendisini müŧerī ŧüretinde gösteripte eŧyā-yı nefise etrāfında dolaşırsa mekr u ħile ve sirķat içindir.”

[VII]

Mekārimü'l-aḥlāk 12 (19 Zilka'de 1326 /
30 Teşrînişānî 1324): 94-95.

*Ḥazret-i Mu'āviye raḍiyallahu 'anhıñ Ḥaḳ Te'ālā
Ḥazretlerine, mekr-i İblīs'den nāle ve du'ā eylemesi ve
nuşret istemesi beyānındadır*

Ḥazret-i Mu'āviye raḍiyallahu 'anh, Cenāb-ı Kāḍıyü'l-ḥacāta şu vechile münacāt eyledi ki “İblīs'ıñ bu sözleri duḡān gibidir. Duḡān insānıñ kilim ve libāsını naşıl simsiyāh eylerse Şeytān'ıñ daḡı mekr u ḡud'ası ādemıñ ḡalbini siyāh eder, 'isyānda bırakır. Ey İlahü'l-'ālemīn baña mu'āvenet eyle!”

“Ben ḡıccet ve burhānla İblīs'e ḡālib gelemem ve oña muḡābele ve muḡāvemet kılamam! Zīrā o, her şerīf ve ḡasīsıñ bā'ıñ-i fitne ve fesādıdır.”

“‘Azīmü'l-ḡadr olan Ādem 'aleyhi's-selām ki 'alleme'l-esmā' [Bakara, 2/31'e telmih] 'ālemıniñ emīridir, bu kelb-i şeytān'ıñ berḡ-i āsā ḡamle ve ḡücümünde bī-ḡamledir. Ya'nī şeytān-ı la'īniñ Ādem babamıza neler yapıḡı cümleniñ ma'lūmudur.”

“Āyet-i celīlede beyān buyrulduḡı üzere Ādem 'aleyhi's-selām *rabbenā ḡalemnā* [A'rāf, 7/23] neḡḡa ve fiḡānını a'lā eyledi. O İblīs-i merdūduḡ ḡile ve efsūnuna bir ḡadd u nihāyet yokdur.”

“O İblīs'ıñ her sözünde şerr u fesād vardır. Nice yüzbiñ siḡr u mekr kendisinde mużmerdir.”

Ḥazret-i Mu'āviye İblīs'e ḡıḡāb edip buyurur ki “Ey fitne ḡaleb edici ve ḡaḡḡ yakıcı, doḡru söyle, beni ne için bīdār eylediñ.”

Yine İblīs'ıñ kendi telbīsini taḡrīr ve beyān eylemesidir

İblīs-i pür-telbīs dedi ki “Her insān ki bed-ḡümān olursa o kimse doḡru sözü yüz nişānla istimā' ve ḡabūl etmez.”

“ḡayāl-endīş olan bir ḡalbe ne ḡadar delīl ve burhān īrād edersek [edelim], onuñ evḡām ve ḡayālātı o ḡadar ziyāde olur.”

“İmdi, şāḡib-i sū'-i ḡanna cevāb, sukūt ve sūkündür. Zīrā aḡmaḡa söz söylemek cünündür” *ke-mā ḡīle cevābu'l-aḡmaḡ es-sukūt.*

“Ey sāde dil! Sen benden Ḥazret-i Ḥaḡḡ'a niçin nāle ve feryād eylesiñ. Belki bu le'īm ve denī nefsiñ şerrinden āḡ u fiḡān eyle!”

[VII]

Mekārimü'l-ahlāk 13 (26 Zilka'de 1326 / 7
Kānūn-ı Evvel 1324): 104.

“Meşela helvāyı ve sâ'ir eṭ'ime-i lezīzeyi çokça yerseñ tabī'atıñ ve mi'deñ muhtell olup bir müddet şonra çıban olur ve seni şıtma tutar; hāşılı hasta olursuñ.”

“Cürm ü günāhsız İblīs'e la'net edersin, ol telbīsi niçin kendinden görmezsin.”

“Eşyā-yı fāniyyeye meyl ü muḥabbetin onlar ḥaqqında olan muzırratı görüp işitmeñden seni kör ve şağır eyler. Nefsini cināyet eyledi; kimseye ḥuşūmet kıлма!”

“Sen günāhı baña isnād etme! Eğri büğrü görmeyen şerr u fesāddan ve hırş u kīnden bīzārim.”

“Ben bir kabāḥat eyledim. El-ān pişmānım, müntezirim ki gecem gündüz ola! Ya'nī zulmānī olan ḥālim nūrānī ola!”

“Ḥalk içinde müttehem oldum. Herkes kendi ef'ālını baña isnād eyler.”

İşte bu kelāmlar da şüret-i ḥaqqdan görünerek şeytān tarafından bir mel'anetdir.

[VIII]

Mekārimü'l-ahlāk 14 (3 Zilhicce 1326 / 14
Kānūn-ı Evvel 1324): 111-112.

“Ḥazret-i Peyğamber (*şallahu te'ālā aleyhi vesellem*) ile namāz kılmaya ve cemā'ate ḥāzır olmaya yetişemeyip bu namāz senden fevt olup kazaya kaldı, bu cihān seniñ başına zindān olurdu. Şad hezār te'essüf-i bī-şümār eylerdiñ.”

“Yā Ḥazret-i Mu'āviye! Senden zūhūra gelen bu āh u derd, yüz namāza mu'ādil olurdu.”

“Ben seni ḥavfımdan bīdār eyledim ki, namāzıñ fevt olup āh u fiğān eylemeyesin! Ve ḥicāb ve perdeleri ref' edip müteraqqī-i merātib olmayasın.”

“Ben ḥasūdum, ḥasedimden böyle eyledim. Ben ḥalk-ı 'āleme düşmenim. İşim mekr u kīndir.”

Ḥazret-i Mu'āviye (*radıyallahu 'anh*) İblīs'den bu sözleri işidince “Tamām şimdi doğruyu söyledin. Zāhiri şādık, bāṭını kāzib, şüret-i ḥaqqdan görünüp türlü türlü tesvīlāt ve tezvīrāt; senden bu gelir, sen buna lāyıksın.”

4.5. Ahlāk-ı Muhammediyye

Ahlāk-ı Muhammediyye²¹¹

Kılıçlı Hōcazāde ‘Ali Rıza

[I]

Mekārimü’l-ahlāk, 7 (13 Şevvāl 1326 / 26
Teşrîn-i Evvel 1324): 51-52

[51] Mütemmim-i mekārim-i ahlāk ümem-i nebiyy-i zî-şân-ı mu‘azzam şallallāhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin ahlāk-ı cemīle ve mu‘āmelāt-ı hasane ve hakīmāneleri ümmet-i necībe-i İslāmiyyeye rehnümā-yı sa‘ādet ve pişvā-yı feyz ü selāmet olduğu derkār ve eşer-i ‘ālī-i nübüvvet-penāhīlerine iktifā-dārında müstelzim fevz ü felāh bulunduğu aşikārdır. İşte ‘ācizleri de –kılllet-i bizā‘ayı i‘tirāfla beraber– iki cihānıñ güneşi o peygamber-i zî-şānıñ, o delīl-i hidāyet ve imānıñ haşāil-i ‘āliye ve menākīb-ı mümtāze-i nebeviyyelerini –tenvīr-i bāşıra-i ikān ve tenşīt-i kulüb-i ehl-i imān eylemek niyet-i hayriyesiyle– e‘āzım-i ‘ulemā ve mütebahhīrīn-i fuzelānıñ āşārından bi’l-istidlāl ‘avn ü ‘ināyet-i bārī ve şefā‘at-i hazret-i peygamberī berekātıyla mücmelen ve mufaşşalen beyāna besmele-keş teberrük olunurum (*ve minhu’l-hidāye*).

Ümmü’l-mü‘minīn, seyyide-i nisā‘ü’l-‘ālemīn Hazret-i ‘Ā’iše-i Şiddīka *radıyallāhu ‘anha* vālidemize ahlāk-ı seniyye-i risālet-penāhīden su‘āl olunduğunda müşārun-ileyhā hazretleri cevāben “*Peygamber-i zî-şān hulq-i Qur‘ānī ile mütehallik ve o Furkân-ı hakīimde münderiç şifāt-ı mahmüdeniñ kāffesiyle muttaşif idi*” sözleriyle şān-ı nebevīlerini tavşīf buyurmuşlardır. Her kelime ve harfinde bir nükte-i feşāhat mündemiç bulunan fāzıla-i muhteremeniñ sözlerinden anlaşılıyor ki Qur‘ān-ı bedī‘ü’l-beyānıñ ‘acā‘ib ü ğarā‘ib ü esrār u hikemiyātına kesb-i ittılā‘ nasıl ğayr-i mümkün ise Cenāb-ı Peygamber-i kevneyn ‘aleyhi’s-şalatü ve’s-selām efendimiz hazretlerinin derece-i ‘ulviyet ve mezāyā-yı kudsiyet-i nebeviyyelerini bi-hakqın idrāk ve ihāta da fikr-i beşer için o mertebe müte‘assirdir.

Ahlāk-ı seniyye-i Muhammediyye’niñ müntehāsı olmayıp benī ‘ādemiñ her sınıfına ve belki mahlūkātıñ her nev‘ine şāmil bulunduğundan o nebiyy-i zî-şān ‘aleyhi şalavātu’r-rahmān efendimiz hazretleri cemī‘-i halā‘iķa ve belki kaffe-i hayvānāt,

²¹¹ Bu makalenin dergideki görüntüsü için bkz. **EK-4**.

nebātāt, cemādāta peygamber, mekārīm-i rehber olarak ba's ü irsāl buyurulmuşlardır.²¹²

Ecille-i muḥaddiṣinden İmām-ı Münāvī 'aleyhi raḥmetü'l-Bārī ḥazretleri 'ulviyet-i risālet-penāhīyi ber-vech-i ātī tavzīḥ buyurmuşlardır:

[52] Ḥazretleri kütüb-i münzelede mezāyā-yı bī-ğaye ve ḥaṣāiṣ-i Nebiyy-i ekrem ṣallallāhu 'aleyhi ve sellem efendimiz mālā-nihāye ile enbiyā-yı sālifeden mümtāz ve aḥvāl-i celīle ve secāyā-yı ber-güzīde ile serfirāz kılinmış ve bu imtiyāzāt-ı Muḥammediyye arasında aḥlāk-ı nebeviyyeleri “ve inneke le-'alā ḥuluḳin 'aẓīm” [Kalem, 68/4] ḳavl-i Rabbānisiyle medḥ ü sitāyiṣ buyurulmuşdur ki bu ṭa'ẓīm-i subḥānī ve tekrīm-i ṣamedānī o peygamber-i 'ālī-i himemiñ eṣref-i enbiyā-yı 'izām ve efḍal-i rüsül-i fiḥām olduklarına sāṭı' bir burhān, vāzīḥ bir ḥüccet-i ḥaḳīḳat-iḳtirāndır. İmām-ı Buṣrī Ḥazretleri bu daḳīḳayı beyt-i ātī ile taṣrīḥ buyurmuşlardır:

فاق النبيين في خلق وفي خلق
ولم يدانوه في علم ولا كرم

Sultān-ı serīr-i lev-lāke 'aleyhi ṣalavātullāh mā dāreti'l-eflāk efendimiz ḥazretleri kemālāt-ı zāhire²¹³ ve kemālāt-ı bāṭinede²¹⁴ enbiyā-yı sālifeye bi'l-vücūda ḥā'iz-i tefevvūḳ ve rüçḥān olarak ḥalk buyurulmuşdur (ṣalavātullāhi 'alā nebiyyina ve 'aleyhim ecmā'in). Zīrā nebiyy-i zī-ṣān-ı evvelīn ü āḥirīniñ ma'ārif ve ḥaḳāyīḳını cāmī' ve siyyemā 'ulūm-i ledünniyeyi de 'ārif idi.

لكل نبي في الأنام فضيلة
وجملتها مجموعة لحمد

Beyt-i laṭīfī mü'eddāsınca her bir peygamberiñ kendine maḥṣūṣ bir faẓl ü ḥaṣṣası mevcūd olup bu ḥaṣā'iṣin hey'et-i mecmū'ası server-i kā'inat efendimiz ḥazretlerine iḥsān buyurulmuşdur.

Tezekkür ve tefekkür buyurulsun ki Cenāb-ı Feyyāz-ı aḳdes-i te'ālā ṣānuhu ḥabīb-i ekremleri zāt-ı risālet-penāh-ı efḥam efendimiz ḥazretlerini Ḳur'an-ı mübīninde bi'z-

²¹² Gerek kendi ḳavli gerekse kendilerine nāzil olan kelām-ı ilāhī bu ḥuṣūṣu ṣarīḥan ve ḳaṭ'iyen ifāde etmektedir.

²¹³ Ḥüsn-i ṣüret-i tenāsüp, tekāmül-i elvān-ı eṣkāl, ḥüsn-i sīret-i

²¹⁴ [Bu dipnota dā'ir açıklama bulunmamaktadır.]

zāt medh ü şenā ve kendilerini ḥaşā'il-i 'āliye ve fezā'il-i bī-ğaye ile taltīf ve tekrīm buyurarak ḳadr-i vālālarını i'lā buyurursa andan daha ḳadri 'ālī ve şeref ve 'ulviyeti mütecelli bir kimse taşavvur olunabilir mi?

Mevlānā Cāmī *ḳuddise sırruhu 's-sāmī* ḥazretleri:

Şi'r-i laṭīfleriyle 'ulviyet-i Muḥammediye'yi ne güzel tavzīḥ buyurmuşlardır; ya'nī peygamberiḡ mādiḡi Ḳur'ān ve Cenāb-ı Rabb-i Mennān olursa maḥlūḳāt 'acabā o peygamberi ne vecihle medḡ edebilir?

Mādiḡ-i resūl, medḡ u sitāyiş-i risālet-penāḡide ne ḳadar mübālaḡa ederse etsin her ḡālede ḳusur eder me'ālīni müfīd,

تجاوز حق المدح حتى كانه
بأحسن ما يثني عليه يعاب

beyt-i 'Arabīsi şān-ı nebevīlerinde irāde-sezādır.

[II]

Mekārimü'l-aḡlāk 11 (12 Zilka'de 1326 / 23
Teşrīn-i şānī 1324): 84-85

[84] Kātīb-i me'ālī-i menāḳīb-ı cenāb-ı risālet-penāḡi Zeyd b. Sābit el-Enşārī *radıyallāhu 'anhū* ḥazretleri buyuruyor ki:

“Biz, ma'āşir-i şāḡabe, mezra'a-i uḡrā olan cihān-ı ebedīniḡ berākīn tarlası bulunan dūnyāniḡ medḡ ü zemmine dā'ir idāre-i kelām eylediḡimizde Sultān-ı enbiyā 'aleyḡi şalavātü'l-Meliki'l-a'lā efendimiz ḡazretleri bizimle mükāleme ederler ve muḡārebe, mücāhede, taḡsīm-i ḡanā'im, meşāliḡ-i ḡarb, edevāt-ı nāriye ve esliḡaya 'āi'd mevādda müzākere ve kāffe-i umūrda müşāverede bulunarak güneş gibi şa'sa-pāş olan re'y-i rezīn-i ḡikmet-ḡarīn nübüvvet-penāḡilerinden bizi müstenīr ve müstefīd ḡıllarlardı.²¹⁵

Umūr-i uḡreviyeye müte'alliḡ ḡuşūşātda da müşāreket buyurarak tebsīrāt-ı sübhāniye ile ḡalbimizi taṭbīb, mevā'id-i şamedāniye ile fevāḡiş ve münkirātdan zecr ve terḡīb ve dā'imā ḡasenāta ve iktisāb-ı meṭālibāta teşvīḡ u terḡīb eylerlerdi. Kezā: Aḡziye vü

²¹⁵ Faḡr-i risālet efendimiz re'y-i rezīnlerinde müstāḡil ve meşveret ü müzākereden müstāḡnī bulduḡları ve 'avāḡīb-i umūru mūcizāt-ı bāḡhire-i şamedāniye ile 'ārif oldukları ḡālede aşḡāb-ı kirāmınḡ ḡalblerini taṭbīb ve emr-i müşāvereyi ümmet-i nāciye-i Aḡmediyyelerine teşrī' için aḡlarla müzākere eylerler ve “*lakḡḡihū 'ukūlekum bi'l-müzākere ve's-te'īnū umūrekum bi'l-müşāvere*” ḡavl-i nebevīlerine ümmet ve aşḡābını meşverete terḡīb buyururlardı.

at‘imeniñ menāfi‘ ve mazarrātına, ekl ü şürbünj ādābına, eṣmār u fevākihinj envā‘ına dā‘ir īrād-ı māḳāl eylediğimizde Cenāb-ı hidāyet-me‘āb efendimiz luṭfen iştirāk buyurlar ve bu şüretle fenn-i tıb ve ḫiref u ṣanāyi‘inj esāsını ta‘līm ve esbāb-ı selāmet ve teraḳḳīmizi tefhīm ve ‘l-ḫāṣıl māddī ve ma‘nevī muvaffaḳiyetimizi te‘mīn eylerlerdi.”

Kezā, saḫābe-i kirāmdan bir zāt ‘ulviyyet-i şifāt-ı aḫlāḳ-ı Muḫammediyye’niñ mertebe-i bülendini ber-vech-i ātī vaṣf ve īzāḫ buyuruyor:

“Ḥazret-i resūl-i müctebā efendimiz, terbiye-i ilāhiyye ile mü‘eddeb ve aḫlāḳ-ı nebeviyyeleri te’dībāt-ı şamedāniyye ile mühezzeb olduğundan meclis-i nebevīlerinde vahşet ve dehşet ibrāz etmez ve ‘unf u şiddet göstermezdi. İltifāt-ı seniyye-i risālet-penāhīleriniñ keşretinden iḳbāl ve teveccühümüz ve meyl ü muḫabbetimiz artar fem-i sa‘ādetlerinden ‘ulviyyet-efṣān olan dürer ü le‘ālī ḫikemātı istimā‘ ve me‘ānī-i ḫikmet beyānına vuḳūf u ittılā‘ eylemekliğimizle istifāde-yi ‘āliye ve edebiyemiz tekeṣṣür eylerdi; ḫattā şirār-ı aḳvāma bile iḳbāl ve teveccüh buyurur ve rü’esā-yı müşrikīne her ḫuşūşda lüṭuf ve līnet izḫār ederdi. Bu sebeble münāferet-i ḳavmiyye zā‘il ve yerinde bir üns ü muḫabbet ḫāṣıl olarak o rü’esā-yı aḳvām meḳārim-i aḫlāḳ-ı Muḫammediyye’ye meftūn ve müştāḳ olup nezd-i ‘ālīlerine ictimā‘ ve emr ü fermān-ı nebevīlerine inḳiyād ü ittibā‘ ederler ve ābā’ vü ecdād ve ehl-i ‘iyālleriniñ dā‘ire-i münciye-i İslāmiyye’ye ‘adem-i temāyüllerinden nāṣī onlara şiddet ve ‘adāvet ibrāz eylerler ve ḫattā maḫv ü helākları için meydān-ı kārzārda tīr-endāz olurlardı.”

Ekābir-i şu‘ārā-yı ‘Arab’dan bir zāt, tafşīlāt-ı sābıḳayı ātīdeki şi‘ir-i dil-pezirleriyle ne güzel, ne ma‘nīdār bir şüretde icāz u ihtişār eylemişdir:

يجالس الفقير والمسكين

ويكرم الكرام إذ يأتونا

ليس مواجهاً بشيء يكرهه

جليسه بل بالرضا يشافهه

Ma‘nā-yı laṭīfi: Mazḫar-ı sırr-ı ve mā erselnāke ‘aleyhi şalavāt mālikū’l-emlāk efendimiz ḫazretleri fuḳarā vü miskīn ile mücāleset ve rü’esā-yı aḳvām, ḫuzūr-i pür-nūr-i risālet-penāhīlerine geldiklerinde onlara ikrām u iḫsān ile ḫüsn-i mu‘āşeret eylerler ve ḳalblerini incitecek, göñüllerini kıracaḳ sözlerle muvācehe ve muḳābele

etmeyip bi'l-‘akis muhâtabının [58] rızâsını câlib ve ârzü ve hoşnûdisini mücib-i laîf, laîf sözlerle mükâleme vü müşâfehe buyurlardı.

[III]

Mekârimü'l-aḥlâk 13 (26 Zilka'de 1326 / 7
Kânûn-i Evvel 1324): 101-2

[101] Hâdim-i resûl-i müctebâ ve enîs-i ḥaş-ı ḥabîb-i kibriyâ Enes b. Mâlik *radıya[[llâhu]* ‘*anhu şâhib-i cemî‘ü'l-mâlik* ḥazretleri buyuruyor ki: “Aḥlâk-âmûz-i ümem efendimiz ḥazretlerinin şeref-i ḥidmet-i muḳaddese-i risâlet-penâhîlerinde on sene bulundum. Sinîn-i mezkûre zarfında kendilerinden bir tekdîr ü ta‘zîr işitmedim ve bir taḳrî‘ u tevbiḥ görmedim. Bir harekâtımdan tolayı maṭla‘-ı me‘âlî olan ḳalb-i tâbnâk-ı hümâyûnları münkesir olmaz ve bu işi niçin yapıp neden terk eylediğ demezdi. Hatta fem-i sa‘âdetlerinden eḥaff-i ezâ olan ‘of’ lafzı bile şudûr etmez ve hîçbir şüretle ‘adem-i hoşnûdî eşeri göstermezdi. Ve dâ‘imâ mütebessim bir çehre, beşüş bir sîmâ ile iltifât eylerler ve her ân mu‘âmelât-ı lüṭuf-kârâneleriyle şîrîn-kâm ve teveccühât-ı seniyyeleriyle bekâm buyurlardı.”

Şahâbî-i müşârun-ileyh ḥazretleri, bu sözlerini yalnız nefis-i aḳdes-i hümâyûnlarının meḥâsin-i aḥlâka mâlik olduklarını izhâr maḳşadıyla îrâd ve ityân etmeyip belki maḥza ḥalk-ı mücessem ve kerem-i mu‘azzam olan peygamber-i me‘âlî-‘unvân ‘*aleyhi şalavâtü'l-meliki’r-* [102] *rahmân* efendimiz ḥazretlerinin rütbe-i ‘âliyye ve merteb-i seniyyelerinin ḥadd-i kemâle vâsıl ve tevfiḳât-ı şamedâniyye ile aḥlâk-ı celîle-i Ḳur‘âniyye nâ‘il olduklarını işbât ve i‘lâm mülâhazasıyla söyledikleri Cenâb-ı risâlet-me‘âbı medḥ maḳâmındaki kelâmlarından müstebân olmaḳdadır.

Muḥaddişîn-i ‘izâm-ı ‘illiyîn-i maḳâm ḥazerâtı bu bâbda ber-vech-i âtî ta‘lîl-i mâdde eyliyorlar ki: “Faḥr-i risâlet efendimiz ḥazretleri cemî‘ aḥvâlde ḥimâye-i subḥâniyyeye vuşûḳ u i‘timâd üzere olup kâffe-i umûrunu Mevlâ-yı müte‘âle tefvîz ve her ḥuşûşda taḳdîr-i rabbâniyi mülâhaza etdiklerine ve mu‘ṭâ, mâni‘ ancak Cenâb-ı ḥallâk-ı lem-yezel bulunduğuna tamâm-ı iḳân-ı nebevîleri olmasından nâşî Ḥazret-i Enes’in cüz’î ḳuşûrlarını serrişte ederek ‘itâb ve i‘tirâz eylemezler ve kendilerine dâ‘imâ ‘afv ü şafḥ ile mu‘âmele buyurlardı.”

Tezekkür ve tefekkür buyurulsun ki Ḥazret-i Enes nezd-i me‘âlî-i vefd-i risâlet-penâhîlerine bidâyet-i duḥûllerinde on yaşında bir şabi olsun ve on sene ḥidmet-i mu‘azzez-i nebeviyyelerinde bulunsun da tekdîr görmesin. İnşâf ile biraz mülâhaza edilecek olursa nebiyy-i mu‘azzam ‘aleyhi şalavâtullahi’l-e‘azzi’l-ekrem efendimiz

h azretlerinin efr ad-ı  mmetlerine kem al-i merh ametinden n s i ahv al-i beşere ne kadar şabır ve ta amm l buyurduklarından başka ne b y k re'fet ve ne v s i 'afv   şaf  ve ma fıret ş hibi oldukları anlaşılır. *'aleyhi ezk  ta iyy ti'l-il h*.

[IV]

Mek rim 'l-a l k 14 (3 Zilhicce 1326 / 14 K n n-i Evvel 1324): 109

[109] M kemm l me asın-i a l k ve feyz- ver-i enf s ve  f k *'aleyhi şalav t 'l-hak mi'l-hall k* efendimiz h zretleri ehv l ve şed 'ide ve her t rl  ez  v  cef ya şabr u ikd m ve 'afv ve keremde mertebe-i h ri ayı iltiz m buyururlardı. H yv n t-ı vahşiyyenin tab ' u emzicesiyle m te allık ve arslandan fir r eden him r n mişill  cem'iyet-i beşeriyyeden m teva hiş bulunan ve ma k bi -i ' d t ve s -i harek t ile me'l f olan A'rab nin cef larına, i'tir zlarına, ef' l-i redi'elerine h ilm ile ta amm l eyerler ve harek t-ı sib  nelerinden aşla m te'essir ve kalbleri telhi ve n şadı ile m nkesir olmayıp şavk-i beşerden h ri  bir ş retde şabr u met net ile 'uluvv-i cen b-ı Mu ammedilerini izh r buyururlardı. K b 'il-i 'Arabı tabi'iyet-i c hiliyyeden k rtararak İsl m'a yanaşdırmak kendileriyle keşret-i  lfet ve tem di-i  nsiyete ve bu da ref'-i m n fesetle 'a d-i şulh ve mu adenete m teva k f olduğu nezd-i n b vvet-pen h lerinde m teya k n bulunma la cen b-ı ris let-me' b efendimiz h zretleri onlara karşı fevka'l-g ye l tuf ve l net ibr z ederlerdi. O a v m-ı 'Arab da mu'ciz t-ı peygamberi'yi ve mu assen t-ı d n-i m b ni bi'l-fi'il ve ya inen g r p anlarlar ve yavaş yavaş ilk at-ı ğaraş-k r nelerini fer muş ve ş hid-i İsl m'ı der- ğ ş ederlerdi.

Bu sebeble cem 'at-i A mediyye *'aleyhi efd l 't-ta iyye* yevmen fe-yevmen m tev fir ve m te' l  ve env r-ı cel le-i Mu ammediyye ş r-ı a t r-ı ' lemede z hir   m tecell  oldu.

Bey n t-ı s bıka-i mesr deyi k t b-i eh d ş   siyerde mevş kan na l   hik ye olunan kışsa-i A'rab  ma'a-ziy detin tavz h ve te'y de del let eder.

ş yle ki: Bir g n A'rab nin biri huş r-i p r-n r-i ris let-pen h lerine de alet ederek rid -yı sa' detlerinden şiddetle cezbetdi;  yle ki o cezb-i şedid n te'şir tı v c d-i ' lems z-i h m y nlarında bir eşer bira dı. Kendileri ' leme ra met i in yaratılmış bir peygamber-i z -ş n iken bu mu' mele-i n -rev ya karşı m l yemetden ayrılmadı. Mu'cizelerine g venipde ğayş ve şiddet g stermedi. Es s ve cevherindeki met net ve 'ulviyet h sebiyle A'rab nin bu harek t-ı k st h nesinden aşla dilĝir olmadı.  ş r-ı

iğbirār ibrāz etmek şöyle tursun, fazla olarak A ‘rābī-i merķūme tebessüm ve iltifāt ve “ihsān ve ikrām olunsun” kavlı-i ‘ālīcenābāneleriyle izhār-ı ta‘attufāt buyurmuşlardır.

[V]

Mekārimü’l-ahlāk 15 (11 Zilhicce 1326 / 21 Kānūn-i Evvel 1324): 116-7

[116] Sultānū’l-mü’eddibīn ‘aleyhi şalavātü’l-meliki’l-mu‘īn efendimiz hāzretlerinin bādīye-nişīn A ‘rābī’ye rıfķ u līnet ve rahm ü şefkat gösterdikleri ve onların müdāfa‘alarına, i‘tirāzlarına [ve] ezā vü cefālarına hilm ile taħammül ve her huşuşda şabr u şebāt ile Cenāb-ı kādīr ü kıyyūma tevekkül buyurdıkları nüsha-i sābıkada beyān olunmuş idi. Cenāb-ı risālet-me‘āb efendimiz hāzretlerinin aķvām-ı ‘Arab hāķķındaki ‘avātıf u ‘atāyā-yı nebeviyyeleri bī-ħaşr ve endāze olduğu gibi şanādīd-i Kureyş ve rü’esā-yı Yehūd u Naşārā hāķlarında da eltāf u ‘ināyāt-ı Muħammediyeleri lem‘a-feşān idi. Peyğamber-i zī-şān onlara karşı lütf ve merħamet ve emr-i sübhāniyye imtişālen ‘afv ü şafh u mağfīret verirler ve her türlü ezā vü cefālarına nefsen ve mālā-şabr u taħammül ile ekdār u meşāibin tehācümünden me’yūs ü melül olmayıp kāffe-i umürda luţf-i Ĥudā’dan müste‘āne ve kerem-i bī-nihāye-i Yezdān’a ilticā ederlerdi. Cemāl-i Ĥurşīd-mişāl-i cenāb-ı peyğamberīyi müşāhede ile şeref-i mülākāt ve i‘cāz-ı āyāt-ı Aħmediyyelerine nā’il olanlardan birçoķları esāslarındaki māye-i hidāyet sebepleriyle derħāl şeref-i İslām ile münevver ve ba‘zı muşırr u mu‘annidleri seyf-i şārim kuvvetiyle terk-i ‘adāvete mużtār olurlardı.

Ĥāzret-i seyyidü’l-enbiyānıñ bu bābda maşrūf buyurdıkları himāmāt-ı cüz’īyle Muħammediye ve ta‘attufāt-ı cemīle-i nebeviyyelerine vaķ‘a-i ātiye bir miķyās-ı şahīh ve bir delīl-i vāzıh olabilir. Şöyle ki:

‘ulemā-i Yehūd’dan iken nesīm-i hidāyetin ĥubūbuyla şeref-i İslām ile münevver ve bu sebeble devlet-i ‘uzmā-yı ebediyye ve sa‘ādet-i kübrā-yı sermediyyeye mazhar olanlardan Zeyd b. Sa‘ne nām şahābī diyor ki:

“Cenāb-ı maħbūb-i Ĥudā ‘aleyhi efdālū’t-teħāyā efendimiz hāzretlerinde de mevcūd ‘alā’im-i celīle-i nebeviye ve ĥaşāiş-i ber-güzīde-i Muħammediyyeyi dāħil-i dīn-i Mübīn-i İslām ve iltifāt-ı risālet-penāhī ile dilşād ü bekām olmazdan muķaddem taħarīr eylemiş ve zāt-ı nübüvvet-penāhīlerini emniyet ve istikāmet ile ma‘rūf ve her türlü meziyyāt-ı ‘āliye ve fezā’il-i celīle ile mevşūf bulmuş idim. Şu kadarki yalnız hilm-i nebevīlerinin ģazabı üzerine sebķ edip etmediđini tecrübe etmemiş idim. Ĥaşlet-i mezkūreyi de imtiħān için kendisiyle mücāleset [ü] müşāhabele başladım. Müddet-i

mu‘ayyenenin hülülünde semen-i müsemması te‘diye olunmak üzere bir miqdâr hurma şatdım. Ecel-i mev‘ûduñ hülülünden üç gün muqaddem huzûr-i feyz-i nüşûr-i risâlet-penâhîlerine bi‘d-duhûl ve ridâ-yı mübârekelerinden şiddetle tıtdım. Vecîh-i hümâyûnlarına gılzet ü huşûnetle ‘atf-ı nazar ederek ‘Yâ Muhammed! Benim hakkımı niçin edâ etmiyorsunuz. Siz ‘Abd’ül-muṭṭalib evlâdı değil misiniz de işte böyle te‘hîr-i dünyunu i‘tibâr edersiniz’ dedim. O eşnâda hâmi-i hak ve mâhî-i nâ-hak emîr’ül-mü‘minîn hazret-i ‘Ömerü’l-Fârûk *radıyallâhu ‘anh* meclis-i sa‘âdetde bulunuyor idi. Baña karşı ‘Ey Allah’ın düşmeni! Böyle mübeccel, mu‘azzam bir nebiyy-i muhtereme karşı harekât-ı küstâhâneye nasıl cür‘et ediyorsun! Eğer müsâ‘ade-i nebeviye erzân buyurulsaydı şimdi seni şu seyfimle ihlâk ederdim.’ [117] diyerek şiddet ü ‘unf u hiddet ibrâz eyledi. Hâlbuki merhamet-i mücesseme ve menbâ‘-ı esrâr-ı hafıyye olan o nebiyy-i zî-şân ‘aleyhi ezkā şalavâtü’l-mennân efendimiz hazretleri, ‘Ömer b. el-Ḥaṭṭâb’a hitâben ‘Yâ ‘Ömer! Senin bu gâzab u huşûnetinden daha münâsib olan bir şey’ varsa o da baña kemâl-i edâ ve merkûm Yehüdî yine hiss-i taleb ü takâzâ ile emretmelisin kendisinin alacağını tesviye ile tahvîf ü tehdîdiñe mükâfâten bir miqdâr da fazla vererek gönlünü al kavlı-i ‘âlicenâbaneleriyle emr ü fermân buyurmuşlardır. Bunun üzerine Hazret-i ‘Ömer’e ‘Yâ ‘Ömer! Peygamberlerde mevcûd haşâişî ve fezâ’iliñ kâffesi ol hazretde bâliğan-mâ-belağ bulunduğunu gördüm. Bütün esrâr-ı ledünniyât kendisine münkeşif olduğunu ve taḫdîr-i ‘ulviyyet ve ta‘yîn-i mezâyâ-yı kudsiyeti ‘ufûl-i beşeriyeye şıgmayacak bir derecede bulunduğu anladım. Seni işhâd ederim ki ben şeref-i İslâm ve dîn-i mübîn-i hayru’l-enâm ile müşerref oldum ve livâ‘ü’l-ḥamd-i şerî‘atıñ sâye-i felâhına ilticâ eyledim.’ diyerek zümre-i muvaḥḫidine ve bâhuşş cemâ‘at-i mu‘azzama-ı aşhâba deḫâlet ve eşer-i nebevîlerine ittibâ‘a müsâra‘at eyledim.”

İşte bu ve emsâli veḳâyî‘ göz önüne getirilecek olursa o nebiyy-i mu‘azzamın bülend-i ‘ulviyyetine hayrân olmamak mümkün müdür?

Ḥōş teveccühle eder idi hüner

Ol hünerle kâfir İslâm’a döner

[VI]

Mekârimü’l-aḫlâḳ 17 (26 Zilhicce 1326 / 6 Ḳânûn-i sâni 1324): 132-3

[132] Mâder-i ehli imân, hemser-i nebiyy-i âḫiru’z-zamân Hazret-i ‘Â‘işe-i şiddîka *radıyallâhu ‘anha* buyuruyor ki: “Risâlet-me‘âb ‘aleyhi şalavâtü’l-meliki’l-vehhâb

görmem' dedi. 'Niçin mücâzât ve mu'âheze olunmazsınız?' istifhâm-ı haķâyık-ı i'lâm-ı nübüvvet-penâhîlerine A'râbî 'Zât-ı ferhûnde şîfât-ı cenâb-ı risâlet-me'âbınızın fenâlıĝa karşı fenâlık etmeyeceğini bilirim. Bu sebeble beni sū-i hareketimden tolayı cezalandırmayacağınıza da kavıyyen emînim' sözleriyle muķâbele eyledi. Maĝzen-i meĝâsin-i aĝlâķ ve ma'den-i esrâr-ı ĥâzret-i ĥallâķ olan o nebiyy-i a'zam ve resûl-i efĥâm efendimiz ĥâzretleri, A'râbînin bu ĥüsn-i zannından begâyet maĝzûz olarak 'Devenin birine arpa diĝerine ĥurma taĥmîl olunsun' deyu emr u fermân ve bu şüretle kalb-i A'râbîyi mesrûr u şâdân buyurdu."

[VII]

Mekârimü'l-aĝlâķ 18 (4 Muĥarrem 1327 / 13 Ķânûn-i şânî 1324): 139-41

[139] Ĥayr-i nisâ'ü'l-'âlemîn ve zevce-i muĥahhara-i cenâb-ı seyyidü'l-mürselîn 'Â' işe-i şiddîķa *radıyallâhu 'anha* ĥâzretleri buyururlar ki:

"Ĥâce-i 'âlem *şallallâhu 'aleyhi ve sellâm* efendimiz ĥâzretleri bir sebebden tolayı hîçbir kimse ile münâza'a vü müşâteme buyurmazlar ve yalnız dîn-i mübîn-i İslâm'ın iktisâb-ı şeref ve kuvvet etmesi ve livâ-yı Muĥammedînin çâr-ı aķtâr-ı 'âlemde sâye-endâz-ı mehâbet olması için o evâmîr-i celîle-i [140] sübhâniyyeye imtişâlen bi'z-zarûre muĥârebe ve muķâteleye girişiyorlardı. Şakîl şakîl ta'rîzât ile nefis-i nefîs-i ĥümâyûnlarına karşı deryâ-yı dâlâletde bâdbân-ı güşâ-yı 'inâd u ĥuşûmet olanların aķvâline 'atf-ı ehemmiyet etmezler ve küffâr-ı Ķureyş'den gördükleri ezâ vü cefâya tâb-âver muķâvemet olurlardı. Şu kadarki a'dâ-yı bed-ĥâhân tarafından îķâ' edilen renc ü ıztırâb ve zulm ü ta'addî aĝkâm-ı münevvere-i şamedâniyyeden bir ĥükmün maĥv ü suķûtuna bâdî ve zâhir ü beyyin bir fesâdı mü'eddâ olursa ĥuķûķ-i muķaddese-i şamedâniyyeyi muĥâfaza ve ümmet ü aşĥâbını şüriş ü iĥtilâlden ve dîne ihânete karşı suķûtuĝ beyne'l-müslimîn 'âdet ü sünnet olmasından viķâye için derĥâl ibrâz-ı âşâr-ı ĝâzab u şiddet buyururlar ve îcâb-ı şer'înin icrâ'sına 'ale'l-fevr mübâşeret eylerlerdi."

Ecille-i dîn-i mübîn ve 'ulemâ-i muĥaddîşîn 'aleyhi Rıdvanü'l-Meliki'l-Mu'în ĥâzerâtının kütüb-i siyer ve eĥâdîşde nakl ü rivâyet buyurdıkları vekâyî'-i âtiye, zemîn-i bahş ü müdde'âyı tenvîr ve te'yit eyleyecek berâhîn-i vâziĥadandır:

"En küçük bir ĥâtırâ-i süz-nâkı kılip mü'minîni çâķ çâķ eyleyen Melĥame-i Uĥud'da küffâr-ı bed-girdâr, sürür-i 'âlem efendimizin dendân-leâlî 'unvân-ı mübâreklerini şikest ve şefe-i muķaddese-i nebeviyyelerini cerĥ eylemleri üzerine aşĥâb-ı kirâm ve heşt maķâm ĥâzerâtı bu ĥâl-i esef-i iştîmâlden fevķa'l-'âde mahzûn u mükedder ve

sirişk-efşân-i ye's ve elem-güzer olarak cenâb-ı peygamber-i zî-şândan 'Ey nebiyy-i mu'azzam ve şafıyy-i mufahham! Serмест-i bağı ü şakâvet olan bu 'udvân-ı dîniñ maḥv ü helâk ve berbâd ü perîşân olmaları için du'â buyuruñuz' diye niyâz eylerler. Faķat merḥamet-i mücesseme olan o nebiyy-i zî-şân bu ḥâlât-ı ğayr-i marziyeden müte'eşsir olmaķ ve muķâbeleten intikâm almaķ şöyle dursun bi'l-'akis '*Allahümme ihdî kavmî fe-innehüm lâ ya'lemû* [Allah'ım! Kāvmime hidaye et! Zîrâ onlar bilmiyorlar]' ḥadîs-i 'ulviyet-i taḥdîşleriyle o kefereniñ nâ'il-i hidâyet-i rabbâniyye olması için ḥayır du'â buyurdular."

Kezâ: Peyğamber-i hidâyet-rehber efendimiz ḥazretleri, zât-ı nübüvvet-penâhîlerini namâzdan meşğül eden küffâra ğazab buyurarak 'Allah onların kulüb-i ķâsiyyesini ateş ile doldursun' diye du'â ile ḥuķûķ-i şe'air-i dîniyyeyi muḥâfaza eylemişlerdir."

İfâdât-ı sâlifeden müstebân oluyor ki vech-i vecîh sa'âdet-i tevcîh-i risâlet-penâhîde ḥuşûle gelen mazarrat ḥaķķ-ı eḥaķķ-ı nebevîleri olmaķla 'afv ve taḥammül buyurmuşlar ve lakin dîn-i mübîniñ vech-i evcüh ve 'imâd-ı ekberi olan namâziñ terk olunması, ḥaķķ-ı aķdes-i ilâhî bulunduğundan şabr u şebât edemeyip şiddet ü ğazablarını izḥâr ve küffâr-ı şâğileniñ 'aleyhlerine du'â ile edâ-yı ḥaķķullâha ibtidâr eylemişlerdir.

İşte bu ḥaşâ' iş-i Muḥammediyye ve bu mezâyâ-yı nebeviyyeyi göz önüne getirerek, Cenâb-ı 'Ömerü'l-Ḥattâb 'aleyhi Rıdvanü'l-Meliki'l-Vehhab "Yâ Seyyide'l-enâm! Rü'esâ-yı aķvâm size dâ'imâ ezâ vü cefâ etdikleri ve her ân a'mâl-i ḥiyel ü desâ'isden çekinmedikleri ḥâlde onlara ḥayırdan mâ'adâ bir şeyle du'â buyurmadıñız, o 'udvân-ı dîniñ şetmlerine şâbir olduñuz, her türlü miḥen ü meşâķķa taḥammül eylediñiz, her nev'i müşkülât ve ta'rîzâtta şebat ü metânet gösterdiğiñiz ḥilm ve şabırdan ayrılmadıñız. Hiç şübhe yok ki siz min-ķibeli'r-raḥman merḥamet-i mücesseme vü mu'azzama olarak ba's ü irsâl buyurulmuşsuñuz" [141] kavli fasîḥâneleriyle şân-ı nebevîlerini tebcîl ve işâ'a buyurmuşlardır.

[VIII]

Mekârimü'l-aḥlâķ 20 (18 Muḥarrem 1327 / 27 Kânün-i sâni 1324): 155-6

[155] Ḥurşid-i cihân-tâb efḍal-i ḥalâ'iki'l-meliki'l-vehhâb *şallallâhu 'aleyhi ve sellem* kâffe-i umürda cenâb-ı kâdir ve kayyūmuñ 'azâmet ve kudretine şığınırlar ve meḥâfetullâhdan başka ḥiçbir şeyden ihtirâz etmeyip dâ'imâ 'avn-i subḥânî ve luḫf-i rabbâniyye muntazar bulunurlardı. A'dâ-yı bed-ḥâḥân tarafından gördükleri miḥen ü

meşākķ ve ezā vü cefāya şabr u taħammül eylerler ve onların bu hareketlerini cehāletlerine ‘atf ile aşla ye’ s ü fütür getirmeyerek zāt-ı haķķa tevekkül ederlerdi. Her hadişenin taķdīr-i dil-pezīr-i şamedānī ile mütekevvin ve her hālīn meşīyyet-i bālīga-i rabbāniyye ile cilve-nümā olduğuna vuşūk u i ‘timād eylerler ve ancak zāt-ı ecell ü a ‘lā hazretlerine teslīm ve tefvīz-i umūr ederlerdi. Bununla beraber ğazab huşuşunda şoņ derece te’ennī ve miknet gösterirler ve ‘afv u keremde de ğāyetü’l-ğāye ibrāz-ı āşār-ı mürüvvet buyururlardı.

Ķāđī ‘İyāz ‘aleyhi *rahmetü’l-meliki’l-Feyyāz* hazretlerinin *Şifā*’ nām kitāb-ı fevā’id-nişābında naķl ü rivāyet buyurdıkları vaķ ‘a-i ātiye, nazār-i im ‘ān ile mü’tāla ‘a edilecek olursa, bu bābdaki ‘ulviyet-i Muħammediyye bütün şa ‘şa ‘a-i haķīkatıyla tezāhür eder. Şöyle ki:

“Hicret-i nebeviyyenin dördüncü senesinde vuķū ‘a gelen Zātü’r-riķā ‘ ğazve-i mübārekesinde şems-i tībān-ı nübüvvet ve rehber-i tarīķ-i hidāyet efendimiz hazretleri vaķt-i kaylūlede²¹⁶ aşhāb-ı kirāmından ayrı olarak uzakça bir ağaç altında nevm-i istirāhat etmekte iken tā’ife-i Ķureys, nebiyy-i zī-şānı böyle tek ü tenhā bir hālde görünce re’isleri ve kavm ü kabīlelerinin eņ şeci’i bulunan Ğavreş b. el-Hāriş’iņ nezdine giderek ‘Yā Ğavreş! Ne duruyorsun? Muħammed ‘askerinden ba’id olarak oturuyor. Onu öldürmesi kolaydır.’ Derler. Şahş-ı merķūm da fırsatı ğanīmet bilerek elinde eņ keskin ve mümtāz bir kılınç olduğu hālde hemān risālet-penāh efendimizin bulunduğu maħalle ‘azīmet ve sell-i seyf ile ‘Yā Muħammed! Seni benden kim kurtarır?’ sözleriyle sū-i kaşda cür’et eyler.

Sultānū’l-mütevekkilīn *şalavātullāhi ‘aleyhi ve ‘alā cemī’i’l-mürselīn* efendimiz hazretleri Ğavreş’iņ bu su’āl-i şiddet-me’āline “Beni senden halāş eden Allah zū’l-celāl hazretleridir, benim nāşırım ve hāfızım ancak odur” diye cevāb verir. Ğavreş, iki def‘a su’āl-i sābıķını tekrār edip seyyidü’ş-şābirīn ‘aleyhi şalavātullahi’l-mu’īn

²¹⁶ Kaylūle: Şalāt-ı teheccüde medār olmak üzere hātēmü’l-enbiyā ‘aleyhi’l-ekmeli’t-teħāyā efendimiz hazretlerinin şabāh ile öğlen arasında nevm-i istirāhata muvāzabet buyurdıkları vaķitdir ki ser-efrāz-ı kā’ināt *şallāhu ‘aleyhi ve’s-sellem* efendimiz hazretleri bu sünnet-i seniyyesine imtişāl ve mülāzemetiņ lüzümünü “*ķilū fe-inne’ş-şeytān lā-yekīl*” hadīs-i nebeviyyeleriyle ümmet ve aşhābına emr u fermān buyurmuşlardır.

efendimiz, yine cevāb ile muḳābele eyler. O eḡnāda emīn-i vaḡy-i ilāhī, sefīr-i celīl-i subḡhānī, cenāb-ı Cibrīl-i ba-emr-i rabbāni oraya nāzil olur. Ğavreḡ nām ṡaḡṡıḡ ḡavf ve hīrāsdan bir daḡıḡa ḡarfında hāli tebeddül eyler ve ṡemṡīr-i tīzini yere ilkā eder ve o ġayr-i [156] ḡābil teskīn olan ġāḡab u tehevvrüne birdenbire sūkūnet gelir. İmāmü'l-hūdā, resūl-i müctebā efendimiz ḡazretleri seyf-i mezkūru yed-i sa'ādetlerine alarak 'ṡimdi seni benden kim ḡurtarır?' buyurur. Ol zamān ṡaḡṡ-ı merḡūm kendisiniḡ ḡahīr ü destḡiri olmadıḡını teyakḡun ile hemān cevāhir-i 'uyūn-i cenāb-ı nebiyy-i zī-ṡāna ile deḡālet ve ilticā ve 'Yā Muḡammed! Hīḡbir kimse beni ḡurtaran yokdur. 'Afv ve kerem ile muttaṡıf bir peyḡamber-i 'ālī-ṡānsıḡız beni affediḡiz' deyu tazarru' u recā eyler. Menbā'-ı luḡf ü iḡsān ve maḡz-ı hidāyet-i rabb-i mennān olan o peyḡamber-i refī'ü'l-ḡadr efendimiz, merḡūmuḡ bu düreṡt sözlerine ve bu küstāḡāne mu'āmelesine aṡla ḡuṡūnet ve tündü göstermez ve bu ḡareketi ḡiddet ve infi'ālī mūcib olmaz. O kimseye ḡahır ve ġāḡab ve bed-du'ā etmeyip eṡer-i beṡāṡet ve inbisāṡ ve mülāṡafet gösterir ve ḡatta 'afv u kerem ile muḳābele eyler.

Ğavreḡ, bu rıfḡ u mülāyemet-i nebeviye ḡayrān olur ve o anda vechinde nūr-i imān leme'ān ve lisānında zelāl-i tevḡīd nebe'ān eder. Ve iḡtiyārı elinden giderek kelime-i mūnciye-i ṡehādeti ityan ve aṡḡāb-ı kirām 'idādına iltihāḡ eyler.

Ba'dehu vuṡlat ü mülāḡāt-ı nebeviyye ile kāmurān olarak ḡaḡḡında ṡeref-sāniḡ olan bu iltifāt-ı Muḡammediyyeden ṡolayı delīl-i sebīl-i hidāyet efendimiz ḡazretlerine 'Ey ṡāḡīb-i 'afv ve 'ināyet olan nebiyy-i zī-ṡān! Siz benden kemāl derece ḡayırılı olduḡuz' der bi'l-āḡhire kendi ḡavm ü ḡabīlesine 'avdet ederek 'İnsānlarıḡ eḡ ḡayırılısı olan bir nebiyy-i muḡteremiḡ nezdinden geliyorum' diyerek aḡrabā vü aṡā'irini dā'ire-i mūnciye-i İslām'a ve dīn-i mūbīn-i ḡayru'l-enāma da'vet eyler."

[IX]

Mekārimü'l-aḡlāḡ 21 (26 Muḡarrem 1327 / 3 ṡubat 1324): 163-4

[163] Resūl-i zī-ṡān ve nebiyy-i üns ü cān 'aleyhi's-ṡalavāti'r-raḡmān efendimiz ḡazretleri cūd u 'aṡā ve fütüvvet ü sūḡā gibi ḡaṡā'il-i cemīle ve feḡā'il-i celīleyi cāmi' ve merḡamet-i bālīḡa ve ṡefḡat-i kāmile ḡalb-i enverlerinde lāmi' idi. Kendisine [164] mūrāca'at edenleri taṡyīb eylemek; düḡār-müşkilāt olanları nefsi-nefis-i ḡümāyūnlarına terciḡ ile imdāda yetiṡmek aḡlāḡ-ı cemīle-i Muḡammediyyeleri cümlesinden idi. Eytām u fuḡarāniḡ yüzlerini güldürür, göḡüllerini mesrūr eder ve onlara mu'āvenet-i Muḡammediyyelerini uzatır idi. ḡulūb-ı me'yūsuna ve ef'ide-i bī-

çār ke-ennehu deryā-yı cūd ve ‘ināyeti mevc-i engīz ve āfitāb-ı luṭf u şefkati ümmet ve aşhābına dā’imā lem’a-rīz idi.

Aşhāb-ı kirāmından Cābir b. ‘Abdullāh ‘aleyhi rıdvānū’l-melikullāh ḥazretleri, ifādāt-ı sābıkayı ber-vech-i zīr te’yīd ve īzāḥ buyurur:

“Kān-ı kerem-i vücūd ve yenbū’-ı iḥsān-ı vācibū’l-vücūd olan o peygamber-i ‘ālī-şān, kemāl-i sehā ile mecbūl bulduklarından zāt-ı risālet-penāhīlerinden bir şey’ istenildiği vakit ‘yok’ demezler; belki ṭaleb olunan şey’i –her ne olursa olsun– nezd-i me’ālī ve ḳad-i nebevīlerinde mevcūd ise hemān i’tā eylerler ve şāyed bulunmazsa ya āḥardan bi’l-istikrāz iḥsān ü ikrām veyāḥūd ileride verilmesini va’d ile bikām buyururlar. Ve’l-ḥāşıl sâ’ile, kelām-ı leyyin ve ḳavl-i laṭīf ile muḳābele ve şuver-i sâ’ire ile mücāmele ederlerdi.”

Evsāf-ı ḳudsiyet-i ittişāf-ı risālet-penāhī ḥaḳḳında inşād-ı ḳaşā’ide olanca belāgat-i şā’irānesiyle nāṭıḳa-perdāz-ı ihtimām olan Ḥazret-i Ḥasān raḳıyallāhu ‘anh ḥazretleri, bu bābdaki ‘uluvv-şān-ı cenāb-ı peygamberīyi ātidedeki beyt-i laṭīfiyle ne ra’nā ne dilrübā bir şüretde vaşf u beyān eylemiştir:

Beyt

ما قال لاقط الافى تشهده

لولا التشهد كانت لاؤه نعم

Me’āl-i laṭīfi: O nebī-yi āḥiru’z-zamān (şallāhu ‘aleyh ve sellem) o ḳadar ‘ālīcenāb, o derece muḥsin bir ḥabīb-i mekārīm-me’āb idi ki, hīç bir ḥuşūşda iḥsānātı men’ eylememiş ve ḡarībdir ki “olmaz” veya “vermem” ma’nāsına olan *lā* lafzı dehān-ı ḥikmet ve ‘āṭıfet-nişān-ı peygamberīlerinden yalnız kelime-i münciye-i şehādetde şeref-şudūr etmiştir. Bi’l-farz kelime-i şehādetde *lā* lafzı bulunmamış olsaydı her kelām ve ḥadīşi “ikrām ve in’ām edeyim” veyāḥūd “vereyim” ma’nalarını müfīd ne’am kelimesi olurdu.

Pek sūḥāydı ol nebī-yi ‘ālī-cenāb

Vermez idi red ile aşlā cevāb

Müfessirīn-i ‘izām ‘aleyhim raḥmetū’l-meliki’l-‘allām ḥazretatının kütüb-i tefāsīrde naḳl u rivāyet buyurdıkları vekāyi’-i ātiye, resūl-i müctebā efendimiz ḥazretlerinin

kıymet ve meziyetini i'lā edecek ve kerem ü semāhat-ı nebevīlerinin derece-i gāyetini bildirecek berāhīn-i sātī adandır. Şöyle ki:

[X]

Mekārimü'l-aḥlāk 22 (2 Safer 1327 / 10 Şubat 1324): 171-2

[171] Bir müslümān kadın, ḡarrası, ya'nī ortağı bulunan bir Yehūdīye sultānū'l-kevineyn ve resūlü's-şekaleyn (*şallāhu 'aleyhi ve sellem*) efendimiz ḡazretlerinin [172] cūd-ı semāhati, Mūsā kelīmüllāhın kerem ü şehāvetinden fazla olduğunu söyler. Yehūdīye-i merḡūme cenāb-ı sa'ādet-me'āb efendimizin lutf ü 'āḡifet-i Muḡammediyyelerini tecrübe ve imtiḡān için kendi kızını nezd-i risālet-penāḡiye i'zām ederek ḡamīş-i eḡaşş-ı seyyidü'l-mürselīni ḡaleb eder. Bint-i mezbūra, ḡuzūr-mecm'au'n-nūr-ı risālet-penāḡiye bi'd-duḡūl vālidesinin ḡömlük istediklerini söyler. Mefḡar-ı 'ālem ve nebī-yi aḡlāk-āmūz-ı ümem efendimiz ḡazretleri, hemān lābis oldukları ḡömlēḡi cesed-i mübārekelerinden ḡıkarıp bint-i merḡūma ile Yehūdīye-i müsted'iyeye ḡönderir. Faḡat bi'l-aḡḡira vücūd-ı aḡdes-i ḡümāyūnlarına ḡiyecek bir şey bulamayarak bir müddet meclis-i melā'ın enīs-i Aḡmediyyelerine ḡıḡamayıp ḡāne-i sa'ādetlerinde 'uryān ve müteraḡḡıb-ı iḡsān-ı ḡazret-i menān oldukları ḡāde ḡalır. Bunun üzerine Cenāb-ı vācibü'l-vücūd ve feyyaẓū'l-ḡayr ve'l-cūd te'ālā ve teḡaddes, ḡullarını irşād maḡāmında nebī-yi zī-şānı, maẓhar-ı tekrīm-i ve mā-yenīḡu 'ani'l-hevā 'aleyhi ekmelü't-teḡāyā efendimize “Ey ḡabībim! Buḡl ü isrāfdan ḡazer et! İkisinin arasında mütevassıḡ ve mu'tedil olan ve kerem kendisinden 'ibāret bulunan iḡḡisādı ihtiyār eyle” me'āl-i münāfinde āyet-i celīle-i ilāhiyyeyi inzāl buyurur.

Kezā: ḡalīfe-i sāniye-i seyyidü'l-beşer Mevlānā ḡazret-i 'Ömer'den (*radıyallāhu 'anh*) rivāyet-i müteselsile ile mervīdir ki, feyz-i nüşūr-ı risālet-penāḡiye bir kimse gelip kendisine bir şey verilmesini ḡaleb eder. Sirāc-ı 'ālem *şallāhu 'aleyhi ve's-sellem* efendimiz, şaḡş-ı merḡūma “Nezdimde mevcūd bir şey' olmadığından ḡemeni ḡarafımdan te'diye olunmaḡ üzere āḡardan bir şey' satın al. Ekremü'l-ekremīn olan ḡaḡ celle ve 'alā ḡazretleri, ḡazīnesinden iḡsān ve 'āḡifet buyurduğunda ḡemen-i mebī' ben tesviye ve edā ederim” buyurur. Ol zamān, nāḡıḡ-ı ḡaḡḡ u şavāb Cenāb-ı 'Ömer b. el-ḡaḡḡāb, nūr u cūd-ı 'ālem *şallallāhu 'aleyhi ve sellem* efendimiz ḡazretlerine “Yā Rasūlullāh! Kelām-ı leyyin ve ḡavl-i laḡif ile sā ile cevāb verdiḡiniz, bu kifāyet eder. Bir de fazla olarak iḡtira ile, emr u ḡazāyla va'd buyurmayınız. Cenāb-ı ḡallāk *mālā-yuḡāḡı* teklīf buyurmuyor” der. O eḡnāda enşār-ı kirāmdan bir zāt-ı 'ulviyet-şıfāt, ḡuzūr-ı

lāmi‘u’n-nüşūr-ı Muḥammediyyelerinde bulunmakta olduğundan peygamber efendimize “Ey hidāyet-i mücessime olan nebī-yi ‘ālī-makām! Bu cūd ve keremiñizde şābit ve berdevām olunuz” der. Mücellā-yı feyż-i Subḥānī ve mazḥar-ı vahy-i rabbānī olan o resūl-i mu‘azzam ve nebī-yi mufahḥam, Enşārīniñ bu sözünden be-gāyet mahzūz ve münşerih olur ve vechinde āsar-ı beşāset görülür. Ve buyururlar ki: “Ben mevcūdu infāk ü ihsān ve kavı-i müyessir ve kelām-ı laṭīfī irād ve ityān eylemek ve ni‘metin kılletinden aślā ḥavf u endīşe etmemek ve ḥattā nezdinde mefkūd olan şey’i ileride verilmesine va‘d eylemek ile emr olundum. Luṭf ü mu‘āveneti dirīğ etmemek üzere gönderildim. Ḥazret-i ‘Ömer’iñ söylediği vechile ba‘ş olunmadım.”

[XI]

Mekārimü’l-aḥlāk 23 (9 Safer 1327 / 17 Şubat 1324): 178-9

[178] Şefī‘u’l-cemī‘i’l-verā ve imāmü’l-kāffeti’l-enbiyā efendimiz ḥazretleri o derece muḥsin ve mükerrrem idi ki, nezd-i nebevīlerinde olan şey’iñ kāffesini in‘ām ve ihsān ederlerdi.

Şu‘arā-yı ‘Arab’dan bir zāt-ı memdūḥu’s-şifātıñ, semāḥat-ı maḥmūde-i ḥāriku’l-‘āde-i cenāb-ı risālet-penāhīyi medḥ ḥuşūşunda inşād buyurdukları beyt-i āti bu bābdaki ‘ulviyet-i Muḥammediyyelerini işbāta kāfidir:

Beyt

فلولم يكن في كفه غير نفسه

لجاديها فليتيق الله سائله

Me‘āl-i laṭīfī: O rasūl-i mu‘azzam ve nebī-yi mufahḥam ol derece cūd ve ihsān ile meftūr idi ki, nezd-i risālet ve keff-i sa‘ādetlerinde nefsi-neffis-i nübüvvet-penāhīlerinden mā‘adā bir şey’i bulunmazsa sā’ili maḥrūmen ve me’yūsen red etmemek için rasūl-i ḥādī *şallallāhu ‘aleyhi ve sellem* efendimiz ḥazretleri nefsiyle cömerdlik eder ve cūd-ı mübārekelerini i‘tāya müheyyā olurlardı. Binā’en-‘aleyh sā’il olan kimse, azacık inşāf ve mülāḥaza [179] etsin ve cenāb-ı Ḥudā-yı müte‘ālden ḥavf u ittikā eylesin de mālīk bulunmadıkları bir şey’i istemesin!

Kezā: Şā’ir-i zarīf, semāḥat-i celīle-i Aḥmediyye ve menākıb-ı cemīle-i Muḥammediyyeleri ḥaḳḳında nazm eyledikleri şu şi‘ir-i laṭīfde ne güzel izḥār-ı zerāfet eylemiştir:

Şi'ir

تراه اذا ماجننه متهللا

كأنك تعطيه الذي انت سائله

Ey sâ'il-i hâcet ve ey t̄alib-i ni'met! Ey maḥbūb-ı kibriyā (*şallallāhu 'aleyhi ve sellem*) efendimiz ḥazretlerinin nezdine gelip bir şey'i taleb ettiği vakitte kendilerini gāyet beşüş ve mütebessim bir hâlde bulur ve vech-i sa'âdetlerini hilâl gibi parlak bir hâlde görürsek güyâ zan eylesin ki istemiş olduğu şey'i sen oña i'tâ ediyorsun. Ya'nî bir kimse maṭlūbu olan bir nesneye destres olduğu vakit nasıl lebrîz ve mesār olursa o gevher-i kerem ve 'atā 'aleyhi ezkā *şalavātü'l-meliki'l-a'lā* efendimiz ḥazretleri de bir şey'i iḥsân buyurduğu zamân güyâ kendisi o şey'e nâ'il olmuş gibi āsār-ı faḥr u sūrūr gösterir. '*Avārifü'l-me'ārif*' de mestūrdur ki, Ḥazret-i Cebrā'il 'alā *nebiyyinā* ve '*aleyhi şalavātü'l-meliki'l-celīl*' "Ben, nebî-yi āḥiru'z-zamāndan ziyāde kerem ü sūḥāya mālîk ve mevcūdunu bezl ü infāka ve va'dini ifā ü incāza münhemik ve sālîk-i kâ'inâtda hîçbir ferde teşādūf eylemem!" buyurmuşdur.

[XII]

Mekārimü'l-aḥlāk 27 (10 Rebīülevvel 1327 / 19 Mart 1325): 212-3

Tevāzu' -ı Nebevî

Ser-efrāz-ı enbiyā efendimiz ḥazretleri kibr u 'ucb gibi bi'l-cümle şifāt-ı mezmūme ve aḥvāl-i maḥdūhadan müteberrî ve ḥilm ü tevāzu' mişillü 'umūm-ı meḥāsin-i aḥlāk ile müteḥallî ederler. Zāt-ı risālet-penāh-ı efḥamları, mülk ü saltanata mālîk peygamber olmak ile debdebe ve iḥtişāmdan ḥālî, yalnız nebî olmak beyninde muḥtār bırakıldıkları hâlde risālet-i 'amme ile maḥām-ı 'ubūdiyyeti zeḥārif-i dünyā üzerine tercîḥ ve ḥuşūşāt-ı zātiyelerinin bi-nefsihi idāre olunması tevāzu'an iḥtiyār buyurdular da, ekābir ve cebābireniñ ṭabāyi' ve 'ādātı olan kibr u naḥvet şevā'ibinden bile tenezzüh ederek şifāt-ı 'ubūdiyyete taḥarrub eylediler.

İfādāt-ı mesrūdeyi te'yîd ve tenvîre berāḥîn-i sātı'adan biri [şudur]: Mescid-i Harām'dan Mescid-i Aḳsā'ya teşerrüf buyurdıkları leyle-i mi'rācda, o maḥām-ı ıştıfā ve isrāda zāt-ı nebevviyet-penāhîlerinin 'abd lafzıyla tavşîf ve tebcîl olunması ve teşehhüdde '*abduhu ve rasūluhu* denilerek risālet ile 'ubūdiyyetiñ me'an zıkr u taşrîḥ ve 'ubūdiyyetiñ aḥsen-i evşāf-ı nebeviyye olmakla risālet üzerine taḥdîm ve tercîḥ buyrulmasıdır.

Seyyidü'l-mütevâzi'ın 'aleyhi şalavâtü'l-meliki'l-mu'ın efendimiz hazretleri 'ubüdiyeti mülk ü saltanat üzerine zamân-ı tercîhinde Hazret-i İsrâfîl 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi şalavâtü'l-meliki'l-celîl "Ey Hürşîd-i sipîhr-i sa'âdet! Bu bâbda işâbet buyurduñuz. Hazret-i kâdiyyü'l-hâcât size hayr ile mükâfât buyursun. Bu tevâzu'-ı Muhammedîñiz hasebiyle Cenâb-ı Rabb-i Mennân yevm-i kıyâmetde evlâd-ı âdemiñ siyâdetini size bahş u ihsân buyurdu. Rû-yı zemîn inşikâk eylediği vakit, eñ evvel dâr-ı dünyâyı teşrîfiñizle ikrâm ve rûz-ı mahşerde aşhâb-ı zünüb ve 'usâtıñ 'azâb-ı nârdan hâlâş ile dâhil-i cennât-i 'âliyyât ve bihişt-i mu'allâda da ehl-i zühd ü takvânıñ nâ'il-i terfî'-i derecât olmaları için şefâ'atda bulunmanızla bekâm buyurdu" sözleriyle zât-ı Muhammediyyelerini tebrîk ve tebşîr ve 'ulviyet-i fitriyye ve hulkıyyelerini taḥsîn ve takdîr eylemişlerdir.

Hazret-i 'Ömer raḍıyallâhu 'anhu'l-ekberden rivayet olunan âtîdeki ḥadîs-i şerîf-i risâlet-penâhî (*şallallâhu 'aleyhi ve sellem*) 'ubüdiyyet lafzınıñ şîfât-ı muḥaddise-i nebeviyyeden olduğuna dâl ve tevâzu'-ı Muhammediyyelerine de ayrıca bir berâ'at-ı istihlâldir. Ḥadîs- mezkûre de şudur:

لا تطروني كماطرت النصارى عيسى بن مريم انما انا عبد الله فقولوا عبد الله ورسوله

Ya'nî, benî-'âlî-i himem (*şallallâhu 'aleyhi ve sellem*) buyurmuşlardır ki: "Ey ümmetim! Tâ'ife-i Naşârâ, Hazret-i 'İsâ'yı medḥ ḥuşûşunda ifrâṭ eyledikleri gibi siz de beni şenâda, mübâlağa etmeyiniz! Zîrâ ben, ḥâlîk te'âlâ ve teḳaddes hazretlerinin kuluym, dâ'ire-i 'ubüdiyyetden aşlâ çıkmam. Siz başa 'Allâh'ıñ kulu ve rasûlü" demekle iktifâ ediniz."

O nebî-yi mübeccel ve rasûl-i mufaḍḍal (*şallallâhu 'aleyhi ve sellem*) efendimiz hazretleri bi'l-ittifâk efdalü'l-mürselîn oldukları ḥâlde, kemâl-i tevâzu'-ı Muhammediyyelerine mebnî "lâ tefḍalünî 'alâ Yunûs b. Mettâ" buyurmuşlardır; ya'nî "Beni Yûnus b. Mettâ'ya tafḍîl etmeyiniz" sözleriyle ibrâz-ı tevâzu' eylemişlerdir. Hazret-i Faḥr-ı risâlet 'aleyhi efdalü'l-taḥiyet efendimiz, ba'zı kere iki diz üzerine, ba'zende sağ ayağını naşb ve şol ayağı üzerine ku'üd ederek otururlar ve ehl-i tekbirin 'âdetleri vechle ittikâ ederek tenâvül-i ta'âm ederek "Ben kullar gibi yerlere cülûs ve onlar gibi ekl-i ta'âm ederim" kelâm-ı tevâzu'-ı ittisâm-ı nebeviyyeleriyle 'ulviyet-i Muhammediyyelerini izhâr buyururlardı.

Enes b. Mâlik el-Enşârî 'aleyhi riḍvânü'l-meliki'r-rabbânî tevâzu' ḥuşûşundaki aḥlâk-ı seniyye-i Muhammediyye'yi beyân bâbında buyururlar ki ("Mefḥar-ı mevcûdât

'aleyhi ekmelü'l-tahiyât efendimiz hazretleri deve ve feres vesâ'ireye rukûba iktidâr-ı nebeviyyeleri bulunduğu hâlde,-- mezîd-i tevâzu' ile mütehallî ve kibr u 'azametden müteberrî oldukları için, hımâra rākib olurlar ve ekşeriyâ yâr-i gâr ve mahrem-i esrârı ve cemî'-i umûrda müsteşârı-ı şadîk-i a'zam ve dāmân-ı 'ālîleri Oşmân zi'l-nüreyn ve 'ammi-zādeleri 'Ali el-Mürtezâ ve aḥfād-i me'ālî-nejād- nebevîleri, sibṭîn-i mükerremîn-i ḥüsneyn-i aḥseneyn ve kâtib-i vahy-i nebî-yi zî-şân Mu'âviye b. Ebî Süfyân ve mülâzım-ı mescid-i cenâb-ı peygamber ve ḥâfız-ı kelâm-ı ḥayru'l-beşer Seyyidinâ Ebû Hüreyre raḍiyallâhu 'anh te'ālâ 'anhüm ecma'in ḥazerâtı gibi zevât-ı feḥîmeyi arka taraflarına irkâb buyururlardı. Zât-i efḥam-ı risâlet-penâhîlerini her kim da'vet ederse hemân da'vete îcâbet ve da'vet edenin ḥâtırını taṭbîbe himmet eylerler. Da'vet edenler, gerek şâhib-i şerâfet, gerekse köle olsun, o köle de ister kendi nāmına isterse efendisi nāmına da'vet etsin, def'-i ḥavâyic ve tesviye-i meşâliḥ ḥuşûşunda yâḥûd mücerret ziyâfet maḳşadıyla da'vet buyrulsun her ḥuşûşda herkes tarafından vuḳû' bulan da'vete îcâbetden aşla imtinâ' etmezlerdi. Erâmil ve mesâkîn ile bulunmaḳ ve onlarla berâber meşy eylemekden şoḡ derece mahzûz olurlar ve ihtiyâclarını izâle ḥuşûşunda ḡâyetü'l-ḡâye ibrâz-ı luṭf ü merḥamet ve ibzâl-i kerem ü 'âṭıfet buyururlardı (şallallâhu 'aleyhi ve sellem)."

[XIII]

Mekârimü'l-aḥlâḳ 29 (20 Receb 1327 / 25 Temmuz 1325): 227-8

Tevâzu' -ı Nebevî

Hādım-ı ḥâşş cenâb-ı risâlet-penâhî Enes b. Mâlik el-Enşârî raḍiyallâhu 'anh el-meliki'l-bârî hazretleri tevâzu' -ı Aḥmediyyelerini beyân şadedinde buyururlar ki: "Biz mu'âşir-i eshâb nezdinde Ḥazret-i Faḥru'l-mürselînden ziyâde sevgili kimse yok idi. Zât-ı nebeviyet-penâhîlerine olan muḥabbetimiz evlâd ü 'iyâlimizden çok idi. Bu farṭ-ı meveddet ve şiddet-i muḥabbetimiz –meziyet ve şeref-i risâlet-penâhîlerine ta'zîmen– kendisine kıyâm etmekliğimizi îcâb ederken, o nebî-yi 'ālî-yi himem (şallallâhu 'aleyhi ve sellem) efendimiz hazretleri kemâl tevâzu' -ı Muḥammediyyelerine mebnî bize 'adem-i kıyâmımızla emir buyururarak 'uluvv-i cenâb-ı nebevîlerini ibrâz ederlerdi."

Aşḥâb-ı kirâmdan Ebû Ümâme hazretleri de bu bâbda buyururlar ki: "Bir gün şems-i tâbân-ı risâlet efendimiz hazretleri 'aşâ-yı sa'âdet-i ihtivâ-yı nebevîlerine ittikâ ve i'timâd ederek bulunduğumuz meclisi teşrîf buyurdular. Biz de şân-ı Aḥmedîlerini

tevkīran derhāl kıyām eyledik. Bu yoldaki ta‘zīmimizi müşāhede eylediklerinden “‘lā tekūmū kemā yeķūmu’l-e‘ācim ya‘zimu ba‘zehum ba‘zen” buyurdular.²¹⁷ Hadīs-i şerīf-i mezkūruñ mefhūm-ı müfādına nazaran ‘ulemā-i benām hezerātı taraflarından birçok ihtilāf zūhūra gelmiş ise de, Fāzıl Şuhāb’ın Kādī Zekerıyyā’dan nakl etdiđi tahkīķ ve tafşıl, āsār-ı seniyye’ye muvāfaķatı hasebiyle ‘amel ü ķabūle şāyān olduğundan –‘alā tarīķi’l-münāsebe– ber-vech-i ātī zıkr u beyān olunur.

Şöyle ki: “Bir kimse kendisine kıyām olunmasına muħıbb ve ħarīş olursa, o kimseye kıyām ħarāmdır. Bir kimse kendine kıyām olunmasına emrederse, o kimseye kıyām mekrūhdur. Erbāb-ı kemāl ü fużalā ve ehl-i salāh u itķān bulunan zevāt-ı ‘izāma ve ‘adl-i istiķāmetle ma‘rūf ħükkām-ı kirāma kıyām etmek ve onlara teberrüken tefe’‘ülen ta‘zīm ve tekrīmde bulunmak emr-i müsteħabdır. Kezā: Diyār-ı ba‘ideden ‘avdet ve seferden ric‘at eden ve misāfir olarak ħāneye dāħil bulunan kimselere berr u tekrīm ve luţf ü ta‘zīm olmak üzere –akrabā ve eħıbbā tarafından– kıyām edilmek, müsteħab ve müstaħsendir.

Zevāt-ı ma‘rūzadan mā‘adāya kıyām ve ta‘zīm olunmadıđı şüretde mażarratın zūhūr u tevellüdü melhūz bulunursa kıyām olunmak lāzım ve vācib olur.”

İmām Ğazzālī ħazretleri bu bahşı daha ziyāde tavzīh ederek “İkrām ve tebcīl şüretiyle olunan kıyām cā’iz ve i‘zām tarīķiyle edilen kıyām mekrūhdur” buyurmuşlardır.

‘Aliyyü’l-ķārī de bu bābda buyuruyor ki: “Mücerred ikrām ve ihtirāma binā’ en ‘ulemā-i kirām ħazerātı kıyāmı istiħsān buyurmuşlardır. Yoksa riyā ve i‘zām ķaşd u niyetiyle olunan kıyām ķa‘iyen mekrūhdur. Lakin bu ħuşuşda ibtilā-yı ‘āmm (‘umūmü’l-belvā) vardır. Çünkü aşĥāb-ı nüfūz u galebe ve ehl-i riyāsete karşı kıyām edilmemekde fesād ve fitne zūhuru mevcüddur. Bu da bi’l-aĥare ihtilāl-i aĥvāl-i ‘ālem

²¹⁷ “Mülük-ı a‘cāmın yekdiğerlerine ta‘zīmen ķalkdıkları gibi siz de kıyām etmeyiniz. Onların ‘ādet-i seyī’elerine ittibā’ eylemeyiniz” demekdir. Bu nehy-i Muħammedī’niñ şeref-şudūru, kıyāmın aşĥāb-ı kirām ħazeratınca sünnet zann u i‘tikād olunması ve bu ‘ādet-i ķabīħanın dīn-i mübīnde ādāb-ı merġūbeden ‘adedilmesi ihtimālātını ref’ u izāle ħikmetine mebnīdir.

ve űriű-i benī ‘adem miűillū daha bűyűk bir fesādı intāc eder. Binā’ en-‘aleyh fesād-ı kűllīniű ref‘ u izālesi için zarar-ı cűz’ī olan kıyām bi-lā-kerāhe tecvīz olunur.”²¹⁸

Ĥademāt-ı űeref-gāyāt Ĥāzret-i Faĥru’l-műrselīnde leyl ű nehār bulunmaĥla műfteĥir ve műbāhī olan Enes b. Mālīk ĥāzretleri tevāzu‘-ı Aĥmediyyelerini beyān maĥāmında tekrāran buyuruyorlar ki: “Cűmle-i ādāb-ı seniyye-i nebevīlerindendir ki, her hangi kimse ĥasta olsa, ziyāretine űitāb ederler ve dā’imā cenāzelerde ĥāzır ve műheyyā bulunurlardı.”

²¹⁸ Fāzıl-ı műűārun-ileyh mes’ele-i mebhűs-ı ‘anhāda “zarar-ı eűedd zarar-ı eĥaff ile izāle olunur”, “İki fesād te’āruz etdikde aĥfa irtikāb ile a’zāmīniű def’i āresine bakılır” ve “Ehven-i űer iĥtiyār olunur” me’ālindeki ĥavā’id-i uűűliyyeye tevfiĥan idāre-i kelām eylemiűdir.

4.6. Hâdimî Merhûmun Oğluna Nasîhati

Hâdimî Merhûmun Oğluna Nasîhati²¹⁹

Höcazâde Mehmed Nürî

[I]

Mekârimü'l-ahlâk 9 (27 Şevvâl 1326 / 9
Teşrînişânî 1324): 71-72

Ey ferzend-i müstenşih!

Mevlâ-yı müte'âl, seni 'ömr-i medîd, 'ilm-i mezîd ile rızâ-yı 'âlîsine muvâfık a' mâl-i hasaneyeye muvaffak ve mu'azzez, vera' ve taqvâ, istiķâmetle mes'üd buyursun!

Hüccetü'l-İslâm'ın dediği gibi nasîhat etmek kolay, fakat kabûlü müşkildir. Çünkü insânın en sevgilisi nefsidir. Nefsi ise sevdiğini sevmeye meyyâldir. İnsân da sevdiğinin 'ayıbını görmez. Hâlbuki nefsi insânın dâhilî düşmanıdır. Şerrinden kurtulmak, ancak Allâh'a sığınmak ile olur. Bundan sonra bil ki oğlum! Ben evvelemerde nefsi mücrimeme, şâniyen saña ve kâffe-i ihvâna, hüdâvend-i zü'l-celâlin ve *le-kad veşşayne'l-lezîne ütü'l-kitâb* [Âl-i İmrân, 4/131] âyet-i celîlesinde bi'l-cümle enbiyâ, evliyâ, 'ibâdına îşâ buyurduğu *itteķûyu*, o rehber-i kať'î-yi necâtı tavşiyeye ederim. Taqvâ, mübellîg-i a'lâ-yı derecâtdır; aslî zemînde şâbit, fer'î semâya şâ'id bir şecere-i 'âliyye-i tayyibedir. Mevşûfu *enne'llâhe me'a'l-müteķķîn* [Bakara, 2/193] âyetiyle tebşîr buyrulan ma'iyet-i ilâhîye pâyesine iş'âd eder.

Oğlum! Mütenebbih ol! Bu rütbe-i refî'a-i ma'iyeti iħrâz ancak kalbini mâsivallâhdan tahtîr, taķdîs ederek tenvîrine bezl-i muķaddiret, şarf-ı mesâ'î ve mücâhede ile olur. Bu huşûşda her muķâlîf, rızâ-yı ilâhî olan şeyden kať'îyyen mücânebet eylemekliğin şart-ı aķdemdir. Bu şart da –yaķînen bil ki– ancak şerî'at-ı kavîmenin 'azîmetine devâm-ı i'tişâm, melce'-i zarûrî bulunmadıkça bütün i'tikâdiyyât, 'ameliyyât, 'âdiyyât, mu'âmelâtda ruķaş-ı şer'iyyeden teħâşî ile mer'î olur. Bu ri'âyetkârlığın medâr-ı teyessürü ise terk-i 'avâ'ık, def'-i 'alâ'ıktır.

Ebnâ-yı dünyâ ile ihtilâf etme! Zîrâ onlar ile muķâleket semm-i mücerreb-i sehm-i kať'îdir. Şohbetin sârî, tať'atın sârîk olduğunu ferâmûş etme! Hülâşa, ihtilâf-ı vâki' maddî bir mazarrat tevlîd etmese bile ... ile alınamayan mevâķîtin ziyâ'ını intâc eder. Salâhı mücerreb, hûsn-i sîret aşhâbıyla görüş, onların ahlâķ-ı hasane, âdâb-ı

²¹⁹ Bu makalenin dergideki görüntüsü için bkz. **EK-5**.

müstaḥsenesiyle teḥalluḳ teḥallī eyle! Şüpehâtdan–ḥarāmât gibi– teḥāşī eyle! Çünkü “من وقع في الشبهة وقع في الحرام” ḥadīş-i ‘ālīsiniñ şehâdet-i ‘ādilesi vechile ḥarāmât, şüpehât ile şübüt bulur. Ḳahve her ne ḳadar bu menzilede değilse de, terki isti‘mālinden bâḥuşuş devāmından evlâdır.

[II]

Mekārimü’l-ahlāk 10 (4 Zilka‘de 1326 / 12
Teşrînişânî 1324): 75-76

Söze baę, söyleyene bağma! Umūr-ı dünyeviyyede aza ḳanā‘at eyle! Kendine yetecek ḳadarını ârzü eden kimseye az bir şey de yeter. Faęat zengin olmak sevdâsında bulunan kimseyi hiçbir şey yokdur ki zengin etsin; çünkü her elindeki az gelir. Dedeniñ ba‘de’l-vefât babaña ‘âlem-i menâmda eylediği naşîḥati tut. Naşîḥat ber-vech-i âtidir:

Bu naşîḥatım saña kāfidir. Bağ ki dünyâ mālından yanımda hiçbir şey var mı? [Çünkü ḳabre dünyâ mālından ne götürülür!?] Şağın sen de dünyâyâ ilişik eyleme! Şağın ḥalka ‘arz-ı ihtiyâc etme ve illâ hiç bir ḥuşuşda ihtiyâçdan ve müddet-i ‘ömründe rezâletten ḳurtulamazsın. Ma‘amâfîh hiç bir şey’e de kemâliyle vâşıl ve nâ‘il olamayacağını da unutma! Bunun için ihtiyâcın yalnız Cenâb-ı Ḥaęḳa ḳarşı olsun! Sen sâde Cenâb-ı Ḥaęḳa tâ‘at ve ‘ibâdetde bulun. Böyle olursan her şey saña muḥtâc ve yanında ḥâzır olur. Ḥatta mülük ve selâḥin bile saña muḥtâc olur. Nezdine gelir. [Öyle ya, ehlüllâh olanlara, dünyâ ve mâfîhâ muḥibb ve müştâḳ muşâḥabetiyle şîrîn-i mezâḳ olur.]

Ḳalk! Oturma! Bizâ‘a-i ‘ömr-i kıymetdârını izâ‘a eyleme! İntihâz-ı fırsat eyle! “Ey dünyâ! Ḥidmet-i ma‘būdānemde bulunanları teraęḳkiye, seni âğuş-ı ḥırşına almak isteyenleri maḥrûm-ı refâh eyle!” ḥadīş-i ḳudsîsini rehîn-i a‘mâl ḳıl! İ‘lâ-yı ednâ ile ifsâd eyleme! Dünyâyâ ittibâ‘ edenler ne dünyâda ne de ‘uḳbâda iktisâb-ı felâḥ u necât edemezler. Oęlum! Şu sözlerim ümmü’n-neşâyiḥdir ki muḳteziyâtına tevfiḳ-i mu‘âmele etdiğin şüretde necât muḳarrerdir.

Cenâb-ı Peyęamber ‘aleyhi’s-şalâtü ve’s-selâm efendimizin aḳvâl-i âtiye-i ḥikmet-perverânesinden de mütenesşih ol: “İ‘mâr-ı dünyâ ki derece-i mu‘ammeriyetinle mütenâsib şüretde temâyül göster! ‘Uḳbâ için kendisinde mikdâr-ı derecâtın nisbetinde çalış. Ḥallâḳ-ı ‘avâlime derece-i ihtiyâcına göre icrâ’-yı a‘mâl-i ḥayriyyeye sâ‘î ol! Âteş-i cehenneme derece-i şabır ve taḥammülüne göre esbâb-ı duḥûl-i nâra teşebbüs göster! İstediğin gibi evḳât-güzâr-ı zevḳ u şafâ ol, mevt muḥaęḳḳadır. İstediğin şey’i, ḳarîn-i muḥabbet ve teveccühün ḳıl; müstaḳbelde mufârağat muḥaęḳḳadır. Bütün menviyâtını mevki’-i icrâ’ya ḳoy. Fağat muḥâsebe-i a‘mâli ḥâḫırdan çıkarma.”

Oğlum! Bu dñnyāda ğarībāna, ‘ābir-i sebīl tarzında dem-güzār ol. ‘Ömr-i kıymetdārını mālāya ‘nī ile izā‘a eyleme. Tā‘āte, bi‘l-hāşşa tilāvet-i ur‘ān ve nevāfile mñdāvemem eyle.

Ba‘zı ekābir “*tñ‘tñ‘l-mñlke men teşā‘u*” [l-i İmrān, 3/26] āyetiyle işāret olunan “*mñlk ‘ihyā-yı leyālī‘dir*” buyurmuşlardır. Benī nev‘iñle, kerīmāne, edībāne, ğalīmāne, şefkatkārāne ğñsn-i mu‘āşeretde bulun. Cenāb-ı Peyğamber “Efdālñ‘l-feđā‘il, senden kaç‘-ı ùlfet edenin ziyāretine şitābān; seni maĥrñm-ı ‘avātıfı kılanı şīrīn-kām; zālimiñi ğarīni ‘afv, isā‘ete iĥsān ile mu‘āmele eylemekliktedir” buyurmuşlardır.

İĥtiyār-ı sñkñt eyle! ‘İbādetde tekāsñl ğösterme. Lisānıñı mñnāsebetsizliklerden muĥāfaza eyle. Ādāb-ı muşāĥabete şoñ derece mñrā‘āt eyle. Maĥall-i nazar-i ilāhī olan bātının ğarābe-zār durur iken, tezyīn-i zāhir ile tevağğul eyleme.

Oğlum! Pederinin saña ihdā eylediĝi şñ nuşa-i nefīse-i naşīhati ğñsn-i muĥāfaza ederek bñtñn teferrñ‘āt-i aĥvālınđe dñstñr ittiĥāz eder isen, tezkiye-i nefis eylemekliĝin me‘mñl-i ğavīdir. Cenāb-ı vāhibñ‘l-āmāl, bizi ğalāvet-i ma‘rifetiyle şīrīn-i dimāĝ ve o sa‘ādet-i mñbeccele ile ikmāl-i ğayāta muvaffaq buyursun!

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Osmanlı'da II. Meşrutiyet döneminde çıkan *Mekârimü'l-Ahlâk* dergisinde yayımlanan tasavvufî makalelerin tahlili konulu bu tezde ilk olarak, "İlm-i Ahvâl-i Kalb" makalesi incelenmiştir.

Makale ahlâkî değerlerin ıslahı ve bireyin mânevî gelişimi üzerine odaklanmıştır. Bu çerçevede İslâmî öğretilerin günlük hayata nasıl entegre edilebileceği de tartışılmıştır. Makalede, Tasavvufî konulardan ahlâk problemi daha ziyade fıkıh ve kelam temelinde bir perspektiften ele alınmıştır. Makalede tasavvuf ilmi verilerine çok az yer verilmesi, dönemin tasavvuf anlayışının fıkıh ve kelam gibi diğer dinî disiplinler tarafından nasıl etkilendiğini göstermesi açısından önemlidir. Ancak, güzel ahlâk gibi tasavvufla doğrudan bağlantılı bir konuda sûfilerin görüşlerine yeterince yer verilmemesi, makalenin eksik kaldığını göstermektedir. Bu haliyle de olsa makale Meşrutiyet sonrası dönemde dinî ve mânevî meselelere dair literatür kaynağı olarak değerlendirilebilir. Yazarın fıkıh ve kelam alanlarındaki uzmanlığı, makalenin analitik derinliğini artırırken, tasavvufî boyutların daha kapsamlı işlenmesi gerektiği yönündeki eleştiriler, gelecek çalışmalar için bir yol haritası sunacaktır. Bu bağlamda makale hem tarihi hem de çağdaş tasavvuf çalışmaları için önemli bir referans noktası olarak kabul edilebilir ve gelecekteki akademik çalışmalara ilham verebilir.

"Ahlâk-ı Hasene" makalesi, insanın kötü huylardan arınması ve faziletlerle donanması gerekliliği üzerine odaklanmıştır. Makale, tasavvufî inceliklerle desteklenmiş ve güzel ahlâkî kazanmanın yollarını belirlemiştir. Ancak, bu yolların sadece fikhî ve ahlâkî boyutlara indirgenmesi, makalenin daha kapsamlı bir tasavvufî bakış açısı sunmaktan uzaklaşmasına neden olmuştur.

Ahlâkî gelişimin sadece bireysel bir çaba değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluk olduğunu da işaret eder. Ahlâk-ı Muhammediyye'nin orta yolu, dengeli ve ölçülü bir yaşam tarzını benimsemeyi önerirken, Tasavvufî terimlerle zenginleştirilmiş dil, konunun derinliğini ve ciddiyetini yansıtmaktadır. Nefis terbiyesi, tasavvuf geleneğindeki ahlâkî dönüşümün temel taşı olarak kabul edilir ve yazar, bu konuyu detaylı bir şekilde ele alarak, okuyucuya nefsin kontrol altına alınmasının ve ahlâkî erdemlerin kazanılmasının önemini aktarmaktadır.

Tasavvufî ahlâk anlayışının temel prensiplerini ve uygulamalarını, özellikle de nefis terbiyesi ve ahlâkî erdemlerin kazanılması konularını, etkili bir şekilde ele almaktadır. Makalenin kısa ve öz yapısı, konunun karmaşıklığını azaltarak, okuyucunun anlayışını kolaylaştırmakta ve Tasavvufî ahlâkın geliştirilmesi yolunda pratik bir rehber sunmaktadır.

“İktisâb-ı Mehâsin-i Ahlâka Dâir” makalesi, insanın kötü huylar ve iyi huylar arasında bir denge kurması gerektiğini anlatmaktadır. Müellif, insanın kötü ahlâk vasıflarından arınma ve iyi ahlâk vasıfları kazanabilmenin önemini vurgulamaktadır.

Metinde, cehalet, kibir, haset ve cimrilik gibi kötü huyların zararlarına dikkat çekilirken; tevazu, cömertlik, doğruluk ve sabır gibi erdemlerin kazanılması gerektiği vurgulanmaktadır. Kişinin ruhsal kemale erişmesi dini emirleri yerine getirmesine ve nefisini terbiye etmesine bağlıdır. Ahlâkın sadece bireysel bir erdem değil, toplumsal bir zorunluluk olduğu da ifade edilmektedir. Müellif, insanın ahlâkî kemale ulaşabilmesi için şeriat prensiplerine tam uyum ve Peygamber'in (sav) öğretilerini takip etmenin gerekliliğini savunmaktadır. Nefsin kötü vasıflardan arındırılması ve ahlâkın tezkiyesiyle dünyevî ve uhrevî saadetin mümkün olabileceği fikrini temellendirirken, bu düşüncüyü şu ayetle destekler: “Nefsini arındıran kurtuluşa ermiştir.” Bu düşünceler tasavvufun manevi bir disiplin olduğunu göstermektedir.

“Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye” makalesi, tasavvufî bir muhteva taşıyarak okuyucuya şeytanın hilelerinden ve nefsin tuzaklarından korunma yollarını anlatmıştır. Bu makalede, tasavvufî açıklamalarla desteklenen güçlü çözüm yolları sunulmuş ve okuyucunun ruhsal ve ahlâkî gelişimine katkı sağlanmıştır.

Hız. Muâviye (ra) ve şeytan arasındaki münakaşa, Tasavvufî bir perspektiften ele alınarak, nefsin aldatıcı doğasına ve insanın içsel mücadelesine dair derinlemesine bir analiz sunulmaktadır. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Mesnevi'sinden alıntılar yaparak, Tasavvufî öğretilerin günlük yaşamda nasıl uygulanabileceğine dair somut örnekler sunması, eserin eğitimsel değerini artırmaktadır. Ayrıca, sıdk ve kizb kavramları arasındaki ayırım, nefsin sıfatları ve bunların bireyin ruhsal gelişimine etkileri gibi konular, okuyucunun hem teorik hem de pratik düzeyde bilgi edinmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, makale, tasavvufî literatürdeki ahlâkî ve mânevî meselelere dair kapsamlı bir bakış açısı sunmakta ve okuyucuyu bu konularda daha fazla düşünmeye teşvik etmektedir.

Makale son dönem Osmanlı toplumunun sosyal ve kültürel dinamiklerini anlamak açısından da değerlidir. Bu dönemde Tasavvufî düşüncenin toplum üzerindeki etkisi, dergi aracılığıyla geniş bir kitleye ulaşarak, dönüşüm ve modernleşme süreçlerinde mânevî bir rehberlik işlevi görmüştür. Netice olarak “Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye” makalesi, tasavvufî ahlâk ve düşüncenin toplumsal hayata nasıl entegre edilebileceğini gösteren, döneminin ötesinde bir eser olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma, tasavvufî literatürdeki ahlâkî ve mânevî meselelere dair kapsamlı bir bakış açısı sunmakta ve okuyucuyu bu konularda daha fazla düşünmeye teşvik etmektedir

“Ahlâk-ı Muhammediyye” makalesinde, Hz. Peygamber’in (sav) ahlâkî örnekleriyle açıklanmıştır. Amaç, okuyucuya Hz. peygamber Efendimiz ’in (sav) ahlâkını öğretmektir. Tasavvufî açıklamalarla desteklenen bu makale, Müslümanların ruhsal ve ahlâkî gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır.

Ahlâk-ı Muhammediyye kavramı tasavvufî literatürde önemli bir yere sahiptir. Makale, Hz. Peygamber’in (sav) ahlâkının Kur’ân-ı Kerim tarafından övülen yüksek standartlarını ve onun tüm insanlığa öğretmen ve eğitmen olarak gönderilmesinin önemini vurgular. Hz. Âişe (ranh) ve Kâdî İyâz (ö. 544/1149) gibi önemli figürlerin görüşlerine atıfta bulunarak, Peygamber’in ahlâkî özelliklerini ve bu özelliklerin tasavvufî boyutlarını detaylandırır. Ülfet, ünsiyet, sabır gibi kavramlar, Peygamber’in ahlâkının özünü oluşturan tasavvufî inceliklerle ele alınır. Bu makale, müslümanların ruhsal ve ahlâkî gelişimine katkıda bulunmayı amaçlayan ve tasavvufî yorumlarla zenginleştirilen bir çalışmadır. Yazarın, Münâvî, Bûsîrî ve Mollâ Câmî gibi alimlerin görüşlerini de dikkate alması, makalenin derinliğini ve kapsamını artırır. Sonuç olarak, bu makale, Hz. Peygamber’in (sav) ahlâkının anlaşılmasına ve Tasavvufî düşüncenin daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesine olanak tanır. Ayrıca, ahlâkî kavramların Tasavvufî açıklamalarla desteklenmesi, okuyuculara ahlâkî ve mânevî bir rehberlik sunar. Bu tür çalışmalar, Tasavvufî ahlâk anlayışının modern zamanlarda nasıl yorumlanabileceğine dair değerli örnekler teşkil eder ve İslâm ahlâkî ve tasavvuf literatürüne katkı sağlar.

Son olarak, “Hâdimî Merhûmun Oğluna Nasîhati” makalesi, tasavvuf ilminin temel kavramlarını basit bir dille aktararak, okuyucunun zihinsel ve duygusal olarak etkilenmesini amaçlamıştır. Makale, tasavvuf ehlinin üzerinde durduğu önemli konuları işlemiş ve okuyucunun mânevî gelişimine katkı sağlamıştır.

II. Meşrutiyet sonrası dönemin Tasavvufî düşüncesini yansıtan “Hâdimî Merhûmun Oğluna Nasîhati” başlıklı makale, tasavvuf literatürünün zenginliğini ve derinliğini gözler önüne sermektedir. Yazarın kimliği kesin olarak bilinmese de metnin içeriği ve dili, Ebû Saîd Hâdimî'nin *Nasîhatnâme*'sini kaynak almış olabileceğini düşündürmektedir. Makalede, takva kavramının, dünyevi arzulardan arınma ve ilahi rızaya yönelme süreci olarak ele alınması, İslâm Ahlâkının temel taşlarından biri olarak ön plana çıkar. Şeriatın hayatın her alanında rehber olarak kabul edilmesi gerektiği vurgusu, dönemin sosyal ve dinî yapısının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Makale, ahlâkî ve mânevî gelişimin, kötü alışkanlıklardan ve zararlı ilişkilerden kaçınmakla mümkün olacağını savunur. Bu bağlamda, nefis muhasebesi ve kişisel sorumluluk, bireyin ruhsal yolculuğunda merkezi bir rol oynar. İyi arkadaşlar edinmenin ve şüpheli şeylerden uzak durmanın önemi, bireyin toplum içindeki konumunu ve etkileşimlerini şekillendiren unsurlar olarak görülür. Metnin, İslâm'ın inançlarına ve şeriâtın öğretilerine sıkı sıkıya bağlı bir yaşam tarzını teşvik etmesi, okuyucuya hem dünyevi hem de uhrevî bir rehberlik sunar.

Makalede yer alan âyet ve hadis alıntılarının kaynaklarının eksikliği, dönemin kaynak belirtme konusundaki yaklaşımlarını yansıtırken, Tasavvufî içerikli bu eserin, okuyucunun zihninde ve kalbinde derin etkiler bırakmayı hedeflediği açıktır. Yazarın, karmaşık konuları basit bir dille anlatma becerisi, metnin erişilebilirliğini ve etkisini artırır. Dünya malına bağlanmamak, dünya ile meşgul olmamak ve Allah'a yönelmek gibi konular, tasavvuf ilminin temel gayelerini yansıtarak, okuyucuyu mânevî bir yolculuğa çıkarır.

Sonuç olarak bu makale II. Meşrutiyet sonrası dönemin tasavvufî düşüncesini ve ahlâkî öğretilerini yansıtan önemli bir eserdir. Metnin, tasavvufî anlayışın temel prensiplerini ve yaşam tarzını, dönemin sosyal ve dinî bağlamı içinde ele alması, bu literatürün anlaşılması ve değerlendirilmesi açısından büyük önem taşır. Makalenin, günümüz okuyucusuna dönemin Tasavvufî düşüncesini ve ahlâkî yaklaşımlarını aktarırken, aynı zamanda evrensel ahlâkî değerler ve manevî gelişim üzerine düşünmeye teşvik ettiği söylenebilir.

Bu çalışmada, II. Meşrutiyet dönemi tasavvuf literatürü içinde yer alan *Mekârimü'l-Ahlâk* dergisinde yayımlanan altı makalenin tahlili yapılmıştır. Makalelerin

incelenmesi, tasavvufî düşüncenin dönemin entelektüel ve manevi atmosferine nasıl katkı sağladığını anlamamıza yardımcı olacaktır. Ayrıca bu çalışma, bir yandan Tasavvufî literatürde ahlâkî gelişim üzerine yapılan çalışmaların daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunurken, diğer yandan modern zamanlarda geçmişteki ilmi birikimin günümüzde nasıl kullanılabilceği konusunda da önemli bilgiler sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdu'l-Bari En-Nedvi “Kitap ve Sünnet Işığında Tasavvuf ve Hayat,” Çev. Mustafa Ateş, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1996
- Açıkgöz, Şerife. “*Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Bandırmalı Devlet Adamları.*” Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. Müsned. 6 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982/1402.
- Akbal, Mücahit ve Yılmaz, Hasan K. “*Sûfîlerin İtikâdî Konulara Yaklaşımı: Kelâbâzî ve Sühreverdî Örneği.*” Tasavvuf İlmi ve Araştırma Dergisi, 2023.
- Akın, Abdullah. “*Son Devir Osmanlı Medreselerinde Islahat Çalışmaları ve Fıkıh Eğitimi.*” Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 2021.
- Arslan, Ali. İmam Kuşeyri - er-Risale. İstanbul: Aslan Yayınları, 1980.
- Arslan,. Ali Çev. İmam-ı Gazâlî İhya-u Ulumi'd-Din . İstanbul: Merve Yayınları, 1995.
- Arslan, Ahmet Turan, “Vasiyetnâme”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Aşkar, Mustafa. Tasavvuf Tarihi Literatürü. 2. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Aydın, Fatih. “Şehrezûrî’de İnsanî Nefsin Yetkinliği.” İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2014.
- Aydın Mehmet, “İnsân-ı Kâmil”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2000
- Aydın, Ömer Çev. Ebû Muhammed el-Gazzâlî, el-Maksadü’l-esnâ fi şerhi (me’ânî) esmâillâhi’l-hüsna - Esmâ-i Hüsna Şerhi, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2022
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl. el-Câmiu’s-sahîh. nşr. Muhammed Dîb el-Bugâ. 6 Cilt. Beyrut: el-Yemâme, 3. Basım, 1407/1987.
- Behcet Efendi, “Hiyel-i Şeytâniyye ve Desâyis-i Nefsâniyye”, Mekârimü'l Ahlâk, 1908.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. Kur’ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri. Çev. Sadreddin Gümüş. İstanbul: İpek Yayın, 2014.
- Bilgin Caner, *Tasavvufî Tarikatlarda Seyr-ü sülûk Âdabı ve Tasavvufî Bir Kavram Olarak Nesf* Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020

- Busiri, İmam-1. Kasîde-i Bürde / Çev. İlhan Armutçuoğlu. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Bursevî, İsmail Hakkı Rûhu'l-Beyân: Kur'an Meali ve Tefsiri, Çev. Yusuf Yurt, Abdüssamet Bakkaloğlu, Süleyman Derin, Cafer Durmuş İstanbul: Erkam Yayınları, 2005
- Ebu Talib El-Mekki, Muhammed b. Ali b. Atıyye el-Harisi "Kutü'l-kulûb: Kalplerin Azığı," Çev. Yakup Çiçek ve Dilaver Selvi, 2. bs: Semerkand, İstanbul 2003
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. Sünen. nşr. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Karabellî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâle el-'Âlemiyye, 1430/2009.
- Esad Erbilî, "İktisâb-ı Mehâsin-i Ahlâka Dâir", Mekârimü'l-Ahlâk, sy. 23 (1908): 180.
- Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara: Rehber Yayınları, 1997.
- Celalettin El-Mahalli Celaleyn Kelime Anlamlı ve Açıklamalı Tercüme Terümanlar; Abdulkadir Yılmaz Orhan Ençakar Talha Hakan Alp İstanbul: Yasin Kitapevi 2010
- Çağrıçı, Mustafa. "Ülfet." TDV İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Çelik İbrahim, "İmam Gazâlî'nin İhyâ-u ulûmi'd-dîn Adlı Eserinde Tevbe Kavramına Yaklaşımı", *The Journal of Academic Social Science Studies* 25/1, 2014
- Çanakcı Ahmet Ali, "Birgivî Mehmed Efendi'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eğitim Anlayışı", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 8, 2019.
- Dağeri, Yakup. *Tasavvuf Kültüründe Cennet Algısı*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2024.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behram. Müsnedü'd-Dârimî. nşr. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Riyad: Dâru'l-Muğnî, 1421/2000.
- Dâvûd El-Kayserî, "Mukaddemât," Çev. Hasan Şahin, Turan Koç ve Seyfullah Sevim Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Kayseri 1997
- Deikman, Arthur J. "Tasavvuf ve Psikiyatri." Sufî Psikolojisi Kemal SAYAR. İstanbul: Kapı Yayınları, 2017.
- Dânişmend, Sûfi Muhammed Mir'âtü'l-kulûb, Çev. Necdet Tosun Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara 2020
- Demircigil, Bayram "Birgivi'nin Tasavvuf ve Tarikatlere Bakışı", *Journal of History Culture and Art Research* 6/4, (2017)

- Devellioğlu, Ferit. Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Aydın Kitabevi, 2000.
- Ebû Sa'îd el-Hâdimî Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Hâdimî el-Konevî, "Vasiyetname", t.y., Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü Konya
- El-Mekki, Ebu Talib. Sevgiliye Giden Yolda Kalplerin Azığı: Kûtu'l-Kulûb. Çev. Dilâver Selvi. 3. bs. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2004.
- Friedlander, Shems. When You Hear Hoofbeats Think of a Zebra. Talk on Sufism. Düzenleyen: Daniel P. Goleman. California: Mazda Publishers, 1992.
- Gökdağ, Fatih. "Kılıçlı Ali Rıza Efendi." Kayseri Ansiklopedisi. Kayseri: Kayseri Belediye Başkanlığı, 2009.
- Gölpınarlı Abdülbâki, "Mesnevî Tercemesi ve Şerhi I.-II. Cilt" İstanbul, İnkılâp, 1973,
- Gördük, Yunus Emre "Bakara Sûresi Tefsiri Perspektifinden İmam Birgivî'nin Tasavvufa ve İşarî Te'vîle Yaklaşımı" Amasya İlahiyat Dergisi, sy.12 2019
- Güngör, Zülfikar. "Ahlâkî ve Edebî Bir Osmanlı Dergisi Mekarimül Ahlâk." *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2004: 225-238.
- Hace Yusuf-İ Hemedani Ebû Ya'kûb Yûsuf b Eyyûb Hemedânî Yûsuf Hemedânî, Rûtbetü'l-hayat / Hayat Nedir, Çev. Necdet Tosun İstanbul: İnsan Yayınları, 1998
- Hanbel, Ahmed İbni. Muvatta, Hüsnül-hulk 8.
- Herevî, Hâce Abdullah Menâzilü's-sâirîn Çev. Abdurrezzak Tek Emin Yayınları, 2017
- Hüsrevoğlu, Ali , Murad Sülün, ve Yusuf Akgün. RÛHU'L-BEYÂN İsmail Hakkı BURSEVÎ. İstanbul: Erkam Yayınları, 2017.
- Hücvirî, Ali b. Osman Cüllabî. Hakikat Bilgisi - Keşfu'l-Mahcûb. 7. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020.
- Hocazâde Mehmed Nûrî, "Hâdimî Merhûmun Oğluna Nasîhati", Mekârimü'l Ahlâk, 1908.
- İbnü'l-Arabi, Ebû Abdullah Muhyiddin Muhammed b Ali. Tefsir-i Kebir Te'vilat. Çev. Vahdettin İnce. İstanbul: Kitsan Kitap, 2008.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. Sünen. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, Faysal İsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.
- İbn Manzûr Muhammed b. Mükerrrem, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr, Lisânü'l-'Arab Beyrut: Dâru Sâdır.

- İbn Kayyım El-Cevziyye Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed “Medâricü’s-sâlikîn: Kur’an’i tasavvufun esasları.”, Çev. Ali Ataç vd. İnsan Yayınları, İstanbul 1990
- Kaya, Mahmut. “Bûsîrî, Muhammed b. Saîd”. Cilt 6. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1992.
- Kaşânî, İzzeddîn Mahmûd bin Ali, “Tasavvufun Ana Esasları: Misbahu’l-Hidaye ve Miftahu’l-Kifaye,” Çev. Hakkı Uygur Kurtuba Kitap, İstanbul 2010
- Kâşanî, Abdürrezzak. Tasavvuf Sözlüğü: Letaifu'l-alam fi işarati ehli'l-ilham. 4. Çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015
- Kelâbâzî, Doğuş Devrinde Tasavvuf / Ta’arruf, Çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.
- Kılıçlı Hocazâde Ali Rıza “Ahlâk-ı Muhammediyye”, Mekârimü'l Ahlâk, 1908
- Kuşeyrî, Abdülkerim “er-Risale” Çev. Ali Arslan. İstanbul: Aslan Yayınları, 1980
- Kuşeyrî, Abdülkerim “Tasavvuf İlmine Dair Risale-i Kuşeyri.” Çev. Muhammed Çoşkun. İstanbul, 2013.
- Kelâbâzî, “Ta’arruf / Doğuş Devrinde Tasavvuf,” Çev. Süleyman Uludağ, 7. bs Dergâh Yayınları, İstanbul 2021
- Kur’ân-I Kerîm Meâli. Trc. Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 13. Basım, 2012
- Kur’ân-ı Kerîm Meâli. “Kuran Yolu” Trc. Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrırcı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2023
- Köle Bekir, “Sûfîlerin Ahlâk Anlayışında Sünnete Uymanın Önemine Dair Bir Değerlendirme”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/34 2015.
- Mâlik B. Enes, Ebû Abdullah Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû Âmir el-Asbahî el-Yemenî. el-Muvatta’. nşr. Muhammed Fuâd b. Abdülbâkî. 2 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1406/1985.
- Mevlânâ Hâlid-İ Bağdâdî, Risâle-i Halidiyye Tercümesi, Çev. İsmail Fakirullah Yasin Yayınevi, İstanbul 2016
- Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî.el-Câmiu’s-sahîh. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, ts.
- Muhâsibî, Haris el-, “er-Riâye - Nefs Muhasebesinin Temelleri,” Çev. Hülya Küçük ve Şahin Filiz, 6. Bs İnsan Yayınları, İstanbul 2020
- Necmeddîn-i Dâye, “Mirsâdü’l-ibâd mine’l-mebde’ile’l-meâd: Başlangıçtan Nihayete Allah’ın Kullarının Yolu,” Çev. Halil Baltacı Dergâh Yayınları, İstanbul 2021

- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb. Sünen. nşr. Abdülfettah Ebû Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1406/1986.
- Tevfik, Mehmet. "İlm-i Ahvâli Kalb", Mekârimü'l Ahlâk, 1908.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. Sünen. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir - Muhammed Fuâd Abdülbâkî - İbrahîm Atve İvaz. 5 Cilt. Mısır: Matbaatü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975.
- Öngören, Reşat. "Şeyh". TDV İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Öz, Abdullah , Ali Rıza Temel, Cüneyt Gökçe, Yüksel Kanar, Harun Ünal, ve Durak Pusmaz. Muhtasar Ruhü'l - Beyan Tefsiri. İstanbul: Damla Yayınevi, 2017.
- Özsaray, Mustafa. Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı'da Devlet-Tekke İlişkileri (XIX. Yüzyıl) İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.
- Özcan, Tahsin, "Mehmed Nûri Efendi", TDV İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Sancaklı Saffet, "Hadisler Bağlamında Bid'at Olgusu ve Bid'atle Mücadelenin Gerekliliği", İslâmî İlimler Dergisi XI, sy. 1 2016
- Seyfîzâde Rızâ "Ahlâk-ı Hasene Tahsîli", Mekârimü'l Ahlâk, 1908.
- Schimmel, Annemarie. İslâmın Mistik Boyutları. 1. Çeviren Ergun Kocabıyık. İstanbul: ALfa Basım Yayım Dağıtım, 2018.
- Serrâc, Ebû Nasr. el-Lüma İslâm Tasavvufu. Çev. Hasan Kamil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996.
- Sühreverdî, Şihâbüddîn. Gerçek Tasavvuf: Avârifü'l-meârif. 7. Çev. Dilâver Selvi. İstanbul: Semerkand, 2010.
- Suyûtî, el-İtkan, fi Ulûmi'l-Kur'an: Kur'an İlimleri Ansiklopedisi Çev. Sâkıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987.
- Suyûtî, el Câmiu's Sağîr Tercümesi Çev. Seyit Avcı. Konya: Serhat Kitapevi, 2012.
- Sofuoğlu Mehmed, "Bid'atler ve Korunma Yolları", *İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi* 2, 73-92. 1964
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî
- Sofuoğlu Mehmed "Bid'atler ve Korunma Yolları", *İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi* 2, 1964
- Uludağ Süleyman, "Sülûk", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları), 38/127.
- Uludağ, Süleyman. "Edep." Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Uludağ, Süleyman. “*Nefis.*” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Yaran Rahmi “*Bid’at*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1992

Yayla Mustafa, “*Hâdimî, Ebû Saîd*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İstanbul: TDV Yayınları, 1997

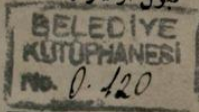
Yedek Şahin, “*Meclis-İ Mebusan’da Mamuretülaziz(Elazığ) Mebusları ve Faaliyetleri (1877-1920)*”, Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 5, sy. 10 Elazığ 2017

Ziyâuddîn-i Nahşebî, “*Silku’s-Sulûk: Ariflerin Yolu*” Çev. Mustafa Çiçekler ve Halil Toker, İnsan Yayınları, İstanbul 1999

شرائط اشترا:

رساله من شهر داخلنده
 •وزعردن آلتير . طشره
 •ايچون ۵۰ نسخه پوسته
 •اجرتيله برابر ۳۲ غروش،
 •۲۵ نسخه سي ۱۷ بچق
 •غروشدر . نقد مقامنده
 •پوسته پولي قبول اولنور .
 اجرتق و بريسان مکتوبلر
 قبول اولنوز .

ريانت مقدسه احمديه و اخلاقه و اداب سنيه محمديه خادم
 شمريك هفته برده نشر اولنور خلقق و ادبي رسالدر

مكارم الاخلاق

فيثاتي ۲۰ پاره

صاحب امتياز و سر محرر:

فاتح درساملردن
 حافظ توفيق

هيئت تحريريه:

فاتح درساملردن حافظ بسم
 افدي ايله رضا بك

مسلكزه موافق اثار قبول
 اولنور درج اولنمياز اوراق
 اعاده ابدان .

عدد ۱ سنه ۱۳۲۶ رمضان ۱ بازار ۱۴ ايلول سنه ۱۳۲۴ سنه ۱

مكارم الاخلاق حديث شريفلى وجه ايله امت مرحومه
 لرنيك سعادت داريني موجب اخلاق حميده لريني
 تبليغ و بيان بيورم شلردر .
 و تحف نجات نقيسه آل و اصحاب و اتباع كرامنه
 اولسون كه جناب پيغمبر عليه السلامدن اخذ و قبول
 ايلدكلى تربيه دينيه و اخلاق سنيه بى بلا نقص ولا
 زياده كوروب ايشيدكلى كى خلفاً سلف عن افراد
 امتق تربيه و تعلم ايلمشلردر .
 بعدذا عقلاً ادرك و بافعل تجربه ايلديكمز وجه
 ايله مادي و معنوي هر درلو انتظام و سعادت انجق
 حسن اخلاق ايله حاصل اولديقندن و حسن اخلاقه
 مالك اوليسان كرك بر فرد كرك افراد كثره حقنده كى
 هر درلو تشبثات نافع و تدابير حكيمانه غير منمر

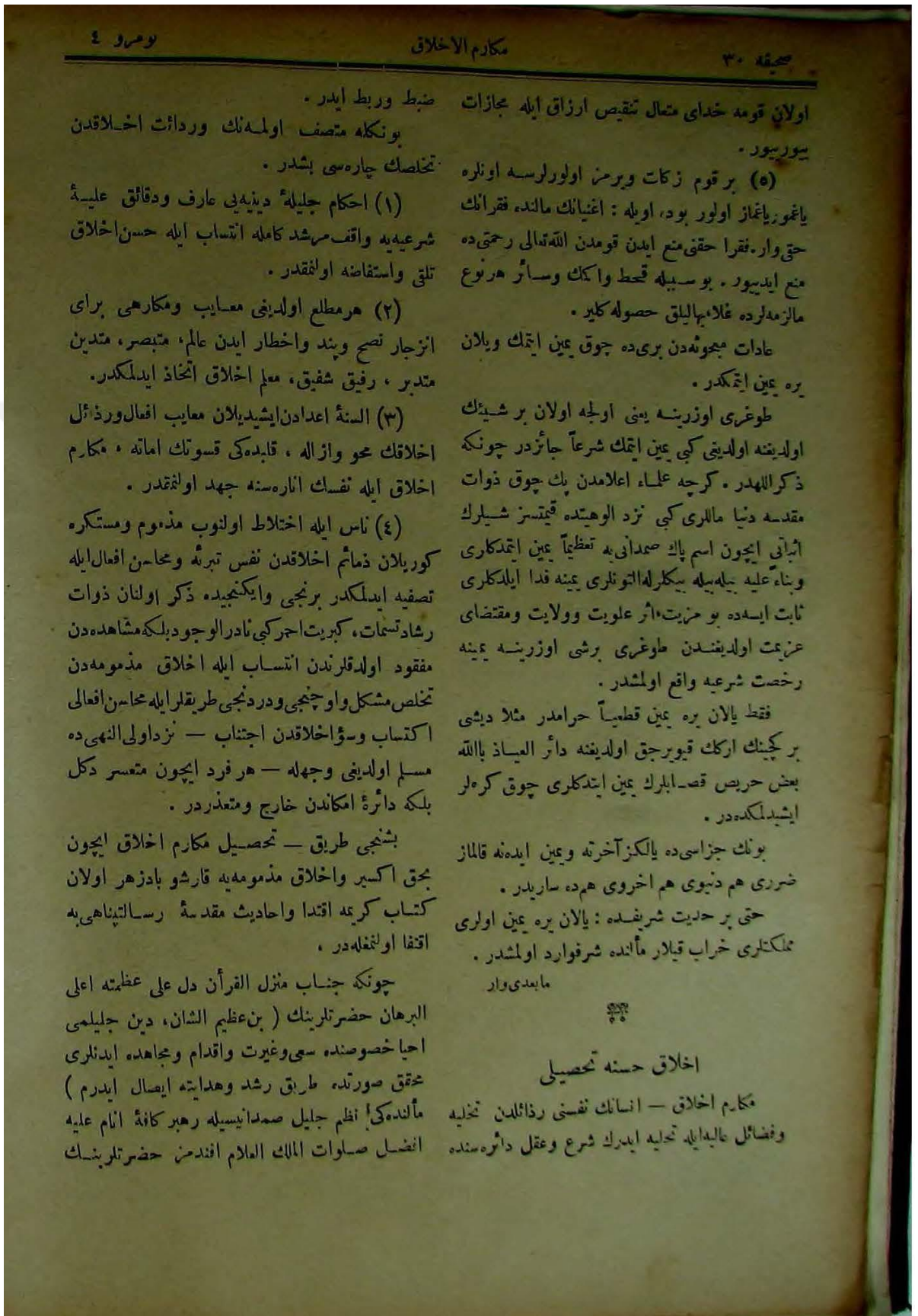
بسم الله الرحمن الرحيم

حمد يحد اول ذات اجل و اعلايه اولسون كه بالمله
 مخلوقانى ارده سنده نوع بشرى تكريم ايله ممتاز و
 تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ حديث شريفى موجبجه انلرى
 اخلاق عليه صمدانيه سيله اتصافه صاحب استمداد
 و پيغمبر و كتاب ارسال بيورمق صورتيله مكارم
 اخلاقه نائل و طريق سمداد و صوابه و اصل اولمغه
 قوللرني ارشاد ايلمشدر .

و صد هزاران صلوات و تسليمات اول امام الانبياء
 و المرسلين و سيد الاولين و الاخرين پيغمبر من پيغمبر آخر
 الزمان افدمن حضر تالرينه اولسون كه بُعِثْتُ لِأَيِّمَمٍ

مكارم الاخلاق

دور صبرتمك برانته مصارف اولاره شهر مباركدي تعقيباً شرف هلول ايره اشبو شهر رمضان قيصه
 و مغفرت عنزاني بالمله اخوانه دين تبريك و حكومت سنيه منك دائره متردده ريك آدر بار اغيار اولمجه
 كمال شاه و شوكنده ناهياتت باچار اولسنى جناب راهب الامال نهالى و نقر سره خضرع ايله نضرع درعا پلر .

برجوق اسقام معنویہ نك سوء تأثیری جای اشتباه
دكلدر امراض مادیه نك تعداد وامر تدابری فن
طبابتہ عائد بروظیفه اولدینی واسقام معنویہ نك ایسه
ایضاح واصلاحی علم اخلاقه محتاج برکیفیت بولدینی
دخی بدیدر .

محافظة صحت قاعده لرینك جسمانی و نفسانی
قسملری آره سنده کی مشابہت تامه بی نظر اعتباره
آلمیانلر ویا لکیز امراض جسمانیه نك تدابیرنه
صرف مساعی ایدوب اسقام نفسانیه نك چاره سنی
دوشنیانلر دیه بیلیرم که ضرر وزیاتی بیله میان
برجوجق کبی کندینی آلداتمش اولور هله برانسان
وظیفه حیاتیه سنی ایفا وثمره عافیتی اقتطاف ایتک
ایچون وجودینه طاری اوله جق علل و امراضک
ازاله سی لازم و بناء علیه و صایای طبییه بحق
رعایت ایلسی محتتم اولدینی بیله میان یک آذر
بو حقیقته واقف اولمیانلر و یا خود امر تدابیره اختیار
تکاسل ایدنلر تهاجم امراضه و بلکده افای وجوده
معروض اولدق لری نه درجه کسب ثبوت ایتمش
ایسه نفوس بشر اوزرنده تراکم ایدن برطاقم عقائد
سخیفه و اوصاف ذمییه نك دخی ازاله سنه مسارعت
ایتمیانلر سلامت جسمانیه و سعادت روحانیه کبی ایکی
مطالب معظمه انسانیه دن محروم اوله جق لری عقل
سلیم ایله ثابت و برهندر .

زیرا بروجود که روح ایله جسمک هیئت اجتماعیه
سندن تکوین و توحید ابدلشدر تلوث ارواح ایدن
برطاقم اوصاف ذمییه و نفسانیه نك سوء تأثیرینه
جسمانی نك عدم اشتراکی امکان خارجنده در معروضات
متقدمه بی سرد و تصویردن صکره افاده اولنور که
برانسانک سن صباوتنده سراپا جهل ایله موصوف

(مداهنه) باغ معناسنه اولان دهندن مأخوذدر که
صاحبی باغ کبی هریره هرایشه او یقده در .

(مداهنه) شرع شریفده برمنکری (معصیتی)
منعه مقتدر ایکن و منعنده دینی ذیوی هیچ بر ضرر
یوق ایکن محضا بر خاطره رعایه منع ایتماکه اطلاق
اولنور اساسی دینده ضعف و قوردر .

ایشته فسقه و ظلمه ایله الفت و محبت انلرک یا بدقلری
خوش کورمکی انلره بلکه معاونت ایتکی موجب
اولور مداهنه ایسه فنا لک توسعنه ال برنجی واسطه در
هیچ بر ضرر اولمادینی حالده خاطر ایچون حق سوز
سویلتزسه کرک ضرری اولان کرک اولمیان معصتله
میدان الیر معصتله کرک میدان المسی بالآخره استراحت
انامی سلب ایده جک او یفوندر لقلرک ظهورینه
بالطبع بادی اولور .

مابعدی وار

مشایخ عظامدن رشادتلو اسمد افندی حضرتلری طرفندن

اکتساب محاسن اخلاقه دائر

دور استبدادک کثافت مظالمندن هلال عیدکی
هنوز عرض جماله موقق اولان ضیای حریتی تجیل
ایدن ارباب کالدن رجا ایدرم که نفسک قوره قاهره
مستبدانه سنه مغلوب اولان عقل و عرفانک استحصال
حریتنه مساعده و برده بادی صداع اولماق
اوزره جهت احتضاری التزام ایدیلان معرو-
ضات فقیرانه می کمال اعتدال ایله مطالعه و محاکمه
بیورسونلر . معلوم اولدینی کبی نبی بشرک اجسادی
اوزرنده حکمران اولان برخیلی امراضک اجرای
نفوذی غیر منکر اولدینی مثللو نفوس اوزرنده

تعالی و تقدس حضرت لرتینک بو دین مینده زجت مشقت تحمیل بیوره دینقی و اراده الهیه صمدانیه سی امت سجد جه هر ایشده یسر سهوات اوزرینه شرف متعلق بیورلش اولوب عسرت و مشقت امر و اراده بیورلمدینی و انسانلری ضعیف اوله رق خلق بیورمش یعنی اکل و شرب و مقارنت اوزرینه صبره غیر متحمل بر حالده یار آتمش اولدقلرندن آنلردن تحفیف احکام اراده بیور دینقی مبشر در احادیث جلیله نك خلاصه الخلاصه سی ایسه بو دین قوی المتك اساسی نوع بشره یسر سهوات اولوب مساعده الهیه ایتقان ایتمش اولان لذائذ دنیو نه دن کیمه منع بیورلمادیندن عبادت ، ریاضت زعم باطلیله صوم و هله ره قیانه رق لذائذ مشروعه نفسانیه دن کن دینلری محروم بر اقان بعض اشخاصک یا عقده اولدقلری (رهاییت) انلرک کن دین ایجاری اولوب دین اجدینه بویله عبادت وضع ابدلدیکی و ذات قدسیت سمات جناب رسالتیناهیلری اشرف کاشیات بولندقلری والله تعالی دن انک زیاده خشیت و انقا اوزره بولنانی اولدقلری حالده کن دینلری ده سائر ناس کی اوروچ طو توب افطار و سائر احکامی ده ایفا بیورمقده اولدقلرندن بحث ایله هر کیم که کن دین سنن سنیه رسالتیناهیلرندن اعراض اندر سه امر جلیل همایونلرینه اتباع ایلامش اولدینقی مآلنده در

مابعدی وار

مفرد

حیل شیطانیه و دسایس نفسانیه

اگر انسانک دنی نفسی ، اموردینه و اخرویه دن برینی ادا آرزو ایلر سه آکا بر حیل و مکرری ارداد ایلی مقرر در . نفس اعمال شریفه کسینه میل و رغبت قیلدی و صالح اولدی دیو مقرر اولیه سک بلکه آنک مرادین کمال دتله

ابدلش و کسه نك کورکندن طوغمه سوز - لرینه میدان قالمش در . اعتقاد و عبادته جمله نك صرحی نمره در . کورکندن طوغمه شربلرکلر . وکلدن طوغمق ، اهم دیت اوله حقدر یغمبران عظام حضراته الهام اولان تیلر هم کن دینلری هم امتی ایچون جنندر . اولای کرامت الهامی یا لکز کن دینلرینه دلیل اولور بشه نه دکل . بشه لک الهامی ایله نه کن دینلری عمل یدرلر نه ده دیکر لر . بویله کسه لر نه یغ بر در نه ولی بوبدعت بحثی لزومی درجه سنده اکلافه سی اتملیده شرح شریفدن برمالی هر لافه کوره نکه قولا ق اصحابی

تفصیلات مبسوطه دن اکلا شیلیور که عبادت احترام ظنیه نای ، ذیل ، دوملک ، دوشمه تحتلری ، قاووق ، کلاه ، حره کی شیلری اوعلک بدعت قبیحه اولدیندن بک بیوک خطا باطل بر اعتقاد در

فصل ناک

عمده اقتصاد حقنه در

(اقتصاد) ک خلاصه : هر ایشی اورطه درجه یا عقی ، اکسیک و یا فطله یا مامقدر . هر ایشده اولدین کی اعمال یعنی عبادت دخی اقتصاد مقبول و معتبر در .

دین مبین اجدینک اساسی اعمال و عبادتده نفسی یورماق وجودی ازما مک سرور و نشئه اوزره بولمق اوزره تأسیس بیورلش اولدیندن بیابده بر چوق آیات جلیله و احادیث شریفه وارد اولمش و فقهاء عظام حضراتی ده یواسادن و بوانار وارده دن بر چوق احکام جلیله استخراج بیورمشدر آیات کریمه مجعوله نك جمله سی جناب حق

مكارم الاخلاق

عدد ۷

صحیفه ۰۱

عبادتی ترك و تا نیرہ بادی اولماق شرطیله ساء ؤ شرعیہ یہ اقتران ایده ییلور ؤ یعنی ریاضت ایده جگم درکن خسته نفاصلی ، چولنك چوجفتك . نفقه سندن ، بورجی اوده مكدن كیرو قالماملی ، اوروج طوتمقدن نمازی جاعتله قیلیمقدن عاجز قالمادجق برحاله كئماملی بوكی شرائط بولنورسه شرع شریف شدت ریاضته مساعده بیورور ؤ بوذوات معظمه شایند ریاضت اتمشله و شرطلری عه فظه ابدك ریاضت اتمشلدرد ؤ

پیغمبرمز سرفراز انبیا علیه وعلیهم السلام اقدمز حضرتلرندن بعض عبادانده بعضاً احتیاز عزمت و ریاضت بیوردقلری مروی ایسه ده بوده ثابت اولدینی وجهله صرف ذات پاك جناب رسالتپناهیلرینه مخصوص برکیفتلدر خصوصیله نفس نفیس همیونلری هر وجهله اه تعالی طرفندن مؤبد وهرجهتدن قوتلری هر كسك قوتنك فوقنده اولدیلندن اقتدارونحملاری دائره . سنده ریاضت بیورمش و افراداتك ذات همیونار . ینه نسبتله فرسخ فرسخ ضعیف اولدیلندن بوكی ریاضتی اتمندن منع بیورمش اولورلو ؤ اما عربی دینه جك درجه ده افعال و عبادات جلیله رسالتیننا . هابری اعتدال و اقتصاد اوزره بولندیلندن و اشرف عبادات ده اقتصاد و اعتدال اولدیلندن امت معظمه لرینه اقتصاد ایله امر بیورمشلدرد ؤ شاید تقرب الی اده ریاضت ده اخیولی اوله ایدی همه حال آتی بیان بیورمقلری - علم كلامده ثابت اولدینی اوزره - بهه سزایدی ؤ ما بیدی وار

❦

اخلاق محمدیه

متم مكارم اخلاق ائم نبی ذیشان معظم صلی الله علیه و سلم اقدمز حضرتلرینك اخلاق جیه و معاملات حسنه و حکیمانهلری امت نجیة اسلامیه به رفهائی سعادت و پیشوای فیض و سلامت اولدینی

دركار و ارمالی نبوتینا هیلرینه اوقفادارنده مسالزم فوز و فلاح بولندینی آسكار در . اشته عاجزلری ده - قلت بضاعه می اعترافله برابر - ایکی جهانك كوئشی او پیغمبر ذیشانك ، اولدیل هدايت و ایمانك خصائل عالیه و مناقب ممتازة نبویه لرینی - تنویر باصرة ایقان و تنشیط قلوب اهل ایمان ایلک نیت خیریه سیله - اعظم علما و متبحرین فضلائك آمارندن بالاستدلال عون و عنایت باری و شفاعت حضرت پیغمبری برکاتله بجزاً و مفصلاً بیان بهسه کش تبرك اولورم (و منه الهدایة)

ام المؤمنین سیده نساء العالمین حضرت عائشة صدیقه رضی الله عنها والده مزه اخلاق سنیقرسا لئیناهیدن سؤال اولندوقده مشارالیهما حضرتلری جواباً (پیغمبر ذیشان ، خلق قرآنی ایله متخلق و او فرقان حکیمده مندرج صفات مجردده نك كافه سیله متصف ایدی) سوزلریله شان نبویلرینی توصیف بیورمشلدرد هر کله و حرفنده رنگتة فصاحت مندمج بولنان فاضله محترمه نك سوزلرندن آكلاشیلورکه قرآن بدیع الیبائك عجائب و غرائب و اسرار و حکیماننه کسب اطلاع نصل غیر ممکن ایسه جناب پیغمبر کونین علیه الصلوة والسلام اقدمز حضرتلرینك درجه علویت و منازای قدسیت نبویلرینی بحق ادراك و احاطه ده فکر بشر ایچون او صریحه متعسردرد .

اخلاق سنیة محمدیه نك منتهاسی اولیوب بنی آدمك هر صنفته و بلکه مخلوقانك هر نوعنه شامل بولندیلندن او . بنی ذیشان علیه صلوات الرحمن اقدمز حضرتلری جیع خلاقه و بلکه كافة حیوانات ، نباتات ، جاداه پیغمبر مكارم رهبر اوله رق بهش و ارسال بیورمشلدرد « ۱ »

احله محمدیلندن امام مناوی علیه رحمة الباری حضرتلری علویت رسالتپناهی بی بوجه آتی توضیح بیورمشلدرد :

(۱) کرک کندی قوی کرکه کندولرینه نازل اولان کلام الهی بوخصوصی صریحاً و قطعاً فاده اتمکده دره .

مسلمانان در دین محضاً تشبیهی ایله تقلید و تبعیت
ایتمش لدر .

رسمی یا بیلهرق یا خود بر طاقم سوز لر سو یلنه رک
الای اولنان کیمسه ایله قوم و قبیله سی ، الای
ایدنلره و قوم و صنفنه منفعل و طولای سیله اقوام
اسلامیه و عثمانیه ارسنه نفاق شقاق کیرمش اولور .
الای اولنان کیمسه رأس کارده اولور سه یا خود
آیاً رأس کاره کلیرسه یارواغیار ارسنده محجوب
ایدیلان او کیمسه نك وظائف ملتی حسن اداره
خصوصنده تقدیر غیرت ایدمه بیله جکی ، طبع وجداننده
قدر شوق و محبت قالمیله جکی شایان دقت و تأملدر
اجانبك اخلاق و عادات خصوصیه سی ایله مسلمانلرک
اخلاق و عادات خصوصیه سی ارسنده بون بعید
واردر مسلمانلرده بر غیرت دینه واردر که او
سببیه اک معزز اولان حیسانی فدا ایدر لر . ایشته
قادی نلر نی اچق کز دیر مک ماده سی میدانده . دیمک
ایسترم که : بوکی استه زالر انلر دده وار کبراسنک
شوق خدمتده خلل کلیر دینسون . انلرک هر
متحمل اولدیغنه اهل اسلامک متحمل اوله ماه جفته
قادی نلر نی اچق کز دیرمه بیلملری کوزل بر دیلدر که
بر مسلمان حرم نك العبادالله اچق کز دیکنی
کور سه حیاتی محو ایدر ده بو لکدنی اوزرندن
آتار . مسلمانلره یا قیدشان بلکه سیاست فرض
اولان اردر که اخلاق عمومیه بی افساد ایدن
و اسایش عمومی بی تدریجاً فقط کمال انتظام
و سرعته مضیحیل قیلان سخریتی استه زانی
ترک ایدوبده بحق محب وطن و ملت اولدیغنی
نعلاً اثبات اتمک لازمدر .

خادمی مرحومک اوغلنه نصیحتی

ای فرزند مستنصح !
مولای متعال ، سنی عمر مدید علم مزید ایله
رضای عالیسنه موافق اعمال حسنیه موقوف و معزز
ورع و تقوی ، استقامتله مسعود بیورسون .

اخترجه عتاب و عقاب دکل . دنیا جده بر چوق ،
مهم ضرر لری واردر . اخترجه ضرری ، دنیا جده
یا بیلدیغنک عینی یا بیلغه برابر عذاب الهی به دوچار
اولمقدردنیاجه . مضراتی ایسه ملک و سیاسته و اسایش
و انتظام عمومی به خلل ویره جک شلری دعوت
ایتمکدر سوکیده یا بانلرله برابر سیر ایدنلرک الیم
و مدید ندامتده سفالنده قالمیدر .

اولا بو بایده کی نهی الهی نی سو بیلیم : جناب
واجب الوجود تعالی و تقدس حضرت لری فرمان
ربانیسی اولان قرآن کریمده بر قومک دیکر بر
قوم ایله استه زایتماسنی مسلمانلره امر بیور بیور .
مأمولدر که استه زای اولنان قوم استه زای ایدن قومدن
خیر ایدر کذلک قادی نلرک دیکر قادی نلرله استه زای
ایتململر نی ، احتمال که استه زای اولنان اوته کیرلندن
خیر ایدر بیور بیور ، کذلک تعیب و فنا لقبیر ایله
تلقیب ایلماسنی ده امر بیور بیور .

انسان کیمک دها خیرلی اوله جغنی بیله میه -
جکندن سه وه ظن ایدرک بر کیمه بی استه زای
و فنا لقبیرله تلقیب و مساویسی تمه داد ایله تعیب
ایتململدر . استه زایک انواعی چوق . لافله اولور .
رسمی یا بیلهرق اولور . صور سائرته عیدیه ایله
اولور . هپسی مضرت الیه بی مو حیدر .
استه زای اولنان کیمسه حقیقه فنا بیله اولسه
ینه استه زای اولتماز . چونکه مجازات افراننده
استه زای یوقدر . شریعت مطهره اسلامیه ده بر فنا
کیمسه به مجازات اولهرق استه زای اولتمسی تعیین
بیورلما مشدر . شرعاً بوبله .

هانکی بر دوتک قانون جزا سنده بر مجرمک
درلو درلو رسمی یا بیلهرق حقدده استه زاکارانه
سوز لر یا بیلهرق تشهیر اولتمسی تعیین اولتمشدر ؟
هیچ . دیمک که بالجه له عقلیلر عندنده مده مده
بر شیدر . قالمه آله ادروبانک خلق کولدرن
مسخره لوق ایدن کیمسلر نك اختراع ایدر که بعض

ÖZGEÇMİŞ

Cihad Karaman

A. Eğitim

- **Yüksek Lisans:** İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2024, İstanbul
- **Lisans:** Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, 2018
- **Ön Lisans:** İlahiyat 2011

B. Mesleki Deneyim

- 2011-2015: İHH İnsani Yardım Vakfı, Yurtiçi Yardım
- 2015-2024: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

C. Yayınlar

1. ŞEHRENGİZ- Edebiyat ve Düşünce Dergisi, 2009
2. Her Öğrencinin İhtiyacı- TENEFFÜS Dergisi, 2007